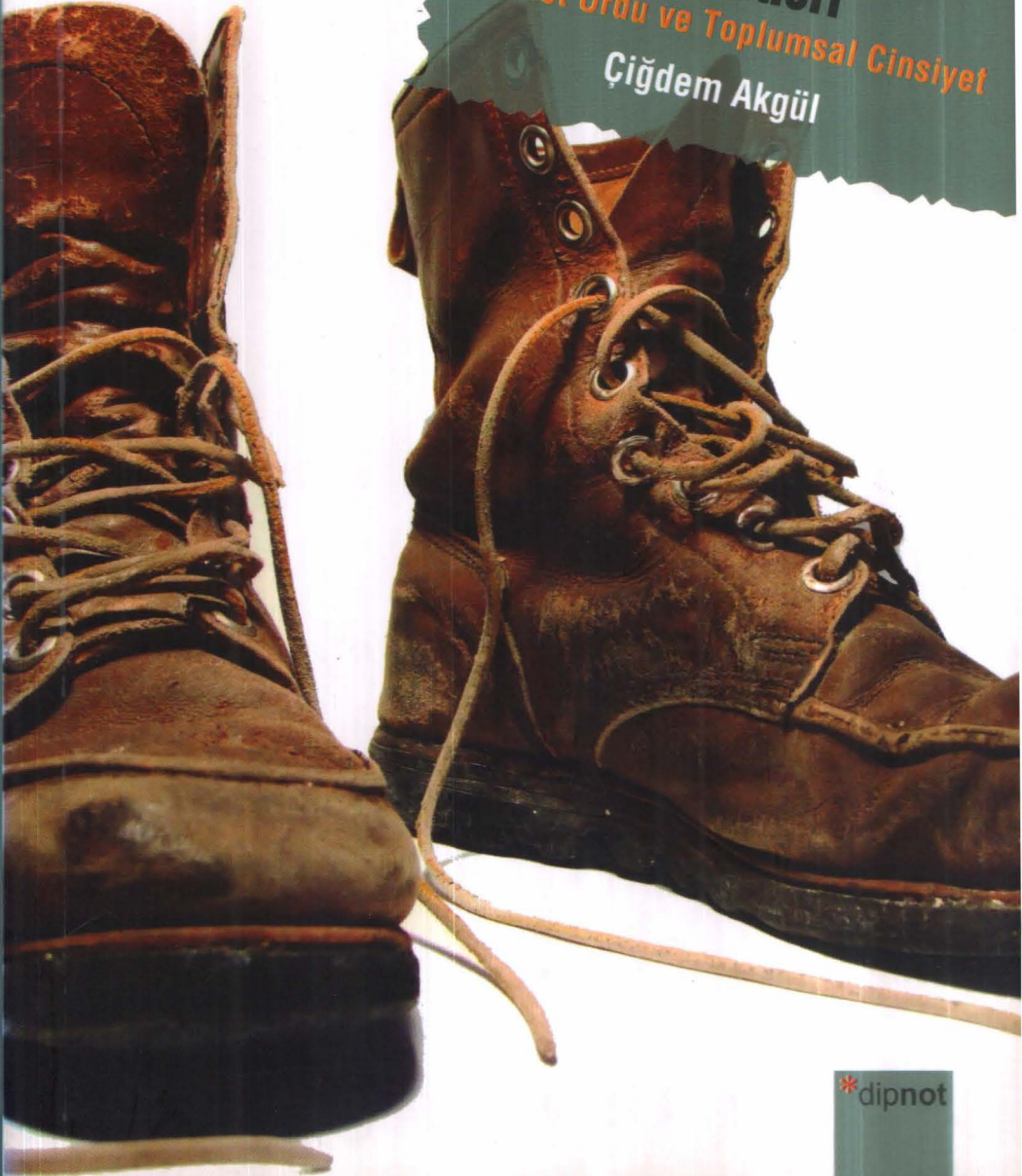

Militarizmin Cinsiyetçi Suretleri

Devlet Ordu ve Toplumsal Cinsiyet

Çiğdem Akgül

Çiğdem Akgül
MİLİTARİZMİN CİNSİYETÇİ SURETLERİ

*dipnot

Militarizmin Cinsiyetçi Suretleri -Devlet, Ordu ve Toplumsal Cinsiyet/Çiğdem Ahgöl

© Dipnot Yayınları, 2011

Bu kitabın Türkçe yayın hakları Dipnot Yayınları'na aittir.

ISBN: 978-605-4412-18-1

Sertifika No: 14999

Dipnot Yayınları 111

1. Baskı 2011/Ankara

Editör: Handan Çağlayan

Kapak Tasarımı: Sinan Demirkaya

Baskı Öncesi Hazırlık: Dipnot Bas. Yay. Ltd.Şti

Baskı: Mattek Matbaacılık Bas. Yay. Tan. Tic. San. Ltd. Şti.

Adakale Sok. No 83/32 Maltepe / Ankara

Tel: (0 312) 433 23 10

dipnot yayınları

Selânik Cad. No: 32/327 Kızılay / Ankara

Tel: (0 312) 419 29 32 / Faks: (0 312) 419 25 32

Eposta: dipnotkitabevi@yahoo.com

Çiğdem Akgöl

MİLİTARİZMİN CİNSİYETÇİ SURETLERİ

Devlet, Ordu ve Toplumsal Cinsiyet

Serpil Sancar'ın Önsözüyle

TEŞEKKÜR

Bu kitap Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesinde, Siyaset Bilimi Anabilimdalı'nda hazırladığım yüksek lisans tezime dayanıyor. Dolayısıyla her şeyden önce, akademik bir çalışmanın taşıyabileceği kimi sınırlılıkları ve eksiklikleri barındırıyor olabileceğini belirterek başlıyorum. Ancak bu eksikliklerin azaltılmasında katkılarını göz ardı edemeyeceğim isimlerle de teşekkür borçluyum.

Öncelikle, en başından beri, bu çalışmaya olan inancı ve heyecanıyla motivasyonumun kaynağı olan danışmanım Prof. Dr. Serpil Sancar'a çok teşekkür ediyorum. Onun, danışmanlığın ve hocalığın çok ötesindeki teşviği, ilgisi, cesaretlendirmeleri ve hep hissettiğim o güveni olmasaydı, bu kitap asla ortaya çıkmazdı. Yazdıklarımı defalarca okuduğu için de hocama ayrıca teşekkür borçluyum.

Akademik bir çalışmanın dilinin bütün acemiliğini, titizliği ve özeniyle adeta silkeleyen ve önerileri ile kitaba büyük katkı sağlayan Handan Çağlayan'a, hazırlık aşaması boyunca göstermiş olduğu sıcaklığı ve 'ablalığı' için de çok teşekkür ediyorum. Ayrıca, elindeki her kaynağı benimle paylaşmasını ve yakınlığını da atlayamam.

Bu çalışmada kitaplığını açarak çok önemli ve ulaşılması zor kaynaklara erişmemi sağlayan BM Şiddet Özel Türkiye Raportörü Prof. Dr. Yakın Ertürk'e ayrıca minnettarım.

Değerlendirmeleri ve samimiyeti için Yr. Doç. Dr. Özlem Kaygusuz'a, önemli eleştiri ve önerileri içinse Doç. Dr. Filiz Çulha Zabcı'ya çok teşekkür ederim.

Ve de en çok Annem'e. Kitabın her sancılı dönemi Onun 'terapi'leriyle atlatıldı. İçinden çıkamayacağımı düşündüğüm her nokta, Onun cümleleriyle geçildi. Bu yüzden, bu kitap aslında benden çok Onun emeğini taşıyor.

İçindekiler

Önsöz/Serpil Sancar.....	9
Giriş	15

I. BÖLÜM

DEVLETİN CİNSİYETLENDİRİLMİŞ SAVUNMA PRATİĞİ.....	25

1. Ulus Devletler ve Modern Ordular	25
<i>Modern Ordunun Temelli Zorunlu Askerlik</i>	<i>25</i>
<i>Savaşçı Yurttaşlar, Hegemonik Erkeklik ve</i> <i>Cinsiyetlendirilmiş Milliyetçilik</i>	<i>29</i>
<i>Günümüzde Ordular ve Militarizm</i>	<i>34</i>
2. Devlet-Ordu-Erkek=Üçlü İttifak.....	41
<i>Çağrı Aracı Olarak Vatanseverlik.....</i>	<i>44</i>
<i>Erkeğin Vatandaşlık Görevi</i>	<i>46</i>
<i>Kadının Vatandaşlık Görevi.....</i>	<i>48</i>
<i>Savaşçı Eril Kimlik</i>	<i>55</i>

II. BÖLÜM

ASKERİ EĞİTİM SÜRECİ.....	59
1. Erkeklerin “Savaşçı” Olma Nedenleri	60
2. Bir Askerin Yaratılması.....	68

<i>Emir-İtaat Çerçevesinde Disiplini Sağlama</i>	69
<i>Aşağılama</i>	76
<i>İçlerindeki Kadını Öldürmek</i>	78
<i>Düşman'a Yönelik Nefret</i>	83
3. Yüceltilen Erilliğin Kırılganlığı	85

III. BÖLÜM

ORDU VE KADINLAR	91

1. Uzaktan Yönetilen Kutsal Kadınlar:	
Anneler, Kız kardeşler, Sevgililer	92
2. İçeride Denetlenen Değersiz Kadınlar:	
“Kamp Hizmetlileri”	103
Hizmetçiler	103
Hemşireler.....	107
Fahişeler ve Militarize Fuhuş	115
İçerde Kutsal Kadınlar: Asker Eşleri.....	122
3. Savaşçı Kadınlar.....	133
4. Militan Kadınlar	155

IV. BÖLÜM

SAVAŞIN VE BARIŞIN CİNSİYETÇİ YÜZÜ.....	163
1. Her Savaş Cinsiyetçidir	163
Cinsiyetçi Sınıf Çatışması ve Kolombiya Örneği	167
Cinsiyetçi Etnik-Dini Çatışma ve İsrail-Filistin Örneği....	172
Cinsiyetçi İç Çatışma ve Haiti Örneği	181
2. Savaşın Kadına Yükladıkları	185
Bir Savaş Stratejisi Olarak Tecavüz.....	185
Yerlerinden Edilen Mülteci Kadınlar.....	198
Orduya ve Savaşa Ayrılan Bütçenin Etkileri.....	206

3. Savaş Sonrası “Barış” Süreci:

Yeniden Yapılanma Dönemi	214
<i>Barış Askerleri İkilemi ve Barış Askerlerinin İkilemi</i>	216
<i>Barış Süreci ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği</i>	223

V.BÖLÜM

SAVAŞ VE MİLİTARİZME KARŞI YÜKSELEN KADIN

İTİRAZLARI	239

1. Ulusal Kadın Grupları ve Faaliyetleri.....243

<i>Vimochana</i>	243

<i>Afganistan Devrimci Kadınlar Örgütü</i> [RAWA]	250

2. Örgütlü Yapılanmadan Uzak Uluslararası Bir Kadın

Grubu: Siyahlı Kadınlar.....	254

3. Uluslararası Resmi Bir Kadın Örgütü:

Barış ve Özgürlük İçin Uluslararası Kadın

Birliği [WILPF]	263

<i>Bir Dönüm Noktası: 1325 Sayılı BM Kararı</i>	267

<i>1820 ve 1889 Sayılı Kararlar</i>	272

4. Öldürmeye, Asker Olmaya ve Bir Sisteme İtiraz Edenler:

Vicdani Redçiler	277

Sonuç	286

Kaynakça	292

ÖNSÖZ

Serpil Sancar¹

Elinizdeki kitabın varoluş hikâyesi Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesinin bir yüksek lisans dersinde başladı. Çiğdem Akgül siyaset bilimi ve kadın çalışmaları alanında genç bir kadın öğrenci olarak eleştirel konulara meraklı ve hızlı okuyan-hızlı kavrayan entelektüel kişiliğinin yanı sıra sessiz ve alçakgönüllü duruşu ile de dikkati çeken bir öğrenciydi. Onun yazdığı ödevleri okudukça ve tartışmalarda takındığı tutumları gördükçe birlikte çalışmaktan çok zevk alacağım genç bir araştırmacı ile karşı karşıya olduğumu anladım. Aramızdaki hoca-öğrenci iletişimi giderek keyifli bir birlikte çalışma ilişkisine ve Çiğdem'in militarizm ve cinsiyet rejimi ilişkisi üzerine bir yüksek lisans tezi yazmasına doğru ilerledi. Elinizdeki kitap bu sürecin bir ürünüdür.

Çiğdem Akgül ile bu kitabın hazırlanması sırasında yaptığımız tartışmalardan o kadar çok şey öğrendim ki militarizmin ne kadar farklı farklı cinsiyet boyutu olduğunu bu süreçte kavradım diyebilirim. Bu nedenle Çiğdem'in yaptığı bu kitapta yazı-

¹ Prof. Dr. Serpil Sancar, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü öğretim üyesi ve Kadın Araştırmaları Merkezi (KASAUM) müdürü

lanları okuduktan sonra sizin de bakış açınızın değişeceğini şimdiden öngörebiliyorum.

Bu kitabın hazırlanması sırasındaki temel soru modern toplumların güvenlik gereksinmesinin nasıl devasa militarist sistemlere dönüştüğü idi. Elinizdeki kitap bugün yaşadığımız dünyada güvenlik için kurulmuş ordu ve benzeri kurumların beslediği militarizmin nasıl eril tahakkümün bir mekanizmasına dönüştüğünü sorguluyor. Her toplumun kaçınılmaz olarak gereksinme duyduğu güvenliği sağlama iddiasıyla ortaya çıkan modern erkek-vatandaş orduları her genç erkek vatandaşın katılmaya zorunlu olduğu askerlik eğitimi ile bir yandan her erkeğe 'erkek olmanın gereği'nin ne olduğunu öğretme adına eril tahakkümü erkeklerin ruhlarına ve beyinlerine kazıyor. Diğer yandan da, toplumun ortak kamusal gereksinmesi olan güvenliğin sağlanmasından kadınları dışlayarak aslında kadınlar ile vatandaşlık arasında herhangi bir ilişki kurulmasını engelliyor.

Modern orduların sadece erkeklerin askere alınması ile oluşan tek cinsiyetli yapısı ve ordudaki askeri eğitimlerin savunma teknikleri öğretmek adına sadece 'güçlü savaşçı erkekler yaratmak' üzerine kurulu talim terbiye sistemi bu tür 'güvenlik kurumları'nı doğrudan cinsiyet eşitsizliklerinin kurucu aygıtı haline getiriyor. Modern orduların tek cinsiyetli yapısı, bu haliyle, kadınların katılımının ve temsiline modern demokrasilerde neden ve nasıl sorun olduğunu anlamak için analiz edilmesi gereken önemli bir sorun alanına dönüştürüyor.

Modern erkek-vatandaş ordularının genç yaşta her erkeği 'askere alıp' asker yapma-erkek yapma- vatandaş yapma ideolojisine baktığımızda modern militarizmin egemen erkeklik değerlerini üretme konusundaki hayati rolünü daha iyi anlıyoruz. Elinizdeki bu kitap modern militarist sistemlerin hem askere

alma boyutuyla erkekleri nasıl şekillendirdiği hem de bu eril iktidarın inşasına kadınların nasıl dahil edildiğini anlatıyor. Kadınlar asker eşi, oğlunu askere gönderen ana, kışla alanlarında fahişelik yapan kadınlar, orduda çalışan subay, hemşire, vb kadın görevliler olarak farklı konumlarda bu militarist sistemin bir parçası oluyorlar; o sistemi destekliyorlar, yeniden üretiyorlar; ya da onun tarafından dışlanıp marjinalleştiriliyorlar; mağdur edilip sakatlanıyorlar; ama bazıları da başkaldırıp muhalefet ediyor. Elinizdeki kitap bu anlamda militarizm ile erkeklerin ve kadınların farklı farklı ilişkilene biçimlerini göstermeyi amaçlıyor. Nasıl bütün erkekler militarizm karşısında aynı avantajlı konumda olmuyorsa bütün kadınlar da aynı çaresiz mağdur konumda değiller; militarizmi destekleyen ve karşı çıkan erkekler olduğu gibi bundan yararlanan ve doğrudan mağduru olan kadınlar da aynı konumlarda değiller. Bu kitap bu farkları görmenin ne kadar önemli olduğunu bize gösteriyor.

Meselenin tartışması gereken ama her zaman tartışma ortamından dışlanan önemli bir boyutu ise zorunlu askerlik sisteminin, her erkeğin savaşçı olmak/olmamak tercihini dikkate alınmayan ‘tahakkümcü’ yapısı. Belki bundan daha da önemlisi her erkeğe zorunlu askerlik yaptırmak yerine kadın ya da erkek her vatandaşın, yaşadığı toplumun ortak güvenlik gereksinmelerini karşılamak için, yaşamının belli bir döneminde kamu hizmeti yapmasına dayalı bir ‘kamu sorumluluğu- kamu görevi’ anlayışının benimsenmemesi. Her şeyden önce bir toplumun kendini savunmak için sahip olması gereken güvenlik politikası kadınları ve erkekleri eşit vatandaşlar olarak ele almalı ve bu alanda ortak sorumluluk anlayışına yaslanmalı. Çünkü bu cinsiyet eşitliği bakışı militarizmden ve eril tahakkümden arınmaya niyetli demokratik bir toplumun inşası için vazgeçilmez bir

ön koşul. Güvenlik, toplumun gereksinme duyduğu eğitim, sağlık, çevre koruma gibi bir kamu hizmeti ve o toplumda yaşayan her bireyin sorumluluğu. Dolayısıyla güvenlik sağlama için askerlik yapmak ve savaşçılığı öğrenmek ile doktorluk ya da öğretmenlik yapmak arasındaki nasıl bir fark olabilir? Güvenlik hizmetini diğer kamu görevlerinden ayırmaya başladığımızda aslında toplumun erkek egemen ve militarist değerlere teslim olmasına kapı aralanmış oluyor. Oysaki demokratik bir toplumun sürdürülmesine hizmet edecek bir güvenlik politikasının nasıl olması gerektiğine dair tartışmak ve uygun modelleri aramak bugünün demokrasi arayan vatandaşları için çok önemli.

Öte yandan Türkiye’de ve dünyada modern erkek-vatandaş ordularının artık işlevini yitirmekte olduğu ve ‘reform gerekliliği’ dile getiriliyor. Bu konuda bir arada gibi duran ama bence iki farklı ve hatta zıt uca gidecek iki strateji tartışılıyor; uygulanıyor. Birincisi profesyonel ordu, sözleşmeli askerlik modeli. Artık orduların, modern militarist sistemler olarak, vatandaşlık kapsamında ele alınmasından vazgeçen ve meseleyi ‘kamu sorumluluğu’ alanından çıkarmayı amaçlayan yeni küresel güvenlik stratejisi. İkincisi ise modern ordunun küçültülmesi, alternatif kamu hizmeti anlayışına geçilmesi ve vicdani ret hakkının tanınmasına dayalı vatandaş-ordu modelinin yeni ve dönüştürülmüş hali. Birincisi bir ordunun kendi toprakları dışında denetlenmesi zor askeri maceralara sürüklenebilmesini kolaylaştıracak ve küresel militarizmin bir parçası haline getirecek gelişmelere kapı açabilir. Her erkeğin zorunlu askerlik yapma ilkesinden vazgeçer görünen bu model para karşılığı, imzalanacak sözleşmelere dayalı olarak asker temin etme ve bunların özel eğitimden geçirilerek ‘bazı’ askerlik işlerinin bu birliklere yaptırılmasına dayanıyor. Bu paralı özel birlikler özel işler yapacak-

lar ve 'süper savaşçı askerler' olarak eğitilecekler. Ama önceden sıradan erkek-vatandaş olarak askere alınıp 'erkeklik eğitimi'nden geçmiş askerlere dahi yaptırılamayacak kadar 'özel' işler yapacaklar. Bu özel işlerin neler olacağını anlamak için dünya üzerindeki iç savaş, işgal ve askeri çatışma bölgelerinde savaşan taraflardaki asker profiline bakmak yeter.

Dünyada profesyonel ordu birlikleri eliyle yeni bir militarist mekanizmanın oluşmakta olduğu açıkça görülüyor. Özel birlikler ve bu birlikteki askerler yaptıkları işi ülkesine karşı vatandaşlık görevi olarak değil para karşılığı yapıyorlar. Bu birliklerin ciddi bir siyasi denetim mekanizması ile denetlenemediği durumlarda dünyanın her yerinde örneklerini gördüğümüz gibi, denetim dışı ve hukuk dışı birçok çatışmada kullanılabilme olasılığı var. Profesyonel orduların örnek modeli olarak bilinen A.B.D ordusunun paralı askerlerden oluşan özel birlikleri ile dünyanın birçok yerinde -bize en yakını Irak'ta- güvenlik sağlama adına karıştığı hukuk dışı işler ve insan hakları ihlalleri gizli kalmış şeyler değil. Ayrıca Endonezya gibi Türkiye'ye benzeri ülkelerde paralı askerlerden oluşan özel birliklerin nasıl sınır dışı alanlarda, *Papua*, *Java*, *Aceh*'de, keyfi ve uluslar arası şirket çıkarlarına hizmet eden işlere karıştıkları da biliniyor.

Modern toplumların güvenlik gereksinmesinin erkek-vatandaş ordularına dayanması ülkenin ve üzerinde yaşayanların korunması gereksinmesinin 'süper erkeklik' değerleriyle özdeşleşmesine yol açıyor. Bu 'süper erkeklik' ise 'vatanı koruma-kadınları ve çocukları koruma' adına askerlik yapan her erkeğe gerekli gördüğünde- koruması gereken bu 'kutsal' davalar adına- şiddet kullanma için bir 'icazet' anlamına geliyor. Vatanı korumanın erkek görevi olması ile kadınları korumanın da erkek görevi olması arasındaki ideolojik ve politik bağlantı elbet-

14 | *Militarizmin Cinsiyetçi Suretleri/Devlet, Ordu ve Toplumsal Cinsiyet*

te gözden kaçmamalı. Kadınların dışlandığı bu güvenlik stratejisi devasa militarist mekanizmalar olarak silah sanayi ve erkek şiddeti ile, topluma yayılan 'güçlünün kazanması'na sağlanan değerlerin meşrulaşması ile bütünleşiyor; kadınları dışlayarak egemen eril kamusal tarzlarla eklemleniyor.

Erkekler ve kadınlar arasında eşitlikçi paylaşımlara dayalı ve şiddetsiz bir yaşam istiyorsak bu kitapta ele alınan birçok konu hakkında yeniden düşünmek ve birlikte tartışmak durumundayız. Elinizdeki kitap kendi alanında Türkçede henüz çok tartışılmaya başlanmamış konuları, dünyada tartışıldığı farklı bağlamlardan alıp Türkçe okurunun gündemine sunuyor. Kitabın içerdiği konular ve bakış açısı itibariyle kendine yeni bir tartışma alanı açacağını umuyorum ve diliyorum.

GİRİŞ

Kadınlık ve erkekliğe ilişkin anlamlandırılış biçimlerini anlayabilmek için toplumsal ilişkilerin seyrine bakmak gerekir. Liberal feminist Francis Wright, kurumların “değerleri” ayrıcalıklı ya da tali kılan etkilerini göz ardı edemeyeceğimizi belirtirken, çağdaş bir feminist olan Rubin de, “cinsiyet edinimine” dayalı toplumsallaşma yönündeki ilişkileri de analizimizin dışında tutamayacağımızı ifade etmiştir.² Nitekim 19. yüzyılda yaşanan önemli gelişmeler ve yapılanmalar bütün bunları kanıtlar nitelikte olmuştur.

19.yy, cinsiyet ilişkilerinin gelişimi, kadın ve erkek cinslerinin karşılıklı konumlanışları açısından stratejik bir öneme sahiptir. Bu dönemde her iki cins arasında, kültürel olarak tanımlanan farklı anlamları ve rolleri belirginleştiren ve bunlara dayalı hiyerarşik ilişkileri derinleştiren iki önemli gelişim yaşanmıştır. Bu gelişmelerden ilki, bu dönemde ortaya çıkan endüstriyel kapitalist düzenin yarattığı istihdam modelidir. Bu üretim biçimi yeni hiyerarşik sınıf ilişkilerini geliştirmiş, değişen yaşam tarzları ve toplumsal ilişkiler ortaya çıkmıştır. Endüstriyel kapitalizmin gereklerine –makineleşmeye- uygun kas gücü ihtiyacı, işçi sınıfının ağırlıklı olarak erkeklerden oluşmasına neden ol-

² Akt. Donovan, Josephine, *Feminist Teori*, çev. Aksu Bora, Meltem Ağduk Gevrek, Fevziye Sayınlan, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997, s. 155. Ayrıca bkz. Wright, Frances, *Life, Letters and Lectures*, 1834/1844 Arno, New York, 1972.

muş; öncelikli tercih edilenler veya daha yüksek ücret ödenenler erkekler olmuştur. Wallerstein'ın tespiti bu noktada son derece anlamlıdır: Kapitalist sömürge düzeni, artık değer üretmek için ucuz işgücüne, “düşük ücretlerin geçim için yeterli olabilmesi için de görünmeyen ev içi emeğe ihtiyaç duyar”³. Bu yüzden kapitalist sistem, erkeği çalışmaya, kadını ev içi emeğe razı edip, bunu normalleştirecek ahlaksal normlarını dayatarak kendi cinsiyet rejimini kurmuştur.⁴ “Aile geçindiren reis” rolü, erkeğe yeni bir iktidar vaat etmiştir. Bu “ideal” erkek imgesiyle hem erkeğin işgücü piyasasındaki tabiiyetinin üstü örtülmeye çalışılmış hem de çalışmak, kazanmak, bakmak erkeklikle ilişkilendirilerek eril anlamlar kazanmıştır. Bu durum, kadının ev içi emeğini görünmez kıldığı ve emek piyasasından dışladığı gibi⁵, burjuvazinin aile modelinde ve işgücü piyasasında kendi cinsiyet rejimini kurmasına neden olmuştur.

Diğer önemli bir gelişme ise, yine bu dönemde endüstriyel kapitalizme paralel gelişen, ulus-devletlerin egemenlik kurma

³ Wallerstein, Immanuel, “Universalism Versus Racism/Sexism”, *The Essential Wallerstein* içinde, The New Press, New York, 2000, s.350.

⁴ Kadının ev dışında çalıştığı koşullarda da ev içi emek, kadın emeği olmayı sürdürmüştür. Dahası kapitalist sömürgeciliğin yoğunlaştığı bölgelerde ucuz kadın emeğine kapitalist piyasanın talebi yüksek olmuş, kadınlar kitlesel halinde işgücü piyasasına akına etmişlerdir; ancak bu durum, kadını özel alana yerleştiren ve kadına ev içi roller yükleyen çekirdek aile ile düşük ücretli işçi talep eden kapitalist piyasa arasında gerilim yaratmış, kadınların yükünü ikiye katlamıştır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Bell Hooks, *Ain't I a Woman?*, South End Press, Boston, 1981.

⁵ Dışlama stratejisinin terk edildiği durumlarda ise, eğitim, oy kullanma, miras ve mülk edinme, temsil haklarından yoksun bırakılarak ayrımcılık ve marjinalleştirme gibi stratejilerde uygulanmıştır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Mary Wollstonecraft, “Kadın Haklarının Savunusu”, *Feminizm -19 Yüzyıl Klasiklerinden Seçmeler* içinde, çev. E.Engin, Afa, İstanbul, 1987.

ve yurttaş yaratma aracı olarak zorunlu askerliğe dayalı modern orduların ortaya çıkışıdır. Peki modern ordular nasıl olmuştur da toplumsal ilişkileri şekillendirebilmiş, bu yapılar kadınlık ve erkeklığe dair anlamların biçimlenmesini etkileyebilmiştir? Bu soru bizi oldukça karmaşık, tek başına işlemeyen bir sürecin analizine götürür. Öncelikle, modern orduların savaşmak ve silah kullanmak için kas gücü ihtiyacı, bu yapıların erkeklerden oluşmasına neden olmuştur. Modern devlet, erkeği savaşmaya ve ölmeye ikna etmek için savaşçı özellikler ile uyumlu “ideal” bir erkeklik tanımıyla kendi ahlaksal normlarını dayatmış, “koruyan-kahraman erkek” imgesiyle de erkeğe iktidar vaat etmiştir. Üstelik, askerlik hizmetinin vatandaşlık görevi olarak erkeklerle zorunlu kılınmasının, onların devlet ve kurumlarıyla avantajlı bir ilişkiyi deneyimlemesini sağladığı da aşıkardır. Böylece, bir yandan korumak, cesaret, güç eril anlamlar kazanırken diğer yandan devlet kurumları erkek egemenliğinde yapılanmıştır. Bu durum, kadınların görevini, askerlere, savaşa destek olmakla sınırlı tutarak, kadınların toplumun savunmasından dışlanmasına neden olmuş; erkeğin “vatanı koruyan, savunan” konumuyla “üstün”lüğünü onaylayan, hiyerarşik cinsiyet ilişkilerini pekiştirmiştir. Erkek ve kadın arasındaki geleneksel karşıtlıklardan yararlanan kapitalist sistemin ve modern devletin, geçindirmek ve korumakla yükümlü tarafı erkek olarak kurgulanmasıyla, korunması ve bakılması gereken de kaçınılmaz olarak kadın olmuştur.

Elbetteki cinsiyet farkları, cinsiyetler arasındaki eşitsiz ilişkiler, kapitalizm ve modern devlet ile başlamamıştır. Ancak kapitalizm ile modern devletin kadın ve erkek cinsleri arasında var olan ayrımı, eşitsizlikleri derinleştirip geliştirdikleri de kesindir. Bu iki durum, farklı toplumsal alanların ve ırk, sınıf temelli ilişkilerin, cinsiyet ilişkileri ile birlikte geliştiğini, farklı cinsiyet an-

lamlarının inşasının farklı alanlara da -eğitim, üretim, savunma gibi- yüklendiğini örneklemesi bakımından önemlidir.

Toplumsal cinsiyetin, güç ilişkileri ile ilgili olduğunu ve sosyal süreçlerde tekrar tekrar, kimi kez biçim değiştirerek yeniden üretildiğini düşünüyorum. Bu kitapta da farklı toplumsal ilişki ve alanların gelişmesinin, cinsiyete dair anlamların inşasından bağımsız olmayacağını, modern devletin temeli olan ordular ve militarist sistem bağlamında açıklamayı hedefledim. Çünkü, erkek egemen toplumsal cinsiyet, askeri gücün yeniden üretiminde, bu askeri güçte erkek üstünlüğünün yeniden üretiminde önemli bir rol oynuyor. Bu kitap, bu sürecin nasıl işlediği, erkekliğin ve kadınlığın bu süreçte nasıl biçimlendirildiği, savaşa eğilimli bir kültürün kuruluşu ve bunun hangi anlatılar üzerine temellendiğine dair bir analiz sunuyor.

Feminist literatür, kadın ve erkek arasındaki fark ve eşitsizliklerin, farklı kültür ve toplumlarda çeşitli biçimlerde anlamlandırılmasının cinsiyete dayalı iktidar ilişkilerine neden olduğunu söyleyerek bu farklara ve eşitsizliklere cevaplar aramaya çalışmıştır. 1970'lerde Kate Millet'in feminist bir açıdan tanımladığı *patriarki* kavramı, kadınların, erkekler ve onların denetimindeki toplumsal ve siyasal kurumların uygulamaları aracılığıyla uğradıkları ayrımcılık ve dışlamayı işaret eder.⁶ Kavram, kadınlar ve erkekler arasında üstü örtülmüş iktidar ilişkilerinin açığa çıkarılması bakımından önemlidir. Ancak, kavram zamanla farklı kadın deneyimlerini ve farklı ezilme biçim ve bağlamlarını yok saydığı, kadınları tek bir kategori altında topladığı için indirgemeci bulunarak eleştirilmiştir ve buna bağlı olarak 1980'lerde, ortak kadın kimliğini reddeden, farklı kadın dene-

⁶ Bkz. Millet, Kate, *Cinsel Politika*, çev. Seçkin Selvi, Payel Yayınları, İstanbul, 1987.

yimlerini, ezilme bağlamlarını da göz önünde bulunduran toplumsal cinsiyet kavramı kullanılmaya başlamıştır.⁷ Kavram, farklı kültür ve zamanlarda kadınlığın ve erkekliğin değişmesi, buna bağlı rollerin çeşitlenmesi, toplumsal cinsiyetin doğal/biyolojik olmadığını, insan icadı ve toplumsal inşa sonucu olduğunu açıklıyordu.

Toplumsal cinsiyet, yalnızca cinsiyet farklılığını açıklamakla kalmaz aynı zamanda cinsler arasındaki eşitsiz güç ilişkilerini de belirler ve bunun nasıl çeşitli pratik ve kurumlar aracılığıyla iç içe geçmiş olduğunu göstermeye yardım eder. Kadın ve erkeklerin cinsiyet değerlerini ve rollerini içselleştirmesine ve bunun başka toplumsal ilişkilere yerleştirilmesine etki eden diğer kurumların -okul, aile, ordu gibi- incelenmesine alan açar. Toplumlarda, kadınlar-erkekler arasındaki hiyerarşik ilişkilerce nasıl biçimlendiğini, dolayısıyla bizzat toplumsal olanın cinsiyetlendirilmiş olduğunu, kadın ve erkeğin toplumdaki yeri ve güçlerinin yani toplumsal statülerinin farklı ve dengesiz olduğu cinsiyet rejimlerini açığa çıkarır. Kadınların savaş ve militarist sistem içindeki yerini göstermek, kaçınılmaz olarak, militarizm ve toplumsal cinsiyet arasındaki ilişki incelenmeyi gerektirir.

Militarizm, en genel anlamı ile askeri değerlerin, savaşın yüceltilmesi ve askeri niteliklere yüksek değer biçen zihniyet ya da sıradan insanlar içinde askeri değerlerin popülerleştirilmesi ve kabul görmesi olarak tanımlanmıştır.⁸ Ancak kavram askerliğe ve savaşa, savaşa hazırlık sürecine, askerlerin teknik eğitimlerine indirgenemeyecek kadar geniş anlamlara sahiptir ve bu

⁷ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Kamla Bhasin, *Toplumsal Cinsiyet ve Bize Yüklenen Roller*, çev. Kader Ay, Kadınlarla Dayanışma Vakfı Yayınları, İstanbul, 2003.

⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Arnold J. Toynbee, *Militarizmin Kökenleri*, çev. Mehmet Dünder, A Yayınları, İstanbul, 1989.

tanımlamalar, cinsiyeti, analiz kategorisi olarak dışarıda bırakmıştır. Militarizmi, toplumsal cinsiyet bağlamında incelemek, kavramı bu dar anlamından çıkaracak, cinsiyet ilişkilerine nasıl eklemlendiğini ve bu eklemlenışte kendini nasıl yeniden ürettiğini görmemizi sağlayacaktır.

Militarizm, sadece savaş ve askeri pratiklerle yürümeyen bir süreçtir. Militarizm, zarar verecek bir “düşman”ın var olduğu ve olacağı yönündeki tehdit ve korkuyu toplumda canlı tutan, toplumun bu korku ve tehdidi içselleştirmesiyle varlığını sürdüren bir sistemdir. Devletin militarist yapısının en görünür olduğu yer, modern ordulardır. Modern ordular, aynı zamanda şiddet tekeline elinde bulunduran devletin, şiddetini, tahakkümünü sorgulamayacak itaatkâr bireyler üretiminin baskı aracıdır da.

Hiç şüphesiz, devletlerin savunma kurumlarını geliştirmeleri doğal ve gereklidir. Ancak, militarizm, savunma amacını aşarak şiddetin toplumsal ve bireysel çözüm aracı haline gelmesine yol açar. Militarizm, savaşın kaçınılmaz olarak algılanmasını, şiddeti teşvik edecek duygusal bir donanım oluşturma pratiklerini kapsar. Bu yüzden, militarizm, şiddet kullanmadan sorunların çözülmeyeceğı anlayışının ve baskın eril değerlerin sorgulanmasını önleyen bir sistemdir. Kadınlar ve erkekler arasındaki cinsiyete dayalı ayrımlar ve roller ise, militarist sistemin birçok pratiğinde faydalandığı alanlardır. Militarizm ve cinsiyetçi sistem arasındaki kuvvetli ilişki de burada başlar. Çünkü militarizm, savaşmak için gerekli görülen cesaret, şiddet kullanımı, güç, disiplin, sadakat, saldırganlık gibi özellikleri, zorunlu askeri hizmet ile genç erkeklere öğretiyor ve topluma yayılmasını sağlıyor ve bu özelliğı ile militarizm, kadınların yönetilmesini, ezilmesini pekiştiriyor. Kadını erkeğın, şerefine, sahipliğine, şiddetine tabi kılan ataerkiden faydalanan militarist sistem, bu

kurguyu genişleterek ve güçlendirerek, ne yazık ki, bir yaşam biçimi olarak kadınlara dayatıyor. Kitapta da militarizm ve toplumsal cinsiyet arasındaki bu karşılıklı birbirini besleyen ilişkiyi açığa çıkarmaya, bu ilişki içerisinde kadının nasıl tekrar tekrar dezavantajlı konuma itildiğini görünür kılmaya çalışacağım.

Kitapta kadınların savaş politikaları ve savaş pratiklerinden erkeklerle aynı şekilde zarar gördüğü, aynı sonuçlara katıldıklarını söyleyen indirgemeci yaklaşımdan uzak durmaya çalıştım. Bunun yerine, kadınların kendi yaşam koşullarında savaşı nasıl deneyimlediklerini, nasıl farklı etkilendiklerini ortaya çıkarmayı ve dahası bu koşullara bağlı olarak nasıl farklı mücadele yöntemi geliştirdiklerini de göstermek istedim. Bu çerçevede, kitabın birinci bölümünde, ilk olarak, ulus devletin temeli ve yurttaş yaratma modeli olan modern orduların tarihi gelişimini ele alarak, modern devlette, hegemonik erkeklik vurgusu ve cinsiyetlendirilmiş bir milliyetçilik söylemi ile askerlik hizmetinin zorunlu kılınması arasındaki ilişkiyi inceledim. Daha sonra, genç erkekleri askerliğe çağırma aracı olarak vatanseverliğin cinsiyetçi inşasına değinerek, modern devletin, erkek ve kadınlar için belirlediği vatandaşlık görevlerinin, nasıl birbirine karşıt ve tamamlayıcı bir şekilde kurgulandığını ve bunun kadınlar için ne tür dezavantajlı sonuçlar ürettiğini işaret etmeye çalıştım.

Kitabın ikinci bölümü askerlik hizmetine alınan erkeklerin eğitim süreçlerine odaklanıyor. Askerlik eğitiminin nasıl ve hangi gerekçelerle, kadınlara ve kadınsılığa karşı nefreti erkeklerle aşıladığına ve bunun hangi pratikler ve söylemler aracılığıyla içselleştirildiğine ve bu çabaya rağmen, içinde yaşadıkları bu düzenin erkeklere de zarar verip vermediği sorusunu öne çıkaran hegemonik erkekliğin taşıdığı kırılganlığa değindim.

Üçüncü bölümde, ağırlıklı erkeklerden oluşan ve kadınsılığın dışlandığı eğitim pratikleri ile şekillenen modern orduların kadınlarla olan ilişkisini nasıl düzenlendiğini, bu ilişkinin kadınları ikincil ve tabi konumlayan stratejiler eşliğinde nasıl inşa edildiğini göstermeye odaklandım. Annelik gibi geleneksel rolleri dışında siyasi bir özne ya da direnişçi olarak aktif bir kadın, askeri rejimlerce kabul edilmeyen bir kimliktir. Bu doğrultuda bu bölümde cinsiyetçi sisteminin “anne”, “eş”, “bacı”, “fahişe” olarak konumladığı kadınlık rollerini, militarist sistemin nasıl daha da belirginleştirdiğini, bu rolleri kendi işleyişini kolaylaştırıp, garantiye alacak şekilde nasıl geliştirdiğini ve militarizmin kadınları asker olarak da kabul etmesinin kaçınılmaz olarak getirdiği ikilemleri ve bu ikilemlerle baş etmek için geliştirilen cinsiyetçi stratejilerin, kadınların davranış ve özgürlüklerinin denetimini nasıl pekiştirdiğini tartıştım.

Dördüncü bölüm, savaş ve barış süreçlerini inceleyen iki ayrı kısımdan oluşmaktadır. Klasik ataerkinin hüküm sürdüğü yerlerde devlet şiddetinin bu denli kabul görmesinin rastlantısal bir durum olduğunu söyleyemeyiz. Erkekliğin kurulması ile şiddetin kurumlanışının iç içe geçtiği kesindir. Savaşın cinsiyetçi doğasını açığa çıkarmanın amaçlandığı bu bölümde, her savaşın “ötekileştirme” mekanizması ile nasıl işlediği ve bu mekanizmanın eşit olmayan cinsiyet ilişkileri ile birbirine nasıl eklemelendiğini üç çatışma örneğinde incelemeye çalıştım. Sınıfsal eşitsizliklerin eşitsiz cinsiyet ilişkileri ile paralelliğini örneklemek için Kolombiya, etnik çatışmaların cinsiyetçi doğasını vurgulamak için Filistin-İsrail ve hiçbir “ötekinin” vurgulanmadığı ama en çıplak haliyle cinsiyetçi nedenlerden kaynaklanan iç çatışmanın yaşandığı Haiti örneklerini seçtim. Cinsiyetçi dinamiklerin savaş ile bağını işaret ettikten sonra, savaşın, kadın-erkek arasındaki eşitsizlikleri derinleştiren kadınlar üzerindeki

olumsuz sonuçlarından, bir savaş stratejisi olarak tecavüz, yerlerinden edilme, mültecilik ve askeri-endüstriyel kompleks başlıklarını açtım.

Şiddetin ve savaşın maskesiz erkeksi yüzü ve kadın düşmanlığı belki de en çıplak haliyle Yugoslavya ve Boşnaklara yönelik tecavüz olaylarında ortaya çıkmıştır. Irkçı ve patriarkal söylemin bu örneklerde militarizmi vahşi boyutlarda biçimlendirdiği görülmektedir. Söz konusu bölümde, çatışma sonrası barış inşa dönemlerini de toplumsal cinsiyet analizi açısından sorgulamaya ve çatışma sonrası yeniden yapılanma döneminde devam eden çatışma dinamiklerinin içerdiği eşitsiz, dışlayıcı ilişkileri vurgulamaya çalıştım. Barış inşa süreçlerine, seferberliğe, yeniden bütünleşme dönemlerine kadın ve kızların öncelikleri, ihtiyaçları, sesleri dahil olmakta mıdır, oluyorsa hangi biçimde ve sınırlılıklarla birlikte olmaktadır? Barışı sağlamak için kullanılan araç ve söylemler, barışı ve güvenliği sağlamada gerçekten başarılı mıdır; barış askerleri barış sürecinin neresinde durur; barış sağlama görevi askerlerde ikilem yaratır mı, yoksa bizzat barış askerleri barış süreci için bir ikilem taşır mı; kadınlar ve cinsiyet ilişkileri bütün bu barış planlarının neresinde durmaktadır, gibi sorulara yanıt aramaya çalışarak bu sorular eşliğinde barış sürecini değerlendirmeyi hedefledim.

Kitabın beşinci bölümündeyse, kadınların, savaşın ve militarist sistemin kendi bedenleri, kimlikleri, yaşamları üzerinde kurduğu denetime, yarattığı tahakküme ve şiddete karşı yükselen itirazlarına; kadınların militarizm ve savaş karşıtı mücadelelerinde kullandıkları yöntem ve argümanların çeşitliliğine eğilmeye çalıştım. Bu doğrultuda, kadınların kendi öznel, kültürel, bölgesel şartları içerisinde savaşı nasıl deneyimlediklerini ve buna göre nasıl farklı argümanlar geliştirdiklerini ve mücadeleler yürüttüklerini örneklemek için Hindistan'daki Vimochana

ve Afganistan Devrimci Kadın Örgütü[RAWA] olmak üzere iki yerel kadın örgütünü örnek olarak ele aldım. Çok çeşitli çatışma bölgelerinden kadınların katıldığı, bu yüzden çok sayıda kadının savaş karşıtı argümanına sahip uluslararası bir kadın grubu olduğu için Siyahlı Kadınlar deneyimini de ele aldığım örneklerle dahil ettim. Örgütlü ve resmi yapısı ile diğer kadın örgütlerinden farklı bir yerde duran Barış ve Özgürlük İçin Uluslararası Kadın Birliği[WILPF] ve kazanımlarını ise ayrıca değerlendirdim. Bu çerçevede, çatışma ve barış inşa dönemlerinde kadın hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak için kabul edilen uluslararası kararların ve uygulanan politikaların olumlu ve eksik bulduğum noktalarını da belirtmeye çalıştım. Bu bölümde son olarak, savaş ve militarizm karşıtı bir hareket olarak vicdani retçilere ve retçilerin argümanlarının savaş karşıtı kadın hareketleriyle ortak paydasını irdeledim.

Kitapta analiz etmeye çalıştığım hususların, ülkemizde yaşanan politik ve toplumsal süreçlerle yakından ilişkili olduğu tartışma götürmez bir gerçek. Her ne kadar kitap doğrudan Türkiye özgülüne odaklanmamış olsa da hem militarizm ve toplumsal cinsiyet üzerine yapılan çözümlemelerin ülkemiz için de fikir verici olabileceğini hem de burada kullandığım örneklerin ülkemiz özgülünde işleyen çatışmaların çözülmesi ve çözücü stratejilerin geliştirilmesine katkı sunabileceğini düşünüyorum. Elbetteki bunu dile getirirken örnek alınan çatışmaların ve bu çatışmalara yönelik barış arayışlarının aynen kulanılabileceği gibi indirgemeci bir önermede bulunmak niyetinde değilim. Sadece söz konusu örneklerin, kendi siyasi ve toplumsal koşulları dahilinde Türkiye gerçekliğine ışık tutmasını umuyorum.

I. BÖLÜM

DEVLETİN CİNSİYETLENDİRİLMİŞ SAVUNMA PRATİĞİ

1. Ulus Devletler ve Modern Ordular

Modern Ordunun Temelli Zorunlu Askerlik

Kökleri Fransız Devrimine dayanan zorunlu askerlik 19. ve 20. yüzyıllara hakim olmuş bir askere alma biçimidir. İlk olarak Avrupa'da görülen, ulus-devletlerin yurttaş yaratma sürecinde önemli bir araç olarak kullanılan zorunlu askerlik hizmeti ile modern ordular, toplumun militarizasyonunda en etkin kurum olmuşlardır. Ulus-devlet, yurttaşların kendilerini, birbirinden korumak için görevlendirildiği bir devlettir. Ama aynı zamanda yurttaşların başka devletin yurttaşlarına karşı güç kullanımını da yasallaştıran bir devlete de işaret eder. Ulus devlet, siyasal olarak tanımlanmış bir toprak parçası üzerinde yaşayan tek tek yurttaşlardan oluşan halkın egemenliğine dayandırılır. Bu yüzden, yönetim meşrutiyetinin kaynağı halk kabul edildiği için bu egemenliği ve toprakları başka devletlerin saldırılarına karşı ko-

rumak ve savunmak bütün yurttaşların görevi ve hakkı sayılır.⁹ Ulus-devletle başlayan zorunlu askerliğe dayalı modern orduların gelişimini ve yaygın kabul görüşünü daha iyi anlayabilmek için, ondan önceki askere alma biçimlerine bakmak gerekmektedir.

Erik Jan Zürcher, Avrupa ve Ortadoğu'da 17. ile 20. yüzyıllar arasındaki askere alma biçimlerini incelediği karşılaştırmalı çalışmasında, askerliğin, devletlerin bir vergi oluşturma aracı olduğunu ve bu vergi sistemi eşliğinde biçimlendiğini belirtiyor.¹⁰ Buna göre, dört temel askere alma biçimi ortaya çıkmıştır. 17. yüzyıldaki, devlet ile lordlar ya da kabile şefleri arasındaki ilişkiye dayalı feodal askeri seferberlik bu modellerden biridir. Esas Avrasya'da yaygın olarak görülen bu sistemde, kabile şefleri veya lordlar, iki şekilde konumlandırılıyorlardı: Ya vergi muafiyeti ya da toprak hakları karşılığında asker sağlamayı kabul ediyorlardı ve bu askerler, kendi komutlarının emrinde, komutanlarının sağladıkları silahlarla yerel kuvvetler şeklinde konumlanıyorlardı ya da 17. ve 18. yüzyıllarda Rus İmparatorluğundaki Kazaklar ve Osmanlı İmparatorluğundaki leventler, yine vergi muafiyeti karşılığında askerlik yapıyorlardı. Bir diğer askerlik biçimi ise, devlet ile özgür olmayan tebaa arasındaki fetih ve boyun eğdirmeye bağlı ilişkiye dayanıyordu. Bu sistem, 18. yüzyılda, Rus İmparatorluğunda Büyük Petro dönemindeki

⁹ Bkz. Showalter, Dennis, "1815-64 Avrupanın Savaş Tarzı", *Dretnot, Tank ve Uçak, Modern Çağda Savaş Sanatı, 1815-2000*, çev. Yavuz Alogan, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2003.

¹⁰ Lucassen, Jan ve Jan Zürcher Eric, "Zorunlu Askerlik ve Direniş: Tarihi Çerçeve", *Devletin Silahlanması: Ortadoğu'da ve Orta Asya'da Zorunlu Askerlik [1775-1925]* içinde, E. Jan Zürcher [ed.], İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2003, s.3-14.

gibi, köyün ileri gelenleri tarafından belirlenen kölelerin ömür boyu askerlik yapacağı ve tamamı kölelerden oluşan bir ordu şeklinde ya da Osmanlı Ordusundaki gibi, Rumeli ve Balkanlar'daki Hristiyan köylülerin oğullarının köleleştirilip Yeniçeri birliklerine yerleştirilmesi biçiminde olabiliyordu. Bir üçüncü şekil de, devlet ile uluslararası veya ulusal işgücü pazarındaki ticarete dayalıydı. Bu, modern öncesi dönemde, İngilizlerin, Fransızların, Venedik ve İspanyolların sıklıkla başvurduğu bir yöntemdi. Bu sistem sayesinde birçok paralı asker bu alanda uzmanlaşmışlardı. Aslında bu biçimler zamanla devlette nakit sıkıntısı yaratmaya ve yerel kuvvetlerin denetimini zora sokmaya başlamıştı. Alternatif bir sistem ihtiyacı kendini her iki coğrafyada da hissettirmekteydi. Yerel kuvvetlerden [milislerden], profesyonel paralılardan ve gönüllülerden oluşan kuvvetler, büyük bir saldırı karşısındaki savunma gereksinimlerini karşılamada yetersiz kalıyorlardı. Fransız devletinin bu şekildeki Devrim Ordusu, her bir koldan hücumu uğrayan devrimci Fransa'nın askeri gereksinimlerini karşılayamayınca, 1793 yılında, Fransa, her Fransız yurttaşına askerlik yapma zorunluluğu ve hakkı getirdi. İlk başta, kanuna rağmen gönüllüler ağırlıklı olmuştu. Gönüllü sayısında azalmalar başlayınca, Fransa, beş yıl sonra, 1798 tarihinde, Jourdan Kanunu ile tam anlamıyla askeri zorunluluğu getirdi. Ancak, Fransa'da gelişmesine rağmen zorunlu askerliğin bu ülkede uygulanışının hep problemli olduğu, yapısal eksikliklerinin sistemin tam anlamıyla uygulanmasını zorlaştırdığı görülmektedir. Çünkü, askerlik hizmeti Fransa'da sekiz yıl gibi uzun bir süreyi kapsamaktaydı. Bu süre oldukça büyük bir orduya ve masrafa sebep oluyordu. İşgücü pazarından bu kadar süre uzak kalmayı kayıp olarak değerlendiren çok sayıda orta sınıf erkeği, kendileri yerine başkalarını

parayla gönderiyorlardı. Bunun sonucunda orduda ağırlıklı olarak eğitimsiz, güvenilmeyen bir alt kesim nüfus oluşuyordu. Bu durum, devlet yönetiminde huzursuzluk yaratıyordu. Sorun, Prusya'nın yaşadığı yenilgilerden sonra 1814 yılının Eylül ayında çıkardığı Zorunlu Askerlik Kanunu ile getirilen ordu reformlarıyla çözüldü. Bu kanuna göre, erkek nüfustan bir ile üç yıl arasında düzenli orduda, sonra ihtiyat sınıfında ve sadece işgal zamanı faal duruma getirilecek Landsturm milisinde hizmet bekleniyordu. Bu sayede eğitilmiş, profesyonellerden oluşan küçük daimi bir ordu ile savaş ya da işgal halinde çağrılacak yetiştirilmiş geniş bir yedek kitle oluşturuldu. Bu sistemin etkinliği Prusya'nın 1866 ve 1870 yıllarında arka arkaya aldığı başarılarla kanıtlanınca, tüm Avrupa ülkelerinde ve Osmanlı ordusunda da benimsenmeye başladı.¹¹ Ancak zorunlu askerlikten önce uygulanan yukarıda saymış olduğum örneklerle baktığımızda, bu görevin genellikle para ve toprak hakkı, vergi muafiyeti gibi dolaylı ya da doğrudan maddi getiriler eşliğinde yürüdüğü açıktır. Oysa zorunlu askerlik bireysel olarak hiçbir getiri ve çıkar vaat etmemektedir. İşte bu sistemin en temel problemi, hiçbir maddi avantaj sağlamadan genç erkekleri askerlik hizmetine çekmek olmuştur. Bu gerçek ise geniş nüfus üzerinde belli strateji ve planların geliştirilmesini gerekli kılmıştır.

¹¹ Aydın, Suavi, "Toplumun Militarizasyonu: Zorunlu Askerlik Sisteminin ve Ulusal Orduların Yurttaş Yaratma Sürecindeki Rolü", *Çarklardaki Kum: Vicdani Red* içinde, Özgür Heval Çınar -Coşkun Üsterci[ed.], İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s.32.

Savaşçı Yurttaşlar, Hegemonik Erkeklik ve Cinsiyetlendirilmiş Milliyetçilik

Savaş modern devletle birlikte tüm halkı daha yakından ilgilendirdiği için, savaşın nasıl sunulacağı önemlidir. Askere alınmış gençlerin ölümü, şiddet kullanmayı, maddi ve manevi kayıpları göze alacak bir fedakârlığa ikna edilmelerini sağlayacak ideolojik bir çerçeve gerekir. Modern ulus devletin ideolojisi milliyetçilik, ulus devletin mekânsal sınırları içinde ortaklık duygusu aşılacak üzere geliştirilmiştir. Yeni kurulan ulus devletlerde birlikteliği sağlamak üzere yapay benzeşmeler varsayılır. Buna bağlı olarak birçok yazar da ulusun bir hayal olduğuna ve bütünlük, ortaklık yaratına girişimi olarak suniliğine işaret etmiştir. Örneğin Anderson ulusu, “sınırlı ve egemen olarak hayal edilmiş bir topluluk”¹² şeklinde tanımlamış ve milliyetçiliğin de bu hayali olarak yaratılan ulusun, kurulmakta olan ya da kurulan devlet ile ilişkisini sağlayan bir anlatı olduğuna işaret etmiştir. Bu yaklaşımlara paralel, aslında “bu tür anlatıların gücü, anlatıların doğru olup olmamasında değil, doğru kabul edilip, gerçekliğine inanılmasında”¹³ yatmaktadır. Böylece bu inançlar, ulus-devletin sınırlarını korumak adına yürüttüğü -savaşma, öldürme ve dışlama gibi-eylemleri için meşrulaştırıcı etken haline gelirler. Ulusal karakteri, sınırlar koyarak tanımlamak ve ulus-devletin idamesi adına yapılan savaşları meşrulaştırmak, “öteki” olanı vurgulamayı gerekli kılar.

¹² Anderson, Benedict, *Imagined Communities*, Verso, Londra, 1990, s.33.

¹³ Göregenli, Melek, “Militarizmin İnşasının Aracı Olarak Eşitsizliğin Meşrulaştırılması ve Vatanseverlik”, *Çarklardaki Kum: Vicdani Red* içinde, Özgür Heval Çınar -Coşkun Üsterci[ed.], İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s.52.

McClinton gibi milliyetçilik üzerine çalışan kuramcılar, milliyetçi söylemde ulusun bir aileye benzetildiğini ve bu ailede kadın ve erkeğin kendilerine atfedilen geleneksel rollerini oynadıklarını belirtmişlerdir.¹⁴ Mosse, kadınlara yeni kurulan devlette, savaşçı erkeklere yardımcı, destek olma rolünün verildiğini; erkekler, ulus devlete savaşçı rolü ile aktif olarak katılırken, kadınların modern devlette geride bekleyenler olarak sessizliği ve ağırbaşlılığı temsil ettiklerini belirtir.¹⁵ Ayrıca yeni kurulan devletin coğrafi sınırları da kadın bedenine benzetilerek cinsiyetlendirilmiş ve cinselleştirilmiştir. “Vatanın, uğrunda sevilip, adanılacak ve de sahiplenilip korunacak bir kadın bedenine benzetilmesi”¹⁶ ile kadını erkeğin korumasına tabi kılan bir söylem yaratılır. Vatan, “ötekının”, “yabancının” saldırısından, işgalinden korunmalı, her zaman ulusun erkeklerine ait kalmalıdır. Ataerkil sistemin, koruyan, denetleyen, sahip olan, döleyen gibi erkeklikle özdeşleştirdiği özellikler aracılığıyla erkek üstünlüğüne dayalı evlilik pratiği, aynı değerler eşliğinde yine bir erkek üstünlüğünü yansıtan askerlik pratiğine aktarılır. Erkeğin ailede iktidarı elinde tutmasını sağlayan namus, şeref, terbiye gibi ilkeler adı altında kullandığı şiddet, bu kez aynı ilkeler aracılığıyla devlet adına kışkırtılır ve yasal olarak onaylanır. Savaşçı erkeğin özellikleri şiddet kullanmayı içerdiğinden şiddet kullanımını haklı hale getirecek ve böyle bir şiddeti uy-

¹⁴ McClintock, Anne, “No Longer in a Future Heaven”: Women and Nationalism in South Africa’, *Transition* içinde, cilt, 51, 1991, s.104.

¹⁵ Mosse, George L. *The Image of Man: The Creation of Modern Masculinity*, Oxford University Press, New York, 1996

¹⁶ Najmabadi, Afsaneh, “Sevgili ve Ana Olarak Erotik Vatan: Sevmek, Sahiplenmek, Korumak”, *Vatan, Millet, Kadınlar* içinde, Ayşegül Altınay[ed.], İletişim Yayınları, Ankara, 2000, s.132.

gulayanlara-ki bu genelde erkekler olur- “koruyan, savunan” şeklinde tanımlamalarla iktidar sağlayacak, bir “eril şiddet” kavramı meşrulaştırılır. Eril şiddet, erkeklik ile ilişkilendirilen davranışlara ve görevlere paralel şiddetin normalleştirilmesini, onaylanmasını sağlayan söylemler aracılığıyla, “yaş, sınıf, cinsiyet ve etnisiteye dayalı hiyerarşilerle yapılandırılmış ve en güçlünün kazanacağı biçimde örgütlenmiş davranışlar bütünüdür”¹⁷. Şüphesiz ki, ulus adına savaşacak vatandaşların kadın değil de erkekler olmasının temelinde, “erkeklerin genetik-biyolojik yapıları gereği savaşmak için gerekli sertliğe sahip olduklarına dair inanç”¹⁸ da yatmaktadır. Koruyan, kollayan, kuvvetli gibi özdeşleştirmeler, erkeğin aile içindeki egemenliğinin devlete eklemelenmesine sebep olur.¹⁹ Böylece cinsiyetlendirilmiş bir söylem aracılığıyla ulus devletin savunma pratiği de cinsiyetlendirilir.

Peki ulusun bütün erkeklerinde bu değerler mevcut mudur? Elbette ki, orduya alınan erkeklerin her biri, farklı erkeklik deneyimlerine sahiptir, farklı kültürlerde yetişmişlerdir. Sadece, bu tarz bir erkeklik, onları savaş cephesinde tutmak, sorgusuzca ölme ve öldürmeye razı kalmak adına istenilen değerlerle son derece uyumlu olduğu için vurgulanmaktadır. Mosse'nin “normatif erkeklik”, Connell'in ise, “hegemonik” olarak adlandırdığı bu erkeğin özellikleri, yenilmez, korkusuz, bedensel acılara dayanabilen, sert, gözüpek, rekabet ruhu olan, disiplinli, maceperest, özgür, bağımsız karar verebilen, erkek cinsel gücüne

¹⁷ Sancar, Serpil, *Erkeklik: İmkansız İktidar*, Metis Yayınları, İstanbul, 2009, s.216.

¹⁸ Ibid, s.154.

¹⁹ Bu konuda Türkiye özgülünde yapılmış kapsamlı bir çalışma için bkz. Pınar Selek, *Sürüne Sürüne Erkek Olmak*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.

sahip heteroseksüel olarak sıralanabilir. Ortaçağda sadece aristokratlara ve şövalyelere mahsus olan bu özellikleri şimdi elde etme imkanı bulan pek çok genç erkek, bu ünvanı alma hevesi ile Fransa'daki gibi savaşa koşmuştur.

Hegemonik erkeklik kavramı ilk defa, R.W Connell tarafından öne sürülmüştür²⁰ ve aslında Connell, bu kavram aracılığıyla, belli bir yerde, kültürde ve tarihte tanımlanan, bu yüzden birçok erkeği ve erkeklik biçimini dışarıda bırakan, sınırlı, indirgemeci ve özcü olan baskın erkeklik tanımları dışında farklı erkeklik değerlerinin olduğuna da işaret etmiştir. Ancak Connell ve Mosse, bu “baskın erkeklik” tanımlamalarının her yerde, her dönemde ve kültürde, erkeklerin davranış ve düşüncelerini belirleyen standart bir tanımlama olduğunu da ekleyerek bu kavramın evrenselliğini iddia etmişlerdir. Benzer şekilde Mac Cartey de, zamana ve mekâna göre farklılıklar gösterse de, temelde bütün kültürlerde bir savaşçıdan beklenen baskın özelliklerin aynılığına işaret eder.²¹ Cartey, savaşçı bir erkekten, kavgadan zevk alan, bedenine yaralar almaya hazır olan fiziksel güç; çetin savaş koşullarına, soğuk havaya, açlığa, uykusuzluğa dayanabilen, moralini kaybetmeyen sabır ve metanet; sözüne sadık, şeref ve onur sahibi olmasının beklendiğini belirtiyor. Ayrıca Connell'in önemli bir vurgusu da bu baskın erkeğin, çeşitli kurumlar ve pratiklerle desteklenmesi ve böyle bir erkeğin devam etmesinde bu kurumların varlığının önemi üzerinedir. Hegemonik erkeklik, birçok erkeği ve erkekliği dışarıda bırakmakta, onlarla karşıt bir ilişki üzerinden kurulmakta, diğer

²⁰ Connell, Robert W., *Gender and Power: Society, the Person and Sexual Politics*, CA: Stanford University Press, Stanford, 1987.

²¹ Akt. Goldstein, Joshua S., *War and Gender*, Cambridge University Press, 2001, s.267.

erkeklikleri ve kadınlıkları kendisine göre tanımlanmaktadır. Nitekim böyle bir erkeklik tanımı, kadınları ve her türlü kadınlığı dışarıda bıraktığı gibi, sakat, eşcinsel, yaşlı erkekleri de dışarıda bırakmakta, en “güçlü” erkeklik olarak, erkekler arasında da hiyerarşiler yaratmaktadır. Bu tutum, İngiltere ve Prusya’nın 19. yüzyılda, eşcinselliğe getirdikleri sert yasaklarda görülmektedir. Mosse, 18. ve 19. yüzyıllarda kuvvet bulan erkeklik tanımlamalarının eşcinselliği, ulus devlet için bir tehlike şeklinde kodladığını belirtiyor. Bu tanımlamalara bakıldığında eşcinselliğin hem fiziksel görünüş olarak hem de “erdem” yönünden aşağılanması ve bu aşağılanışın ulusun “gücü” adına yapılması dikkat çekiyor. Örneğin, Mosse 1796’da Johan Müller’in, eşcinsellerin, gevşek, güçsüz ve iktidarsız olduklarını bu yüzden ulusun üremesini engellediklerini, bunun temelinde de yurttaşlık duygusunun bulunmadığını belirttiği tespitini aktarırken, 1903 yılında *Cinsellik ve Yozlaşma* adlı eserinde, Dr. Mobius’un da, çevik, uzun boylu, güzel erkeklerin sağlıklı, heteroseksüel olduğunu, eşcinsellerin böyle bir fiziksel çekicilikten ve sertlikten yoksun olduğunu söylediğini belirtiyor.²² Benzer bir biçimde, İngiltere’nin, Fransız devriminde düşmana yardım edenleri, eşcinsellikle suçlaması, Almanya’nın 19. yüzyıldaki ayaklanmaları eşcinsellikle ilintilendirmesi hep, heteroseksüel olmayan bir erkeğin vatan sevgisi için gerekli erkeklik erdeminden yoksun olduğuna dair yargıya işaret ediyor. Ayrıca, hegemonik erkeklik değerleri, güçsüz, kirli, çirkin, erdem ve bağımsız karar verme gücünden yoksun erkekliği, sömürgeciliğin de önemli bir aracı

²² Mosse, George, *Nationalism and Sexuality: Respectability and Abnormal Sexuality in Modern Europe*, Horward Fertig, New York, 1985, s.215-232.

yapmış, bu özelliklerin “aşağı ırklara” devredilmesi ile batılı beyaz erkeğin tahakkümünü sağlamıştır.

Savaşmak, bir saygınlık, şeref, namus meselesi haline getirilince, kaçmak ve korkmak, kabul gören erkeklikten dışlanmak, aşağılanmak anlamı taşımaya başlar. Böylece askerlik, savunmadan öte, genç erkeklerin “erkekliklerini” ispatlayacakları, hegemonik değerlerin aşılacağı bir pratik halini alır. Ortaçağda böyle onurlandırılma pratikleri sadece aristokratlara ve şövalyelere mensup iken, modern ordular sayesinde bütün ulusun erkeklerinin baskın erkeklik değerlerini elde etme fırsatı yaratılır. Çünkü ülke savunmasında silahlı güçlerin başarısını artırdığı kabul edilen faktörlerden biri teknik bilgi, diğeri ise, güçlü, cesur, korkusuz, şerefli, görevine sadık gibi hegemonik erkeklik değerleridir. Militarizmin beslendiği en önemli kaynaklardan biri de bu baskın erkeklik değerleri olarak karşımıza çıkar. Öyleyse militarizm, egemen erkeklik değerlerinin, askerlik aracılığıyla ulusun erkeklerine aşılandığı, savaşçı yurttaşlar vasıtasıyla geniş bir nüfusa yayıldığı, kadınların savaşmak için “uygun” özellikler taşımadıkları gerekçesi ile askerlik hizmetinin kadınlara zorunlu kılınmadığı ve eşcinselliğin suç sayılmasının devlet pratikleri ile de meşrulaştırılıp, normalleştirildiği dışlayıcı bir sürece işaret etmektedir. Bunun sonucunda, militarizm, egemen erkeklik değerleriyle kurduğu güçlü bağı ile kadınların ve başka erkeklerin bu tanıma göre katı ve dışlayıcı bir şekilde tanımlanıp, konumlandığı cinsiyet rejimine yol açmaktadır.

Günümüzde Ordular ve Militarizm

Teknoloji, bilim ve iletişimde kaydedilen ilerlemeler, dünyadaki ulus-devletleri, eşi görülmedik bir şekilde yakın temasa geçirmiş, ulus-devletin global alanda çizdiği sınırlarını aşan fi-

nans, bilgi ve ticaret dolaşımı başlamıştır. Sermaye ve bilginin bu sınır tanımayan esnekliği, modern-devletin pazarlarını ve egemenliğini de aşındırır. Bu değişimleri, özellikle 1980’lerde başlayan sosyal teorinin gelişimi izler.²³ Geleneksel düşünce biçimlerini sorgulamaya başlayan, mutlak, değişmez olana eleştiriler yönelten, ortak çıkarı sorgulayıp, bireysel inanç ve çıkarları ön plana çıkaran, farklılığı, değişkenliği, geçirgenliği, belirsizliği ve karışıklığı vurgulayan bir kültürel değişim, teknik gelişmeleri izlemiştir. Bu bireysellik vurgusu ve ortaklığa, bütünlüğe yönelik eleştiriler, ulus-devlet ile vatandaş arasındaki bağları zayıflatmaya başlamıştır. Zayıflayan vatandaşlık bağları, hiç şüphesiz, bu bağın temeli olduğu modern orduların güç kaybetme tehlikesine işaret etmiş, bu durum ulus-devletleri gelişen ve değişen koşullar karşısında güç kullanım koşullarını ve araçlarını gözden geçirmek ve bir takım değişiklikler yapmak zorunda bırakmıştır. Özellikle Soğuk Savaş sonrasında artık her ulusun güvenliğinin birbirine bağlı olduğu gerçeğinin, bir devlette meydana gelecek çatışmaların bütün küreyi etkileyebilecek kapasitede olduğunun anlaşılması üzerine artık savaşların bittiğini, devletler arası küresel düzeyde bir barışın hakim olacağını iddia ederek, bu temasları olumlu değerlendirenler-George Bush gibi- olduğu gibi, bunun, devletlerin kontrolünden çıkan bir şiddete işaret ettiğini ve çok daha büyük tehlikelere sebep olacağını belirten yazarlar da- Robert Kaplan²⁴ gibi-

²³ Moskos, Charles, *The Post Modern Military*, Oxford University Press, New York, 2000, s.17.

²⁴ Kaplan, 1952 New York doğumlu American gazetecidir. *The Washington Post*, *The New York Times*, *The New Republic* gazetelerinin yanında, *The Wall Street Journal*’de de tartışma yaratan önemli makaleler yazmıştır. Kaplan, 2009 yılında, Robert Gates Savunma Bakanlığı’na, Savunma Politikası Kurulu’na atan-

olmuştur. Son dönemlerde, ABD-Afganistan, İsrail-Filistin arasındaki savaşlar ya da Kolombiya, Sierra Leone, Kongo'daki gibi iç çatışmalar, bu karamsar değerlendirmeleri son derece haklı çıkarmıştır.

Bireyselliği, çeşitliliği ve farklılığı vurgulayan sosyal teori ise, küreselleşmeyle beraber ulus-devlet ile birey arasındaki gevşeyen bağlar sonucunda militarizmin etkisini kaybedebileceğine işaret etmiştir.²⁵ Oysa, militarizm, içeriği değişse de değişmeyen bir tehdit algısı ile çeşitlilik, farklılık, şeffaflık gibi kavramlardan da yararlanarak “ötekileştirmeye”, kadınların, eşcinsellerin kabulü artsa da bu kabulün uygulanış biçimi ve sınırları ile “dışlamaya” ve savaş cephesini aşan görevleri, sivillerle yapılan sözleşmeleri, sivil toplum örgütleri ile artan işbirliği ile sivil yaşamı “etkilemeye” devam etmekte, bu temel özellikler sadece biçim değiştirerek, esas olmayı sürdürmektedir.

Moskos'un, orduyu modern sonrası dönemde ele aldığı analizine bakıldığında ordunun yapısında, görevlerinde, kendini meşrulaştırıcı araçlarında ve bunlara bağlı olarak toplumla kurduğu bağ arasında değişikliklerin ortaya çıktığı görülür.²⁶ İlk değişiklik, modern orduları var eden tehdit algısının şeklindedir. Modern dönemde, toprakların, başka uluslar tarafından işgaline dair tehdit algısı, muğlaklaşan sınırlara paralel anlamsızlaşmıştır. Belirsiz sınırlar ve geçirgen ilişkilere bağlı olarak tehdidin boyutu da küresel alanı içine alacak kadar genişletilmiştir. Artık, tehdit dışarıdan değil, her an her yerden gelebilmektedir. İçerideki etnik/azınlık grupların isyanları, dışarıda her hangi bir

muştur. Detaylı bilgi için bkz. <http://en.wikipedia.org/wiki/Robert-D/Kaplan>. Son erişim 12 Mart 2010.

²⁵ Moskos, Charles, 2000,s.14-26.

²⁶ Ibid.

etnik, dinsel grup hareketinin, içindeki azınlığı kışkırtacak etkisi, kaçak göçmenler, sınır dışı edilenler, uyuşturucu kaçakçıları, çevre kirliliği, terörist gruplar, kuraklık, kıtlık, ülkenin kaynakları ve nüfusunun güvenliği için tehlike olarak görülmektedir. Bu yeni “tehdit unsurları” kümesi de orduya geniş bir görev ve hareket alanı açmaktadır. Devletin “güvenlik” kurumu olduğu gerçeği ile güvenliği tehdit edebilecek her faktörü engelleme görevini silahlı güçler üstlenmektedir. İçerdeki isyancı, direnişçi grupları bastırma, mültecileri yerleştirme, kaçakçılığı engelleme, doğal afetlerde insani yardım operasyonlarında bulunma, tehlikelerin, çatışmaların olduğu müttefik devletlerin ya da herhangi bir bölgedeki halkın yaşamını koruma, “barışı” sağlama, “demokrasi götürme” gibi görevler, ordunun, devletin çıkar ve kaynaklarını koruma şeklinde tanımlanan temel görevine eklenmiştir. Soğuk Savaşın ardından 1991 yılında gerçekleştirilen 51 askeri operasyonun hepsi “barış koruma” amacına dayandırılmıştır.²⁷ Bugün de örneğin, ABD ordusu Kolombiya’ya “iç çatışmaları önleme” gerekçesi ile üslerini yerleştirmektedir.²⁸ İkinci değişiklik, bilim, bilgisayar teknolojisindeki gelişmelerin etkisinde görülür. Bu ilerlemelerin silah sistemine uyarlanması ile ordular, hız, kapasite, kesinlik gibi hususlarda daha da güçlenmiştir. Artık birçok askerin gücüne, performansına denk silahlar, haberleşme araçları gelişmiştir. Bu üstün ve bir o kadar da pahalı teknolojiyi finanse etmek için, artık gereksiz görülen güçlerde küçültmeye gidilmektedir. Bu bağlamda değişen görevler de artık savaşçılık, fiziksel güç gibi özelliklerden farklı nitelikler gerektirmeye başlamıştır. Teknik bilgilere hakim, yönetim ve iletişim bilgisine sahip, politika, ekonomi ve

²⁷ Ibid.

²⁸ <http://www.hrw.org>, World Report 2010, 20-01-2010.

insan hakları konularında uzman farklı bir erkeklik talebi öne çıkmaktadır. Avrupa emperyalizminin beslendiği “üstünlük” iddiası ve bunun sömürü için araçsallaştırılması, bu sefer, politika, insan hakları gibi konularda bilgili, eğitilmiş, batılı askerler aracılığıyla devreye girmekte ve orduya, bu özelliklerden “yoksun” ülkelere demokrasi, barış, düzen götürme görevi verilmektedir.²⁹

Küreselleşmeyle birlikte görülen gelişmeler, yeni bir tahakküm, üstünlük aracı olarak daha farklı bir egemen erkeklik kurar. Militarizm, dışlayıcı, ötekileştiren, hiyerarşiler kuran özelliğini bu yeni değerlere sahip erkeklikle devam ettirmektedir.

Militarizmin yayılmasında en etkili uygulamalardan biri de ordunun düzenli birliklerde küçültmeye giderken, yeni konulardaki gelişmelerin hızına ayak uydurabilmek için uzmanlarla, profesyonellerle anlaşması, askerliğin zorunlu hizmetten, gönüllü bir mesleğe doğru kaymasıdır. Örneğin, Amerikan ordusu bugün, “Complex Adaptive System”³⁰ [CAS] adı verilen bir sistem temelinde organize olmaktadır. CAS, katı bir emir hiyerarşisine dayalı geleneksel komut modelinin, ordunun günümüzde işbirliğine dayalı görevlerine uymadığını kabul eder. İlişkilerin daha esnek olduğu, geçişkenliğe, şeffaflığa dayalı, dolayısıyla çok daha hızlı bilgi alışverişine olanak sağlayan yatay ilişkileri talep eder. Çünkü, CAS’ın temel özelliklerinden biri, güvenlik tehditlerini “tahmin edilemez, öngörülemez, zamanı

³⁰ “Karmaşık Uyum”³⁰ Moskova, Charles, 2000, s.27. Sistemi”. Bkz. Raporne, Christopher R., Anderson Ruth A., Reuben R. McDaniel, “Where Military Profession Meets Complexity Science”, *Armed Forces & Society* içinde, Sage, Vol.34, No.3, April 2008, s.433.

kestirilemez” karmaşık yapılar olarak tanımlamasıdır.³¹ Bu durumda, ordunun hiyerarşiye dayalı geleneksel dikey ilişkisi, riskleri önleme ve müdahale etmede ciddi bir zaman kaybı olarak görülmekte, bilgi akışını sekteye uğratmaktadır. Ayrıca, bu karmaşık yapının talep ve becerisini tek model bir personelin, kurumun karşılaması yeterli değildir; çok farklı bilgi ve uzmanlık alanlarının desteğini de gerekli kıldığından, CAS, ilişkilerdeki sağlıklı iletişimin önemini belirtir ve anlaşmazlığın, tahakküm biçimlerinin en aza indirilmesi gerektiğini öngörür. Orduların, “tehlikelerin ne olduğu yönündeki karar verme, tanımlama” yeteneklerinin, geniş çerçevede bakmayı, risk ipuçlarını öngörmeyi engellediği düşünülür; bu yüzden “anlam verme, kavrayışa” dayalı, diğer uzmanlık alanlarıyla sürekli öğrenmeye açık bir işleyiş savunulur. Kesin, planlanmış bir çalışmanın belirlenmesinden öte, çalışma sürecinde şekillenen, bu süreçte çözümler üreten, “kendiliğinden” gelişen bir ilişki sistemi ve çalışma planı uygulanır. Bu yüzden artık, ABD ordusu, maddi kazancın, parasal faktörlerin katılımı belirlediği, sözleşme ve kontrat yoluyla personel alabilen sivil bir iş alanına benzemektedir. Erkeklerle bireyselliklerini, becerilerini, eğitimlerini kullanabilecekleri bir alan açarak katılımı arttırmaktadır. Zaten uzak ve uzun süreli görevleri, teknolojik silahları ile devlet bütçesinden en yüklü payı alan ordu, sosyal hizmetlerden kaynak kısılmasına neden olmakta, birçok eğitimsiz, işsiz genç erkek, orduya “zorunlu” olarak gönüllü olmaktadır. Ayrıca, fiziksel gücün önemini yitirmesi ve liberal feministlerin eşitlik vurgusunun etkisi ile birçok görevde bugün kadınlar da istihdam edilmekte; eşcinsellerin önündeki katı yasaklar kaldırılmaktadır. Ordunun yapısındaki bu değişimler, militarizmin özünü

³¹ Ibid, s.435.

oluşturan katı, dışlayıcı, cinsiyetçi tutumunun sarsıldığı yolunda tartışmalara neden olmuştur. Ancak, militarizmin benimseydiği “yeni erkeklik tarzı” ve bununla sürdürdüğü ötekileştiren, şiddeti meşrulaştıran tutumu, bu iddiaların haklılığını sorguladır niteliktedir. Üstelik eşcinsellerin kabulünün de zorlama olduğu açıktır. Bugün, eşcinsellik, fark edilmediği, disipline, alt-üst ilişkisine olumsuz etkisi olmadığı sürece “sorun” olmamakta, yani sadece eskisi gibi aleni ve yasal olmayan kapalı bir dışlama uygulanmaktadır. Örneğin, Almanya ordusunda, tespit edilen eşcinseller doktor muayenesinde, “zihinsel uygunluk”tan uzak oldukları ya da başka sağlık gerekçeleriyle dışlanmaktadır.³² Uygunluğun, sağlıklı olmanın hala belli bir erkeklik üzerinden tanımlandığı açıktır. Bunların dışında, etkisi, savaş konusu ve cephesi dışındaki alana taşan bir askeriye-sivil yakınlaşması ve muğlaklığı mevcuttur. Modern dönemde askeri liderin en temel özelliği savaşçılık iken, bugün bir askeri yöneticinin, hem iyi bir savaşçı, hem iyi bir yönetici, hem de politik konulara hakim, medya, sivil toplum kuruluşlarına karşı iletişim becerisi gelişmiş olması beklenmektedir. Bugün İtalya ordusunda komutanların etnik-çatışmaların çözümünde başarılı olabilmesi için antropoloji eğitimi almaları bu duruma iyi bir örnektir.³³ Bu üç özelliğe sahip komutanlar, günümüzde kriz masalarında yer almakta, karar alma süreçlerinde, basın organlarıncı fikirlerine danışılmakta, halkları etkileyecek kararların üzerinde hüküm sahibi olabilmektedirler. Bu durum askeri bakış açılarının ve değerlendirmelerin topluma daha da görünmez bir şekilde nüfuzuna işaret etmektedir. Enloe, bu yeni diplomat-askerlerin katılımının, en nihayetinde “güce başvurmayı”

³² Moskos, Charles, 2000, s.14-30.

³³ Ibid.

içeren kararlar alacaklarını belirtir ve bunun tehlikeli bir militarizme işaret ettiğinin altını çizer.³⁴ Nitekim, bu gelişmeler, modern orduların varoluş nedeni olan devletin çıkarları adına savaş çıkarma, şiddet kullanma özelliğinden hiç bir şey eksiltmemiş, orduda erkeklik değerlerini değiştirirken, erkekliğin egemenliğine dokunmamış, aksine etki ve hareket alanını genişleterek yarattığı eşitsiz ilişkilerle kadınları ve kadınlığı etkilemeye devam etmiştir.

2. Devlet-Ordu-Erkek=Üçlü İttifak

“Kadının görevi, erkeklerin rol aldığı bir dramada sesi çıkmayan bir koroyu oynanaktır.”³⁵

Cynthia Enloe-

Modern devletin temelini oluşturan modern ordular, bu devletin gücü ve otoritesinin en somut göstergesi olduğundan, en önemli ve öncelikli kurumlardır. Erkekler, modern devletlerin kurucu anlatılarına göre devletin bekasını ve ulusun şerefini korumak gibi bir “kutsal” görevi yerini getirmek için zorunlu askerlik hizmeti yoluyla bu önemli kuruma katılırlar. Bu pratik, erkekleri modern devlette aktif hale getirir. Kutsal sayılan bir görevi yerine getirdikleri için erkeklerin birinci sınıf vatandaşlıkla ödüllendirilmeleri, devletin sosyal, ekonomik imkanlarından avantajlı biçimde yararlanmalarını sağlar ve askerlik aracılığıyla erkeklerin devletin kurumlarına katılımını kolaylaştırır. Böylece, devlet, onun öncelikli kurumu ordu ve erkekler arasında milliyetçi söylem aracılığıyla bir ittifak kurulur. Bu du-

³⁴ Enloe, Cynthia, *Globalization and Militarism*, UK: Rowman & Littlefield Publishers, 2007, s.138.

³⁵ Enloe, Cynthia, *Muzlar, Plajlar ve Askeri Üsler*, çev. Berna Kurt, Ece Aydın, Çitlembik Yayınları, İstanbul, 1989, s.529.

rum, devletin kuruluşunda, bekasında, savunmasında kadınların katılım ve katkılarının göz ardı edilmesine ve modern devletin kuruluşunun ve savunmasının cinsiyetlendirmesine neden olmaktadır. Zürcher'in, modern orduların kuruluşundan önce, ülke ve imparatorluk ordularının tebaanın hepsini kapsamadığı yönündeki tespitinin, Yuval-Davis modern ordular içinde geçerli bir özellik olduğunu belirtir. Çünkü cinsiyetlendirilmiş savunma pratiği ile ulusun yarı nüfusunu oluşturan kadınlar, bu kurumdan dışlanmışlardır. Nira-Yuval Davis, modern devletin kuruluş projesinde kadınların da belirli rollerde yer aldıklarını ancak bu rolün "destekçi" ve erkeklere "yardımcı olmak"la sınırlandırıldığını belirtiyor.³⁶ Partha Chatterjee ise, Hindistan özelinde incelediği bu durumu, kadının özgürleşmesinin ulusun hedefleri içerisinde eritilmesi şeklinde yorumluyor.³⁷ Benzer şekilde Kandiyoti de kadınlara biçilen bu roller sayesinde, modernleşmenin, özellikle Müslüman toplumlarda, genç erkeklere "yetişkin erkek kimliklerini" dayatabilecekleri yeni bir toplumsal alan açtığına dikkat çeker.³⁸ Kadınların geleneksel roller ile modern devlet içinde konumlanması, kadınlara ve kadınlığa bakış açılarını yansıtmaktadır. Feminist kuramcılar, ittifak diye tanımladığım bu ilişki aracılığıyla, erkeklerin modern devlette karar alma konumlarına yükseldiklerini ve elde ettikleri bu konumla, kadın haklarını, emeğini, cinselliğini de düzenleyebildiklerini belirterek, ulus-devletin erkek egemen yapısına işaret

³⁶ Yuval-Davis, Nira, *Cinsiyet ve Millet*, çev. Ayşin Bektaş, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s.7-8.

³⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Chatterjee, Partha, *Ulus ve Parçaları*, çev. İsmail Çekem, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

³⁸ Kandiyoti, Deniz, *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar-Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler*, çev. Aksu Bora, Metis Yayınları, İstanbul, 1997. s.181-197.

etmişlerdir.³⁹ Öyleyse, modern devletin kuruluşunda ve devamında, cinsiyet de belirleyici olmuştur.

Yuval Davis, modern devletin çok öncesinde “varsayılan erkeklik ve kadınlık kurgularının ordu ve devlette cinsiyete dayalı iş bölümlerinin doğallaştırılmasında etkili olduğunu”⁴⁰ belirtir. Bu doğallaştırmaların temelinde de erkek vücudundaki fizyolojik farklar ve kas gücü yatar. Erkeğin fizyolojik yapısına bağlı olarak, en kutsal vatandaşlık görevi olan, kişinin hayatını feda etmesi erkeğe verilir ve vatandaşlık hakları da bu görevin yerine getirilmesine bağlanır. Tabii ki vatandaşlık hakları tamamen olmasa da kısmen savunma pratiğine tekabül eder. Bu da erkekleri kadınlara göre daha avantajlı bir konuma getirirken, orduya da diğer kurumlara göre avantajlar sağlar. Böylece, devlet-ordu-erkek arasındaki ittifak karşılıklı çıkarlar aracılığıyla pekişir.

Öncelikle, tehditlere karşı sürekli hazır olma hali, sürekli – savaş olmasa bile-bir bütçe ayrımını gerekli kılar. Ordu, en ciddi bütçenin ayrıldığı kurumdur. Uluslararası Barış ve Özgürlük için Kadın Birliği'nin(WILPF) BM Genel Sekreterliğine sunmuş oldukları 2008 raporlarına göre, örneğin, ABD 'nin orduya ayırdığı 1.3 trilyon dolarlık bütçe, toplam dünya ülkelerinin ayırdığı bütçeye eşittir.⁴¹ Kurum için gerekli olan, yiyecekten,

³⁹ Bu konudaki çalışmalar için bkz. Anne Koedt, “Women and The Radical Movement”, *Radical Feminism* içinde, Koedt, Ellen Levine ve Anita Rapone (ed.), Quadrangle, New York, 1973. Ayrıca, bkz. Kate Millet, 1987. Bkz. Catherine A. MacKinnon, *Towards a Feminist Theory of the State*, Harvard University Press, Cambridge, 1989. Bkz. Kathy E. Ferguson, *The Feminist Case Against Bureaucrasy*, Temple University Press, Philadelphia, 1984.

⁴⁰ Yuval-Davis, Nira, 2003, s.175.

⁴¹ <http://www.wilpf.int.ch/statements/2009/27FebCD.html>, Son erişim 28 Temmuz 2009.

kıyafetten silaha kadar bütün malzemeler için yapılacak sözleşmelere, yüksek rütbelerdeki komutanlarca karar verilmektedir. Bu da Elisabetta Adisi'nin belirttiği gibi, onlara yeni ekonomik avantajlar, prestij ve etki etme gücü olarak geri dönecek "ekonomik ilişkiler sağlar."⁴² Bu muazzam payın orduya ayrılışının etkileri Askeri- Endüstriyel Kompleks adıyla geniş bir tartışmaya konu olmaktadır.

Personeline bedava sağlık hizmetlerinden, eğlence, tatil imkanlarına kadar, ev, yiyecek yardımı sağlayan⁴³ bu kurumun, devletin bazı yasalarından muaf tutulma gibi bir ayrıcalığının da olması dışında, kendine ait hastaneleri, üniversite ve akademileri, mahkemeleri mevcuttur. Bu durum aynı zamanda, kurumun sivil yaşama olan kapalılığına işaret etmektedir.

Devlet eli ile verilmiş birçok imtiyaza sahip orduya bu "kutsal" ve önemli görevi yerine getirmek için üyeler gereklidir. Genç erkekleri bu göreve katılmaya teşvik etmek içinse cinsiyetçi ve militarist bir içeriğe sahip "vatanseverlik" önemli bir araçtır.

Çağrı Aracı Olarak Vatanseverlik

Bir önceki kısımda belirtildiği gibi, yeni oluşan ve hiçbir maddi getirisi bulunmayan askerlik hizmetine erkekleri almak ve onları savaş alanında tutmak kolay değildir. Bu yüzden, erkekleri savaş meydanında tutacak, askerlik hizmetinden kaçmalarını engelleyecek güçlü bir kurucu söyleme ve çağrı aracına ihtiyacı vardır. Kurucu söylem milliyetçilik, devletin idamesi için ortak inançlara sahip bir topluluk yaratma amacı da taşır. Bu girişim,

⁴² Adisi, Elisabetta, *Women Soldiers: Images and Realities*, St. Martin Press, New York, 1994 s.153.

⁴³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Charles C., Moskos, 2000.

devlet ile ilişkisi kurulacak olan ulusun birliğini vurgulamak adına “öteki” olanı vurgulamayı ve iktidarını koruyabilmek için “öteki”ne karşı şiddet kullanımı gerektirir. Erkekleri ötekine karşı şiddet kullanmaya ikna etmek için vatanseverlik güçlü bir araçtır. Ancak vatanseverliği erkekler üzerinde ikna edici kılan ulus ve vatan kavramlarının cinsiyetlendirilmiş anlamlarıdır.

Nagel, cinsiyetlendirilmiş anlamların oluşumunda milliyetçiliğin, erkeği kadına göre üstün konumlayan ataerkil geleneklerden yararlandığını belirtir.⁴⁴ Pateman da “erkek kardeşler birliğine” dayalı bir bağa işaret eder.⁴⁵ Aynı anneye sahip olmaları ile temellenen bu akrabalığın inşası ise, çok açık bir şekilde cinsiyetçi olan vatan algısını üzerinde temellenir. Kadın bedeni, sadece erkek akrabalığını inşa etmek üzere kullanılmakla kalmayıp, sevilip adanılacak, uğruna ölmeyi göze alacak bir aşkla bağlanılacak, “yabancılardan” kısılanılacak bir “sevgilinin bedenine” de dönüşür. Bu noktada, Mosse'nin milliyetçi söylemin ikilemine çektiği dikkat önemlidir. Mosse, ulusun devamını sağlayan bir doğurganlığın değerli olduğunu, ama aynı zamanda bu cinselliğin, ulusun itibarına yönelik bir tehdidi de barındırdığını belirtir.⁴⁶ Ulusun kadınları masumlüğün, saflığın simgesi olmalı, “ancak kendini, vatan uğruna savaşan bir erkeğe sunmalıdır.” Bu anlayış çerçevesinde, tehdit olarak kadın cinselliği zapt edilmeye çalışılmış, onaylanabilir bir cinsellik ile onaylanamayan bir cinsellik yaratılmıştır. Böylece bir yandan kadın cinselliği kontrol edilip, denetlenebilir kılınırken, cinsellik tanımlamaları üzerinden de ulusun temiz, saf kadınları, fahi-

⁴⁴Bkz. Nagel, Joane, *American Indian Ethnic Renewal: Red Power and the Resurgence of Identity and Culture*, Oxford University Press, New York, 1996.

⁴⁵ Bkz., Pateman, Carole, *The Sexual Contract*, Polity Press, 1988.

⁴⁶Mosse, George, 1985, s.98-111.

şeler ve lezbiyenler karşısına koyularak, kadınlar arasında da hiyerarşi yaratılmıştır.

Sınırların kadın bedeni metaforu üzerinden tasviri, onun yabancı işgaline, saldırısına açık olduğu inancını hakim kılar. Anne metaforunun sağladığı yapay akrabalığa ek olarak, vatanın kadın bedeni olarak tasviri heteroerotik bir aşkı da işaret eder. Cinsel bir arzuyu da taşıyan ikinci imge önemlidir. Çünkü çocuklarının gereksinimlerine karar veren, onun üzerinde kontrolü olan anne sembolü, “kırletilmeye”, “tecavüze” açık bir eş, sevgili olan kadın bedeni ile unutturularak, kadının erkeğin “sahipliğine”, “idaresine” tabi konumu daha belirginleştirilir. Böylece, aslında yaşamak için kendisine “ihtiyaç” duyulan, yaşamının devamlılığını sağlayan kadın gücünün üstü örtülmüş olur. Kadın aşkı ile özdeşleştirilen vatan sevgisi aracılığıyla modern devletin erkekleri bu göreve çağırır. Vatanın sınırlarını korumaktan aciz erkekler, sevdiği kadının bedenini koruyamayan erkeğin utancını taşımaya mahkumdur ve “kadını-nı/toprağını” koruyamayan bir erkeğin de o vücut ve toprak üzerinde hiçbir iddiası, hakkı kalmaz. Ancak bunu başarı ile yerine getiren erkeklere, devlet ile ilişkisini daha imtiyazlı kılacak, savaşma ve askerlik üzerinden tanımlanan bir birinci sınıf vatandaşlık hediye edilir.

Erkeğin Vatandaşlık Görevi

Tarih boyunca, vatandaşlık hak ve görevleri, silah kullanma yeteneği ile ilişkilendirilmiştir. Vatandaşlık ve silah kullanma arasındaki bağ, Aristoteles'ten beri batı politik düşünce tarihinde etkili olmuştur.⁴⁷ Yunanlıların, savaş meydanının ancak, so-

⁴⁷ Tickner, Ann J., *Gender in International Relations*, Columbia University Press, 1992, s.37.

nunda muhteşem bir zafer elde edebilecek ya da ölebilecek erkeklerce doldurulabileceğini düşünmeleri ve vatandaş olarak kabul edilebilmenin şartının, ancak korkusuzluklarını sergileyebilecekleri bir savaş alanından geçtiğine dair inançları, 18.yy'da, Machiavelli'nin yurttaş-savaşçı modeli ile yeniden önem kazanmıştır. Örneğin, 3 Eylül 1783 tarihinde imzalanan Paris Barış Antlaşması ile Amerika Birleşik Devletlerinin, İngiltere'ye karşı zaferinin kutlandığı, Bağımsızlık Bildirgesinin yıldönümünde, Royster;

“Özgür olmanın keyfini ancak, Amerika'nın savunulmasında ölüme hazır olan Amerikalılar çıkarabilir. Özgür olmak, ölüm riskini göze alacak bir erkekliği gerekli kılar.”⁴⁸

diyerek, erkeklerin, yeni devletteki imtiyazını açıkça vurgulamıştır. Bolivya örneğini inceleyen Gill ise, bir çok erkeğin askerliği tercih etme nedenini, görevleri bittiğinde, “ulusal bir kimlik kartı ve pasaport elde ederek, çok daha kolay iş bulma imkanına”⁴⁹ ya da İsviçre ve Türkiye'de olduğu gibi, toplumun gözünde itibarlarını yükseltme, değer kazanma arzusuna bağlıyor. Altınay ise, Türkiye'de Askerlik Hizmeti Kanunu 1927'de kabul edildiğinde, yasa yapıcıların kararın yaratacağı etkilerinin farkında olduklarından, bu hizmeti vatandaşlığın temeli haline getirerek ve bunu bir de erkeklere zorunlu kılarak çift boyutlu bir vatandaşlığın bilinçli yaratılışına dikkat çekiyor. Altınay ayrıca, bu askerlik sürecinin erkeğe birçok bilgi ve beceri kazandırdığını ve bu sayede erkeklerin hizmetten döndüğünde, eko-

⁴⁸ Kerber, Linda, “May Our All Citizens Be Soldier and All Our Soldiers Citizens: The Ambiguities of Female Citizenship in The New Nation”, *Women, Militarism and War: Essays in History, Politics and Social Theory* içinde, J. Elstain ve S. Tobias [ed.], Rowman & Littlefield, Lanham, 1990, s.92.

⁴⁹ Gill, Lesley, “Creating Citizens, Making Men: The Military and Masculinity in Bolivia” *Cultural Antropology* içinde, Vol.12, No.4, 1997, s.537.

nomik ve sosyal olarak kadına göre çok daha avantajlı bir konum elde ettiğini belirtiyor:

“1930’dan beri, Türkçe konuşan eğitimsiz nüfus arasında erkekler, eğitim sürecinde okur-yazarlık öğrenerek kadınlara oranla büyük avantajlar elde ediyorlar. Bu da, daha iyi işler için daha uygun hale gelmelerini, gazete elde etme ve bazı kanunlardan yararlanma hakkını sağlıyor. Ayrıca, Türkiye’de, kırsal kesimlerdeki okul azlığına paralel, özellikle Güneydoğu’da, Kürtçe veya Arapça konuşan erkeklerin askerlik, Türkçe öğrenmelerini sağlarken kadınların çoğu, hayatlarını hiç Türkçe konuşmadan geçiriyor. Bu da, üzerlerinde çok büyük etkiye sahip daha geniş bir topluma katılmalarını engelliyor.”⁵⁰

Peki erkeklerden hayatlarını riske atmasını isteyen devlet, kadından hiçbir görev beklemez mi?

Erkeklerin görevi gibi öne çıkarılmayan ama onların görevinden çok daha fazlasını bekler hem de.

Kadının Vatandaşlık Görevi

Anthias ve Yuval-Davis, kadınların ulusal proje ile nasıl ilişkilendirildiği, bu projeye hangi rollerde katıldıkları ile ilgilenirler. Kadınların, ulusal projeye bazen gönüllü, bazen zorla, ulusal topluluğun biyolojik üreticileri, ulus-devlet için yeni askerler, evlatlar doğuranlar, çocukların toplumsallaşması aracılığıyla kültürün yeniden üreticileri ve aktarıcıları, kimi kez de pasif semboller olarak katıldıklarını belirtirler.⁵¹ Bu rollere bakıldığında kadınların, modern devletteki görevlerinin savaşacak erkeklere “destek” olmakla sınırlandırılışı dikkat çekmektedir.

⁵⁰ Altınay, Ayşegül, *The Myth of The Military-Nation: Military, Gender and Education in Turkey*, Palgrave Macmillian, New York, 2004, s.79.

⁵¹ Anthias, Floya ve Yuval-Davis Nira, *Racial Boundaries: Race, Nation, Gender, Colour and Class and the Anti-Racist Struggle*, Routledge, Londra, 1992, s.7-8.

Nitekim, erkeğin vatandaşlık görevinin yüceltilmesi, bunu destekleyen ve tamamlayan bir ideal dışılığın inşası olmadan başlanamazdı. Bir erkeğin asker olarak değer bulması için onun savaşmasına destek veren, ölümünü kutsayan fedakar kadınlar imgesi gerekir.

Fedakarlık, bu yüzden milliyetçi projelerde kadınların en önemli görevidir. Feminist akademisyenler de Antik Yunan'dan beri kadınların, vatan uğruna kahraman erkekler doğurup yetiştirmekle görevlendirildiklerine işaret ediyorlar. Bu fedakarlık imgesi ile kadınlar bir çok ülkede savaşın şiddetli destekçileri haline gelebilmektedir. Cockburn, bu desteğin boyutunu Hindulu kadınlardan bir örnek ile aktarıyor:

"Hindistan'da, Müslümanlarla olan savaşta, Hindulu kadınlar, Gujarat'taki şiddet olaylarını, tecavüz ve cinayetleri kışkırtıyorlar. Daha pek çok patriyarkal kültürde olduğu gibi, Hindutva hareketinde de kadınlar inisiyatifi alıp, önemli rol oynuyorlar."⁵²

Savaşmak için fiziksel güçten "doğal" olarak yoksun olduğu kabul edilen ve savaşa destek vermekten başka seçenek bırakılmayan kadının fedakarlığı, IRA 'ya oğlunu gönderen bir anneyi anlatan İrlanda halk türküsünde de canlanıyor:

"Kulübenin kapısında bir kış akşamı
Kar her yeri kaplamışken,
Gencecik bir İrlanda askeri dağa çıkmak üzere
Yanında duran annesi ise şöyle fısıldıyor:
"kazanacaksın oğlum, sakın korkma";
Ve, sevgi dolu kolları ile beline mermi kemerini doluyor."⁵³

⁵² Cockburn, Cynthia, *Buradan Baktığımızda Kadınların Militarizme Karşı Mücadelesi*, çev. Füsün Özlen, Metis Yayınları, İstanbul, 2009, s.59.

⁵³ Huges, Nancy Scheper, "Maternal Thinking and The Politics of War", *The Women and War Reader* içinde, A.Lorentzen ve J.Turpin[ed.], New York University Press, New York, Londra, 1998, s.227.

Modern devlette, ulusun akrabalık bağınu oluşturduğu ve “Biz”i belirleyerek grubun farklılığına işaret ettiği için üreme önemlidir. Bu da kadınlara kardeşlerin *biyolojik üreticileri* olarak bir görev daha ekler. Böylece, erkeklerin yapay bağının devamı için bir araç haline dönüştürölen kadın bedeni üzerinde denetime, kontrole bir kez daha izin verilir. Erkeğin sahipliği altındaki kadının bedeni, düşman tecavüzüne açık olduğundan, kardeşliğin saflığına bir tehdit de barındırır; bu da erkeklerin kadın üzerinden önlemler almalarını sağlar. Spike Peterson’un “beşik savaşı”⁵⁴ dediği bu denetim, kadınların hangi koşullarda ne zaman, kaç tane ve kimin çocuklarını doğuracağını kapsamaktadır. Enloe ise, bu kontrolü;

“Bu kararlar, kadının ne pişireceğinden, hangilerinin okula gidebileceğine, neler ve nasıl giyineceklerine, kimlerin akşam toplantılarına katılacağına, doğum kontrol hapi kullanıp kullanmayacaklarına kadar, önemsiz gibi görönen ama kadının saygınlığını ve yurtseverliğini belirleyen nosyonlara işaret eden herşeyi içeriyor.”⁵⁵

diye özetliyor ve böyle bir denetim, kadının hareketlerini, eylem özerkliğini ve seçme özgürlüğünü sınırlandırdığı için “kişisel olanın” nasıl politik bir meseleye dönüşebildiğini de örnekendiriyor.

Doğurma yetisinden yoksun olan erkekler, yarattıkları bağın devamını çeşitli ideolojilerle, ortak sembol ve ritüellerle, paylaşılan anılar ve ortak bir dil ile sağlamaya çalışırlar. Bunların öğretildeği, benimsetildiği ilk yer aile olduğu için, kadının “ana-

⁵⁴ Petersom, Spike, “Gendered Nationalism”, *The Women and War Reader* içinde, A.Lorentzen ve J.Turpin[ed.], New York University Press, New York, Londra, 1998, s.43.

⁵⁵ Enloe, Cynthia, “All The Man Are in The Milita, All The Women Are Victims”, *The Women and War Reader* içinde, A.Lorentzen ve J.Turpin [ed.], New York University Press, New York, Londra, 1998, s.52.

dilden” başlayarak, karar verilmiş ve onaylanmış inanç, davranış kalıplarını çocuğa aktarması beklenir. Böylece kadına, *sosyal aktarıcı* olarak üçüncü bir görev daha eklenmektedir.

Kimi kez, kadınlar, kurtuluş hareketinin saygı nesnesi, yeni kurulan devletin rol modelleri, simgeleri haline de gelebilirler. Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş sürecinde de böyle olmuş, kadınlar bağımsızlık savaşının destekçileri ve yeni kurulan “modern” devletin modernlik taşıyıcıları olmuşlardır. Türk kadınlarının bu dönem elde ettikleri haklar, erkeklerin devleti batılılaştırma projelerinin bir parçası olarak verilmiştir. Ayşe Durakbaşı, örneğin, bu dönemdeki yeni kadın imgesinin, kulüp ve dernek faaliyetlerine katılan, iyi eğitilmiş anne ve eş, balolarda iyi dans edebilen gibi farklı imajları birleştirebildiğini belirtiyor.⁵⁶ Yalnız Durakbaşı burada, Batıdan farklı olduğunu belirttiği önemli bir noktanın da altını çiziyor. Cumhuriyet ideolojisi, batı biliminin aksine, kadının zeka olarak aşağı bir cins olduğunu savunan biyolojik teorilere hiçbir zaman başvurmamıştı. Cumhuriyet rejimi cinsler arası eşitliği vurgulayan bir eğitim politikası benimsemiştir. Nitekim, Arat da Türkiye’deki kadınların mesleklerdeki temsiline ilişkin istatistiksel göstergelerin birçok batı ülkesinden çok daha ilerici olduğunu söyler.⁵⁷ Ancak, her iki yazar da bu hakkın, iffetini koruma koşulu-na sıkı sıkı bağlı olmasına, dönemin dergi ve edebiyat eserle-

⁵⁶Bkz. Durakbaşı, Ayşe, “Cumhuriyet Döneminde Modern Kadın ve Erkek Kimliklerinin Oluşumu: Kemalist Kadın Kimliği ve “Münevver Erkekler”, 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler içinde, Ayşe Berktaş Hacımırzaoğlu (ed.), Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998. s.30-46.

⁵⁷Arat, Zehra F., “Kemalizm ve Türk Kadını”, 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler içinde, Ayşe Berktaş Hacımırzaoğlu (ed.), Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998. s.51-61.

rinde de böyle bir ahlak tavsiyesinin baskınlığına da dikkat çekerler. Böylece, elde edilen haklarla eril değerleri benimsedikleri ölçüde kimi kez önemli görevler bile elde edebilmiş olan bu kadınlar, ev dışına çıkabilmişlerdir belki ama bu durum önemli bir şarta, namuslarından sorumlu olma koşuluna bağlanmıştır. Modernliğin taşıyıcısı rolünde, dördüncü görev de, namuslarını, dahası erkeğin onurunu korumak olarak karşımıza çıkar. Keza, Ayşe Kadioğlu da bu durumu, Türk kadınlarına verilen önemli hakların, kadınların talepleri ile değil de devrimci erkeklerin modernlik çabası sonucu gerçekleşmesine bağlamıştır.⁵⁸ Yani, kadınların eğitimi ve katılımı, kendiler için bilinç geliştirmenin aracı değil, ulusal gelişmeyi sağlamanın bir aracı olarak görülmüştür. Fatmagül Berktaş da Cumhuriyet kadınlarından bahsederken bu duruma değiniyor:

“Türk Modernleşmesinde kadınlara bir yandan Batılılaşma ve modernleşme taşıyıcılığı verilmiş, diğer yandan da bu rolün sınırları erkekler tarafından sıkıca çizilmiştir. Cumhuriyete kızkardeşlerin katılmasına izin verilse bile bu ancak erkek kardeşlerin koyduğu sınırlar dahilinde olabilir.”⁵⁹

Kısacası, Türkiye’de yeni rejimin kuruluşunda kadınlara, modernlik dinamiklerinin etkisiyle eski toplumsal dokunun “hızla çözülüşünü frenleme sorumluluğu yüklendiğini”⁶⁰ ve böylece kadınların, geleneğin bekçileri olarak erkeklerin onur ve öznelliklerini yeni düzende de garanti altına aldıklarını söyleyebiliriz.

⁵⁸Bkz. Kadioğlu, Ayşe, “Cinselliğin İnkarı: Büyük Toplumsal Projelerin Nesnesi Olarak Türk Kadınları”, 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler içinde, Ayşe Berktaş Hacımırzaoğlu (ed.), Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998. s.93-95.

⁵⁹Berktaş, Fatmagül, *Tarihin Cinsiyeti*, Metis Yayınları, İstanbul, 2003, s.106-107.

⁶⁰Kadioğlu, Ayşe, a.g.m., s.94.

Bu noktada kadınların ulus inşa projelerine her zaman pasif olarak eklendikleri gibi eksik bir anlaşılmaya mahiyet vermek için Jill Vickers'ın "*maternal femininity* ve *maternal nationalism*" ayrımının önemli ve anlamlı olduğu belirtilmeli.⁶¹ Vickers, özellikle "marjinal batı ülkeleri"⁶² olarak sınıflandırdığı Norveç ve Finlandiya örneklerini vererek kadınların, ulusal projelerin onlara en çok ihtiyacı olduğu dönemde, devlet yapılanmasının içinde yer alarak önemli dönüştürme ve kendi taleplerini ekleme stratejilerini gerçekleştirebileceklerini söyler. Vickers'a göre, *maternal femininity*'i yani güçlü bir annelik üzerinden güçlü bir kadınlık algısını öne çıkaran bu kadınlar, hem ulusun ebeveynliğini erkeklerle eşit üstlenmişler hem de devletin, kamusal ve özel alanda kadın ve erkeğe eşit sorumluluklar yükleyecek şekilde yapılanmasını sağlamışlardır. Böylece devlet kurumları "eril kalelere"⁶³ dönüşmeden daha eşitlikçi bir cinsiyet rejimi inşa etmişlerdir. Buna karşın, örneğin göçmen nüfusun fazla olduğu Kanada'da kadınlar, bu nüfusu asimile etmesi için Türkiye örneğine çok benzer bir şekilde, misyonerler, eğitimciler, hemşireler olarak, bakıcı, eğitici rolleriyle ulus inşa projelerine eklenmişlerdir. Annelik aracılığıyla kadını ön plana çıkaran Finlandiya ve Norveç'in tersine, "*maternal nationalism*" örneğini gördüğümüz Kanada'da annelik aracılığıyla ulusu öne çıkaran, kadın için değil, ulus için bir annelik algısı vardır. Kadından azade bir annelik kutsayışı hakimdir. Ni-

⁶¹Bkz. Vickers, Jill, "Some Methodological and Conceptual Issues in Connecting Feminism with Nationhood and Nationalism", *International Journal of Politics* içinde 8/1, 2006, s.100.

⁶²Bkz. Vickers, Jill, *When Women Are Allies: Can We Make "Women Friendly" Democracies out of Patriarchal Nation State?*, IPSA, 2006, s.12.

⁶³ Ibid. s.11.

tekim, bu ülkelerde de kadınlar önemli kazanımlar elde etseler de bu kazanımlar her zaman kalıcı olamamıştır.⁶⁴

Benzer bir şekilde, Jill Steans, Hindistan'ın bağımsızlık mücadelesinden sonra, devleti modernleştirme projesi sırasında kadın statüsünün uygarlaşmanın önemli bir göstergesi olduğunun fark edilmesiyle ülkede kadınların “patriyarkal gelenek eşliğinde eğitilmesine”⁶⁵ karar verildiğini belirtiyor. Kadınların erkeklerin daveti aracılığı ile milliyetçi söylem ve eyleme dahil edilmesi, birçok Üçüncü Dünya sömürge sonrası milliyetçiliği için de geçerlidir. Bu kadınlar, kamusal alana çıkmaları ile savaşa erkekler gibi direk olmasa da destek veren anne, kız kardeş, eş olarak “dolaylı katılımlarına”⁶⁶ paralel bazı haklar isteme, eleştirme cesaretinde bulunduklarında, bencil olmamaları ve çıkar beklememeleri gerektiği hatırlatılarak, evlerine geri gönderilmişlerdir. Bunun en iyi bilinen örneklerinden biri de hiç şüphesiz Cezayir’dir. 1962 yılında nihayet Fransız sömürgesinden kurtulan Cezayir, bunun için çok uzun ve acı bir savaş vermiş, bu bağımsızlık savaşında kadınlar dikkate değer katkılar da bulunmuşlardır. Ancak, bağımsızlık kazanılınca, Cezayirli kadınlar “mutfığa geri dönmek”⁶⁷ ve Müslüman bir ülke de üniformalarını çıkarıp, tesettüre girmek zorunda bırakılmışlardır. Erkeği savaşmaya, kadını itaat etmeye ikna etmek ve bu du-

⁶⁴ Bu konuda kapsamlı ve farklı bir çalışma için bkz. Kumari Jayawardena, *Feminism and Nationalism in the Third World*, Zed Books, Londra, Yeni Delhi, 1986.

⁶⁵ Steans, Jill, G, *Gender and International Relations*, Rutgers University Press, New Jersey, 1998, s.71

⁶⁶ Altınay, Ayşegül, 2004, s.70.

⁶⁷ Altınay, Ayşegül, 2000, s.19.

rumun sürekliliğini sağlamak ise, savaşa eğilimli maskülen kolektif bir kimliği gerekli kılmaktadır.

Savaşçı Eril Kimlik

Bir “düşmanın” öldürülmesini kutsayan militarist sistemin devam edebilmesi için erkeğin savaşçılığının, kadının da itaatinin “normalleştirilmesi” ve “doğallaştırılıp”, kabul görmesi gerekir. Eşitsiz bir güç ilişkisine işaret eden cinsiyetçi, *korunan- koruyan* arasındaki ilişki, bu normalleştirmenin en büyük dayanağıdır. Düşünülen dikotomiler sonucunda kadının “doğal” bir acizlik, zayıflık sonucu korunmaya muhtaç olarak sessiz kalması, erkeğin de “doğal” gücüne dayalı koruyucu rolü ile başkalarını koruması çok daha kolay hale gelir. Bu cinsiyetçi zihniyet, düşman olarak tanımlanan ötekine yönelik şiddetten, askerliğin erkek görevi olarak kabul edilmesine ve sonucunda kadını dışlayan bir vatandaşlığın inşasına kadar militarist bakışı yansıtan çeşitli inanç ve pratikleri ikna edici hale getirir. Buna ek, kahramanlık ve ortaklığa dayalı hikayeler de militarizmi “normalleştirmek” için başvuru alan araçlardan biridir.

Topluluğa aidiyetin hissedilmesini sağlayan hikayeler, ağırlıklı olarak bağımsızlık, kurtuluş mücadelesini içeren zafer yüklü savaşlar üzerinedir. Savaşmanın bir kültürel özellik haline getirilmesi ise onun sorgulanmasına engel olur. Böyle bir kültüre en iyi örneği hiç şüphesiz ki Türkiye oluşturmaktadır. Altınay, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş yıllarında, devletin ideolojisi haline geldiğini belirttiği ve daha sonra da *Türk Tarih Tezi* ile de desteklenmeye çalışılmış, “Türk Milleti Ordu-Milletir” mitine dikkat çeker.⁶⁸ Bu şekilde savaşçılık, Türklerin bir karak-

⁶⁸ Altınay, Ayşegül, 2004, s.15-25.

teristiği haline getirilerek, sorgulanmaz kılınmış, bu da askerlik hizmetinin, Türkiye'de, bir devlet uygulaması ya da vatandaşlık zorunluluğundan ziyade, kültürel bir özellik olarak kabul bulmasına neden olmuştur. Ordu ve askerlik hizmeti, Türklerin ordu-devlet oldukları için, dünyada onlardan daha çok devlet kuran bir topluluk olmadığı gerekçesi ile normalleştirilip, yüceltilmiştir.

2000 yılında, Kültür Bakanlığı ve Ankara Ticaret Odası tarafından hazırlanan *Türk Ordusu* kitabının sunuşunu yapan Genel Kurmay Başkanı Hüseyin Kıvrıkoğlu'nun sözleri de bu algıyı yansıtmaktadır:

“Ordu- millet olarak bilinen Türkler, tarihte nice zaferler kazanmış, birçok devlet kurmuş ve yaşatmışlardır. (...) Büyük Atatürk'ün belirttiği gibi, kahraman Türk Ordusunun zaferleri ve mazisi insanlık tarihi ile başlamış ve her zaman zaferlerle beraber medeniyet nurlarını da taşımıştır.”⁶⁹

Ayrıca, “her Türk asker doğar” sözü ve “Türklüğün bağından çıkmış silahlı kuvvetler” ifadeleri, hem Milli Güvenlik kitaplarında hem de ilk ve ortaöğretim ders kitaplarında çok sık rastladığımız “özcü önermeler”dir. Topluluğun, bireyden önce geldiğini, bireyin ancak bu topluluk içinde var olup değer bulabileceğini benimseten ve güçlendiren bir eğitim sistemi mevcuttur. İlkokullarda çocuklara, Türk toplumun büyük bir aileye benzediği, vatana duyulan sevginin bütün duygulardan üstün olduğu, insanın vatani olmadan yaşayamayacağı düşünceleri benimsetilir. “Varlığını Türk Varlığına Armağan Eden” çocuklar yetiştirilerek geleceğin itaatkar askerleri ve kadınları hazırla-

⁶⁹Akt. Durgun, Levent, “Türk Silahlı Kuvvetlerinde Kadın Subaylar”, Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü, Savunma Yönetimi ABD Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2004, s.90.

nır. Jenkins'in, tespiti de bu tür özcü doğallaştırmalara bir örnek teşkil etmektedir:

"Türk çocuklarına, bireyin çıkarlarının topluluğun çıkarlarına ve ihtiyaçlarına feda edilmesinin Türklerin en önemli özelliği olduğu öğretili. (...) Ve Türklerin ailede de toplumda da ilişkileri, otoriteye karşı yüksek bir saygıya bağlıdır."⁷⁰

Toplumun militarizasyonunu sağlamanın en etkili metotlarından biri de askeri geçit törenleri, statyumlarda yapılan militarist gösteriler ve savaşı, kahramanlığı öven marşlar eşliğindeki resmi yürüyüşlerle yapılan "mili bayramlar, kutlamalar"dır. Emekli askerlerin birlik şapkaları, asker eşlerinin kocaları ile birlikte bulunduğu, asker çocuklarının askeri uniformalarla katıldığı, *Geleneksel Amerikalılar Haftası* da bu kutlamalara iyi bir örnektir. Sicily'deki paraşüt sahasındaki yapılan bu kutlamalara katılan Catherine Lutz da bu gösteriler aracılığıyla, militarist kültür ve savaşın nasıl yüceltildiğini anlatıyor:

"Oradaki varlığımız, sivil aktivistler olarak ordunun görevine onay verdiğimiz anlamına geliyordu. Seyirciler, askerin 12.adamı veya "güç katkıcısı" olarak tanınılıyordu. Gösterilerin her biri askeri bir mesaj içeriyor ve adeta bütün izleyenleri o role davet ediyordu. Parlak, gösterişli ilanlar, üniforma içindeki askerlerin eğitim derslerini anlatan slaytlar, turist gezileri için eski tarihi savaş gemileri, kahramanlık marşları eşliğinde, on iki milyon insanın önünde, araba ve gülle atma yarışları, Altın Şövalyelerin - ordunun paraşüt talemı- aynı anda uçaklardan atlayışları (...) Askerlik hizmetinin bütün eğitim süreci bir eğlence paketi olarak sunulmaktaydı (...)." ⁷¹

Lutz, Amerika Birleşik Devletleri Sekizinci Hava Kuvvetleri'nin Pooler'daki Müzesi'nin de sanki bombaların patladığı sa-

⁷⁰Jenks, Gareth, *Context and Circumstance: The Turkish Military and Politics*, Routledge, United States, 2005, s.12.

⁷¹ Lutz, Catherine, *Homefront: A Military City and The American Twentieth Century*, Beacon Press, Boston, 2001, s.247.

vaş alanından geçiliyormuş hissini veren uçak savar sesleri ile ziyaretçileri etkilediğini belirtiyor. Bugün Türkiye'de Anıtkabir'de de Çanakkale Savaşı'nı anlatan maketleri gezerken aynı ses ve efektleri duyuyorsunuz. Savaşı canlı tutmak için, askerliği cazip hale getiren filmler, oyuncaklar, komando kıyafetleri, asker postalları, kasketler, heykel ve resimler aracılığıyla, birebir savaş ve askerlik eğitime katılım olmasa da, savaşçı kahramanlığa hayranlık duyan, daha önemlisi sorgulamayan, Mann'ın ifadesi ile “askerliği izleme sporu”⁷² hız kazanıyor. Mann, eğlence pratiğine dönüşen bu tip askeri gösterilerin coşku ile izlenmesinin, askeri kahramanlığı onaylama, kutsama yolu olduğunu belirtiyor. Böylece, savaşa eğilimli, eril ve cinsiyetçi bir kültürün içselleştirilmesi sağlanıyor. Bu da kadını itaat altına almaya yardım edecek eşit olmayan ilişkileri ve pratikleri artırıyor. Çünkü “doğallaştırılan” askerlik hizmeti, kadınlığın değersizleştirilmesini kadının ötekileştirilmesini şiddetlendirecek bir eğitim süreci içeriyor.

⁷² Bkz, Mann, Michael, *States, War and Capitalism*, U.K: Basil Blackwell, Oxford, 1988.

II. BÖLÜM

1

ASKERİ EĞİTİM SÜRECİ

*"Askerlik, tamamen başka bir yaşam biçimi... Askerlik, istenilen karakterde ve fiziksel güşte üniformalılar yetiştirecek bir "Yap ve Yapma"lar demetidir."*⁷³ -Filipinler Silahlı Kuvvetleri,1988-

Erkeklerin, cinsiyetçi bir tanıma sahip vatanseverlik duygularıyla orduya katılmaları asker olmaları için yeterli değildir. Bir askerinin ordu içindeki anlam ve önemi, görevini yerine getirme ölçütlerine göre belirlenir. Çünkü orduları öteki kurumlardan ayırt edici özellik, erkeklerin vatandaşlık görevlerine zorlanmalarından öte, askerin görevinin ölme ve öldürmeye hazır olma şartlarını içermesidir. Öyleyse askerin ölme ve öldürmeyi işlevsel kılacak özelliklere sahip olması gerekir. Bu sebepten sıradan bir erkek ile bir asker arasındaki fark, bir dönüşümü gerekli kılacak kadar derindir. Askerin toplumdaki bu ayırt edici işlevi doğrultusunda ordunun bir askerden beklediği ve istediği değerler, Connell'in kavramsallaştırdığı ve bir önceki bölümde değinilen hegemonik erkeklik tanımı ile son derece uyumludur. Devletin bekasını ve egemenliğini koruma görevine paralel ola-

⁷³ Hilsdon, Anne Marie, *Madonnas and Martyrs: Militarism and Violence in the Philippines*, Allen& Unwin, Australia,1995, s.49.

rak bir asker için yapılan erkeklik tanımında, şiddet ve saldırganlık ön plana çıkarılır. Buna göre, bir asker her şeyden önce, koruma görevi ile yükümlüdür. Korumak için güçlü ve sağlam olmalıdır. Bunun içinse cesaretli ve hırslı, atılgan ve saldırgan olması beklenir. Çünkü şiddetin, nefretin kol gezdiği bir savaş meydanı ancak böyle bir erkeği gerekli kılar. Böylece, cinsel kimlik, toplumların erkeklerini savaşıma yönelttiği bir araca dönüşür.

Bu özelliklerin inşa edilmeye çalışıldığı ordu içi eğitim sürecine ve araçlarına geçmeden önce, erkeklerin askerlik hizmetine katılmasını kolaylaştıran, “zorunluluğa” eşlik eden nedenlere değinmek gerekir. Bu nedenlere yakından bakmak, hem birçok erkeğin talim sürecinde yaşadığı hayal kırıklığını hem de militarizmin sadece askerlik hizmeti ile sınırlı kalmayan bir sürece işaret ettiğini gösterecektir.

1. Erkeklerin “Savaşçı” Olma Nedenleri

Erkeklerin zorunluluk dışı hallerde de askere yazılma heveslerinin ardındaki nedenleri irdeleyen pek çok araştırma bulunmaktadır. Bu araştırmalardan birini gerçekleştiren Withworth, pek çok askerin, ülkesini savunurken hayatını riske atmayı göze alıyor olarak anılmanın gururu için; bazılarının atletik, gösterişli, güçlü görünecek bir vücuda sahip olmak için; bazılarının sadece eğitim sırasında kazanacağı bir yetenek ve eğitim sayesinde, askerlik sonrası iş bulma imkanı arttığı için; bir kısmının ise sadece bir macera, eğlence, farklı yerler görme avantajı elde etmek için orduya katıldığını⁷⁴ belirtiyor.

⁷⁴ Withworth, Sandra, *Men, Militarism and Peacekeeping: A Gendered Analysis*, Lynne Rienner, Boulder, CO, Londra, 2004, s.65.

Genç erkeklerin silahlı güçlere katılımını arttıran nedenlerin başında hiç şüphesiz ki ekonomik bir motivasyon kaynağı olarak *yoksulluk* geliyor. Özellikle, insani gelişim endeksinin düşük olduğu ya da kaynakların eşit dağıtılmadığı ülkelerde, açlık, kötü beslenme ve sağlık hizmetlerinin kötü olduğu bölgelerde gençler, orduyu bir cankurtaran olarak görüyor. Çünkü askerlerden yüksek verim alabilmek için iyi bakılmaları gerektiğine dair kanaat, orduya muazzam bir bütçe ayrılmasını sağlıyor. Böylece daha iyi yaşam koşullarıyla, bakım ve beslenme olanakları askerliği cazip hale getiriyor. Özellikle, güçlü bir silahlı kuvvetlere sahip olmak için devletlerin orduya, silah sanayiine, sosyal hizmetlerden kısararak yaptığı katkı, yani militarizimin ekonomiye yansıyan boyutu soncunda, eğitim ve iş imkanından yoksun gençler için askerlik, bir “görev” olmaktan öte bir “zorunluluk” oluşturuyor. Örneğin Matthew Gutmann, bugün, kısıtlı kaynaklara sahip Meksikalı gençlerin önünde çok az seçenek bulunduğunu, bunlardan birinin de orduya girmek ve rütbe yükseltmek olduğunu belirtiyor.⁷⁵ Şüphesiz ki kaynak kıtlığı kadınlar için de aynı şekilde geçerli olup, kadınların da yaşamlarını zorlaştırıyor; fakat onların önünde böyle bir seçenek bulunmaması, bulunsa bile üçüncü bölümde daha ayrıntılı değineceğim ve günümüz de birçok orduda geçerli olan nedenlerden ötürü, orduya eşit şartlarda katılmamaları ya da erkeklerle eşit yükselme şartlarına sahip olmamaları, kadınları eğitim, beceri, iş alanında çoğu erkeğe göre daha dezavantajlı bir konuma getiriyor. Bu yüzden ekonomik nedenler, üstelik artık

⁷⁵ Gutmann, Matthew, “Kast Orduları: Kuzey ve Güney Amerika’da Zorunlu Askerlik, Vicdani Red ve Demokratik Yurttaşlık”, *Çarklardaki Kum: Vicdani Red içinde*, Özgür H. Çınar ve C. Üsterci [ed.], İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 168.

günümüzdeki gibi teknik bilgi ve profesyonelliği talep eden ordu da kendi eğitim, uzmanlık ve beceri kapasitelerini kullanabilme fırsatına sahip olmak da erkekler için orduyu daha da cazip hale getiriyor:

“Burada, benim gibi birçok kişi orduya koşuyor, görüyorsunuz, burada yaşam çok kötü, birçok köy sefaletin eşiğinde ve aileme yardım etmek zorundaydım ve silaha sarıldım.”

[Henri, Congo Army]

“Bu garanti bir maaş demekti.”[Andrew, United Kingdom Army]⁷⁶

Aynı şekilde, ulusal radyodan bir mobilya fabrikasının Kuzey Karolini’de kapatılmak üzere olduğunu öğrenen Eric Fisher;

“Fabrikanın sahibi,işçilerini ıskartaya çıkaracaktı., 1990 yılında, ordu personelini uğurlarken askerlerin, eve dönüşü için biletlerini ve bu geçiş dönemini atlatmaları için psikolojik destek hizmeti sağladı. Oysa,, sivil hayat acımasız ve duygudan yoksun, “Ordu Ailesi” ile kıyasladığınızda....” diyor.[Fort Bragg Army, Fayetteville]⁷⁷

Yoksulluğa paralel bir şekilde çoğu genç, eğitim imkanından yoksun kalıyor. Bu durumda olanlar, belli bir alanda bilgi ve beceri sahibi olarak askerlik bittikten sonra iş bulabilmek için, askeri hizmetten yararlanmak istiyor:

“Annemin kazancı çok azdı ve okumaya devam edemedim, bırakmak zorunda kaldım.” [Carlos, Colombiya Ordusu]⁷⁸

“Okuldan atıldım, sigara yüzünden. Birşeyler yapmam gerekiyordu, iş de bulamadım, orduya katılmaya karar verdim.”[David, Kuzey İrlanda Ordusu]⁷⁹

⁷⁶ Brett, Rachel ve Irma Specht, *Young Soldiers: Why They Choose To Fight*, Lynne Rienner, UK, 2004, s.11.

⁷⁷Lutz, Catherine, 2001, s.237.

⁷⁸Brett, Rachel, Irma Specht, 2004, s.11.

⁷⁹Ibid, s.28.

Öte yandan, iyi eğitim almış, daha avantajlı yaşam şartlarına sahip kişilerde askerlik hizmeti “cazip” bir şey değil, bir an önce bitirilmesi gereken bir “yük” gibi algılanabiliyor. Bu durum, Zürcher’in işaret ettiği gibi maddi konumu yerinde olanların belli bir bedel ödeyerek askerlik yapmadıkları zorunlu askerlik dönemi öncesini hatırlatıyor. Bu, zorunluluk olmasa, sadece vatanseverlik ve milliyetçi ideoloji ile pek çok erkeğin ölme ve öldürmeye hazır olmayacağı gibi çok önemli bir gerçeği işaret ediyor. Çünkü, bu gerçeklik, söylem ve pratikler dışında askerlik eğitiminin neden mecburi kılındığını gösteriyor. Serpil Sancar’ın görüştüğü, 40 yaşlarındaki bir akademisyen de bu gerçeğe dikkat çekiyor:

“Askerlik çok sınıfsal bir şey, üst sınıflar kaytarmaya çalışıyor... Çünkü bu insanların kendilerini gerçekleştirmeleri için çok daha geniş ve zengin yolları var.”⁸⁰

Aile, arkadaş ya da öğretmen hatta spor koçundan oluşan geniş bir *sosyal çevreyi*, gençlerin orduya katılmasında önemli bir başka faktör olarak değerlendirebiliriz. Bu, bir önceki bölümde değindiğim savaşçı kimliğin inşası için gerekli olan eğitim ya da spor yoluyla militarist anlayışı yayma girişiminin nasıl etkili ve başarılı olabildiğini kanıtlar. Erkekler, askere alınmadan önce, savaşçı kimliği özendirecek, bu rolün yüceliğini içselleştirecek bir eğitim ve sosyalleşme sürecinden geçirilebiliyorlar. Bu süreçte askerlik, toplumun genel yararına katkıda bulunma imkânıymış gibi sunuluyor:

“Babam bir emir subayıydı, ben de onun gibi olmak istiyorum.” [Mustafa, Afganistan Ulusal Ordusu]⁸¹

“Amcam ve ağabeyim, ordudaydı.” [Billy, Kuzey İrlanda]⁸²

⁸⁰ Sancar, Serpil, 2009, s.166.

⁸¹ Brett, Rachel, Irma Specht, 2004, s.19.

"Sanırım, öğretmenler, tamamen devlet için çalışıyor, yani teşvik etmek için."[Samuel, Güney Afrika Ordusu]⁸³

Aileden örnek rol model bir asker olmadığına, arkadaş çevresi, tanıdıkların olması ya da yeni arkadaşlıklar edinme imkanı da önemli faktör olabiliyor.

"Çocukluk arkadaşlarının çoğu buradaydı, kart oynadıklarını, film izlediklerini birlikte, hepsi... Bunlardan hoşlanan biri muhtemelen bu atmosferi tatınalı."[Carlos, Kolombiya]⁸⁴

Tabii ki toplumun militarizasyonu sürecinde en önemli araçlarından biri olarak *erkekliğin spor, film, oyunlar ile manipülasyonunu* unutmamak gerekir. Savaş filmleri, oyunları, oyuncakları savaşçı erkeklik tanımını yansıtır ve bu tanıma erkeklere "ideal" bir model olarak sunar. Bu da erkeklerde "ideal"e yaklaşma arzusu oluşturur. Örneğin klasik bir savaş filminin hikayesinde, genç erkek evden ayrılır, savaşa katılır, ölümle burun buruna gelir, çarpışır ve kazanır, döndüğünde hayran olunan bir sevgili, dost veya babadır. Vietnam Savaşı'nın ardından kaybedilen "onur"un telafisi adına, Cockburn'un ifadesi ile "ABD'nin yeniden erkekleştirilmesi için"⁸⁵ bu tema kitaplarda, T.V filmlerinde tekrar tekrar vurgulanmıştır. *Rambo*, bağımsız, özerk, atletik vücuda sahip, güçlü imajı ile kuşkusuz genç erkeklerde en derin etkiyi bırakan figürlerden biri olmuştur.

- "Birazda etkiden oldu, aksiyon filmlerine bakıyorsunuz, o zaman çok etkileniyorsunuz. Bir kere kendime şöyle dedim, "Neden O?" ve bir gün ben de onun yerinde olacağım, bunu bende yapabilirim. Silah nasıl kullanılır, cephede savaşmak nasıl bir şey, bütün bunlar nasıl oluyor, öğrenmiydim dedim ve katıldım."

⁸²Ibid, s.24.

⁸³Ibid, s.15.

⁸⁴Ibid, s.26.

⁸⁵Cockburn, Cynthia, 2009, s.294.

-“Hangi filmdi bu?

-“Rambo”[Pascal, Congo Army]⁸⁶

Carlsson ve Levin, bu konuda özellikle savaş oyun ve oyuncaklarına dikkat çekiyorlar. Hazır yapılmış maketlerden, içinde silahların nasıl kullanılacağını ve oynanılacağını anlatan, adeta savaş dersi veren küçük bir kışla gibi prospektüsüyle ve sıklıkla televizyonda dönen reklamlarıyla da “savaşçı rolüne gençler çocuk yaşlarda hazırlanıyorlar”⁸⁷. Oyuncaklar, tanımlanmış erkek modelini, Rambo karakteri gibi sunuyor. Böylece, çocukların militarizasyonu önemli bir “yol kat ediyor”.

“Ben hep silahlarla büyüdüm, oyuncaklarım silahtı, severdim onları.”[Jessy, Colombia]⁸⁸

Bazı psikologlar, sporların da tanımlanan hegemonik erkekliği aşılama da önemli bir faktör olduğu üzerinde duruyor. George Orwell bu durumu;

“Ciddi sporlara dikkat edin, adil bir eğlence ile ilgisi yoktur, intikama, kışkançlığa, gurura, övünmeye bağlıdır. Kurallara karşı ilgisizdirler, izleyenlerde ise sadistik bir zevk bırakırlar.”⁸⁹ şeklinde özetliyor.

Takımlardan birini tutmak, fanatik taraftarlığı, bu taraftarlık ise intikam ve karşı tarafı bozguna uğratma arzusunu kamçılıyor. Bu da rekabetçi, ezici, tahakkümcü cinsiyet ilişkilerinin hem sonucu hem kışkırtıcısı oluyor. Rotundo, baseboll spor örneğini ele alarak, bu sporun, “kasabalar, mahalleler, komşu kentler hatta iş grupları arasında bir yarış”⁹⁰, rekabet, karşıtlık

⁸⁶ Brett, Rachel, Irma Specht, 2004, s.35.

⁸⁷ Goldstein, Joshua S., 2001, s.294.

⁸⁸ Brett, Rachel, Irma Specht, 2004, s.33.

⁸⁹ Akt., Goldstein, Joshua S., 2001, s.299.

⁹⁰ Rotundo, Anthony E., *American Manhood Transformations in Masculinity from Revolution to the Present*, Basic Books, New York, 1993, s.239-44.

yarattığını tartışıyor. Montagu ise, savaş temasının biçimlendiği bir aktivite olarak tanımlıyor sporları.⁹¹ Birini ezmek, alt etmek, bunun üzerinden bir üstünlük ve yengi kazanmak, kavgacı erilliği pekiştiriyor.

Erkekleri savaşçı olmaya iten sebeplerden birini de *otonomi arayışı ve kültürel baskı* oluşturmaktadır. Freud'un erkek çocuğun anneden ayrılması ile yaşadığı yalnızlık ve sancılı dönem üzerindeki psikanaliz değerlendirmesi, erkelerin özgürlük ve güç arayışlarının temel nedenlerinden biri olarak sunuluyor. Annenin çocuğu üzerinde sahip olduğu bütün kontrolün, otoritenin, tembihlerin prangasının fırlatılıp atıldığı, anneden ayrı, yalnız, özgür bir erkek imgesi, Rambo karakterinde olduğu gibi, otoriteye karşı gelen, kendi kontrolüne sahip, ölümü ve çetin şartları tek başına göğüsleyebilen, kimseye ihtiyaç duymayan bir savaşçı modeli ile canlanıyor.

“Kendi başınıza bir şeyler yapabiliyor olmak gerçekten müthiş. Katıldığım da nasıl söyleyeyim, daha güvenli, istediğimi yapmada daha özgür hissettim.”[Andrew, United Kingdom]⁹²

“Buradaki herkes yaptığım işle gurur duyuyor; bende kim olduğumla gurur duyuyorum.”[David, Kuzey İrlanda Ordusu]⁹³

Pollack, endişe ile annelerinden ayrılan erkek çocukların, duydukları bu endişeden utanmaları gerektiği, bunun bir “zayıflık göstergesi”⁹⁴ olduğu ve onlar için küçük düşürücü bir etiket işaret ettiği fikirleri ile yetiştirildiklerini anlatıyor. Bu utanç duygusu erkeklerin duygularının kontrol etmede, bastırmada,

⁹¹ Akt.,Goldstein, Joshua S.,2001, s.300.

⁹² Brett, Rachel, Irma Specht,2004,s.30.

⁹³ Brett, Rachel, Irma Specht,2004, s.91.

⁹⁴ Pollack, W.S, *Real Boys: Rescuing Our Boys From the Myths of Boyhood*, Random House, New York,1998,s.11-12.

kendilerine manipüle edilen erkeklik kıyafetlerini giymede önemli bir araca dönüşüyor. Kısacası erkekler, küçük yaşlardan itibaren onları savaşıma teşvik edecek kültürel araçlarla “sertleştiril”iyorlar.

Erkeklerinin militarizasyonunu hızlandırmada çok önemli olduğunu düşündüğüm ve dördüncü bölümde daha detaylı değineceğim bir neden de gençlerin savaş bölgesinde yetişmeleridir. Çevrelerinde silahlanmanın artması, buna bağlı olarak silah ticaretinin ve kaçakçılığının hızlanması, özellikle gerilla güçleri ve direniş gruplarının güvenliği tehdit ettiği ve kaynakları tükettiği bölgeler de gençler, hem geçimlerini sağlamak hem de güvenlik için orduya katılmaktadırlar. Bazen aynı nedenlerden ötürü, direniş gruplarının tarafına geçmeleri de mümkündür. Silaha sarılmanın, hayatta kalmanın tek çaresi olarak görüldüğü anlarda, kaçınılmaz olarak erkek ve kızlar silahlı güçlere katılmaktadır. Bu durum, militarizasyonun tekrar tekrar üretildiği bir sürekliliğe neden olur. Bu konuda geniş çapta bir araştırma yapan James Garbarino, bu bölgelerde yaşayan gençlerin ve çocukların insanlara duyduğu güvenin parçalandığını, ortaya çıkan intikam veya korku duygusu ile silahı tercih ettiklerini belirtiyor.⁹⁵

“Savaş yüzünden. Savaş geldiği zaman tercih şansınız yok. Silahınız varsa, kendinizi korursunuz, yoksa sizi öldürürler, döverler.”[Albert, DRC]⁹⁶

Kimi kez sadece bir *macera arayışı* nedenlerden biri olabiliyor.

“Kavga etmeyi, birini öldürmeyi filan hiç düşünmedim. Biraz eğlenmek ve güzel bir yolculuk geçirmek istedim.”[Ajith, Sri Lanka]⁹⁷

⁹⁵ Akt. Goldstein, Joshua S., 2001, s.293.

⁹⁶ Brett, Rachel, Irma Specht, 2004, s.13.

⁹⁷ Ibid, s.61.

Birçok durumda aslında bütün bu nedenlerin birlikte etkisini görmek ya da bir kaçının bileşimini görmek mümkün. Carol Cohl'un ifadesi ile askerlik, “erkekçe davranışları yüreklendiren bir rol üstlenmiştir”⁹⁸. Ancak askerlik, yukarıdaki çeşitli nedenlerle orduya katılan erkeklerin amaçlarından, beklentilerinden çok daha fazlasını içerir. Bu, bir maceradan, özentiden, mecburiyet ve ekonomik getiriden fazlasını gerektirir. Askerlik, yaratılan bir 'erkek kimliğini' programla işlevidir.

2. Bir Askerin Yaratılması

Askere alınan erkeklerin her biri farklı kültür içinde, farklı sosyal ortam ve şartlarda yetişmiş, değişik düşünüş ve inançları benimsemiştir. Bu yüzden her erkeğin özelliği “savaşçı kimliğe” denk düşmez. Bunun böyle olmadığına “ordu içi eğitim sürecinin” varlığı başlı başına yeterli bir delildir. Aksi halde, erkekler eğitimden geçirilmeye gerek duyulmaz, olası bir savaşta, “doğal” olduğu savunulan savaşçı kimlik”, yine “doğal” bir şekilde belirirdi. Her biri farklı özelliklere sahip, farklı alt yapılarda yetişmiş erkeklerden işlevsel bir ordu yaratmak için, askeri eğitim sürecinde, bedensel şartlandırma ve bedenin eğitimi yanında, “tektipleştirme” modern orduların eğitiminin temel karakteristiği olarak ön plana çıkmıştır. Savaş sırasında, zor koşullarda bireylerden ileri düzeyde bir işeyararlık, verim alabilmek için beden eğitimi önemlidir. Savaşın ve askeri eğitiminin ağır şartlarına katlanabilmek için bireylerin kendini gruba ait hissetmesi ve bireyler üzerinde kontrolün kolaylaşması için de tek tipleş-

⁹⁸ Cohl, Carol, “Clean Bombs and Clean Language”, *Women, Militarism and War: Essays in History Politics and Social Theory* içinde, J.B.Elshtain ve S.Tobias[ed.], Rowman& Littlefield, Lanham, MD, 1990, s.75.

tirine önem kazanır. Bu noktada askerlik hizmetinin temel bir paradoksu görülür. Erkeklerin askerlik rolüne hazırlanmaları ve içselleştirmelerini amaçlayan askerlik öncesi militarizasyonda erkeklerin orduya katılmalarını da kolaylaştıran savaşçılığın sunuluş biçimi ile askerlik hizmetinin uygulanışı ve “zorunlu” eğitim birbiri ile uyuşmamaktadır.

Erkeklerin bir gruba 'zorunlu alınması', boyun eğmesi, bireyselliğinin ve özgürlüğünün yitirilişi ile karşı karşıya kalma paradoksunu da barındırır. Üstelik bu durum, özgürlüğü tatmak, erkek olarak cesaret ve gücünü kanıtlama hevesi ile gelmiş erkeklerin, yıllardır kendilerine dair dinledikleri erkeklik hikayeleri ile örtüşmemektedir. Bu, bağımlılık, riayet, boyun eğme demektir. Bu yüzden askeri eğitim programı öngörülemez davranışları ve itirazları hesaba katarak şekillenmiştir. Askeri eğitim, insan davranışlarının, eylemlerinin rastlantısal olabilme halini, engellenmesi gereken bir durum olarak kabul eder. Bu yüzden her türlü iktidar, özgürlük, cesaret, şiddet arayışı ordu için uygun değildir; dahası bir kurum olarak ordunun ve militarizmin işlevselliği ve verimi için tehlikelidir. Öyleyse, olası isyan, karşı çıkış, tahammülsüzlükler durdurulmak zorundadır. Askerlik, ne zayıf, güçsüz, korkak – dişil değerleri barındıran erkekler, ne de uyumu bozacak fazla özerklik, cesaret arayışı ister. Bu dengenin tutturulabilmesi ise, uzun ve zahmetli bir sürece işaret eder. Bu öngörülerle şekillenen eğitim süreci, askerde karşı çıkışları engellemek adına koşulsuz itaati amaçlar; itaati sağlamanın en etkili aracı ise aşağılamadır.

Emir-İtaat Çerçevesinde Disiplini Sağlama

Askeri disiplin, savaş meydanında etkin bir şiddet kullanımını, birliklerin verim ve kapasitesini düşürecek en ufak tereddüt,

dikkatsizlik, isteksizlik, korku, heyecan, duygusallık gibi düzensizliğe neden olacak tehdit ve tehlikelerin sürekli engellenmesini, yani, davranışların öngörülebilir olmasını amaçlar.

Shirley Ardener, ruh sağlığı yerinde olan bir kişinin-kadın veya erkek olsun- ölme ve öldürmeyi ürkütücü bulması, silah seslerinden korkup, içsel olarak savaş meydanından kaçması gerektiğini söylüyor.⁹⁹ En önemli aşama da bu noktada başlamaktadır. Bir erkeğe silah kullanmayı, ateş etmeyi öğretmek yeterli değildir; sorun, onu bu silahların ardı arkasına patladığı alana çekmek, bir şeyler yapana kadar orada kalmasını, vazgeçmemesini, ayrıca çatışmanın seyrini değiştirebilecek zararlı bir saldırganlığa, başıboş bir cesarete geçit verilmemesini sağlamaktır. Ordunun istediği, *yeterince saldırganlık ve şiddet kullanmak için yeterince şehvettir*. Bu yüzden, kendilerine söylenilenlere sorgusuz uyma ve emredilene yapmaları, askerlerden ilk beklenilendir. Her şey, önceden belirlenmiş bir disiplin çerçevesinde çizilerek, en ufak bir tesadüf ve keyfiyete izin verilmez. Yaşamları ile ilgili her detaya karar verilerek, kendi başlarına karar almaları engellenir. 1970'lerde ABD'nin temel talim süreçleri ilgili araştırmalar yapan Christine Appy de, *Working-Class War* adlı çalışmasında, bu belirlenmişliğin üzerine vurgu yapıyor:

“Her hareketin bir zamanı ve yöntemi var. Banyoyu, lavaboyu kullanmak bile belli bir izne, zamana ve komuta bağlanmıştır. Tuvaleti kullanabilmek için bir hafta izin bekleyenleri olmuştur.”¹⁰⁰

Bunlara uymayanlar, geç kalmak, dikkatsizlik, ihmal, isteksizlik, görevden kaçma, kabalık, küstahlık, boş konuşmalar, dü-

⁹⁹ Akt., Goldstein, Joshua S., 2001, s.253.

¹⁰⁰ Appy, Christine G., *Working Class War: American Combat Soldiers and Vietnam*, Harvard University, ABD, 1993, s.86.

zensiz hareketler ve mimikler, temiz olmamak şeklinde sıralanabilecek zamanlama, aktivite ve davranışlarda uyumsuzluğa neden olan hatalara karşı, belirlenmiş cezalar aracılığı ile terbiye edilmeye çalışılır. Bu cezalar, çimleri biçmekten, işkencenin dahil olduğu hapis cezalarına kadar çeşitlilik gösterebilir.¹⁰¹ Yemek yemek dahi bir kurallar zincirine bağlıdır. Başları yukarı doğru, omuzlar dik bir oturma pozisyonunda, hepsinin ellerinde göz hizasında tuttukları kaşıklar, başlamalarını bildiren bir komutla aynı anda ağızlara götürülür. Yemek çok sıkı gözleme tabidir. Çünkü adayların fazla kilo almamaları gerekir. Rahat ve hızlı koşabilmek, çevik hareket edebilmek için fit bir vücuda sahip olmalarına ayrıca dikkat edilir.¹⁰²

Sürekli gözetim ordunun en temel özelliğidir. Adayların her hareketi, bir üst rütbedeki komutanca denetlenir. O subay da daha kıdemli bir subay tarafından gözetime tabidir. Yukardan aşağıya işleyen bu süreç, aşağı rütbedeki subayların bir üstünü gözlemlemesi şeklinde de işler.¹⁰³ Böylece kimsenin keyfi davranmasına ve kurallar dışında karar almasına izin verilmez. Kendi içerisindeki bu sürekli kontrol, militarist sistemin şüphe, güvensizlik ve korku duyan özelliğinden kaynaklanmaktadır. Bu kırılgan ve suni düzenin bozulmaması için çok katı disiplin kuralları eşliğinde takip edilmesi, denetlenmesi gerekir.

Bu katı disiplin çerçevesi, askerleri savaş koşullarına hazırlamak içindir. Örneğin, Keegan ve Holmes, çatışma zamanları

¹⁰¹ Kronsell, Annica ve Erica Suedberg, "The Duty to Protect: Gender in the Swedish Practice of Conscription", *Cooperation and Conflict* içinde, Vol.36, No.2,2001,s.158.

¹⁰² Hilsdon, Anne-Marie,1995, s.51.

¹⁰³ Ibid, s.63.

ve alanlarındaki kritik nokta ve anlara işaret ederler.¹⁰⁴ Savunma birlikleri nerde duracak, nerede çekilecek, saldırı nerelerde başarılı olur, nerelerde başarısızlıkla sonuçlanır, geri çekilme nerde ve hangi anda bir bozguna dönebilir ya da zaferi getirebilir? Bütün bunlar, kazananı ve kaybedeni belirleyeceği için bu dakika ve mekanlarda neler olacağı, yapılması gerekenler, müdahale ve dikkat savaşın sonucu açısından çok önemlidir. Türkiye'de Mardin Kızıltepe'de askerliğini yapan bir er de PKK ile girdiği bir çatışmayı anlatırken bu kritikliğin üzerinde duruyor:

"[...]Çatışmalarda kimse kimseyi görmez, gece görüş dürbününe on saniyede bir bakarsınız, sürekli bakamazsınız, gözü bozar. O anda her şey değişebilir. Orada saniyeler önemlidir... Mayını genelde köy yollarına döşerler. Onlar bilirler nereye döneceklerini, çatışmaya girdiğimizde kendimizi atacağımız yerleri bilirler, ona göre döşerler..."¹⁰⁵

1992 yılında askerliğini İzmir Bornova'da yapan, Mater'in görüştüğü askerlerden birinin ifadesinden de bu eğitimin ruhsal eğitim ile elele gittiğini anlıyoruz.

"[...] Acemide, daha çok psikolojik olarak hazırlıyorlar. Silah nasıl kullanılır. Terörist nasıl öldürülür, nasıl kendini korursun, nasıl yatar, nasıl sürünürsün..."¹⁰⁶

Yine I.Dünya Savaşı'nda, liman kanalları ile İngiliz Birliklerine yaklaşan Alınan askerleri, bütün savaşın seyrini değiştirecek bir hücumda bulunur. İngiliz Birlikleri, kalan son üç rezervlerini-yaklaşık 350 askerden oluşan-şiddetli bir çarpışmaya gönderir ve bölgeyi iyi tanımayan Alman askerlerini istedikleri bir köye geri çekilmek zorunda bırakırlar ve hücumu dur-

¹⁰⁴ Keegan and Holmes, *Soldiers: A History of Men in Battle*, Viking Press, New York, 1985, s.255-56.

¹⁰⁵ Sancar, Serpil, 2009, s.159.

¹⁰⁶ Mater, Nadire, *Mehmedin Kitabı*, Metis Yayınları, İstanbul, 1999, s.70.

durmayı başarırlar. İngiliz Komutan “Tabur, İmparatorluğu kurtardı”¹⁰⁷ diye bildirir.

Savaş bilinmezliklere, olumsuz birçok duruma açıktır. Tehlikenin nereden, ne zaman geleceği kestirilemediği için askerler her türlü olumsuz koşullara hazır olmalı, bedensel dayanıklılıkları arttırılmalıdır. İngiliz askeri talimleri üzerine araştırmalar yapan Kate Muir, bu hazırlık talimlerini, pek çoğu hevesle gelen adayların korkunç gerçeğe yüzleşmeleri olarak yorumluyor:

“Artık ordudalar....Yazın terleri kalmayana kadar görebileceğiniz en küçük fırçalarla kışlarını temizleyecekler, kışın 0 C° altında soğukta kilometrelerce koşacaklar ve nefeslerinin donmaması için gayret edecekler, ertesi gün bayılana kadar, uykusuz kalarak talim yapacaklar. Geçit töreninde içlerinden herhangi birine bir şey sorulunca, söylemelerine izin verilen tek cevap ise, “Evet, komutanım”, “Özür dilerim komutanım”, “Emredersiniz” dir. Görevlerini yerine getiremeyenler, fiziksel işkence, çöplükleri yeme, kanalizasyondan su içme gibi cezalara çarptırılıyor.”¹⁰⁸

Muir’in ifadelerinden de anlaşılacağı gibi, sorgulamaya, şikayet etme veya yakınmaya asla kapı aralamayan bu süreç, sert bir emir-itaat ilişkisini içerir ve eşitsiz bir güç ilişkisine dayanır. Askerlik, hizmete alınan erkeklerin, deneyimli üstlere göre aşağıya konumlandığı, bu hiyerarşik ilişki üzerinden denetim ve iktidarın uygulandığı, ezen, baskı kuran bir erkekliğin üstünlüğünün tekrar tekrar onaylandığı ve üretildiği bir sistemdir.

“Ben ilk gittiğimde iki ay hiç banyo yapamamıştım. Bulaşığa bakıyordum. On dakika kaynar su açık tutuluyor, önce üst devreler yapıyor, bize “banyo yapın” dediklerinde suyun bittiğini biliyorlar.”¹⁰⁹

¹⁰⁷ Keegan and Holmes, 1985, s.41.

¹⁰⁸ Muir, Kate, *Arms and the Women*, Sinclair-Stevenson, London, 1992 s.4.

¹⁰⁹ Mater, Nadire, 1999, s. 96.

Askerlik, askerlerin bir üst rütbedeki komutan ile her karşı karşıya gelmelerinde dikkatlice selama durmaları, sorulmadan konuşmamaları, her bir ihtiyaç ve durumları için izin istemeleri, yanıtları ise aynen kabul etmeleri gibi katı bir hiyerarşiyi içermektedir. Hiyerarşiyi benimsetmek, emirlere itaati kolaylaştırmak, buna alıştırmak için, yanlış yapmasalar, “hatalı davranmamış olsalar dahi, askerlere öğretici cezalar verilebilir; gereksiz günlük işler için zorlanabilirler, şiddet görebilirler”¹¹⁰. Bütün bu uygulamalar onlara bireyselliklerini unutturmak içindir. Erkeklerin tek başlarına, sivil yaşamlarından kopuk, geçmişlerinden çok uzak ve bambaşka bir yaşama adım atmaları bu sebeptendir. Askerliğin ve ordunun kapalı bir süreç ve kurum olmasının başında, aile ilgisi ve desteğinden uzak tutma ihtiyacı gelir. Onlar artık kendi doğru ve ihtiyaçları, çıkarları ile hareket edecek özerk bireyler değil, ancak ordu içinde varlıklarının bir anlamı olabilecek, topluluğa bağlı askerlerdir.

Saçlarının tek tip traş edilmesi, hepsinin tek tip üniforma giymesi, aynı saatte uyumaları, aynı saatte yemek yemeleri, hepsinin hafta sonu izne çıkması ve aynı saatte birliğe teslim olmaları gibi kurallar, farklılığa, başkalığa toleransın oluşmaması, gruba aidiyet hissinin sağlanması açısından önemli bir etkiye sahiptir. Adaylar, sivil yaşama çok uzak bu atmosferde, herkesin kendine benzediğini gördüğü bu gruba daha çok bağlanmaya başlayarak, yalnızlık hissinden uzaklaşır. Yaşıtlarını kardeşleri, üstlerini babaları yerine koymaya başlayan adaylar için ordu ailelerine benzer.

Çok farklı sosyal yapılardan, koşullardan, dini, politik inançlardan gelmiş genç erkeklerden oluşan bu topluluğa, bağlılık ve

¹¹⁰Hilsdon, Anne- Marie, 1995, s.60.

sadakat, dil ve çeşitli pratikler kullanılarak da sağlanmaya çalışılır. Örneğin, Lutz, son dönemlerde çeşitli ırk, din, etnik kimliklerden oluşmuş BM Barış Ordularında da sadakati sağlamak için, komutanların birliklerine sık sık hatırlattığı bir düşünceye dikkat çekiyor. “Ordu, oralı, buralı, şu düşünceden, bu inançtan oluşmaz; ordu sadece yeşildir”¹¹¹ demeleri, aslında her zaman ve dönem için, yapılarında değişiklikler olsa da sadakat ve bütünlüğü sağlamanın kurum için ne kadar önemli olduğunu işaret ediyor. Bu durum aynı zamanda farklılıkları dahil ederken bile bu farklılıkları aynılığın içinde eritmeye yönelik çabanın da militarizmin işleyişinde temel olduğunu gösteriyor.

Bunun yanında, Türkiye örneğini ele alan Jenkins, komutana bağlı birliklerin belirli aralıklarla yerlerinin değiştirildiğini, bir subayın bir sonraki görevine aynı birlikte devam etmesinin çok düşük bir ihtimal olduğunu belirtir.¹¹² Böylece, sadece bir tek komutana, bir tek bölge ve birliğe sıkı bir bağlılığın gelişmesine izin verilmemiş, bir bütün olarak orduya ve göreve sadakat esas alınmış olur.

Bölümün başında da değindiğim gibi, bağlılığın, emirlere itaatin sağlanmasında esas mesele korkunç bir savaş, çatışma ortamına askeri çekebilmektir. Bu katı kuralların yanında, kimi kez alkol, uyuşturucu ilaçlar ve din de bu konuda destek için kullanılır.

Alkol ve uyuşturucu ilaçlar, askerlerin çabalarına, heveslerine karşı bir ödül olarak ya da isyankarlık gibi olası bir itaatsizliği durdurmak, sinir ve gerginliği uyuşturmak, emirlere kolay adapte etmek için sık sık kullanılır. Örneğin, İngiliz Ordusu ge-

¹¹¹Lutz, Catherine, 2001, s.242.

¹¹²Jenkins, Gareth, 2005, s.24.

leneksel olarak subayların denetiminde her gün bir kadeh, riskli görevlerden önce de iki kadeh askerlere muhakkak içki vermektedir. İki kadehten fazlası, istenilen verim ve itaat seviyesini düşürebileceği için risk taşır.¹¹³

Din de, yapılan araştırmalarda, askerlerin savaş meydanına tahammülünü kolaylaştıran faktörlerden biri olarak belirtiliyor. 1980'lerde, binlerce genç erkeğin, şehit olarak doğrudan cennete gidebileceklerine dair inançlarıyla, Irak sınırlarında çarpışmaya gitmesi buna bir örnek. Benzer şekilde, Keegan ve Holmes'da, II. Dünya Savaşı'nda Japon askerlerinin öfke ile çarpışmalarında, reenkarnasyona, başka bir bedende tekrar hayata gelemeye dair besledikleri inancın yattığını belirtiyorlar.¹¹⁴

“En güçlü olan Allah'ın rızasını kazanmak için katıldım, çünkü Allah, şehitleri Cenneti ile ödüllendirileceğine söz veriyor.” [Ehtesham, Pakistan]¹¹⁵

“Savaşın en üst mertebesi, cennet vaat edilen şehitliktir.” [Khalid, Pakistan]¹¹⁶

Alkol, din veya sıkı talim süreçleri, katı disiplin kuralları itaati sağlamada önemli etkiye sahiplerdir, ancak sıradan bir erkeğin, dehşet verici katliamlara tereddütsüz katılmasında yeterli değildir. Sorgusuz bir *itaatin* temel aracı *aşağılamadır*. Aşağılama ise, *dişil değerlere* dayanır.

Aşağılama

Askerlik, kendi işlevine uygun ve işleyişini kolaylaştıracak hegemonik erkekliği, hizmete alınan erkeklerde inşa etme pra-

¹¹³ Akt.,Goldstein, 2001,s.257.

¹¹⁴ Keegan and Holmes,1985,s.51-52.

¹¹⁵ Brett, Rachel, Irma Specht,2004,s.43.

¹¹⁶ Ibid, s. 28.

tiğidir. Hegemonik erkeklik değerleri, daha önce de belirtildiği gibi, diğer erkeklik ve her türlü kadınlık değerlerine karşıt bir ilişki üzerinden kurulur ve bu değerler, hegemonik erkeklik ile ilişkileri üzerinden tanımlanır. Savaşçı kimliğin özelliklerini yüceltmek, daha fazla belirginleştirmek için, karşıt ilişkide bulunduğu diğer değerlerin de aynı derece de dışlanması, değersizleştirilmesi gerekir. Bu yüzden ordu, kadınları ve kadınlığı, erkek ve erkeklikten en çok ayıran kurumdur. Askerlik hizmeti de ikili karşıtlıkları en katı ve keskin şekilde vurgulayan bir pratiktir. Erkeklerden istediği kadarını almak ve ihtiyacı duyduğu kadarını yerleştirmek isteyen askeri eğitim, işe, adaylarda oluşabilecek isyan ve saldırganlığı yok ederek başlar.

Öncelikle, “gerçek bir erkek” olmadıklarını hissetmeleri istenir ve bunun içinde ‘kadınsılığa’ başvurulur. Acemilere genelde, “sürtük”, talimlerde başarısız olanlara “fahişe” veya “küçük hanım” gibi, bazen de sadece “sen bir kadınsın” şeklinde “alaycı” ifadeler kullanılır ve kendilerini erkek hissetmeleri zorlaştırılır. Altınay da acemilere, çoğu kez kadın isimleri ile hitap edildiklerini söylüyor:

“Askeri eğitimde ‘kadın gibi olmak’ sıklıkla kullanılan bir hakaret biçimi. Örneğin, 30 yaşlarda bir erkek bana, mutfakta çalışan arkadaşlarının komutan tarafından kadın isimleri ile çağrıldıklarını işittiğinde yaşadığı şaşkınlığı anlattı. Hepsine, “adın ne” diye soruyordu, asker cevap verdi, “Hayri, Komutanım.”, Komutan, “Hayır, senin adın Ayşe, seninki Zeynep, ...Semra...” Sonra bütün bulaşıkları yıkamalarını emretti.”¹¹⁷

“Fahişe”, “sürtük” gibi kelimeler ise başarısız, zayıf, olgunlaşmamış bir erkeği ima eder. Bu şekilde adayların, kadının ne olduğunu, hangi işlerin “kadın işi” olduğunu, kadınlığın hangi anlamlara gelebileceğini ve kadınsılık üzerinden “ne, nasıl” ol-

¹¹⁷ Altınay, Ayşegül, 2004, s.78.

mamaları gerektiğini içselleştirmeleri sağlanır. Kaçınılması gereken kadınlık sınırları keskince çizilip, bu aşağılamalara maruz kalan erkeklerin, değersiz bir “öteki” olarak kadına nefret duyguları sağlanır. Böylece, eşitsiz cinsiyet ilişkileri militarizme eklenilerek kadınları, yoksun, yönetilmeye muhtaç gören bakış açıları pekiştirilir. Bu tabi ki, hegemonik erkeklik değerlerinin yerleştirilmesi için son derece gerekli bir aşamadır. Çünkü bu taktik ile otoriter bir komutan karşısında acemi askerler, kendini güçsüz, beceriksiz hissederler ve acizlik hissi, askerde, karşındaki otoriter örneğe benzeme ihtiyacı doğurur ve bu arzu da komutandan gelecek her türlü emirlerin kabul edilmesini kolaylaştırır. Bu strateji ile bütün kimliği sökülen askerin bedeni “hegemonik erkekliğin” giydırılması için hazır hale gelir. Ancak, bu durum erkekliğin tam kazanımı ve itaatin sağlanması için yeterli değildir, çünkü inşa edilmeye çalışılan suni bir kimliktir ve her türlü doğal duygu ve tepkiler bu kimlik için bir tehdit oluşturur. Bu yüzden erkeklerde hegemonik erkeklik değerlerine sahip olma arzusunu yaratmanın dışında her birinin içindeki doğal duyguların da yok edilmesi gerekir.

İçlerindeki Kadını Öldürmek

“Özgürlüğe en çok ihtiyacı olan Kadın, her erkeğin içindeki Kadındır.”¹¹⁸

-William Sloane Coffin-

Cinsiyetçi sistemde erkeğin saldırgan ve korkusuz tutumu hep doğallıkla ilişkilendirilmiştir. Köktenci düşüncenin savunucularından biri olan Francis Fukuyama, “Kanda, kemikte kanaya-

¹¹⁸ Akt. Tickner, Ann, *Gender in International Relations*, Columbia University Press, New York, 1992, s.127.

nın değiştirilemeyeceğini, durdurulamayacağını”¹¹⁹ iddia ederek, cesaretin, şiddetin erkeğin özünde bulunduğu altını çizmek ister. Ancak, erkeklere askerliğin “zorunlu olması”, gönüllü olduğu durumlardaysa, teşvik edici ödüllere başvurulması ya da yukarıda değinilen desteklerden [alkol, din, şeref, prestij, vatandaşlık kazanımı gibi] yararlanılması, bunun doğal bir durum olduğunu sorgulatır niteliktedir. Ayrıca, yapılan araştırmalarla, örneğin, II.Dünya Savaşı’nda, ABD askerlerinden sadece % 15 ‘nin, o da karşı tarafın birebir tehdidi ile karşılaştığında ateş edebildiğinin karutlanması¹²⁰ gibi örnekler, Fukuyama gibi köktencilerin iddialarını haklı çıkarmamaktadır. Nitekim, Holmes, ABD ‘deki sivil savaşta, çatışma öncesi, birçok erkeğin yere felçli gibi kaskatı yattığını, yüzünü toprağa gömüp, komutanın bütün tehdit ve şiddetine rağmen hareket etmeyecek kadar yoğun bir korku yaşadıklarını anlatıyor. Keegan ve Holmes, özellikle ilk defa çatışmaya giren bir birliğin, bire bir bedensel yaralanmalardan ziyade, silah seslerinin yüksekliği ve mermi yağmuru karşısındaki dehşet dolu manzaranın şok edici etkisi ile kıpırdayamadıklarını belirtiyorlar.¹²¹ Bu kadar yoğun korku, panik demektir; panik ise askerlerin verimsizliği ve savaşın kaybedilmesi anlamına gelir. Cinsiyetçi sistemde korku, acizlik, panik, şaşkınlık, kadın ile özdeşleştirilen değerler olduğu için, bunların yönetilmesi de son derece önemlidir.

Disiplinin ve askeri başarının sağlanmasındaki en önemli nokta, duyguların—özellikle korku ve acıma—bastırılmasıdır. Savaşa katılmak, tehlike karşısında ekstra bir sinir ve fiziksel

¹¹⁹Fukuyama, Francis, “Women and The Evolution of World Politics”, *Foreign Affairs*, Vol.77.No.5,1998, s.27.

¹²⁰Tickner, Ann J.,1992, s.40.

¹²¹Keegan and Holmes,1985,s.278-84.

dayanıklılık gerektirir. Ordu bu konuda da çeşitli metot ve yaptırımlardan yararlanır. Örneğin, korkudan ağlayan veya titreyenlerin “erkeklik seviyelerinin düşük” diye etiketlenip, raporlanmaları duyguların bastırılması yönünde kışkırtıcı bir taktiktir.¹²² Korkmak, ağlamak sadece bir acı veya zor bir durum karşısında performans düşüklüğü değil, bütün bunlar kadınlıkla ilişkilendirilen değerler olduğu için, o erkeği cesur, koruyucu kurgulayan bütün anlatı etrafındaki çemberin parçalanması demektir. Vietnam Savaşı'na katılan bir askerin korkuyu yemesini anlatan komutanın sözleri de sıradan erkekliğin hegemonik erkekliğe doğru dönüşümünde *duyguların bastırılmasının* adeta bir geçiş niteliği taşıdığını örnekler:

“Savaş onu zorladı, duygularını yönetmede onu çok zorladı, bu da bizi taziye etti... Sonunda savaş, içindeki erkek çocuğunu yaktı ve geriye çelik gibi bir adam bıraktı.”¹²³

Bu aslında sadece modern ordulara mahsus bir taktik değildir. Duyguları bastırmak adına erkekler, modern orduların dışında da cinsiyetçi sistemin hakim olduğu kimi kültür ve toplumlarda psikolojik testlere, güç ve sertliklerinin sınandığı birçok sınava tabi tutulurlar. Genç bir erkeğin o toplumda onaylanan erkekliğe geçişi, birçok kültürde “kabul edilme ritüelleri” aracılığıyla acıya, korkuya, kana dayanıklılıklarıyla sınanmaktadır. Bunları çekinmeden karşılayabilenler yüceltilirken, başarısız olanlar, tüm topluma, alay edilen olumsuz bir örnek, utanç duyulan ibret olarak sunulur. Segal, erkek olarak tanımlanmak için, balıkçılıkla geçinen topluluklarda, zor bir seferden dönen bilmenin, avcı topluluklarda çok riskli avcılık koşullarına daya-

¹²² Goldstein, Joshua, S., 2001,s.269.

¹²³ Ibid, s.260.

nabilmenin, savaşçı toplumlar da ise, bir çatışma meydana katılıp, düşmanı öldürebilmenin gerektiğini belirtiyor.¹²⁴ Güney Afrika'da da ve birçok Müslüman toplulukta da, erkeklerin kanlı sünnet törenlerine katılması, erkekliğe kabul edilmek için önemli bir basamaktır. Bıçağın acısına katlanabilirlerse, kuvvetli, korkusuz olduklarını kanıtlıyorlar; ancak bıçağın değmesi ile bağırmaya, titremeye başlarlar, acı ile ağlar ve başlarını çevirip kana bakamazlarsa, erkek olarak kabul edilmiyorlar. Benzer şekilde, Endonezya ve Yeni Gine'de de erkeklerin, sessizce ve metin durarak kırbaçlama testini geçmesi bekleniyor, en ufak bir zayıflık belirtisi ise, onları hayatları boyunca, "kadın gibi" anılmaya mahkûm ediyor.¹²⁵

Bugün ordular, Antik Yunan, 19.yy Afrika ve Asya kültürleri ile ortaçağ Avrupası'nda yaygın olan "şehvet ve açgözlü şiddetin, kadınların hayran olduğu bir ikon tanımlamasıyla örtülmeye çalışıldığı kahraman şövalye"¹²⁶ imgesinden de yararlanmaktadır. Böylece, geleneksel erkek yaratma ritüelleri, bir anlamda askeri kamp ve askeri okullarda devam etmektedir. Mesela, Berlin'de askerler, saldırganlıklarının seviyesini arttırmaya yönelik alıştırılmalardan geçirildikten sonra saldırı esnasında komutanın, ateş etmeme ve çarpışma alanından çekilme tercihi ile de karşılaşılıyorlar. Komutanlarının ateş etmeme teklifini tercih edenler, erkeklik değerlerini yitirmekle suçlanma riskini göze alıyorlar. Ateş etmeyenler, zor işler için "fazla iyiler" olarak anılırken, grubun sahip olduğu yüce değerlerden muaf olmayı göze alamayan askerler, komutanlarından kusurlu erkeklikleri

¹²⁴ Segal, Lynne, *Slow Motion: Changing Masculinities, Changing Men*, Rutgers University Press, 1990,s.111-15.

¹²⁵ Ibid.

¹²⁶ Goldstein,Joshua, 2001,s.280.

için özür dileyip, bir şans daha istiyorlar.¹²⁷ Bu örnekten de anlaşılacağı gibi savaştan kaçmamak, korku ve acımanın bastırılması, bir üst emirden ziyade, grubun içindeki psikolojik bir baskıdan kaynaklanıyor. Utanç duygusu ve buna bağlı olarak kadınlıkla ilişkilendirilme korkusunun, adeta bir tutkal gibi bir askerin yaratılma süreçlerini birbirine bağlayarak, hegemonik erkekliğin inşasında ve askeri eğitimde temel bir işlevi yerine getirdiğini söyleyebiliriz. Goldscmhidt'in sosyal bir grup içerisinde insan davranışlarını belirleyen şeyler arasında en önemli yönlendiricinin itibar, prestij olduğuna dair tespiti¹²⁸, askerlerin savaş meydanında korkak olarak anılma utancını taşımamak için öldürmeyi göze almalarıyla örtüşüyor. Ordu içinde, her bir rütbe ve terfının, subayların sertliklerine, baskın değerlerle uyumuna bağlı olarak kazanılmasının etkisini de göz önünde tutmak gerekir. Bu ödüllendirme stratejisi, “erkekliğin” sürekli sınanacak bir özellik olarak akılda tutulmasını sağlar ve askerlerin bütün düşünce ve eylemlerini bu değerlere kilitler. Mosse de, 19.yy başında, 1871 tarihinde Alınan Birliği'nin kurulması sırasında “erkeklik” kelimesinin çarpıcı bir sıklıkta kullanıldığına dikkat çeker.¹²⁹ Cesaret, güç, sertlik ve duyguların bastırılması olarak vurgulanan erkeklik, Alınan erkeklerini savaşmaya teşvik eden bir araca dönüşür. Benzer şekilde, Vietnam Savaşı'nda başarısız olan Amerikalı askerlerden birinin eşinin sözleri de, askerler arasında bu yenilginin nasıl “utanç” hissini yarattığını gösteriyor:

¹²⁷ Enloe, Cynthia, a.g.m., s.56.

¹²⁸ Akt.,Goldstein,Joshua,S,,2001,s.269.

¹²⁹ Mosse, George, *Fallen Soldiers: Reshaping the Memory of the World Wars*, Oxford University Press, New York, 1990,s.26-27.

“Böyle canlı kalmamak için her şeyi yaptım” diyordu, çünkü onlar büyük kahraman olamamışlardı. Herkesin onlardan utandığını düşünüyorlardı.”¹³⁰

Duyguların bastırılması, tepkilerin kontrol edilmesine bağlı olarak uygulanan taktik ve pratikler, eğitim ve disiplin süreçlerinde mücadele edilen, karşı koyulması gereken her erkeğin içindeki “öteki” olduğunu kanıtlamaktadır. Hegemonik erkekliğin kazanımı, her erkeğin kendi içindeki “öteki” ile girdiği mücadeleye bağlıdır. Burada yok edilmesi gereken, mücadele edilen “öteki”, zayıflık, acizlik, bağımlılık olarak tanımlanan her erkeğin içindeki “kadınlık”tır. Kendi içlerindeki “ötekini” öldürebilen erkekler ise artık her türlü “ötekini” de öldürmeye hazırdır.

“Düşman”a Yönelik Nefret

Acemilere ilk başta uygulanan “kadınsılıkla” yüklü hakaretler, kadınlıktan ve bunun kendilerinde kalabilecek parçalarından nefret ettirmeyi nasıl başarırsa, “düşmanı” kadın olarak anmak da aynı şekilde nefreti körükler.

Milliyetçiliklerin öz itibarıyla ötekilik üzerine kurulduğu söylenebilir. Ulus düşüncesi, o ulusun üyesi olmayan başka ulusların ya da en azından insanların var olduğunu varsayar. Bu sebepten milliyetçilik, bazen bir baskı ve ayrıştırma bazen de bir birleştirme aracına dönüşebilir. Özellikle savaşın yaşandığı dönemlerde, bir devlet içindeki “öteki”lerin “biz” yapma aracı haline gelebilir. Ya da “üstünlük” iddiasıyla “öteki” kavramını yaratan bir toplumsal grup, kendisini bu iddia aracılığıy-

¹³⁰ Goldstein, Joshua, S., 2001, s.261.

la ötekiyle belli bir ilişki biçimine sokabilir”¹³¹ ve çoğu kez bu ötekiler, “düşmanlardır.”¹³² Milliyetçi söylem de yaratılan bu düşman imgesinin ve belirlenen ötekinin, toplum tarafından da öteki olarak algılanıp, kabul görmesine hizmet eder. Bu çerçevede, militarist söylem ise, ötekiliğin “doğal”, “aciz” ve “ulusun varlığına bir tehdit” olarak görülmesini meşrulaştırmaya çalışır. “Ötekinin” bir tehlike potansiyeli olarak tanımlanması, ötekine yönelik her türlü şiddeti, dışlama ve aşağılama pratiğini de yassallaştırır.

Sırbistan Ulusal Ordusu’na alınan, savaş öncesinde ne Sırbistan ne de Yugoslavya tarihi hakkında hiçbir şey bilmeyen, politik konulara ilgisiz Borislav Herak’ın hikayesi bize, askeri eğitimin, sıradan bir erkeğin duygularını, gördüğü her Müslümana karşı şiddet uygulatacak kadar öfke ve intikama nasıl dönüştürebileceğini örnekler. Hayatında hiçbir kavgaya karışmamış, okulda başarısız olmuş, uzun süre işsiz kalıp, daha sonra bir tekstil fabrikasına giren 21 yaşındaki Herak, Sırbistan Ulusal Ordusuna katılmadan önce Müslüman komşulara ve arkadaşlara sahiptir; hatta kızkardeşi bir Müslüman ile evlidir. Ancak Herak, orduya katıldıktan sonra, komşularının, arkadaşlarının atalarının, çok önceleri kendi atalarına baskı uyguladığının ilk öğrendiği şeylerden biri olduğunu söyler. Komutanlarından, Müslüman Osmanlı İmparatorluğu yüzünden Sırbistan’ın ezildiğini öğrendiğinde, bir Sırp olarak, ezilmiş, baskı altına alınmış bir erkek olduğunu fark eder ve bir tekstil işçisi olmasından, okuldaki başarısızlığından, kızlarla iletişiminin zayıf-

¹³¹ Tekeli, İlhan, “Tarih Yazıcılığı ve Öteki Kavramı Üzerine Düşünceler”, Tarih Eğitimi ve Tarihte “Öteki” Sorunu -2., Uluslararası Tarih Kongresi Tebliğler içinde, Tarih Vakfı Yay., 1998, s.29.

¹³² Ibid, s.29.

lığına kadar bastırılmış bir erkek olarak Müslümanları suçlar.¹³³ Böylece oluşturulan bütün öfke ve şiddet, istenilen hedefe yönlendirilir. Betty A.Reardon, “Women or Weapon” başlıklı makalesinde, “silah kullanmak, bağımlılıktır”¹³⁴ der. Her bağımlılık gibi, şiddet de bir kez kullanıldıktan sonra, hissiz, korkusuz, acımasız uygulanacak bir alışkanlığa dönüşmeye başlar. Herak da kıskartılan öfke ile bir defa Müslümanlara ateş etikten sonra, Bosna savaşının en vahşi tecavüz davasının sanıklarından birine dönüşebilmiştir. Tabii ki bütün erkekleri Herak kadar dönüştürmek, biçimlendirmek mümkün değildir. Uygulanan bütün süreç ve kıskırtma araçlarına rağmen, erkekler içlerindeki “öteki” ne yenilebilmektedir.

3. Yüceltilen Erilliğin Kırılğanlığı

Duyguların bastırılması yönünde doğal hislerle girilen mücadelenin bedelli de ağır olabilmektedir. Erkeklerin askerlik süreci ile girdiği bu mücadele, travmatik sonuçlar yaratabiliyor. ABD’de yapılan bir çok araştırma, Travma Sonrası Stres Bozukluğu[PTSD]’nun en çok savaşa katılan askerlerde görüldüğünü, Vietnam Savaşı’na katılan askerlerin %53.4’nün bu rahatsızlığı yaşadığını, II. Dünya Savaşı’na katılanların ise hala bu hastalıktan çekmekte olduklarını gösteriyor. Showalter’ın, bu hastalığı, “güçlü duyguların bastırılmasına neden olan erkeklik

¹³³ Enloe, Cynthia, “All the Men Are in The Militias All The Women Are Victims”, *The Women and War Reader* içinde, A.Lorentzen ve J.Turpin[ed.], New York University Press, New York, Londra, 1998, s.50.

¹³⁴ Reardon, Betty, A., “Women or Weapon?”, *Toward A Women's Agenda for a Culture of Peace* içinde, Ingeburg Breines, Dorota Gierycz ve Betty A.Reardon[ed.], UNESCO, Paris,1999,s.293.

kalıplarına vücudun bir şikayeti”¹³⁵ şeklinde yorumlaması, rahatsızlığın sadece askerlerde değil, bu kalıpların dayatıldığı her erkekte görülebileceğini işaret ediyor. Askerlerde bu oran yükselirken, kıdemli subaylarda travmalar, askerleri motive etmek için ideal erkek modeli oluşturmak adına sıradan erlerin üç dört katı şiddette beliriyor. Hastalık birebir ölüme tanık olmak ya da aşırı ölüm korkusuna maruz kalmak veya vücudunun bütünlüğünü bozabilecek tehditleri çok yoğun hissetmek, uzun açlık ve uykusuzluk, uzun süreli endişe ve çaresizlik hissi, kabuslar, çok sık sayıklamalar, dikkat eksikliği, madde bağımlılığı, ağlama nöbetleri, engellenemeyen titremeler, bayılmalar şeklinde açığa çıkabiliyor. Çok çeşitli stres faktörleri altında beklemek, beynin bunları diğer anılardan ayırmasını, üzerine hiç konuşulmadan hafızada net tutmasını sağlıyor ve bilinçsizce bozuk davranışlar şeklinde dışa vuruyor. Korna sesini duyan askerin “elleriyle kulaklarını kapatıp yere yatması, yolda yürürken aniden bağırması” veya bir başka askerin “gece birden uykudan kalkıp karısının boğazına sarılması”¹³⁶ gibi sarsıcı etkileri beliriyor.¹³⁷

Türkiye Manisa’da 1995 yılında askerliğini komando olarak yapmış bir er de terhis sonrası yaşadığı adaptasyon sorununu anlatıyor.

“Bir gün yolda yürüyorum. Şimşek çalınca kendimi bisikletten dümdüz asfalta, yere atmışım. Şimşek sesi, silah sesi gibi geldi. Millet bana gülüyor. Ayağa kalktım, ben de kendime gülmeye başladım. Hafif canım sıkıldığı zaman kafam bir gidiyor. “Herkes terörist, alayım silahı, herkesi öldüreyim” diyorum.”¹³⁸

¹³⁵ Akt, Goldstein, Joshua, S,2001,s.270.

¹³⁶ Ibid,s.26.

¹³⁷ Ibid.

¹³⁸ Mater, Nadire, 1999, s.123.

Savaşı kaybetmek üzere olan bir ordu, kayıpları minimize etmek ve orduyu tekrar savunmaya hazırlamak için geri çekilmelidir. Bu esnada askerlerin telaşlanması, korkması büyük bir bozgunu getireceğinden bu saniyelerde, askerler üzerindeki kontrol ve baskı çok yükselmekte; artan baskı da çoğu kez panik yaratarak bütün zincirin kırılmasına neden olmaktadır. 1942'de, Kuzey Afrika'da bir savaş muhabiri, tanık olduğu böyle bir panik anının, yüceltilen erkekliği nasıl darmadağın ettiğini belirtir:

“Hepsi, her şeyini bırakmış kaçıyordu. Birbirlerine “Koş, Koş seni de vuracaklar” diye bağıryorlardı. Korku ve şaşkınlığın, sersemliğin nasıl bulaşıcı olduğunu orda gördüm”¹³⁹

1944 yılında Japonya'da müttefik birlikleri üzerine yapılan bir araştırma, bir askerin dayanıklılık süresinin maksimum bir ay olduğunu ve bu sürenin sonunda beliren aşırı yorgunluğun, açlık ve uykusuzluğun, duyarsızlığa, dışarıdan gelen her komuta karşı duyularını kapattığını belirtiyor. Bu da askerlerin dalgın olmalarına, kontrollerini kaybederek, birlikler arasında panik ve karmaşa yaratmalarına neden oluyor.¹⁴⁰ Birlik doktorları, bir ayın sonunda, askerlerin, görev başında sayıklamalar, konuşma ve duyma güçlüğü, baygınlık belirtisi gösterdiklerini belirtiyor. Bu tip belirtilerin görüldüğü askerler, cephe gerisine çekiliyor, birtakım doping ilaçları, iyi bir beslenme, banyo yapmasının sağlanması, kıyafetlerinin değiştirilmesi¹⁴¹ gibi tedbirler, belirtilerin hafif olduğu askerlere uygulanırken, bu semptomların yüksek olduğu erkeklere ise haftalık izin veriliyor ya da saklanma çukurlarında uyuyup, dinlenmeleri sağlanıyor. Çok ciddi

¹³⁹ Keegan and Holmes, 1985, s.42.

¹⁴⁰ Goldstein, Joshua, S., 2001, s.258.

¹⁴¹ Hilsdon, Anne- Marie, 1995, s.114.

vakalarda ise, görevlerine son verilip, tedavi için hastaneye gönderiliyorlar. Böyle durumlarda, hegemonik erkekliği benimseyememiş, milliyetçi ideolojiye sadakatsiz davranmış, korkak kadınlar olarak toplumun bir “öteki”si oluveriyorlar. Savaşta başarısız olan ya da geleneksel inançlarda erkeklik sınavlarını geçemeyen erkeklerin ömür boyunca karalanması gibi, utanç duyuyorlar. Hastalığın tedavisini gören bir Vietnam askeri;

“Bazen beynimin içindekileri kaybedeceğime, keşke bacağımı kaybetseydim diyorum.”¹⁴² diyerek şikayetlenebiliyor.

Bu hastalığın yorumlanması ise, çatışma koşullarının zorluğunu kaldıramayan erkeklerin 'kadınlaştırılması', “kadınlıkla” ilişkilendirilmesine dayanıyor; bu da erkekliğin anlamının daha çok vurgulanmasına yardım ediyor. Ordu uzman terapist ve doktorların uyguladığı tedavi, askerin düzelmesine, iyileşmesine yardım etmekten ziyade, onu göreve döndürecek verimliliği almaya yönelik olabiliyor. 1917 yılında, tedavisinin sonlarına doğru, görevi için tekrar “uygun olduğunu” gösteren raporu almadan kısa süre önce, Siegfried Sassoon'un hastane odasında yazdığı satırları, tedavinin hangi amaçla yapıldığına ve 'uygun olmanın' nasıl algılandığına delil oluşturur niteliktedir.

“Cehennemden çıkmak üzereyim
Uçurumun kenarındaki korkuları
Dehşet yüklü düşünceleri bırakmak,
Ölümün sırrını anlatmak için,
İlahi bir zaferle savaş meydanları sizler için parlıyor
Benim başımda ise bir lanet,
Onun ölmesi için biraz daha beklemeliyim”¹⁴³

¹⁴² Withworth, Sandra, 2004, s.111.

¹⁴³ Goldstein, Joshua, S., 2001, s.270.

Kimi kez, diğerlerine örnek olması için, disiplin uzmanlarınca uygulanan elektrik şoku, vücutlarında izmaritler söndürme gibi metotlar da hastalanan askerlere verilen istirahat, yemek ve izinlerin diğerleri tarafından bir kaçış nedeni olarak seçilmesi ihtimalini de azaltmaya hizmet ediyor. Ancak, bütün bunlar, Lisa Vetten'in belirttiği gibi, askerliğin “dişil özellikleri” tolere etmede zayıf, “kırılgan bir süreç”¹⁴⁴ olduğunu gösterir. Hegemonik erkekliğin tam kazanımı ise, kaçınılması gereken kadınlık ve yönetilmesi gereken kadınların kurum içinde varlığına belki de bu yüzden şiddetle ihtiyaç duyar.

¹⁴⁴Vetten, Lisa, “War and The Making of Men and Women”, www.cvsr.org.za/articles, 18-06-2002.

III. BÖLÜM

ORDU VE KADINLAR

Cinsiyetçi sistemde kadınların, erkekler üzerinden tanımlanmaları, toplumun militarizasyonunun önemli bir parçasıdır. Çünkü bu tanımlamalar sonucu biçilen roller, askerlerin militarizasyonunu kolaylaştırır. Kadınlar, anne ya da kız kardeş olarak tanımlanırken, bu tanımlara uygun davranış ve zihniyet kalıpları çerçevesinde tutulmaya çalışılan, sınırlar dayatılan ve bu sayede en az askerler kadar denetlenen taraf olurlar. Cinsiyetçi sistem ile militarizm iç içe geçerken hem varlıklarını garanti altına alacak kadınlık tanımlamaları geliştirir hem de bu tanımları destekleyecek cinsiyetçi politikalar üretirler. Askeri eğitim, cinsiyetçi sistemin ürettiği bu kadınlık tanımlamalarından yararlanan bir süreçtir. Militarist sistem kadınlardan, kimi kez savaşa gidecek askerleri ve savaşı yüreklendiren kutsal destekçiler, kimi kez askerlerin ordu içinde ve savaş sırasında gündelik ihtiyaçlarını, hatta arzularını karşılayan fahişeler ve yardımcıları, moral verici eşler, dahası kimi kez de eşitlik hakkını savunarak askerlik yapmak isteyen kadınlar olarak yararlanır. Şüphesiz ki kadınların bu rollerinin her birinin ordu için farklı işlevi vardır. Kadını “öteki” olarak konumlandıran cinsiyetçi

92 | Militarizmin Cinsiyetçi Suretleri/Devlet, Ordu ve Toplumsal Cinsiyet
sistemden beslenen militarizm, kadınlar arasında da yeni “ötekiler” üretir.

1. Uzaktan Yönetilen Kutsal Kadınlar: Anneler, Kız kardeşler, Sevgililer

Biz kadınlarımızdan güvenilir ve dürüst olmalarını
Süs objeleri gibi durmamalarını istiyoruz
Bir Alman eşi ve annesi
Hiçbir kadının dayanamayacağı zorluklardan zevk alır,
Alman kadını asil bir şarap gibidir
Dünyayı sever ve zenginleştirir
Alman kadını, parlak bir güneş gibi
Eve ve yüreklere doğar hep,
Kutsal bir saygıyı görmelidir hep,
Rekabatlerin hırsları uzaktır ondan,
Milleti temiz ve saf kalmalıdır
Budur, kadının en ulu emeli.¹⁴⁵

Curt Rosten

Rosten, dizelerinde methettiği özellikleri, Alman kadınına mahsus ilan etmiş olsa da, bu beklentiler eşitsiz cinsiyetçi sistemin hakimiyeti altındaki bütün kadınlar için geçerlidir. Günlük hayatın, savaş alanın tehlikeleri ve acımasızlıklarından uzak, korunması gereken “dişil” bir alan olarak kutsanması, burada kalan kadınların şiddetten arınmış, fedakar, yardımcı, moral vericiler olarak kutsanmalarını sağlar ve kadınlara, bu kutsallıklarını, ancak “koruyucularına” destek vererek kazanabilecekleri öğretilir. Erkekliğin kültürel inşası ile yüceltilişi, sadece, erkeklerin asker olarak kutsanmasına değil, aynı zamanda kadınların da askerlerin anneleri, bacıları olarak yüceltilmesine bağlıdır.

¹⁴⁵ Akt.,Koonz,Claudia, *Mothers in the Fatherland*, Martin Press, New York, 1987, s.24.

Vatandaşlık görevi, vatan için savaşmaya hazır oğullar doğurma ve yetiştirmeye indirgenen anneler¹⁴⁶, militarist sistemin önemli figürlerini oluştururlar. Kadınlar kendine verilen bu görevi yerine getirerek kamusal alanda tanınma sağlayabilirler. Bu da anneliği kamusal, çocuğu ise milletin malı kılar.

Yetiştiren, eğiten taraf olarak anne, çocuk üzerinde denetim sahiptir. Goldstein, kızı şiddet yanlısı, erkeği daha narin eğitmenin kadının elinde olduğunu dile getirirken bu olgudan hareket eder.¹⁴⁷ Belki tam da bu yüzden, yani kadın, anne olarak cinsiyet normlarını çok kolay değiştirebilme gücüne sahip olduğu için, kadınlara verilen roller arasında en çok kutsallık atfedilen rol annelik ve en fazla denetlenen kadınlar da anneler oluyor. Bu açıdan kutsama ve denetlemenin genellikle amacına ulaştığı söylenebilir. Nitekim Ruddick, fikirlerine, yeteneklerine güvenilmeyen bir dünyada kadınların, annelik otoritelerini bıraktıklarını, kendilerinden beklenildiği gibi, çocuklarını savaş, ölüme, şiddete teslim ettiklerini belirtir.¹⁴⁸ Bir yandan önemsenmeme ve yok sayılmanın, diğer yandan kutsallık atfedilmenin sonuçlarını göz ardı etmemek gerekir. Zira söz konusu kutsanış, fikirlerine çok nadir başvuru ve çoğunlukla yok sayılan kadınlar da derin bir onaylanma duygusu yaratarak, anneleri savaşın, en şiddetli destekçileri haline getirebilmektedir. Aslında burada paradoksal bir durum okunur. Kadınlara bir yandan sakin, pasif, yaşam veren, barışçıl gibi özellikler atfedilmekte diğer yandan da bu özelliklere tümüyle aykırı bir şekilde şiddete destek vermeleri beklenmektedir. Militarizm bu

¹⁴⁶ Altınay, Ayşegül, 2000, s.81.

¹⁴⁷ Goldstein, Joshua, S., 2001, s.309.

¹⁴⁸ Ruddick, Sara, "Maternal Thinking", *Feminist Social Thought: A Reader* içinde, Diana Tietjans Meyers [ed.], Routledge, New York, 1997, s.342-364.

paradoksu politik söylemlerde yer alan “kutsallık ve fedakarlık” yaması ile kapatmaya çalışmaktadır. Kamusal alanda bu rolleriyle tanınan, kabul gören kadınların, söz konusu tanınmayı ve kabulü kaybetmemek adına erkekleri savaşa kıskırtan tarafa dönüşmeleri bile mümkün olabilmektedir.

Örneğin, 1990’larda Yugoslavya’da savaş patlak verdiğinde, çoğu genç Sırp erkeği, annelerinin açık teşviki ile savaşımaya gitmiş; korku ve kaçma istekleri, vatansever annelik rolüne uygun bazı kadınlarca dizginlenmiştir¹⁴⁹. Yine, genç çocukların ellerine tüfek veren İsraili annelerin olduğu bilinmektedir.¹⁵⁰ Körfez Savaşı sırasında ABD’de de cephede savaşma taleplerini haykıran anneler olmuştur.¹⁵¹

Türkiye’de olduğu gibi askerliğin ırksal bir özellik kabul edildiği¹⁵², vatan savunmasının da en yüce görev görüldüğü¹⁵³ ülkelerde hem militarist sistemin sorgulanması güçleşmiştir hem de kadınların bu mevcut durumu daha fazla içselleştirmeleri sağlanmıştır. Esra Gedik’in bir asker annesi ile yaptığı görüşmede annenin söyledikleri bu durumu örnekler:

“Ben 63 yaşındayım, şimdi deseler ki bana gel şu tüfeği al savaşımız var savaşa gidiyoruz, zamanında İstiklal Savaşı’nda savaşan Fadime ana, Ayşe analar gibi belime kuşağı da takınırım, o savaşa da giderim...”¹⁵⁴

¹⁴⁹ Enloe, Cynthia, a.g.m., s.54.

¹⁵⁰ Hughes, Nancy S., a.g.m., s.231.

¹⁵¹ York, Jodi, “The Truth about Women and Peace” *The Women and War Reader* içinde, A.Lorentzen ve J.Turpin [ed.], New York University Press, New York, Londra, 1998, s.22.

¹⁵² “Her Türk Asker Doğar!”

¹⁵³ “Vatan borcu namus borcu!”

¹⁵⁴ Gedik, Esra, “Şehit Anneleri ve Çözüm Algıları”, www.savaskarsitlari.org/arsiv.asp?ArsivTipID=1&ArsivAnaID=45338,15-05-2008.

Bu durum öylesine benimsenmiştir ki, Türkiye'de, anne askere giden oğlu için yapılan şenliklerde mutlu ve gururludur. Bolivya'da anneler, askerlerin arkasından onları desteklediklerini belirten kahramanlık marşları eşliğinde özel danslar ederken, Apache anneleri ise, Türkiye'de ki gibi, savaşçıların uğurlanmasına özellikle katılmaktadırlar. Bu törenlere katılmak, gidişin yanında olmayı, bu ayrılığı onaylamayı işaret etmektedir.¹⁵⁵

Annelik, beslemeyi, büyütmeyi, korumayı, yaraları sarmayı vurgular. Annelik bu şekilde yaşama odaklanırken, askerlik ise tam tersine savaş ve ölümü vurgular. Ruddick'e göre, bir anne çocuğunun bedenini korurken, sağlıklı bir vücut ve zihne sahip olması için uğraş verirken, askerlik, o bedeni ağır koşullara dayanabilmesi için eğitir; "bedenini ve zihnini zafer ya da aşkın değerler için tehlikelere sürükler"¹⁵⁶. Başka bir ifade ile anneliğin geleneksel içeriği, devletin şiddet kurumu ile tehdit altına girebilmekte, bir kurşunla bütün emeği yok edilebilmektedir. Sara Ruddick; "Ölü bir erkeğin yüzüne baktığımızda iki ölü görürüz, erkeğin kendisi ve onu doğuran kadının yaşamını, oğlunun hayatına heba ettiği yaşamını..."¹⁵⁷ der. Bu nedenle, kaybedilen evlatların acısına karşılık annelerin tekrar tekrar kutlanması gerekmektedir.

Mevcut militarist söylemde milletin malı sayılacak çocukları doğurmak kadının görevi kabul edildiği için kadının oğlunun, hatta İsrail gibi kadınlarında askerlik yaptığı ülkelerde kimi kez kızlarının, hayatı üzerine hak iddia etmesi makul bulunmaz.

¹⁵⁵ Goldstein, Joshua S., 2001, s.317.

¹⁵⁶ Ruddick, a.g.m., s.348.

¹⁵⁷ Ibid, s.348.

Kayı sorgulayamayan annenin tattığı acının aşkın amaçlar uğruna kutsanması, onun savaşa isyan etmesini engelleyeceği gibi onu sistemle bütünleştirmeye de hizmet eder. Tabi Cock'un İslam dini çerçevesinde yaptığı şehit tanımı da bu durumla son derece uyumludur. Cock, "Şehit, bir inanç sistemindeki inancı temsil eder ve "öteki" inanca meydan okuma arzusunu taşır. Şehit, her iki inancın karşılaştığı ve ikisi arasındaki ilişkinin tanımlandığı noktada durur."¹⁵⁸ diyor. Böylece, şehit anneleri de çocuklarının ölümünden sorumlu ulusun "ötekisi" ne karşı, ulusal ideoloji ile daha çok birleşirler. Askerlik hizmeti, oğullar ve anneler için devlete sadakati göstermenin bir yoludur. Öncelikle, bu annelerin, oğlunu herhangi bir kazada veya hastalık nedeni ile yitirmiş annelerden farkı, en değer verilen ölüm biçimi *şehitliğe* ulaşmış erkeklerin anneleri olmalarıdır. Türkiye'deki çatışmalarda aile fertlerini kaybeden Kürt ve Türk ailelerinin karşılaştırılması üzerine yaptığı yüksek lisans çalışmasında Burcu Şentürk de şehit anneleri ve ailelerinin "ülke aşkı"nın timsalleri haline geldiğini, bu ailelerin çocuklarının ölümünün onların devlet ve milliyetçi ideoloji ile olan ilişkisini daha da derinleştirdiğini belirtiyor.¹⁵⁹ Buna bağlı olarak Şentürk, görüştüğü şehit anne ve babalarının, başlarına gelen her durumu kadın ya da erkek ya da bir vatandaş kimliği ile değil, şehit ailesi kimliği ile yorumladıklarını da ekliyor.

"[...] Şehit annesi ve babası olduktan sonra hastanede sıra beklemek onlar için tamamen haksız bir durum. En değerli varlıkları, evlatlarını

¹⁵⁸Cook, David, *Matrydom in Islam*, Cambridge University Press, New York, 2007, s.2.

¹⁵⁹Şentürk, Burcu, *Waiting for the Peace: A Comparative Study Of People Who Lost Their Family Members in Conflict in Southeast and East Of Turkey*, Yüksek Lisans Tezi, METU, 2009, s.70.

vatan uğruna kaybettikleri için yüksek bir konumu da hak ettiklerine inanıyorlar.”¹⁶⁰

“Şehitlik”, her şeyden önce, dinen kutsanmış bir olay olduğundan, dinen atfedilen saygınlık hem oğula hem aileye geçer ve şehidin, Tanrı önünde saygın bir konuma geçtiğine dair inanç, annelerin ölüm acısının telafisine dönüşür. Dinen yüceltilen ölüm, bunun yanında her şeyden üstün, aşkın varlık kabul edilen vatanın uğruna bir ölüm olduğundan toplumca da kutlanır. Annelere ise, kaybedilen evlattan geriye, (Tanrı ve devlet tarafından) iki kez kutsanmanın gururu kalır. Örneğin, Türkiye’de, 18 Mart Şehitler Günü’nde dönemin Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Yaşar Büyükanıt konuşmasında şehit annelerini vatanın gerçek anneleri olarak onurlandırır;

“Şehitlik ölümsüzlük şerbetidir, 18 Mart şehit analarının günüdür. Türk vatanının namusu onlara çok şey borçludur. Onlar oğullarını vatanı bahşetmiş aziz analardır.”¹⁶¹

Almanya’da da 1926 ‘da Goebbels de özel yetenek ve üstün cesaret örneği gösteren askerlerin annelerinin çift oy kullanmasını teklif etmiştir.¹⁶²

Hughes, Brezilya’daki yoksul köylerde, kıtlığın, sefaletin hüküm sürdüğü kasabalarda çocuklarına bakmakta zorluk yaşayan annelerin, çocuklarını aç bırakarak, soğuk havada ölüme terk etmeleri ile şehit anneleri arasında bir paralellik olduğunu belirtir. Annelerin bu taktiğe başvurmalarının altında, “ölümcül şartları yaratarak buna izin verenin, bunu isteyen Tanrı oldu-

¹⁶⁰ Ibid, s.71.

¹⁶¹ Akt., Esra Gedik, “Şehit Anneleri ve Çözüm Algıları”, <http://www.savaskarsitlari.org/arsiv.asp?ArsivAnaID=1&ArsivAnaID=45338,15-05-2008>, Son erişim 17 Mart 2009.

¹⁶² Koonz, Claudia, 1987, s.55.

ğuna dair inancın”¹⁶³ bulunduğunu belirten Hughes, bunun “rıza gösterilen bir ölüm” anlayışını doğurduğunu belirtiyor. Örneğin, dokuz çocuğunu açlığa terk eden Luiza, “Tanrı, geleceği sizden iyi bilir, beş çocuğumun yaşaması için dokuzunun ölmesi gerekiyordu” derken, Zephinha, “Eğer yaşasalardı, kim bilir belki bir hırsız, katil olacaktı, ebedi huzura ererek bizleri daha büyük acılardan kurtardılar, acı vermediler.” diye ekliyor.

Gerçekten de, şehit annelerinin evlatlarının arkasından “Vatan Sağolsun”, “Milletimizi parçalayamayacaklar” demeleri, ölen evlatlarını, esir düşme gibi “çok daha büyük felaketlere” karşı, ödenen bedeller olarak algıladıklarını gösteriyor ve tıpkı Brezilyalı kadınlar gibi, onlarda, yeniden doğurabilme, kaybın yerine koyabilme güçlerine güveniyorlar. İki oğlunu savaşta kaybetmiş bir Bulgar annesi; “Sanmayın ki oğullarım öldü diye ağlıyorum, Ağlıyorum, çünkü, iki küçük oğlum savaşmak ve düşmanı defetmek için çok küçük.”¹⁶⁴ diyor. Bu ifade, “düşman”ı, oğullarının yaşamını yitirme ihtimalinden daha büyük bir tehdit olarak algıladığını örneklendiriyor. Sıradan anneler ile şehit anneleri arasına “kutsallık” hiyerarşisi koyarak, yeni kategoriler, sıralamalar yaratan militarist sistem, Esra Gedik’in “Türkiye 'de “Şehit Anneleri” Örneğinde Anneliğin İdeolojik Şekillenışı” başlıklı yüksek lisans çalışmasında ortaya koyduğu gibi, şehit anneleri arasında da, sözlerde rastlanmasa da pratikte bir ayrıma, dışlamaya işaret etmektedir. Gedik, TSK mensubu şehit annelerinin, şehit erlerin annelerinden farklı bir sosyalizasyona girdiğini, oğullarının TSK mensubu olmasıyla kendilerinin de bir nevi askeriye içinde yaşamaya başladıklarını,

¹⁶³ Hughes, Nancy S., a.g.m., s.228-231.

¹⁶⁴ Goldstein, Joshua S., 2001, s.311.

dolayısıyla ordu tarafından oğullarının ölümünden sonra aileden biri gibi muamele edildiklerini belirtiyor. Diğer yandan, şehit erlerin anneleri, sadece özel günlerde devlet adamları ve komutanların sınırlı ziyaretleri ile hatırlanıyor. Bir şehit erinin annesi Müşfika Avcı, 2006 yılında Zaman Gazetesi'ne verdiği röportajda bu ayrımcılıktan şikayet ediyor:

“Batıda şehit çocuklarına okul yardımı yapıyor. Dershaneye, özel okullara gönderiliyor, bize de hiç olmazsa böyle bir yardım yapılırsa...”¹⁶⁵

Şehit ya da asker annesi olmak kadına bir saygınlık kazandırmasının yanında, ona sınırlar getiren de bir süreci yansıtır. Daha önce sıradan bir kadın iken, kutsanan bir kadına dönüşmeleri, kamusal alanda görünür olmalarını, tanınmalarını sağlar. Burada dikkat çekilmesi gereken, kadınların, bir kadın, birey olarak değil, oğulları yani erkekler aracılığı ile kamusal alanda görünme haklarını elde etmeleridir. Almanya'da Goebbels'in önerisi kabul edilmemiştir; ancak bu öneri de benzer biçimde, kadınlara hakların ancak erkeklerce bağışlanacağını hatırlatan çok temel bir tabuyu işaret etmektedir. Çoğu, dernek ve örgütlere üye olarak, kendilerine erkekler tarafından dayatılan hakları öğreniyorlar. Gedik, Ankara'daki şehit aileleri derneğinde yaptığı araştırma sonucunda, dernek temsilcilerini babaların oluşturduğuna dikkat çekiyor. Kadınların konuşmalarına ancak, derneğin politikasına yani militarist, milliyetçi söyleme uygun düştüğü sürece izin veriliyor. Sistemi eleştirecek anneler “uygunsuz” olarak işaretleniyor ve gerek dernekte gerek medyada yer bulmasına izin verilmiyor. Çoğu da elde ettikleri aylığı kaybetmemek için konuşmaktan kaçınıyor. Dolayısıyla

¹⁶⁵<http://www.savaskarsitlari.org/arsiv.asp?ArsivTipID=1&ArsivAnaID=31385>, 16-02-2006, Son erişim 05 Ocak 2009.

la *şehit anneleri* olarak kadından beklenen davranış ve konuşma kalıpları önplana çıkarken kendilerini özgürce ifade etme olanakları daha da kısıtlanıyor. Anneler, politik süreçleri etkilemelerini sağlayacak düzeyde bir politik katılım göstermedikleri için kutsanan bir mabet olarak “dişil” mekanlara hapsediliyorlar. Değer verilen olmak, “öteki”, “uzakta” olmayı etkilemiyor. Serpil Sancar’ın ifadesi ile “politikleşen ama vatandaş olamayan kadınlar”¹⁶⁶ olarak kalmaya devam ediyorlar.

Anneler dışında, kız kardeş ve eşlerin görevi ise, erkekler vatanından uzak iken, vatandan sorumlu olmak, ona bakıp, sahip çıkmak, namusları ile onu korumak, erkeklere moral ve cesaret vermektir. Vatanın bu yüce kadınlarının davranışları, saf, temiz kalmaları, erkeklerin namusu olmaları ile ilişkilidir. Namus kavramı, kadın cinselliğinin erkek tarafından sahiplenildiğini, denetlendiğini işaret eder. Sohl ve Mabro, namus¹⁶⁷ kavramını şu şekilde açıklıyorlar:

“Namus, erkeklerin sorumluluğundadır, iffet kadınların. Namusun etkin bir biçimde elde edilmesi gerekir, iffet ise pasifçe savunulur.”¹⁶⁸

Bu, kadın cinselliğinin, saflık, temizlik yanında ulusun itibarına yönelik bir tehdit de barındırdığı anlamına gelir. Benzer şekilde, Kürt kimliğinin kurulmasında anı ve anlatıların rolüne dikkat çeken Çağlayan da bu anılardan biri olan Nuri Dersi-

¹⁶⁶ Sancar, Serpil, “Savaşta Çocuklarını Kaybetmiş Türk ve Kürt Anneler” *Toplum ve Bilim* içinde, sayı 90, 2001, ss.37.

¹⁶⁷ Namus tanımının gelişimini, Ortadoğu ve Akdeniz Havzası’nda toprağa dayalı üretim sistemi ile ilişki içerisinde ele alan, toprağın paylaşım biçiminin bu coğrafyalarda namus tanımını nasıl şekillendirdiğini analiz eden farklı bir yorum için bkz. Germaine Tillion, *Haremler ve Kuzenler*, Çev. Şirin Tekeli ve Nükhet Sınnan, Metis Yayınları, İstanbul, 2006.

¹⁶⁸ Akt., Altınay, Ayşegül, 2000, s.87.

mi'nin anılarında da “Kürt kadınının “ulusun namusu” olarak işlendiğinin ve Dersimi'nin namusunu korumak için intihar eden kadınları yücelttiğinin”¹⁶⁹ altını çizer. Özellikle, Dersimi'nin anılarının “gençliğe hitap” bölümündeki namus tanımı gerçekten çarpıcıdır:

“(...) Ben sana senin namus ve şerefini lekelememek için vatanının yalçın kalyan, müdhiş uçurumları üzerinden kendilerini ölümün kucağına atan binlerce gelin ve kızlarımızın feryadını inliyorum.. İntikam! (...) Kürt namusuna sürülen lekeyi temizlemek için. İntikam! (...)”¹⁷⁰

Buradaki namus vurgusunun ikili bir mesaj içerdiği açıktır. Nitekim Çağlayan da, bu hitabla, genç Kürt “bakirelerine” namuslarının gelecek kuşakların onuru ama aynı zamanda tehditi de olabileceği mesajı verilirken, erkeklere de geçmişin “lekesi”ni temizleme görevi yüklendiğini belirtir.¹⁷¹Bu noktada Çağlayan'ın namus-vatan eşleştirmesine yönelik yerinde yorumu da atlanmamalıdır. Çağlayan, bu eşleştirmenin “namusu kadın bedenine odaklı dar anlamından çıkarıp vatan sathına genişlettiğini ve bu ilişkinin yani, “sembolik düzlemde vatan toprağının kadın bedeniyle özdeşleştirilmesinin”¹⁷², namus ve şerefi kadın bedeni üzerinden tanımlamayı yeniden ürettiğini belirtir.

Kendilerini sadakat ile bekleyen kadın imgesi, erkeklere, savaşın zor koşullarına dayanma gücü vermekte, bu süreci katlanılabilir kılmaktadır. II. Dünya Savaşı'nda da birçok askerin, çatışmaya evde kendilerini bekleyen eşe, sevgiliye geri dönüş umudunu taşıyarak gittiğini biliyoruz. II. Dünya Savaşı'na katı-

¹⁶⁹ Çağlayan, Handan, *Analar, Yoldaşlar, Tanrıçalar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s.79.

¹⁷⁰ Ibid.s. 84.

¹⁷¹ Ibid, s.106.

¹⁷² Ibid.

lan Glenn Gray, kendi deneyimini anlatırken askerlikte aşkın, vahşet yüklü savaş koşullarını bir “sığınağa dönüştürdüğünü”¹⁷³, mevcut duruma katlanmak için cesaret, güç aşılayan li mana benzediğini söylüyor. Eşlerin, kızkardeşlerin, anne ve sevgililerin desteği, mektup, fotoğraf, telefonlarla olan bağlantılar askerlerin amaca kilitlenmesinde çok etkili bir motivasyonu oluşturuyor. Pek çoğu, onların resimlerini, eşyalarını sürekli yanlarında taşıyarak moral buluyor. Örneğin, bir Vietnam askerinin, eşinden gelen yapma bir gülü kasketinde taşıması, I.Dünya Savaşı'ndaki kadın yüzünün olduğu İngiliz kartpostal ların üzerinde, “Geceleri Siperlerin Üstünde Parlayan Yıldız” yazması¹⁷⁴, askerler için kendilerini bekleyen, sadık kadın imgesinin önemini işaret ediyor. Kendilerini tali, tamamlayıcı, yardımcı konuma iten bir sisteme ancak destek verdiği sürece değer bulan kadınlar, bu değeri kaybetmemek için, desteğin ötesinde savaşın teşvik edicileri olabiliyor, erkeklerin cesaretsiz kaldığı durumlarda şiddetli bir kıskırtıcı rolüne bürünebiliyor lar. Örneğin, I.Dünya Savaşı boyunca, İngiltere ve Amerika 'da, kadınlar çok geniş çapta bir gösteri düzenleyerek, sokakta gördükleri sağlıklı her erkeğe, “yumuşaklık, kırılganlık” imgesi olan, kısacası dişil özellikleri hatırlatan beyaz kuş tüylerini fırlatıp, “utandırma aracı” olarak kullanmışlar. 1973'de Şili'de kadınlar silahlanmadan kaçan erkeklere, onları, utandırmanın bir yolu olarak “mısır taneleri” atmışlar. Afrika'da ise savaşta başarısız olan erkeklerin eşleri onları “mahcup etmek adına halk içinde çırılçıplak soyunma” metodunu seçmişler.¹⁷⁵ Bu son ör-

¹⁷³ Goldstein, Joshua S.,2001 s.310.

¹⁷⁴ Ibid, s.310.

¹⁷⁵ Ibid.

nekteki bedenin teşhir edilişi, kadının, cesaretsiz bir erkeğe aidiyetin inkarı anlamını simgelerken aslında yüceltilen cesaretli, saldırgan erkekliğin de kadın bedenine sahip olduğunu ima eder.

2. İçeride Denetlenen Değersiz Kadınlar: “Kamp Hizmetlileri”

Hizmetçiler

Askerlerin temel ihtiyaçlarını karşılamak için orduya dahil edilen bu kadınların ordu içindeki rolleri, hizmet etmekle sınırlı kalmaz; ordu içi eğitim sürecinde hegemonik erkekliğin inşasının da en etkili aracı olur. Savaşma yeteneğine sahip olmadığı iddia edilen kadınlar, günlük yaşamda üstlendikleri geleneksel rolleri ordu içinde de sürdürmeye devam ederler. Cephe gerisindeki bu kadınların kurum içindeki varlığı, hegemonik erkekliğin inşasının bir aracı haline gelir. Ordunun gündelik işlerini yapmakla yükümlü bu kadınlar, hem ordunun eril karakterini artırır hem de savaş hazırlıklarını tamamlarlar. Bu amaçlar uğruna, denetlenen, kontrol edilen “kadınlığın” da bir çeşidini oluştururlar.

17.yy 'ın ortalarında, İngiliz Ordusu'nda 40.000 askerle birlikte 100.000 kadın da bulaşıkçı, aşçı, çamaşırcı olarak bulunuyordu. Yine I. ve II. Dünya Savaşı'nda Alman kadınlarının bu amaçla birliklere dahil edildiği biliniyor.¹⁷⁶ Birinci ve İkinci Dünya Savaşı'nda savaşa çağrılan erkeklerle birlikte ekonomik sıkıntıya düşen kadınlar için ordu, geleneksel rolleriyle geçim-

¹⁷⁶ Enloe, Cynthia, *Maneuvers: The International Politics of Militarizing Women's Lives*, University of California Press, Berkeley, 2000, s.37.

lerini sağlamanın bir yolu haline geldi. Ancak bu tarz bir ekonomik neden vurgusu, askere alınan erkeklerin eşlerinden farklı olarak “kamp takipçileri” denilen bu kadınların askeri birlikleri takip etmelerini, özerk, bireysel tercihleriymiş gibi hatalı bir algılamaya yol açabilir. Böyle bir bakış, ordunun bu işleri yapan kadınlara olan ihtiyacını ve bu kadınlara, ordunun amaçlarına uygun çalışma şartları ve sınırları dayatan politikalarını görünmez kılar. Kendi ülkelerinde Amerikan askerlerine hizmetçilik eden Koreli kadınlardan bahseden Katharine Moon, yaratılan bu mecburi çalışma şartlarını şöyle aktarıyor:

“[...]Çoğu, ebeveynlerinden bir tanesinin, ya da ikisinin birden kayıp olduğu ya da artık ailelerine bakamayacak durumda olan ailelerden geliyorlardı. Kore Savaşı boyunca birliklerin takipçileriydiler. Çamaşır yıkadılar, yemek yaptılar, çoğu kez askerlerin cinsel isteklerini karşıladılar. Kimisi savaş yüzünden dul kalmıştı, kimisi savaşta kaçırılmıştı, ya da savaş bombaları yüzünden ailelerin ülkeden kaçışlarında kaybolanlardı.”¹⁷⁷

II. Dünya Savaşı'nın açlık, yoksulluk, sağlık problemleri ile baş başa bıraktığı Alman kadınları, savaşın yıkıcı etkileri ile başa çıkmanın bir yolu olarak Amerikan askerlerine hizmet etmişler ya da aynı savaşın etkilerini taşıyan Çinli kadınların kimisi, savaş sonrası Çin'deki Amerikan birliklerinin hizmetçileri olmuşlardır.¹⁷⁸ Askerlerin kıyafetlerini dikmek, kampa uzak kesimlerden yakıt toplamak, yiyecek, ilaç almak gibi savaş hazırlıklarında önemli eksikliklerin tamamlayıcısı olan bu kadınların katkıları ordu tarafından fark edilir. 18.yy'da, Amerika'ya karşı savaş açan İngiliz birliklerinden 23. alayın 61, 37. alayın 57 kadın bulundurduklarını bildirmeleri; yine Atlantik ötesi operasyonlar-

¹⁷⁷ Akt., Enloe, Cynthia, 2000,s.43.

¹⁷⁸ Ibid, s.43.

da 20.000 dikiş diken, çamaşır ve bulaşık yıkayan, yemek yapan kadın bulundurmaları bu ihtiyacı kanıtlar niteliktedir. Savaş sırasında kadınların askeri kamp kentlerindeki yaşamı, “sıradan işler” yaparak kolaylaştırdıklarını fark eden İngiliz Sir James Turner, bu kadınların askerlerin önemli ihtiyaçlarını karşılayarak morallerini yükselttiklerinin göz önünde bulundurulup, onlardan yararlanılması gerektiğini çalışma arkadaşlarına vurgulamıştı.¹⁷⁹

Enloe, bu farkındalığın kadınlara bir artı getirmediğini belirtiyor. Ordu, savaşın açlıkla, hastalıkla, yoksullukla yaşamlarını şekillendirdiği bu kadınları, bir yandan erkeklerin ihtiyaçlarını karşılamak için kullanırken, diğer yandan da hedeflenen erkek kimliğine ters düşecek bir *özgür kadın* imgesi yaratmayacak şekilde, bu kimliğe marjinal kaldıklarını belirterek kontrol etmektedir. Ölme ve öldürmenin, silah kullanmanın yüceltildiği ve erkekliğin bu beceriyi gerektirdiğinin vurgulandığı bir mekanda, askerlerin çamaşır, bulaşık yıkaması, dikiş dikmesi, aşılacak istenilen erkek kimliğine ters düşmekte ve kadınla özdeşleştirilen işler olarak bunların askerde çelişki yaratacağı düşünülmektedir. Bu sebepten, kamp hizmetlileri olarak bu kadınlara, askerlerin kendilerine dair algılarını sarsmayacak, zamanlarını alacak işleri onlar adına yaptıkları; bu işlerle erkekleri öfkelenlendirmedikleri, oyalamadıkları, savaş sırasında yaşam koşullarını kolaylaştırıp askerleri memnun ettikleri sürece izin verilir ve kadınların birlikleri takip etmeleri onaylanır. Örneğin, Enloe, I.Dünya Savaşı sırasında İngiliz birliklerine, askerlere içki satan kadınların, hangi sınırlarda yürüyebilecekleri, nerelerde içki satabilecekleri nerelerde satmamaları gerektiğine hep

¹⁷⁹ Ibid.

ordu çıkarları ve amaçları doğrultusunda karar verildiğini belirtiyor. Enloe, bu kadınları ordudan atmanın en kolay yolunun, bu kadınları pis, beceriksiz ve ahlaksız olarak tanımlamak olduğunu da ekliyor.¹⁸⁰ Yaptıkları işlerle ordunun savaşa hazır olma kapasitelerini artıran bu kadınlar, kadınlığın ne olduğunu vurgulamak ve kadınlığı değersiz göstermek için de orduya alınırlar; böylece ordunun eril niteliğini de artırırlar. Kamp hizmetlisi bir kadının sert, dövüşçü erkeklerin arasında bulunması çoğu kez kendi seçimi olarak algılanır ve bu nedenle düşük ahlaklı olarak damgalanır. I. ve II. Dünya Savaşı'nda Alman ve Amerikan birliklerine bu amaçla katılan kadınların kirli, alçak, ahlaksız, tutarsız oldukları iddiası ordu komutanlarını tedirgin etmiş; ordunun ahlakını, kalite ve ününü kirletecekleri inancı ile birliklerden uzaklaştırılmalarının çareleri de aranmıştır. Kimi kez savaş sonrası orduyu yeniden disipline etmek isteyen komutanlar için askerlerle ilişkide olan, pis ve ahlaksız olduğu kabul edilen Alman ve Çin kadınlarının cinsel hastalığa neden olacağı düşünülmektedir. Birliklere prezervatif dağıtılması, kimi kez de bu kadınların orduya dahil oluşlarına yasak getirilmesi gibi durumlar ilginç örneklerdir. Amerikan ordusunun geçit törenini izleyen bir gözlemci, askerlerin arasındaki hizmetçi kadınların ve de kadınlığın bu manzarasını aktarır:

“Evrenin bu kadar kirli yarattığı insan kılığında üretebileceği daha önce hiç aklıma gelmezdi; kirli, fakir, zayıf, sırtlarında bellerini ikiye bölen, içinde kap, bardak, alet, mobilya, çoğu yolda yeni doğmuş bebekler bulunan ağır sepetlerle yük hayvanını andıran binlerce kadın... Kirli paçavralar içinde kadınlar....”¹⁸¹

¹⁸⁰ Enloe, 2000,s.42.

¹⁸¹ Ibid,s.45.

Kamp takipçileri olan bu kadınlar aracılığıyla kadın işleri ve erkek işi arasındaki fark netleştirilir ve bu işleri yapan kadınları küçük gören muameleler aracılığıyla bu işlerin ve kadınlığın değersizleştirilmesi sağlanır. Sonuçta bu aşağılama, askerlerde, değersizleştirilen kadınlığın karşısında yüceltilen erilliği daha çok sahiplenilme arzusunu doğurmaktadır.

Hemşireler

Tedavi şartlarının yoksunluğundan dolayı ölüme terk edilen askerler, ordu için ciddi bir zayıf demektir. Ancak bu askerleri evlerine göndermek, hastane tedavi masraflarını karşılamak da ciddi bir ekonomik sıkıntı oluşturur. Savaş alanında yararlanan erkeklere tedavi işlerini bırakmakta cephe insan gücü eksikliği demektir. 17.yy'dan önce, kamp takipçileri olan ve ekseriyetle askerlerin eşlerinden oluşan kadınlar, gündelik işlerle beraber, yaralı askerlerin bakımını da yapmaktaydılar. Ancak, komutanlar arasında bu kadınların pis olduğu inancı ve buna delil olarak sunulan askerler arasında artan salgın hastalıklar ve kayıplar, tedavinin denetimsiz ve de acemi kişilere bırakılmayacağı düşüncesini doğurmuştu. Bu nedenle, yaralı askerler ordunun her zaman önemseydiği bir sorun olmuştur. Tedavi hizmetlerini karşılayanın en kolay yolu, cephe insan gücünü azaltmadan ordunun tıbbi bakım hizmetleri üzerinde kontrolünü kurmasıdır. Bu problem ordunun, asıl işi erkeğe yardımcı olmak, bakmak olarak kabul edilen kadınları ama bu kez önemli bir farkla profesyonel olanları kullanmasına neden olur. Böyle bir formül, işinde profesyonel olan, ancak her kadın gibi ordunun savaşçı kimliğine uzak durması gereken kadın hemşirelerin kontrolünü gerekli kılar. Profesyonel hemşirelerin ordu birliklerine katılmaları ise, tek taraflı bir talebin sonucunda gerçek-

leşmemiştir. Bu hem hemşire olan ya da olmak isteyen kadınların, hem de onlardan kendi amaçlarına en uygun şekilde yararlanmak isteyen ordunun talebi ile şekillenen, bu taleplerin birbirini karşılıklı biçimlendirdiği, kimi kez çakıştığı bir sürece işaret eder.

Modern askeri hemşirelerin ordu birliklerine katılmalarında Kırım Savaşı bir dönüm noktası olmuştur. Bu savaştaki ağır kayıplar ve başarısızlıklar, ordunun plan ve düzenlemelerini yeniden gözden geçirmesine neden olmuştur. Bu savaştan çıkanlar en önemli derslerden biri de askerlerde görülen salgın hastalıklar sonucu, tıbbi bakımın ordunun performansı, etkinliği için can alıcı öneme sahip olduğu, bu yüzden de sağlık hizmetinin ordunun sıkı denetimi altında tutulmasının gereğidir. Ancak bu fark ediş, Florance Nightingale gibi sağlık personeli kadınların, askerlerin bakım koşullarını eleştirmesini ve değiştirmeye yönelik çabalarını da içerir. Nightingale, sıhhi olmayan ve yanlış olduğunu düşündüğü sağlık koşullarını eleştirip, bunları düzenleyen erkek otoritelere, ordu doktorlarına itiraz ederken, itaatkar kadın imgesinden uzaklaşsa da, bu işi resmi bir ehliyete, eğitime sahip olmadan yapan hemcinsi kamp takipçilerini eleştirerek ordunun kalitesini en iyi şekilde arttırmak için profesyonel bakımı da savunmuştur. Bu yüzden Nightingale, kadınlara belirli alanlar ve kalıplar dayatan eril mantığı ve savaşı sorgulamadığı için ordunun uzaktan denetlediği, savaşı ve askerleri destekleyen kutsal kadın imgesine uyar. Nightingale, hijyenin, iyi beslenmenin, temiz kıyafetler ve yatakların askerlerin iyileşmeleriyle bir ilgisi olmadığını düşünen ordu doktorlarına itiraz eder ve yetki ister.¹⁸² Bu yetki talebi erkek doktorların otorite-

¹⁸² Ibid.s.202.

tesine bir karşı çıkıştır; ancak Nightingale bu yetkiyi, askerlik gibi kutsal saydığı bir göreve katkıda bulunmak için de istemektedir. İyi eğitilmiş, zengin bir aileden gelen, bunun avantajlarından, bürokratik bağlantılarını devreye sokarak yararlanan bu İngiliz kızı sayesinde ilk profesyonel hemşire ekibi, 1854 yılında Kırım Savaşı'nda çarpışan İngiliz birlikleri cephesine gönderilir. İngiltere'deki hemşire evinin yöneticisi olan Nightingale ve yönetimindeki ekibin birliklere katılmaları başka ülkelere de model olmuştur. Hemşireler, bakım, beslenme, hassaslık, şefkat gibi değerlerle özdeşleştirilen kadınlık özelliklerinin tam taşıyıcısı olarak ordu için uygun bir kadın modeli oluştursalar da, kamp takipçilerinden farklı olarak uzmanlığı ve bu uzmanlığa bağlı otoriteyi taşıdıklarından, itaat etmesi, boyun eğdirilmesi gereken kadın sembolü ile çakışmaktadırlar. Bu yüzden, askerlerin verimi için, baskın erkeklik değerlerini sarsmamak adına, hem tıp hizmetinin hem de hemşireler üzerinden de kadınlığın kontrol edilmesi gerekir.

19.yy ve 20.yy'da da ordunun sağlık hizmetlerinde duyduğu ihtiyacın, orta sınıf beyaz kadınların da geleneksel ev içindeki rollerinden kurtulma yollarını aradıkları bir döneme denk gelmesi,¹⁸³ hemşire olarak birliklere kaydolan gönüllü kadınlar hakkında toplumsal bir şüpheyi doğurur, toplumda hepsinin Nightingale'in vatanseverliğini taşıyıp taşımadığı sorgulanmaya başlanır. Enloe, çoğunun vatana hizmet gibi “ulu bir amaç” uğruna katıldıkları düşünülse de, bu kadınların günlüklerinde, ordu hemşireliğini seçmelerinde yaşamlarına renk vermek, kendi yeteneklerini ispatlamak, kimi kez de yeni yerler görme imkânını yakalamak gibi nedenlerin yazdığını belirtiyor. I.Dünya

¹⁸³ Goldstein, Joshua, 2001, s.314.

Savaş'nda Güney Afrika'da çalışmış bir İngiliz hemşire de “Bir İngiliz hemşiresi, Afrika hastanelerinde kendi talihini arar, tıpkı erkek kardeşinin maden ocaklarında araması gibi...”¹⁸⁴ sözüyle bunu ifade etmiştir. Bu yüzden, bekar, genç, beyaz, gönüllü kadınların talepleri, toplumda yurtseverlikten ziyade cinsellikle ilişkilendirmiştir. Özellikle 1860 ve 1880 yılları arasında ağırlıklı olarak cinsel hastalıklara yakalanan askerler için hemşirelerin sayısının artırılması, ordunun saygınlığını toplum gözünde tehdit etmeye başlar. Ordu, kendi saygınlığını koruma gerekçesiyle çeşitli stratejiler geliştirir. Örneğin, Amerika'daki *Sivil Savaş* sırasında kadın hemşirelerin müdürü olarak Dorothea Dix'in örnek hemşire modeli olarak seçilmesi ve sunulması gibi.¹⁸⁵ Kadınsı narinlikten yoksun, katı kuralları ve disiplini olan sert duruşlu ve ciddi yüzlü bu kadının, genç hemşirelerin evlerinden uzakta erkek askerlerin ortasında gerçekten ne yapmakta olduğunu merak eden halkın endişelerini gidermeye yarayacağı düşünülür. Hemşireler için, belirli bir davranış, konuşma, duruş tarzı kadınlara dayatılırken, halka da ordunun karakterini riske atmayacak cinsellikten arındırılmış bir kadın modeli sunulur. 1900'ler de ise, Mısır, Sudan ve Güney Afrika'daki sömürge savaşlarına katılan İngiliz Ordusunda görevli hemşirelerin birliklerine kraliyet ailesinden isimler verilerek ordu hemşirelerinin toplumsal statüsü artırılmaya çalışılmıştır, *Prences Christians Hemşirelik Servisi, Kraliçe Alexandra Hemşirelik Servisi* gibi...

Askeri hemşirelerin kuruma uygunluğunu korumak için geliştirilen stratejilerden biri de, bu kadınların hizmet süresindeki

¹⁸⁴ Ibid, s.341.

¹⁸⁵ Enloe,2000,s.212.

deneyimlerini anlatmamaları konusunda sürekli uyarılmaları, hemşirelere bunun ordunun imajını bozabileceğinin hatırlatılmasıdır. Kimi kez de, ordu I. Dünya Savaşı'nda Amerikalı komutanların uyguladığı gibi evlilik dışı hamile kalan hemşireleri görevden atarak belirli bir "saygın kadın imgesi" dayatan kuralları uygulamıştır.¹⁸⁶ Dix gibi kadınlar, çalışkan, disiplinli, vatansever ve askerler için cinsel tehditten uzak kadınlar olarak ordunun model seçtiği ve kabul ettiği kadınlardır. Hemşireliğin bu şekilde cinsiyetsiz resmedilişi onu annelik rolüne yaklaştırır. Cinsel cazibeden uzak anne figürü ordunun kadınlık tanımlamalarına da uygun düşmekte ve onun eril karakteri için bir tehdit oluşturmamaktadır. Tıpkı annenin çocuğunu beslemesi, yaralarını sarması, ona bakması gibi, hemşireler de askerler için, savaşın getirdiği zorlukları dayanılabilir kılan moral verici annelere benzerler. I.Dünya Savaşı'nda, sedyedeki yaralı bir askerin bebek ebatlarında hemşirenin kollarında resmedildiği İngiliz posteri böylesi bir göndermeyi içermektedir. Ordunun, çatışma sırasında yaralanan, sakatlanan askerlerinin cinsel isteklerini karşılayan değil, onları iyileştirecek annelik özelliklerine sahip kadınlara ihtiyacı vardır. I.Dünya Savaşı'na katılan bir İngiliz subay bu durumu ifade etmektedir:

"Yorgun düştüğümüzde en çok ihtiyacımız olan şey, bize annelik edecek kadınlardır"¹⁸⁷

Çanakkale Savaşı'nda yaralı askerleri İstanbul'a taşıyan Resit Paşa Vapurı hemşirelerinden Safiye Hüseyin de fedakarlıkları ile kahramanlaştırılan, Nightingale'e paralel şekilde resme-

¹⁸⁶ Ibid, s.217.

¹⁸⁷ Goldstein, Joshua S., 2001, s.309.

dilen bir “Türk hemşire”dir.¹⁸⁸ Safiye Hüseyin, Türk askerlerine olduğu kadar, yabancı askerlere olan şefkati ile ünlenmiştir. Bu görevin ayrılmaz parçası kabul edilen şefkat ve destek rolü Safiye Hüseyin’in kendi sözlerinde de belirgindir:

“Bir gün bir İngiliz yaralısının ağzına su akıttık. Çok üzgündü. İngiliz mütemadiyen “öleceğim” diyor, arkasından nişanlısının ismini söylüyordu. Ölüm halinde bulunan adama son vazifemi düşündüm. Ve onun düşman askeri olduğunu bir an için düşünmeyerek, kendisini İngilizce, ana diliyle teselli ettim: “Katiyen ölmeyeceksin, yaşayacaksın. Bütün bu korkulu günler geçecek, iyi olup memleketine gideceksin, nişanlını kavuşacaksın. Bu İngilizce teselli öyle hoşuna gitti ki bir müddet sonra yüzünde müsterih çizgiler peydahlandı ve öldü.”¹⁸⁹

Diğer yandan hassas, şefkatli, güzel bir hemşirenin varlığının askerlerin fantezilerini süsleyip, çetin savaş şartlarına dayanabilmesi için moral verdiği de gözlenmiştir. Kırım Savaşı’nda sıradan askerlerin de ruhsal ihtiyaçları olduğunu, bu yüzden kendilerini iyi hissetmeleri gerektiğini söyleyen Nightingale, askerler için temiz kıyafetler, çatal, bıçaklar aldırması, kazancı tamir ettirmiş ve asker eşlerini orduya çamaşırcı olarak aldırarak sargı bezlerinin ve yatak çarşaflarının temiz tutulmasının sağlamıştır. Onun hassasiyeti ve inceliği İngiliz askerlerine moral olmuştur. Hemşirenin güzel yüzü, hoş sesi askere savaşın bitemeğini ve savaş dışında bir dünyanın hala var olduğunu hatırlatması bakımından önemlidir. Ayrıca, cephe gerisinde bu ka-

¹⁸⁸ 1911 yılında Trablusgarp Savaşı sırasında yaşanan ağır kayıplar sonucu Kızılay tarafından ilk Türk Hemşire kursu, “Hilal-i Ahmer Cemiyeti” açıldı. Buradan mezun olanlar, 1914-18 I.Dünya Savaşı’nda göreve başlamışlardır. Safiye Hemşire de Cemiyet’in ilk mezunlarından. Kurtuluş Savaşı sonrasında ise İstanbul’da ilk hemşirelik okulu açılmıştır. <http://tarihsaati.blogspot.com/2008/ilk-kadın-hemşiresi-safiye-hüseyin-htlm>.

¹⁸⁹ <http://tarihsaati.blogspot.com/2008/ilk-kadın-hemşiresi-safiye-hüseyin-htlm>.

dınların varlığı, savaş sırasında yorgun düşen, bayılan, korkan askerlerin çatışma alanına geri dönmesini de kolaylaştırır. Bu durum, hemşirelerin görevlerinin ordunun erkek gücündeki zayıflığını önlemekten çok daha fazlasını içerdiğini gösterir. Çünkü hemşireler, askerlerin cephe gerisinde erkekliklerini kanıtlamaları, cesaretlerini ispat etmeleri gereken tanıklardır. Cephe arkasındaki alan hemşirelere, erkeklerin savaşçı rolüne katkıda bulundukları, hayranlık dolu bakışlarıyla askerlerin kendilerini daha kolay savaşçı hissetmelerini sağladıkları için de açılmaktadır. II. Dünya Savaşı'ndaki anılarını kaleme alan bir hemşirenin, askerlere duyduğu hayranlık dolu sözleri hemşirelerin, askerlerin savaşçı erkekliklerini onaylama görevini de yerine getirdiklerini gösteriyor:

"Amerikan askerlerimiz ve onlardan oluşan ordu hakkında çok şey öğrendik. Yaralı bir asker ağlamaz. Gösterdikleri sabır ve kararlılık, cesaret ve sebat görülmeye değer muhteşem şeylerdi. Sizleri tanımak bir ayrıcalıktı..."¹⁹⁰

Askerlerin hayallerini süsleyen genç, güzel, hemşire şeklindeki bu resmediş, anneyi anımsatan ordu için "uygun, saygın" kadın imgesi ile çıkarılır. Ordunun kadın hemşirelerle ilgili bu çelişkili tasviri, politikalarına da yansır. Örneğin, evli hemşireler I.Dünya Savaşı'nda Amerika ordusu için problem olmuştur. Parmaklarında evlilik yüzüğünü taşıyan hemşirelerin, askerlerin bu kadınlarla ilgili hayal kurnasını ve savaş motive olmasını zorlaştıracakı düşünülmüş ve evli olanların katılımı yasaklanmıştır. Ancak, bu seferde evlenip ayrılmak zorunda kalan yetenekli, becerikli elemanlarını kaybeden Amerikan ordusu yasağı II. Dünya Savaşında kaldırmak zorunda kalır. Ayrıca Dix

¹⁹⁰ Goldstein, Joshua S.,2001,s.306.

gibi erkeksi görünüme ve özelliklere sahip kadınlar, kadınla özdeşleştirilen değerlere karşıt bir örnek oluşturmaktadırlar. Bu kadınlara dışıl özelliklerinin yeniden kazandırılması için, film ve reklam sektörü de onları narin, kırılgan, romantik figürler olarak resmetmeye başlar.

Ordunun hemşirelerle ilgili yaşadığı ikilem, sadece onların cinselliği içeren romantik figürler şeklinde ya da cinsellikten arınmış profesyoneller olarak tasvir edilmeleri ile sınırlı değildir. Ayrımcı cinsiyetçi sistemden beslenen ordu, bu ikilemini, beyaz ve siyah hemşireler arasına hiyerarşi koyan, ırkçı düşünceleriyle de yansıtır. Amerika'daki *sivil savaşa*, Afro-Amerikalı hemşireler de birliklere alınır; ancak gayret ve katkıları resmi olarak tanınmayan bu kadınlar, ordu hemşireleri değil, askerlerin yaşam koşullarını iyileştiren kamp görevlileri olarak değerlendirilirler. 1901 yılında kurulan Amerika Kara Ordusu Hemşire Birlikleri ve 1908 yılında kurulan Deniz Kuvvetleri Hemşire Birlikleri de tamamen beyaz hemşirelerden oluşmaktadır. Böylece, militarist sistemin tekçi, dışlayıcı, ezici politikalarıyla çelişmeden siyah hemşirelerden de yararlanılır. Ancak II. Dünya Savaşı'nın sonunda, Nightingale'in mücadelesine benzer bir mücadele veren Siyah Hemşireler Ulusal Kuruluşu lideri Mabel K.Staupers'in politik kurumlarla uzun süren görüşmeleri sonucunda, bütün Amerikan birlikleri siyah hemşirelere açılmıştır.

Hemşireler, savaşçı yetenekten yoksun, dayanıksız, hassas gibi kadınlık tanımlamalarına uyan cephe gerisindeki görevleri ile şiddetin kol gezdiği, tehlikeli ve “cesaret” gerektiren savaş alanından uzak tutulsalar da bir hemşirenin görev şartları gerçekte bu kadınlık tanımlamalarını haksız çıkarır niteliktedir. Cephede yaralanan askerleri sedyeye taşıırken, ilk yardım aletlerini cepheye götürürken birçok kez ateş altına girebilmekte,

mayınlı bölgelere geçmekte ve gaz saldırılarına maruz kalıp sakatlanabilmektedirler. Yaralı askerlere cephe gerisinde bakan, hizmet eden tanımlamalarıyla hemşirelik öylesine dışlaştırılmıştır ki, çatışma sırasında bir askerin sağ kalmak için verdiği mücadeleyi veriyor olmaları dışıl değerlerinden hiçbir şey eksiltmemektedir. Nitekim Vietnam Savaşı sonrasında yapılan bir halk oylaması, çatışma bölgelerinin savaşçı olarak kadınlar için uygun olmadığını düşünen çoğunluğun, aynı bölgeleri hemşireler için uygun gördüğünü açığa çıkarmıştır.¹⁹¹ Bu da, dışillikle özdeşleştirilen özelliklerle uyumlu rollerde oldukları sürece kadınların ordu içindeki varlığının tehdit yaratmayacağını göstermektedir.

Hemşireler, kimi kez kendi, kimi kez tedavi ettikleri askerler ve hizmet ettikleri kurumun komutanları, kimi kez de desteklerine güvendikleri toplumun düşünceleri çerçevesinde ordu hemşireliği yapmışlardır. Kadının erkeğe karşı fedakar, yardımcı kimi kez romantik ama ahlak tanımlarına uygun -fakat her an “karalanmaya” ve “değersizleştirilmeye” yatkın bir konumda-becerikli, sakin, huzur veren rolünü, hemşirelerin ordu içinde askerlere karşı üstlenmelerine izin verilmiş, böylece, ordunun erkeklik tanımlarına ve eril karakterine destek vermeleri sağlanmıştır.

Fahişeler ve Militarize Fuhuş

Askeri fuhuş politikaları başta ABD olmak üzere birçok ülkede uygulanmış ve uygulanmaya da devam etmektedir. Fahişeler, ordunun askerlere hegemonik erkekliği aşılama da kullandığı kadınların önemli bir kategorisini oluştururlar. Ordu içi eğitim,

¹⁹¹ Akt. Enloe, Cynthia, 2000, s.224.

askere öz güven ve çarpışmak için istek kazandırmayı hedefler. Bir asker, çatışma anında bu özelliklerin kendisinin hayatta kalmasını sağlayacağı kadar, onu bir fatih, hakim yapacağını da unutmamalıdır. Fethetmek, ele geçirmek orduda büyük öneme sahiptir. Örneğin, Filipin Ulusal Ordusundaki gibi ordularda personelin performansı, savaş sırasında toplanan istatistikler üzerinden değerlendirilir.¹⁹² Kimin ne kadar esir ele geçirdiği, kaç tane düşman öldürdüğü incelenir; bunun sonucuda performansları yüksek bulunan askerlerin terfi ettirilmesi ile fetih kavramı daha da güçlendirilir. Askeri eğitim süresince askerlere, dişillikle özdeşleştirilen zayıflıktan, bağımlı olmaktan nefret etmeyi öğreten ordu gözünde “güç”, zayıf olan düşmanın ele geçirilmesi, zayıf olan tarafın fethedilmesi anlamına gelmektedir. Böylece düşman dişilleştirilirken, fethetmek eril anlam kazanır. Bu da “güçlü” erkek askerin, dişillikle özdeşleştirilen her şey üzerinde güç kurmasına izin verir; kadının bedenine girme, hakim olma hakkının olduğuna inandırır.

Zayıf dişillikten nefret edilmesinin altında, kadının kontrol edilemeyen, durdurulamayan(!) cinselliği yatmaktadır. Böyle bir tehdidin önüne geçmek için ordu, tecavüz, fuhuş yoluyla kadınların cinsel istismarını destekler. Hem dişilleştirilen düşmana, hem de kadın cinselliğine yenilmemek için, askeri ve cinsel fetih birbirine bağlanır. Savaş öncesi askerleri böyle bir fethetme hazırlama, güven aşılayıp, morallerini yükseltmek için birliklerin bulunduğu üslerin yanında veya çok yakınında genelevler ya da fahişelerin bu amaçla çalıştırıldığı bar, disko, moteller bulundurulmaktadır. Ancak askerlerin fahişelerle olan teması başıboş bırakıldığında cinsel hastalıklardaki artışa neden olur.

¹⁹² Hildson, Anne Marie, 1995, s.111.

Özellikle II. Dünya Savaşı'nda bu durumun gözlenmesi üzerine ABD ordusu başta olmak üzere bütün ordular, fuhuşu organize etme ve yönetmede daha müdahaleci bir rol üstlenmiştir. Buna bağlı olarak ordu, tanımladığı erkekliğe sahip askerler yaratmak için hem erkek cinselliğini hem de kadın cinselliğini denetler.

Militarize fuhuşun organizasyonu, birliklerin kendi ülkelerinde ya da ülkelerinden uzakta bulunmalarına bağlı olarak değişmektedir. Birlikler yeni bir yere taşındıklarında, askeri personel, gece kulüpleri ve dans salonları şeklinde kışlaların çok yakınında kendi eğlence mekanlarını da organize eder. Asya'daki, *Women's Commissions on Human Rights*, ABD üslerinin bulunduğu yerlerdeki genelevlerin gösterişli, pahalı ilanlarının dikkat çekici olması karşısında Filipinler ordusu gibi yerli ordunun eğlence mekânlarının son derece sade olduğunu ve ilanlarının verilmediğini belirtiyor.¹⁹³ Danışmanlığa göre, bu durumun nedeni, Filipinlerin kırsal kesimlerinde ordu personelinin eşlerine sadık olduğu ve fahişeler gibi “ahlaksız” kadınlardan nefret ettiğine dair inancın yaygın olmasıdır.

Ordunun, savaş öncesinde hazırlık ve moral kaynağı, savaş sonrasında ise bir ödül olarak fuhuşu önemsemesi, askeri üslerin etrafında “Dinlenme ve Eğlence” mekânları adı verilen (R&R) kulüplerin, barların, restoranların artmasına neden olur. Askeri birliklerin yerleştiği alanlarda, fuhuş sektörü de gelişmeye başlar. Ordunun ve askerlerin R&R kulüplerine olan talepleri, üslerin bulunduğu şehir ve ülkeleri bir anda seks sanayisi haline dönüştürebilmektedir. Askerin cinsel arzularının tatmin edilmesi, orduda savaşa hazır olma durumu ile ilişkilendirilir. Askerin ihtiyaçlarının karşılanmış olması sinirleri, ger-

¹⁹³ Ibid, s.92.

giniğini yatıştıracağı için önem taşır. Bu yüzden Filipinler'de, örneğin Angels, Olongapo ve Manila gibi askeri üslerin bulunduğu şehirlerde yerli genç kızların çoğu, askerlere moral ve zevk veren fahişeler olarak fuhuş ticareti yapanlar tarafından en çok kullanılan kadınlardır. *Coalition Against Trafficking in Women* [CATW] raporlarına göre, askeri üslere fahişelik yapan yerli kadınların çoğu, fakir ailelerin eğitimsiz çocuklarından oluşuyor.¹⁹⁴ Fuhuş ticareti yapan yerli tacirler ve askeri personel genellikle bu durumdaki kızları seçiyor. Ailelerine ordunun temizlik, çamaşır, bulaşık gibi temel işlerini yapacağı söylenecek seks sektöründe kullanılacakları ailelerinden saklanıyor. Kimisini, uluslararası seks ticareti yapan kampanyalar aracılığıyla deniz aşırı ülkelere gitme ihtimali cezbederken, bir kısmı da bir Amerikalı ile evlenip, göç etme arzusunu taşıyan "Amerikan rüyasını" gerçekleştirebilmenin bir yolu olarak fahişeliği seçiyor.¹⁹⁵ Askeri fuhuşun en tipik özelliğini düzenli müşteriler oluşturuyor; bu da ordu personeli ve fahişelere birbirlerini yakından tanıma fırsatı veriyor. Bu yakınlaşmaya ordu otoritelerince, genelev ve bar sahiplerince göz yumuluyor. Bar sahibi, askerlere, fahişelerden birini bazen bir haftalığına bazen daha uzun bir süre kiralarken, ordu komutanları askerlerin bu fahişelerle üslerde vakit geçirmelerine izin verebiliyor.¹⁹⁶ Fakat, fahişelerin çoğu, Amerikan rüyasını gerçekleştiremiyor çünkü, ordu aracılığıyla başlayan ve sürekli gözetiminde olan bu ilişkide evliliğe izin verilmiyor. Bu konuda Enloe, askerlerin yerli ka-

¹⁹⁴ Enriquez Jean, "Filipinas in Prostitution Around U.S. Military Base in Korea" <http://www.action.web.ca/home/catw/readingroom.shtm?x=16941,26-10-2009>, Son erişim, 12 Aralık 2009.

¹⁹⁵ Hilsdon, 1995, s.100

¹⁹⁶ Ibid.

dınlarla olan denetimsiz, yoğun ilişkisinin çatışma anında askerlerin performanslarını düşüreceğine dair bir inancının orduda hakim olduğunu belirtiyor. Her an birliklerini çekme, transfer etme ihtimalini taşıyan ordu, askerlerin duygusal bağlar, sorumluluklar taşıyarak performanslarını, konsantrasyonlarını düşürmelerini istemiyor.

Fahişelerin bir kısmını ise, ev içi şiddetten, dayaktan kaçmak isteyen kızlar oluşturuyor. CATW bulgularına göre, bu kadınların pek çoğu, yasal olmayan yollarla insan ticareti yapan tacirler tarafından sahte kontratlarla yasal işlerde çalışacaklarına inandırılıyorlar. Ev içi şiddet gören, yoksulluktan çeken kadınların bu durumunu seks tacirleri istismar ediyor. Çoğu sahte olan iş anlaşmaları ile Filipinler'den, Bangladeş'ten, Çin'den getirilen bu göçmen kadınlar, Kore, Singapur, Bruni ve Japonya gibi ABD askeri üslerinin bulunduğu bölgelere yerleştiriliyorlar. Göçmenler için boşaltılmış ucuz işlere yerleştirilen göçmen kadınlar ayda 326-600 \$ kazanabiliyor. Bu rakam erkek göçmenlerde 800 \$ civarında. Kore'de bazı iş kontratlarını yapan ajanslar, göçmenlerden yerleştirme ücreti olarak 1.000-2.500 \$ alıyor. Ayrıca, göçmen kadınların her ay maaşlarından ülkelerine dönüş için gerekli olduğu belirtilen zorunlu harcamalar adı altında 150 \$ kesiliyor.¹⁹⁷ Bu ağır şartlar, göçmen kadınların ek işler bulmalarına neden oluyor, askeri üslerin bulunduğu bu bölgelerde ek iş ise, genellikle fahişelik oluyor. Bugün de askeri üslerin bulunduğu yerlere, seks ticareti girişimcileri, kazançta pay sahibi olmak ya da sektörü idare etmek için yerleşiyor ve ordunun talebi arttıkça askeri fuhuş küresel bir boyuta ulaşıyor.

¹⁹⁷ Driscoll, Pastor Mark, "U.S. Military and Prostitution", <http://www.relit.org/pac/again christian/php,17-06-2008>, Son erişim,12 Aralık 2009.

Askeri fuhuş, orduların eski dönemlerden gelen bir alışkanlığıdır. II. Dünya Savaşı'nda da 20.000'den fazla Japon ve Güney Koreli kadının askerlerin cinsel ihtiyaçlarını karşılamak için vatan savunmasına katkıda bulunmaları zorunlu kılınmıştır. Ancak, kadın bedeninin yabancı askerlere sunularak istismar edilmesi Güney Kore'de 10.yy'dan beri devam eden bir geleneğe dayanır. Kazandıklarının büyük çoğunluğu devlete aktarılan bu kadınlar, "kiralık eş" olarak tanımlanmakta, cinsel ihtiyaçların yanında ev işleri de yapmakla yükümlü oldukları bilinmektedir.¹⁹⁸

Günümüzde fuhuş yasal olmadığı için, fahişeler, barlarda, otellerde, genellikle kasiyer, dansçı ve garson olarak çalışıyorlar. Bu kadınlar askerlerin cinsel arzularını ve saldırganlıklarını kışkırtmanın bir aracı olarak patronları ve askerler tarafından çok daha ezici, küçük düşürücü performanslara zorlanıp, işkenceye maruz kalıyorlar. Böylece, fahişeler, heteroseksül cinselliğin hem aşılayıcısı, hem de hegemonik erkekliğin bileşenleri olan nefret, öfke ve saldırganlığın kurbanı haline geliyorlar. Philippine National Development Plan for Women'ın[PDPW] 1991'deki analizlerinde, kadınların, vajinaları ile sigara söndürme ya da yumurta kırmak gibi performanslara zorlandıklarından söz edilmektedir. Ayrıca, fahişeleri birbirleriyle dövüşmelerine zorlayan eğlenceler de düzenleniyor.¹⁹⁹ Bu fahişelere, dövüşlerin kanı ve yaralanmaları içermesi karşılığında para veriliyor. Bar sahipleri, bu gösterinin askerlerin saldırganlığını artırdığını ve kulübe çok iyi para getirdiğini söylüyor.

¹⁹⁸ Driscoll, Pastor Mark, a.g.m.

¹⁹⁹ Hilsdon, 1995, s.103.

Bar, otel, genelev sahiplerinin en önemli gelir kaynağını ise bakire kızlar oluşturuşuyor. Bir kadının bedeninin ilk fatihi olmak arzusu ile bekaret, askerler arasında rekabeti artırıcı etki yaratıyor. Tabi, bekaretin öneminin bir başka nedeni ise, cinsel hastalıkları taşıma riskinin olmamasıdır. Bu konuda devlet, genel ev sahipleri ve askeri yöneticiler birlikte çalışıyor. Angeles ve Olongapo'da yerel yönetim, fahişelerin bu işi yapmalarına izin veren, dolayısıyla sağlık problemi taşımadıklarını onaylayan bir kimlik kartı taşımalarını gerekli kılıyor. Ordunun eğlence sektörüne kayıtlı fahişelere ise, AIDS ve HIV testleri için haftalık sağlık kontrolleri zorunlu kılıyor. Ordu, bu kontrollerin maliyetini üstlenirken, hastalığın tespit edildiğı kadınların tedavisi ile çoğı kez ilgilenmiyor. Bu durum, hastalığın tek nedeni ve taşıyıcısı olarak kadınların görüldüğünü gösteriyor, bu da kadınların kirli, düşük olduğu düşüncesinden beslenen inancın tekrar tekrar üretilmesini sağlıyor. Hastalığın tespit edildiğı kadınlar hakkında askerler uyarılıyor. Kimi kez de hastalığı askere bulaştırdığı tahmin edilen kadınların ismi bar sahiplerine ulaştırılıyor. Fakat hangi askerlerin bu hastalığı taşıdığına dair bilgi, fahişelere hiçbir zaman bildirilmiyor. Cinsel hastalığın tespit edildiğı kadınlar tercih edilmeyeceğinden bar sahipleri tarafından işten atılıyorlar.

Ordunun askerlerin morali ve zevki için kullandığı bu kadınların yaşadıkları ise sadece cinsel hastalıklarla sınırlı kalmayan oldukça ağır koşullar içeriyor. Kötü beslenme, aşırı uykusuzluk ve işlerine tahammül etmeyi kolaylaştırması için kullandıkları uyuşturucu haplar başka sağlık problemlerini de beraberinde getiriyor. Bar sahiplerinin belirlediğı müşteri sayısını yakalamaya çalışmak[haftada 16, bazen 20 değışebiliyor], çalışmadığı saatleri para cezası olarak ödemek ya da ücretinden kesil-

mek, hamile kaldıklarında ise işten atılmak gibi bedenlen, ruhen ve maddi olarak son derece yorucu şartlara maruz kalıyorlar. Kürtaj, uzman bir doktor tarafından yapıldığında çok pahalı olduğu için yerli ebelere başvuruyorlar ve sıhhi olmayan şartlarda yapılan bu operasyonların bir kısmı da ölümle sonuçlanıyor.²⁰⁰ Uzman doktorlara yaptırılan kürtajlar ise bar sahiplerine, genelle yöneticilerine ağır borçların karşılığında yaptırılabilirdiğinden, bu borçların ödenmesi, borç verenlerin bu kadınları daha ucuza, izinsiz çalıştırarak sömürmesini kolaylaştırıyor. Bu koşullara ve müşterilerin çırılçıplak dans etmek, vajinalarına sert cisimler sokmak gibi acı veren taleplerine dayanabilmek içinse, aşırı alkole, uyuşturucu ilaçlara, afyona hatta kimi kez aseton içmeye başvuruyorlar. Ayrıca toplumsal olarak da birçok erkeklerle evlilik dışı ilişkiye girdikleri için “düşük ahlaka” sahip kadınlar olarak damgalanıyorlar. Ordunun hedeflediği heteroseksüel, saldırgan erkek asker yaratma politikalarına kurban edilen bu kadınlar, toplumsal olarak itibar kaybederken, onları talep eden askerlerin saygınlığı hiçbir şey kaybetmiyor. Böylece cinsiyetçi sistemde erkeğe göre, her zaman daha aşağı, daha değersiz konumlandırılan sıradan kadınlarla fahişelerin arasına militarist politikalar bir hiyerarşi daha ekler ve fahişeler, hem kadın hem de daha değersiz bir kadın olarak iki kez ezilip, aşağılanır.

İçerde Kutsal Kadınlar: Asker Eşleri

Askerlerin çatışma alanında performanslarını etkileyebilecek unsurlardan biri olarak değerlendirilen askerlerin evlilikleri, ordunun hep gündeminde olan bir konu olmuştur. Askerlerin evliliği ile ilgili kararlarda ve uygulamalarda, askerlerin kendilerini

²⁰⁰ Ibid, s.105-106.

iyi hissetmeleri ve morallerinin yüksek olması genellikle ikincil bir öneme sahiptir. Bu politikalarındaki temel hedef, ordunun saygınlığını ve kurumun kapasitesini en çok arttıracak uygun evlilik stratejisini bulmaktır. Tıpkı askerlerin savaş öncesi morallerini arttırmak için fahişelerin bir yandan gerekli görülerek askeri fuhuşun organize edilmesi diğer yandan da bu kadınların pis ve hastalıklı olabilecekleri düşüncesi ile üslerden uzaklaştırmanın çarelerinin aranması gibi çelişkiler ya da artan salgın hastalıklar sonucunda ihtiyaç duyulan hemşirelerin hem halkın tepkisinden çekinilip aseksüel şekilde betimlenmesi hem de bu hemşirelerin, kadınsı özelliklerden yoksun olmasından rahatsızlık duyularak askerlerin motivasyonunu arttıracak düşünülen romantik figürler olarak tanımlanmaya başlanması konusunda yaşanan ikilemler, asker eşleri konusuna da yansır.

19.yy sonuna kadar İngiltere, Fransa, Almanya gibi ülkelerin savunma kuvvetlerinde, askerlerin evli olması, istenilen bir özellik değildir.²⁰¹ Birlikler, sık sık cepheden cepheye taşındıklarından asker eşleri ve çocukları, orduda bir yük olarak görülür. Aciz ve zayıf olarak tanımlanan eşler ve çocuklar, daimi bir korumayı gerektireceklerinden orduya, askerlerin performanslarını bölecek sorumluluklar yüklerler. Ayrıca, aile ya da eş, asker için ordu dışında bir bağ demektir. Ordu içinse, kurumun dışında kalan kuvvetli bir bağ, askerin orduya olan sadakatinin bölünmesi, bu da çatışma anında askerin konsantrasyonunu düşürme tehlikesini taşır. Ancak 1870'lerde ordu içindeki salgın hastalıklar ve askerlerin gerek hemşirelerle gerek fahişelerle olan yakın teması, ordunun en büyük destekçisi olan halkın gözünde itibar kaybettirmeye başlayınca askerlerin evlilik mesele-

²⁰¹ Enloe, Cynthia, 2000,s.155.

si yeniden değerlendirmek zorunda kalır ve İngiltere'de askerlerin evliliği, Viktoriyen döneminin ahlaksal normlarına uygun, düzenli, ahlaklı, sadık asker beklentilerine karşılık vereceği düşüncesiyle teşvik edilir. Aynı zamanda eşlerin kurum içindeki varlığı, askerleri motive eden bir güç olabileceği gibi, askerlerin çamaşır, yemek gibi gündelik ihtiyaçlarının yanı sıra cinsel ilişkisinin de bedavaya karşılanması demektir. Böylece asker eşleri, ordunun fiziksel, ruhsal, cinsel olarak faydalanacağı kadınların bir kategorisini daha oluştururlar. Evliliğe yönelik bu yeni yaklaşım, askeri eğitim boyunca tehdit olarak kodlanan ve aşağılanan zayıf dişillik paradoksal bir şekilde ordu tarafından onaylanmasını gerekli kılar. Hemşire, kamp takipçileri ve fahişelerden farklı olarak, askerlerin ve kurumun saygınlığı adına dahil edilen bu kadınların, hem bu itibarı korumak için hem de içerde, askerlere en yakın kadın olduklarından askerlerin eril özelliğine tehdit oluşturmayacakları şekilde kontrol edilmeleri gerekli görülür.

Ordunun kendini bir aile olarak betimlemesi ile asker eşleri, belli bir erkek üzerinden değil, eşlerinin ait olduğu kurum üzerinden tanımlanarak “kurumun eşleri” gibi kabul edilirler. Bu tanım, asker eşi kadınların kurum ile daha içsel bir bağ kurarak militarizasyonlarına hız verirken, kurumun eşlerden talep ettiklerini ve yüklediği sorumlulukları sorgulanılmaz kılar. Eşlerin kurum için avantajları ve dezavantajlarını uzlaştıran kurallar, beklentiler ve uygulamalar hazırlanarak ordu için ideal eş modeli dayatılır.²⁰² “İdeal eş” modeli, cinsiyetçi sistemin kadın tanımlamaları ile uyumlu, böylece kurumun eril karakterini destekler şekilde dişilleştirilmiş bir tanımlamadır. Her şeyden ön-

²⁰² Ibid, s.157.

ce, her durumda ve dönemde kocasının yanında olması gereken eşten, bu desteğini adeta vatan görevi gibi benimsemesi beklenir. Kocasını görev başında iken ya da çatışma bölgelerinde görevlendirildiğinde, ailesini tek başına idare edebilmeli, “ev işlerini –faturaları düzenlemek ve yatırmak, boruları tamir etmek, araba sigortasını yenilemek gibi- idare etmeyi bilmeli, problemlili, sıkıntılı dönemlerin ardından bunları hiç yaşamamış gibi eşini güler yüzle ve mutlu karşılamalıdır”²⁰³. Evin ya da çocukların sorunlarını –okul başarısızlıkları, kötü alışkanlıkları gibi- hissetmek, görev bölgesindeki bir askerin moralini bozup, performansını kötü etkileyebileceği için, bu tarz meseleleri kocasına yansıtmamalıdır. Bütün bu yeteneklerinden ötürü ayrıca bir gurur taşımayan, kendisi ile övünmeyen asker eşi, çarpışmanın, savaşın ne kadar stres yüklü bir görev olduğunu bilir ve kocasının sabırsızlıklarını, ani öfke ve gerginliğini hoşgörü ile karşılar. Kocasının atamalarında ona destek olması ve problem çıkarmaması, bu tayinleri yeni yerler ve insanlar tanıma, arkadaşlıklar edinme fırsatı olarak değerlendirmesi beklenir. Kocasını uzun süren görevlere gönderildiğinde, yalnızlığın stresine dayanabilmeli, ona sadık kalmalı ama kendi, kocasının uzun süren görevlerde başka bir kadınla birlikte olup olmadığını -özellikle fahişelerle-sorgulamamalıdır. Ayrıca, örnek bir ordu eşi, kocasının kendine kritik, gizli görevlerle ilgili bilgi veremeyeceğini bilir ve bu konuda sorular sormaz. “İdeal eş”, asker ailelerinin bağlarını kuvvetlendirecek sosyal program ve işlerde gönüllü olarak çalışır ve bütün bunların kocasının kariyerini etkileyeceğini bilir. Bütün bunlar, kocası ile olan her türlü ilişkisinden, sosyal faaliyetlerine kadar asker eşi olan bir kadının, ordu göze-

²⁰³ Ibid, s.157.

timi ve beklentilerine tabi olduğunu gösterir. İdeal eş modeli, hem ordunun tipik karakteristiği olan askerlerin sık sık atanması ve buna bağlı ev taşıma, adaptasyon, çocuklara uygun okullar bulma gibi zorluklara katlanması hem de eşinin görevi gereği yaşadığı strese, ilgisizliğine, sertliğine, hatta şiddetine dayanması ile cinsiyetçi sistemin itaatkar kadın tanımlamasıyla son derece uyumludur ve bu uyum, kontrol eden, yöneten, hükmeden erkekliğin yüceltildiği kurum olan ordunun eril niteliğini artırır. Bunun dışında, kocasının görev bilgilerini sorgulamayarak, kendini kurumun sırlarının dışında tutarak, ordunun sadece askerlerden oluşan bir erkek topluluğu ve bağı olarak kalmasına da hizmet eder.

Asker eşleri, kendilerinden beklenenleri, kocasının kariyerine olumsuz bir etkisi olmaması için yerine getirmeye çalışırlar. Bu özelliklerin kariyerler hakkında karar verecek olan üstler tarafından göz önünde tutulduğu hep hatırlatılan bir durumdur. Virginia Woolf'un benzetmesindeki "büyütücü bir ayna"²⁰⁴ gibi asker eşleri, giyimleri, konuşmaları, tavırları ve faaliyetleri ile adeta kocalarını yansıtır. Böylece, erkeklerin çıkarlarını, saygınlığını arttırmanın bir aracı görülerek, kadınların bireysellikleri ve özgürlükleri, ordu içinde de bir kez daha yadsınmış olur. Bir asker eşinin dediği gibi, kendi hisleri, istekleri, ihtiyaçları ile çelişse bile beklenilenlere itaat etmek ve bağlı olmak zorundadırlar:

"Belirli bir yönergede yazmasa da, bulunmasa da, sorun çıkaran bir eş olursam bunun komuta zinciri aracılığıyla duyulacağını bilirim. Yaptığım ya da yapmadığım, söylediğim ve söylemediğim her şey kocamı etkileyebektir. Ordu sonuçta gerçekten çok küçük bir yer"²⁰⁵

²⁰⁴ Goldstein, Joshua, 2001, s.307.

²⁰⁵ Enloe, Cynthia, 2007, s.59.

Ordu, ast-üst ilişkisi ile katı bir hiyerarşinin hakim olduğu bir gruptur. Asker rütbeleri, kurumun avantajlarından yararlanmayı da etkilemektedir. Ekonomik ve sosyal imkanlar, kadınların ideal eş modeline uymaya çalışmalarında önemli bir faktördür. Kocasının askerlik rütbesi üzerinden tanımlanan bir asker eşi, bu sebepten gönüllü faaliyetlere katılarak, şikayetleri ile askerin ve kurumun beklentilerini zora sokmayarak hem eşinin kariyerini hem de ordunun kendilerine sağlayacağı imkanları yükseltmeye çalışır. Kocasının rütbesi arttıkça, eşinin de “ideal eş” modelini taşıma ve diğer asker eşlerine örnek olma sorumluluğu artar. Kıdemli subay eşlerine, savaş zamanlarında er eşlerinin endişelerini gidermek, moral vermek, uzun süren görevlerde yalnızlık ve gündelik problemlerle nasıl başa çıkacaklarını, eşlerine nasıl destek olabileceklerini göstermenin sorumluluğu eklenir. Böylece, destek olmak, fedakarlık özdeşleştirmeleri üzerinden kadının endişeleri, ümitleri, sorumlulukları dahi denetlenir. Bu içselleştirilen sorumluluğa bir örnek, kocaları Afganistan'daki ABD Ordusu'nda görevli 12 asker eşinin, tüm gelirlerinin kuruma gideceği 2010 takvimi fotoğrafları için soyunmalarıdır. Yaşları 19-40 arasında olan ve takvimin kapağında “Garnizon Kızları” adı verilen bu kadınlar, kocalarının görevlerine ve kuruma bir katkı sağlamak istediklerini belirtmişlerdir.²⁰⁶

Bütün bunlar ordunun seferberlik ve olası bir savaş için her an hazırlıklı olmak gibi en temel özelliğini kolaylaştırmak, bu özelliği tehlikeye sokmamak içindir. Seferberlik hali ve tayinler, eşler için alıştıkları çevreyi bırakmak, çocukların yeni okula

²⁰⁶ <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?a=Type/23/08/2009> Son erişim, 19 Aralık 2009.

alışmasını sağlamak, kendi işini değiştirmek çoğu kez çalışmayı bırakmak zorunda kalmak, kendisine tahsis edilen evde oturmak, evin eksiklerini gidermek gibi zorlu bir süreci içerir. İdeal eş modeline uymaya çalışanların yanında bu şartlara itiraz eden, bu rolü kolay kabullenemeyenler de bulunur. Özellikle, sivil işlerde çalışan eşlerin atamalar yüzünden kariyerlerini riske atmaları, atandıkları yerde eğitim ve yeteneklerine uygun iş imkanları bulamamaları, çoğu durumda da kocasının görevine bağlı sık atamalar sebebiyle iş başvurularının reddedilmesi gibi engeller, eşlerin destekçi rolünü bırakmalarına ve kocaları ile birlikte görev yerlerini takip etmeyi reddetmelerine neden olur. Böyle bir durumda erkeğe itaat etmek, destek olmak gibi dışıl özellikleri reddeden bir kadın, militarist sistem için “problem”²⁰⁷ demektir. “Problemlı” eşler ise, kocalarının morallerini zayıflatarak, askerin çatışma meydanında bütün dikkatini komutanların emirlerine vermesini, savaşa odaklanmasını güçleştirir. Bu durumda ideal eş modelinin zorluklarıyla baş etmek için farklı uygulamalara başvurulur. Özellikle, Soğuk Savaşın ardından ordunun personel sayısını küçültmeye başlaması ve giderek profesyonel ve gönüllü askerleri tercih etmesi, asker ailelerinde paniğe sebep olur. Olası işsizlik problemlerine karşı ve rahat bir emeklilik için kimi askerler, eşlerinin çalışmasını desteklemeye başlar. Alınanya'da Parlamentonun raporuna göre, 1988 yılında askerlerin %56'sı ailelerini yanında götürürken, 1994 yılında bu oran %16'ya düşmekte, askerler, eşlerinin işlerini bırakmasını istememektedir.²⁰⁸ Bu durum karşısında İngiliz Ordusu, 90'ların sonunda “Asker Ailesi” adında, asker eşleri

²⁰⁷ Enloe, Cynthia, 2000, s.158.

²⁰⁸ Moskos, Charles C., 2000, s.93.

için iş ilanlarının kapsayan bir veri tabanının da bulunduğu süreli haber bülteni yayımlar ve asker eşlerine dağıtır. Eşlerin ayrı işleri, ayrı çıkarlar ve sorunlar anlamına gelir. İngiliz Ordusu böyle bir uygulama ile eşlerin seçebileceği işleri de sınırlandırıp denetlemekte, kendi disiplini ve anlayışı ile çalışmayacak çalışma şartlarını da kontrol edebilme imkanı yaratmaktadır. Benzer bir şekilde, 1980'lerin sonlarında Washington yakınlarında kurulan Ordu Eşleri Yetenek ve İş İmkanları Yaratma Merkezi de asker eşlerini iş ilanları konusunda bilgilendirmekte, kadınlar için kendi denetimleri dışında şartların gelişmesini engellemeye çalışmaktadır. Avustralya Ordusu da birliklerini nüfusun, iletişim imkanlarının, iş fırsatlarının güneye göre çok daha az olduğu, eşlerin kariyer ve çalışma imkanları bulamayacakları kuzey bölgesine göndermekte, tayinleri bu bölgeye yoğunlaştırmaktadır.²⁰⁹ Çünkü ekonomik özgürlüğe sahip, erkeğe maddi olarak bağımlılığı kalmayan bir kadın, militarist ve cinsiyetçi sistemin kutsadığı, kendisini kocasının huzurunu, başarılarını arttırmaya adanmış eş mitosuna uymamaktadır. Yine de özellikle 80'lerde başlayan, kadının bireysel tercihini ve özgürlüğünü vurgulayan II. Dalga Feminizm hareketinin etkisi ile artık çalışan asker eşlerinin sayısının arttığı gözlemlenmektedir. İtalya ordusunda 1950'lerde, eşin çalışmaması özellikle beklenen bir durum iken, 1950 sonrası başlayan İtalya ekonomik krizi ile birlikte çalışan kadın sayısı artmıştır. Nitekim bugün asker eşlerinin %54'ü ordu dışında çalışmaktadır. Bu rakam, Danimarka ordusunda, % 78'i bulur.²¹⁰ Ekonomik bir gelire sahip olan kadınların, özellikle 1995 yılında ABD ordusunun as-

²⁰⁹ Ibid, s.199.

²¹⁰ Ibid, s.42.

kerlerini barış görevleri için Somali gibi uzak bölgelere gönderdiği dönemlerde, ev problemleri ile de baş etmeyi öğrenmeleri, öz güvenlerini arttırmıştır. Bu görevdeki askerlerden biri olan Çavuş Ed Sigmund bu durumu, “Siz uzaktayken, yokken, her şey ile baş etmesini, her şeyi kontrol etmesini öğreniyorlar”²¹¹ şeklinde ifade ediyor. Artan bu öz güven ve maddi gelir ise boşanmaları tetikleyebiliyor.

Boşanmaları hızlandıran en önemli nedenlerden birini de aile içi şiddet oluşturuyor. Boşanmaların artması ve konuyla ilgili araştırmaların yapılması sonucunda ordu, bu konuyla daha yakından ilgilenmek zorunda kalır. ABD Savunma Bakanlığı'nın kayıtları 1988'de şiddet gören eşlerin % 12'yi oluşturduğunu, 1993 yılında bu oranın % 18'e ulaştığını, 1995'de 218 asker ailesinde kadınların kocaları tarafından öldürüldüğünü belirtmektedir²¹² 2003'de ise, üç ABD askeri Afganistan'dan döner dönmez Kuzey Karolina'da eşlerini öldürmüştü. Çarpıcı biçimde artan bu oranların nedenleri, özellikle Soğuk Savaş sonrasında, ordunun gerçekleştirdiği personel sayısını azaltmak gibi yapısal değişikliklere bağlı yoğun stres, uzun süren barış operasyonları sonucu duyulan yalnızlık, çatışma koşullarının neden olduğu psikolojik rahatsızlıklar şeklinde sıralanmaktadır. Ancak, bu tetikleyici nedenlere yapılan vurgunun görünmez kıldığı, çok daha derinlerde yatan bir neden daha vardır. Hegemonik erkekliğin aşılandığı askeri eğitim sürecinin her türlü dişillliği ve kadınları aşağılamayı içerdiğini, kadınlık ve kadınlara duyulan nefreti körükleyerek zayıf olana karşı şiddet

²¹¹ Enloe, Cynthia, 2000, s.172.

²¹² Marshall, Lucinda, “Militarizm ve Kadına Yönelik Şiddet Arasındaki İlişki”, <http://www.zmag.org/Turkey/html>, 21-02-2004, Son erişim 29 Aralık 2009.

kullanma yetkisi verdiğini bir önceki bölümde belirtmiştik. Bu ehliyet de askeri her kadın karşısında şiddet kullanma hakkının olduğuna inandırır. Eşlere yönelik şiddet aslında paradoksal bir duruma da işaret eder. Militarist sistem, bir yandan varlığını ve şiddetini halkın güvenliği adına meşrulaştırırken, diğer yandan bu şiddeti, korumakla yükümlü olduğunu iddia ettiklerine çevirecek bir eğitim sürecini desteklemektedir.

Kurumun bir problemi olan aile içi şiddette kadınların mağdur, faillerin ise erkek olduğu açıkken, bu konuda alınan önlemler, kadını problemlili kılar niteliktedir. Aile içi şiddet ordunun üzerine eğildiği bir mesele gibi dursa da, sistemin işleyişi, kadının bunu açığa çıkarmasına ya da bundan faydalanmasına izin verecek şekilde işlememektedir. Bugün Kanada, Fransa, İngiltere, İtalya ordularının sosyal hizmet kuruluşları, ailelere sağlık, eğlence olanakları dışında, ücretli profesyonellerden oluşan psikologlar ve sosyologlarla aile içi şiddet ile ilgili seminerler, konferanslar düzenlemektedir.²¹³ Uzman ekiplerce hazırlanan bu toplantılarda, dağıtılan makale ve broşürlerde kadınlara aile içi şiddet ile “baş etmenin yolları” anlatılmaktadır. Hatta bugün ABD gibi ülkelerde ordu, ailelerle ilgili problemlerin kurumun bağıını zayıflatmasından endişelendiğinden, bu konuda bulgularından yararlanacağı araştırmalar yapması için üniversitelerle anlaşmalar imzalamaktadır.²¹⁴ Ancak nihayetinde sosyal hizmet personeli, kendi etki ve özgürlüklerini sınırlayan birlik komutanlarının otoritesine bağlıdır ve araştırmalarının sonuçlarıyla politikaları etkileyecek yetkileri yoktur. Bunun yanında, bu kadınların üzerlerindeki ideal eş baskısını göz ardı

²¹³ Moskos, 2000, s.42-66-152-173.

²¹⁴ Enloe, Cynthia, 2000, s.170.

etmemek gerekir. Böyle bir baskı, yaşadıkları gerçekleri, şiddetin itirafını zorlaştırabilir. 1996 yılında ABD'de bu durumun önüne geçmek için, şiddet uygulayan askerlerin silahlarına el koyulmasını bildiren yasa kabul edilmişti.²¹⁵ Oysa bu yaptırımın askerlerin evlerinde uyguladıkları şiddeti durdurmayacağı açıktır. Çünkü özel silahına el koyulan asker, orduda şiddet kullanmasının yasallaştırıldığı, doğallaştırıldığı bir eğitimden geçmekte ve bu özelliği şiddet kullanımına dayalı terfilerle onaylanmaktadır. Şiddet kullanımını kutsayan bir kurumun bunu durduracak yaptırımlar uygulaması da zordur.

Ordu uygulamalarını en çok eleştiren ve politik olarak örgütlenen kadınların boşanmış eski eşler ve kocasını kaybetmiş dul kadınlar olması üzerinde durmaya değerdir. Çünkü bu kadınlar, kocasının kariyerleri ilgili endişe taşımayan kadınlardır. Eski eş durumundaki kadınlar dışında, asker eşlerinin de daha iyi şartlar için Kanada'daki gibi örgütlendiği ve taleplerini İşçileri Bakanlığı'na duyurmaya çalıştıkları örnekler de mevcuttur. Örneğin, Sağlık problemleri nedeniyle Hollanda Ordusun'da eşler, sınırlı uzmanların, hastanelerin bulunduğu üslere yerleşmeyi istememektedir. Bu yüzden, artık Hollanda ve Kanada orduları, sivil hastanelere muayeneyi serbest kılmalıdır.²¹⁶

Pek çok ordu, eşleri kuruma bağlayacak imkanlar sunmaya çalışmaktadır. 20.000 *barış askerinin* görevli olduğu Bosna operasyonunda, Savunma Bakanlığı, "Bosna Ağı" isimli bir web sitesi kurmuş, bu sürede eşlerin sıkıntı ve taleplerini doğrudan ileteceği bir kanal yaratmıştır. Aynı şekilde, Kanada Ordusu şikayetlerini, problemlerini direk iletebilecekleri aile hizmetleri

²¹⁵ Ibid.

²¹⁶ Moskos, Charles C., 2000, s.110.

merkezleri açarken, Hollanda Ordusu, uzak ve uzun süren görevler boyunca asker ve eşlerin iletişimini hızlandıran bir web sitesi, ayrıca operasyonların seyri ile ilgili sürekli bilgi alabilecekleri bir hat kurmuştur. ABD Ordusu ise, 1990'ların sonunda çalışan kadınların çocukları için çocuk bakımevleri ve kreşler açmıştır.²¹⁷

Asker eşlerinin problemlerini daha görünür kılmak, kullanışlılarını ve mağduriyetlerini açığa çıkarmak, biraz da feminist aktivistlerle kurulacak diyaloglara bağlı görünmektedir. Çünkü özellikle savaş karşıtı feministler, bu kurumla iç içe geçmiş yaşantıları sonucunda militarist bakış açısı ve yaşam biçimine sahip olduklarını düşündükleri bu kadınlarla aralarına bir mesafe yerleştirmektedir. Kocalarının rütbeleri üzerinden tanımlan-dıklarından ordu içindeki diğer kıdemli asker eşleri ile zaten hiyerarşik bir ilişkide olan bu kadınların, toplumdan izole edilmiş üslerdeki yaşam tarzları sonucunda ordu dışındaki kadınlarla da aralarında düşünüş ve yaşayış biçimi ile ilgili mesafeler oluşur. Bu uzaklık ve iletişimsizlik ise asker eşlerinin militarizasyonlarını kolaylaştırmakta, eleştirel bakış açılarına sahip olma-larını engellemektedir.

3. Savaşçı Kadınlar

Kadınlar, belli dönemlerde savaşlara aktif olarak da katılmışlardır. Kadınların orduya üniformayla, bir asker olarak dahil oluşu, savaşın ve silah kullanmanın erkeklerle olan geleneksel özdeşleştirilmesine karşı meydan okuyuştur. II. Dünya Savaşı'nda Rusya bir milyondan fazla kadına ileri hatlarda yer vermiştir. I.Körfez Savaşı'nda ABD % 6.8'ini kadınların oluşturduğu birli-

²¹⁷ Ibid, s.23.

ğini askeri bölgeye sevk etmiştir. Bu savaş kadınların büyük sayılarla orduya katıldığı ilk savaştır. Amerika Birleşik Devletleri, daha önce, 1983'te Grena'da, 1986 Libya'da, 1987 Irak'ta, 1989'da Panama'da kadın personel görevlendirmişti. Özellikle Panama Kanalı'nda yapılan operasyonlarda kadınlar gayri resmi Panama Kuvvetleri ile yapılan muharebelerde yer almışlardı. Yine II. Dünya Savaşı'nda Kanada Ordusu, tarihinde ilk defa, kadınları hemşirelik, kamp takipçiliği ve fahişelik dışındaki bir görev için kaydetmişti. Aynı şekilde Almanya, I.ve II. Dünya Savaşlarında, Güney Afrika ise, II. Dünya Savaşı'nda kadınları, birliklerine büyük ölçüde dahil etmişlerdi.²¹⁸

Kadınların orduya savaşçı kimliği ile dahil edilmesindeki en büyük neden, hiç şüphesiz ki erkek gücünde meydana gelen azalmadır. Yoğun savaş koşullarında ağır kayıplar veren ve bütün erkek güçlerini çatışma bölgelerine taşımak zorunda kalan ordular, kadınları, bu kez de bir takviye aracı olarak kullanırlar. Bu amaçla 1941 yılında Kanada Ordusuna bağlı, Kanada Kadın Kuvvetleri Birliği [CWAC], İngiltere'de 1949'da Kraliyet Kadın Kuvvetleri Birliği [WRAC], Amerika Birleşik Devletleri Ordusuna bağlı Kadın Kuvvetleri Birliği [WAC], ayrıca ABD donanmasına bağlı ayrı bir kadın birliği [WAVES] kurulmuştur. Danimarka'da ise kadınlar 1946'da kara kuvvetlerinde ve deniz kuvvetlerinde, Hollanda'da 1944'te Birleşik Krallık'ta, Norveç'te ise, 1938'de Norveç Ordusu'nda görev almışlardır.²¹⁹ Türk kadınları ise, I.Dünya Savaşı sürerken 1917 yılında Osmanlı Ordusuna bağlı kurulan Birinci Kadın İşçi Taburu içinde

²¹⁸ Enloe, Cynthia, *The Morning After*, University of California Press, London, 1993, s.201-203.

²¹⁹ Moskos, Charles, C., 2000, s.111.

yer almışlar; ancak resmi olarak sisteme 1955 yılında harp okullarına kabulleri ile dahil olabilmışlerdir. Burada Türk kadınlarının savaşıklık deneyiminin Birinci Dünya Savaşı ve 1955 yılındaki bu kabul ediliş ile başlamadığını belirtmek gerekir. Örneğin, 1873-1878 Rus-Osmanlı Savaşında Aziziye Tabyasının kurtarılması hareketinin başında Nene Hatun bulunmaktadır. Kurtuluş Savaşı'nda ise, Yunanlılara silahla ilk karşı çıkanlardan biri Gördesli Makbuledir, Tayyar Rahmiye ise, Güney Cephesinde bir müfreze komutanıdır.²²⁰

Kadınların orduya katılmalarında ikinci bir neden olarak, Birinci Dünya Savaşı öncesi batıda başlayan birinci dalga feminizmin etkisi büyüktür. 1910-1920 arasında süren bu hareket, daha çok orta sınıf, iyi eğitilmiş, kentli kadınlar etrafında yükselmiştir. Bu dönem, kapitalizm geliştikçe, kadınlara yönelik eğitim ve iş imkanı hızla artar, eğitilmiş kadın sayısı yükselir, geleneksel kadın rolüne uygun işlerde kadın sayısı büyür ve öğretmenlik, hemşirelik gibi meslekler kadınların yoğunlaştığı alanlar haline gelir. Böylece toplumsal yaşamdaki etkinliklerin artmasına paralel, sesleri daha güçlü çıkmaya, aile ve toplumdaki konumlarını, haklarını sorgulamaya başlayan kadınlar, peş peşe düzenlenen kalabalık mitingler ve artan kadın hakları dernekleri ile toplumsal yaşamın tüm alanlarında erkeklerle eşit hareket ve çalışma hakları için mücadele ederler. İlk dalga feministler, daha fazla eğitim, sosyal hayata katılma, en önemlisi de kadının aile içindeki konumun yükselmesi taleplerini dile getirmişlerdir. Bütün bu etkinlik ve talepler yankı bulmuş, birçok kadını da etkilemiştir. Birinci dalga feministlerin eşitlik talepleri ile Birinci Dünya Savaşı'nın aynı döneme denk gelmesi,

²²⁰ Durgun, Levent, 2004, s.107.

erkeklerle aynı kapasite ve yeteneğe sahip olduğunu göstermek isteyen kadınlarla, savaşın sebep olduğu ağır kayıplar karşısında takviye savaş gücü arayan ordunun taleplerini kesiştirir. Kadın askerlerin ifadelerinde de bu eşitlik vurgusu ön plana çıkmaktadır:

“Bir erkeğin yapabildiği her şeyi bir kadında yapabilir, hepimiz eşitiz.”²²¹

“(…)Neticede hepimizin beyni birbirine eşit, önemli olan o beyni nasıl kullandığımız. O beyni iyi kullanan erkekte başarılı olur, kadın da başarılı veya her ikisi de başarısız olabilir.”²²²

“Ben, ağabeylerim bunu yapabiliyorsa ben de yapabilirim diye düşündüm. Abilerim gibi olmak istedim.Çocuk iseniz, büyükler gibi olmak istiyorsunuz ve büyükmüş gibi davranıyorsunuz,kız iseniz,erkekler gibi....”²²³

Kadınları orduya katılmaya motive eden bir diğer faktör de aile ortamının etkisi ve bu ortamda silah ve savaşa karşı beliren ilgidir. Hildson, bu faktörü, ailedeki kültürel yapının beslediği çocukluk hayalinin gerçekleştirilmesi olarak yorumluyor.

Filipinler Ordusu'ndan subay Martinez, abisinin silah taşıması ile silahlara olan merakının başladığını, onu kullanmak ve dokunmak için sık sık izin istediğini belirtiyor.²²⁴ Pek çoğu, liselerde askeri temel eğitimin zorunlu olduğu Filipinler gibi ülkelerde yapma silahlarla militarist bir eğitime tabi oluyor ve silahın çocukluk oyuncaklarından biri olduğunu belirtiyor. Silahın oyuncak olabildiği bir çocukluk döneminin hayallerini de şekillendirmesi kaçınılmaz oluyor. Kimisinde ise, tıpkı erkeklerdeki gibi, silahın yüceltildiği ve militarizmi topluma aşılma-

²²¹ Brett, Rachel, Irma Specht, 2004, s.91.

²²² Durgun, Levent, 2004, s.128.

²²³ Brett, Rachel, Irma Specht, 2004, s.91.

²²⁴ Hildson, Anne Marie, 1995, s.71.

nın araçlarından biri olarak başarıya ulaşan film ve reklamların etkisi hakın. Babasının anlattığı savaş anıları, kahramanlık hikayeleri ile büyüyen subay Eco'nun da orduya katılmasında James Bond filmlerinin büyük etkisi var:

“Bir silahla ateş etmek hoşuma gider. Silahı nasıl kullanacağını bilen insanlara hep hayran olmuşumdur. Babamda beni orduya yazılmam da çok teşvik etti. Bu, hayalimi gerçekleştirmenin tek yolu olacaktı.”²²⁵

“Filmlerden çok etkileniyorduk, özellikle ajan filmlerinden”²²⁶

“Bütün hayatım boyunca silahları hep çok sevdim. Çünkü silahları çok seven bir ailede büyüdüm.”²²⁷

Kadınlar için asker olmayı cazip hale getiren bir önemli etken de ekonomik nedenlerdir. Okula devamları ailelerinin maddi yoksunluğu ile kesilen ya da üniversite mezuniyetinin ardından iş bulamayan kadınlar için ordu sürekli maaş, emeklilik imkanları ve yararlanacakları sosyal hizmetler sağlar. Ayrıca, kadınlar, orduda kariyerlerini geliştirebilecekleri yüksek öğrenimlerine de devam edebilirler:

“Orduda para kazanıyoruz, ordu sürekli bir maaş demek.”²²⁸

Bu nedenlerle orduya katılan kadınlar, hegemonik erkekliği tanımlamanın bir aracı olan askerlik eğitimi boyunca temel bir paradoks oluştururlar. Orduda kadının varlığı, savaşın ve askerliğin kadının işi olmadığını iddia eden militarist sistemin keskin bir ikilemine işaret eder. Bu ikilem, ordu yöneticilerinde de sıkıntı yaratmış, pek çoğu kadınların dahil edilmesine itiraz etmişlerdir. Körfez Savaşı'nın ardından, Amerika Kongresi Komisyonu'nda yer alan modernleşmecî modeli savunanlar ile ge-

²²⁵Hilsdon, Anne Marie, 1995, s.79.

²²⁶Ibid, s.92.

²²⁷Ibid, s.93.

²²⁸Ibid, s.43.

leneksel modeli savunanlar arasında tartışmalar yaşanmış, bunun sonucunda 1992'de bir araştırma yaparak rapor hazırlanmasına karar vermişlerdir. Komisyonun raporunda geleneksel rolü savunanlar, kadınların daha güçsüz bir cins olduğunu ileri sürerek cephe görevlerine katılımının doğru olmadığını savunmuşlardır. Görüşün savunucularından biri de komisyon üyesi Tümgeneral Samuel G.Cocker'dır:

"Kadınların muharebe alanları içinde yer almaları, bu alandaki etkinliği azaltacak bir girişim olarak değerlendirilmelidir. Ben en etkili birliklerin, personelin tamamının erkekler tarafından oluşturulduğu birlikler olduğunu ve kadınlara kapalı tutulan pozisyonların aynı şekilde kalması gerektiğini düşünüyorum."²²⁹

Kadınların birliklere savaşçı kimliği ile dahil oluşları, cinsiyetçi dikotomileri geçersiz kılar. Bunların en önemlilerinden birini hiç şüphesiz ki kadın-ev özdeşleştirilmesi oluşturur. Korunması gereken anne, eş, sevgili olan kadın figürü, savaş ve askerlik sırasında erkekleri "koruyan" savaşçı rolüne motive etmenin çok etkili bir aracını oluşturmaktadır. Elshtain, kadın ve erkek arasında eşit olmayan bir kimlik anlayışına dayalı korunan-koruyucu ikilemine dair analizinde, erkekleri "savaşçı ruhlar", kadınları da korunan "güzel ruhlar" olarak tanımlamaktadır.²³⁰ Erkekler için kadınlar, uğruna çarpışmayı, ölümü göze alacağı, cephe gerisinde bekleyen güzel ruhlardır. Ancak, kadınların cepheye dahil edilmesi ile geride bekleyen kadın figürü sarsılmakta, kadın-ev eşleştirilmesi dağılmaktadır.

Bir diğer önemli ikilem ise, cinsiyetçi sistemin zayıflık, korkaklık, pasiflik, acizlikle ilişkilendirdiği ve bundan dolayı ikinci

²²⁹ Akt. Durgun, Levent, 2004, s.17.

²³⁰ Elshtain, Jean Bethke, *Women and War*, Littlefield, New York, 1987, s. 4.

sınıf vatandaş olarak değerlendirdiği kadınların savaşçı kimliğinin eşitsiz cinsiyet ilişkilerini sarsacak bir şüpheye sebep olmasıdır. Kadınlar gerçekten şiddet kullanma yetisinden yoksun mudurlar ya da erkekler kadar saldırgan olabilirler mi? Nitekim birçok kadın bütün eğitim boyunca en çok ateş etme tatbikatından zevk aldığını belirtmiş ve bu konuda başarılı olduğunu da göstermiştir. II. Dünya Savaşı'nda, ABD Ordusu donanma birliklerine bağlı WAVES'in komutanı da, kadınların talim süreçlerinde oldukça başarı gösterdiklerini belirtir:

“Şunu tereddütsüz belirtmeliyim ki, istisnasız her subay adayı, birliğin belirlendiği yüksek seviyedeki standartlarda ve başarı kriterlerinde eşit olduklarını göstermek için çok azimliydiler ve bunu da kanıtladılar.”²³¹

Kadınların bu konudaki istek ve başarıları, erkekliği yücelten eşitsiz cinsiyetçi ilişkilere bir darbe demektir ve bu tansiyonu hisseden ordular, böyle bir durumda belirli stratejiler geliştirerek, kurumun eril karakterine tehdit oluşturmayacak önlemler alma ve arama yoluna giderler.

Kadınlar genelde erkeklerden ayrı birliklerde istihdam edilmiş ve çatışma cephelerine dahil edilmemişlerdir. Bu uygulama, kadınların asker kimliğiyle orduya dahil edilmesiyle geleneksel dışlamacı tutumun aslında terk edilmediğini gösterir. Muharebe ortamından uzak tutulması, cephe gerisine yerleştirilmesi ile kadınlar, hem güç kullanımından uzaklaştırılır ve böylece sertliğin, şiddetin erillikle özdeşleştirilmesi garanti altına alınmaya çalışılır, hem de kadınların çatışma koşullarında erkekler tarafından “korunması” gerektiği mitosu devam ettirilerek erkek askerlerde bir ikilem yaratmadan savaşçı rolü an-

²³¹ Campbell, D'Ann, “The Regimented Women of World War II”, *Women, Militarism and War: Essays in History Politics and Social Theory* içinde, J.B.Elshtain ve S.Tobias [ed.], Rowman&Littlefield, Lanham, MD,1990, s.112.

lamalı kılınmaya çalışılır. Bu durumun, bilinçli bir stratejik uygulama olabileceği gibi, kökleşen geleneksel önyargılar eşliğinde bilinçsizce uygulandığını da belirtmek gerekir. Kadınların daha güçsüz bir cins olarak görülmesi, savaş etkinliği üzerinde olumsuz etkide bulunabilecekleri endişesine yol açmıştır. Kadınların daha çok destek ve hizmet birimlerine verilmelerinin gerisinde bu endişe bulunmaktadır. Ordu içinde piyade, tank ve top gibi sınıflara, hava kuvvetlerinde uçan savaşçı ve bomba personeline, deniz kuvvetlerinde ise, deniz altılar ve savaş gemilerine dahil edilmemişlerdir. Bu dışlamaya gerekçe olarak genellikle kadın ve erkek arasındaki fiziksel farklılıklar gösterilir. Kadın ve erkek arasında boy uzunluğu ya da kas gücü gibi anatomik farklar, fiziksel güce gereksinim duyulan askeri görevlerde kadınları dezavantajlı kılar. Bu durum, kadınların performansının erkeklerden daha düşük olmasına ve aynı seviyede sonuç elde etmek için kendilerini daha fazla zorlamalarına neden olmaktadır.²³² Kadınların erkeklerden daha küçük kemik yapısına sahip olmaları daha fazla sakatlanma riski demektir. Kas kuvveti, kasların dayanıklılığı ise, askeri görevlerle yakından ilgili olan faktörlerdir. Sürat koşusu, tepki hareketleri, çeviklik koşusu, merdiven çıkma inme gibi zorlu alıştırma ve eğitimler ise, fiziksel dayanıklılık gerektirir. Bu nedenle kadınlar ağırlıklı olarak destek ve ikmal birliklerine yerleştirilmişlerdir.

Feminist literatürde, fiziksel farklılıklar vurgusunun bir bahane olduğu iddia edilir. Kadınların istihdam edildiği yedek birliklerin durumuna bakılması bu iddiayı haklı çıkarır niteliktedir. I.Körfez Savaşı'nda kadınlar, hava silahları görevlisi, istihbarat ve iletişim uzmanlığı gibi sıra dışı görevleri icra etmiş-

²³² Akt. Durgun, Levent,2004,s.47.

lerdir.²³³ Bu savaşta görevli Orgeneral Clara Adams Ender, kendilerinin de erkekler gibi aynı zorlukları göze aldıklarını belirtiyordu.²³⁴ Üstelik kadınların yerleştirildiği destek birlikleri ile savaş birliklerinin bulunduğu bölgelerin de benzer riskler taşıdığı görülür. Çatışma esnasında, muharebe birlikleri ile destek birlikleri arasındaki sınırların savaş esnasında çok sık değişiklik gösterdiği, sınırların keskin olmadığı bilinmektedir. Destek birliklerinde görev yapan kadınlar, ön saflardaki erkek askerler gibi düşman bölgelerine geçebilir veya esir düşebilirler, öldürülebilirler. Bu durum erkeklerle eş çatışma eğitimi alan kadınların durumunu daha da zorlaştırmaktadır. Örneğin, Irak Savaşı'nda 13 kadın ölmüş, bu ölümlerin 5'i de dost ateşi ile gerçekleşmiştir. Buna ek olarak, Kristof, çok çarpıcı bir gerçeği dile getirmektedir. Savaş sırasında kadın tişörtünün bile önemli bir koruma aracı olarak kullanıldığını, en tehlikeli yollarda, herhangi bir baskın durumunda keskin nişancılar ateş etmekte tereddüde düşün diye erkek askerlerin kadın askerlere araçların önünde oturmayı teklif ettiğini söylemektedir.²³⁵ Bu, ordunun, zayıf, güçsüz oldukları gerekçesi ile kadınları, tehlikelerden uzak tutup, korunması gerektiği için yedek birliklere yerleştirme uygulamasını düşündürücü klan bir çelişki taşır. Bu uygulamanın cinsiyetçi bir bahane olduğu iddiası yine bugünün teknolojisine dayandırılarak haklılaştırılır. Günümüz teknolojisi, beceri, refleks ve beyinlerin önem kazandığı bir teknolojidir. Modern silahların kadınlara muharebe ortamında eşit katılma imkanı verdiği, bu donanımlı silahların kadınlara

²³³ Ibid, s.45-51.

²³⁴ Ibid.

²³⁵ Ibid, s.63.

erkekler kadar iyi savaşma fırsatı verip, savaşın olumsuzluklarından koruyabildikleri savunulmaktadır. Bu iddiaya gösterilen en önemli kanıt ise, kadınların yeni jenerasyon uçaklarda erkeklerden daha başarılı olmasıdır.²³⁶ Bu uçaklarda zaten bir sorun olduğunda pilot otomatik olarak özel kuvvetler veya piyade personeli haline gelebilmekte, bundan sonrası sadece askerin beceri ve tecrübesine kalmaktadır. Fakat kadın-erkek arasındaki fiziksel farklılıkları gittikçe kapatan teknolojik kolaylıklar olsa da, kadınların cephe gerisinde istihdam edilmesine neden olan önemli faktörlerden biri de, hiç şüphesiz, kadının, çatışma esnasında düşman eline geçmesinin, esir düşmesinin tehlike olarak görülmesidir. Çatışma sırasında birlikten bir kadının ele geçirilmesinin, “koruyucu” kimliğini benimseyen, bu kimlikle motive edilen askerlerin performansını düşürdüğü iddia edilir. Bu durum erkek askerlerin kendilerini başarısız hissetmelerine neden olur. Ayrıca, Yuval-Davis’in işaret ettiğı gibi modern ulus yaratma projelerinde, kadınların ulusal grupların biyolojik üreticileri ve ulusun farklılıklarını gösteren semboller olarak görülmeleri, kadınları, ulusun saflığı adına düşman saldırısından korunması gerekenler olarak namus kavramıyla bütünleştirmektedir. Bu durumun tipik bir örneğı, hiç şüphesiz ki Derim bombardımanına katılan kadın pilot Sabiha Gökçen ve Atatürk arasındaki geçen diyalogda görülür. Gökçen’in anılarında, bu bombardımana katılmaya Atatürk’ü ikna ettiğı fakat bu iknanın “namusunu koruma” şartına bağlandığı ve katılımının ancak bu şartla onaylandığı görülür. Böyle çetin bir çarpış-

²³⁶ Howes, Ruth H., Michael R. Stevenson, “The Impact of Women's Use of Military Force”, *Women and the Use of Military Force* içinde, R. Howes ve M. R. Stevenson [ed.], Lynne Rienner, Boulder, CO, 1993, s. 212.

maya katılmada bir “kız” olarak karşılaşacağı güçlükleri ve “düşman eline düşme ihtimalini” vurgulayan Atatürk’e, Gökçe’nin, “Hakkınız var. (...) Şayet böyle bir şanssızlık olursa, hiç merak etmeyin, ben kendimi onlara canlı teslim etmem.” der. Bunun üzerine Atatürk, Gökçen’e kendi silahını verir ve böyle bir durumda, “silahı ya karşısındakine ya da kendi beynine boşaltmaktan asla çekinmemesini” öğütler.²³⁷ Bu örnekte, hem “yabancı” elinin değmesi tehditi karşısında Gökçe’nin bedeni üzerinden “vatan namusu” üretilir, hem de “koruyucu” erkeğin olmadığı durumda silah, erkek adına, onun kadın bedeni üzerindeki denetimi ve sahipliğini korur.

Türk Ordusunda 2001 yılından beri kadınlar, masa başı işlerde ve karargâhlarda istihdam edilmektedirler. Kadınlar orduda daha çok toplantı, resmi tören ve davetlerde estetik aracı olarak kullanılmaktadırlar. Türkiye 1955 yılında Harp Okullarına ilk defa kız öğrenci olarak dünyada da bir ilke imza atmış ve bunu duyurmak, “modern Türkiye’nin bu başarısı”nı görünür kılmak için davet, resmi balo ve yemeklerde en çok kız öğrenciler kullanılmıştır. Bu durum kadınlara verilen modernleşmenin gösterenleri olma misyonuna bir örnek oluşturmaktadır. Türk Silahlı Kuvvetleri 2000 yılı mezunu bir kadın subay bu rahatsızlığını şöyle anlatıyor:

“Ta harp okulundan beri böyle bu. Ne zaman bir tören olsa veya açılış olsa bayan öğrencilerin asli görevi, belgeleri, diplomaları veya çiçekleri taşımak, tepsi içinde makas tutmaktır. Hatta biz aramızda dalga geçerdik “uzman tepsi içinde makas tutucu”, “uzman çiçek verici” gibi. Belli bir noktadan sonra rahatsızlık veriyor. Çünkü bunun için alındığınızı dü-

²³⁷ Akt. Altınay, Ayşegül, 2000, s.254.

şünmüyorduk. Aldığımız eğitim ile bu yapılanları bağdaştıramıyorduk.”²³⁸

Kadınların orduya alınmasının, yerleşik cinsiyetçi tanımlamalar eşliğinde yürümesinin sonuçlarından birisi de kadınlara farklı politikalar uygulanmasıdır. Bu da eşitsiz güç ilişkilerini tekrar tekrar üretip, garanti altına alır. Ordu içi eğitim, kadınlara ayrımcı politikalar uygulanan bir süreçtir, Hildson'un da vurguladığı gibi, “erkek bedeninde bir asker olmak ile kadının bedeninin de asker olmak aynı şey değildir”²³⁹, farklı pratikleri ve denetimi gerektirir. Askerliği kadınlığın tam karşısı olarak konumlayan militarist sistem, bu noktada kadınların asker olarak nasıl değerlendirileceği problemi ile karşı karşıyadır. Bu amaçla kadınlar, hem bir asker, hem de bir kadın olarak iki kat daha denetlenip, disipline edilirler. Örneğin, çoğu zaman fiziksel gerekçelere dayandırılarak kadınlara erkelerden daha hafif bir temel eğitim uygulanmaktadır. Zamanlamayı disiplin altına almak için yemek saatleri, her sabah kalkış saatlerini belirten alarmlar, bütün olarak hareket etme disiplini yerleştirmek için sabah koşulları ve birlikte zorunlu söylenen marşlar, komut eşliğinde yenilen yemekler, geceleri çalan tatbikat alarmı askeri disiplinin ayrılmaz unsurlarıdır. Söz konusu kadın askerler olunca, disiplin aracılığıyla itaatkar eril bedenler üretiminin yeniden cinsiyetlendirildiği görülür. Erkeklerin kadınlardan daha sert cezalar alması, kadınlara emirlerin birkaç kez tekrarlanması, eğitimlerde kadınlara erkeklerden farklı olarak verilen mola- lar ve kadınların çatışma ortamında hayatta kalma taktiklerinden yoksun bir temel eğitime tabi olmaları gibi.²⁴⁰ İkinci Dünya

²³⁸ Durgun, Levent, 2004, s.119.

²³⁹ Hildson, Anne Marie, 1995, s.49.

²⁴⁰ Hildson, Anne Marie, 1995, s.73-76.

Savaşı sırasında da, Pentagon, Amerika Kadın Kara Kuvvetlerine savaşta hayatta kalma tatbikatlarının kadınların eğitim sürecine dahil edilmesine gerek olmadığını çünkü ön cepheye gönderilmeyeceklerini belirtir.²⁴¹ Bu savaşta Tunus'taki General Eisenhower birliğinde görevli bir kadın subayın başından geçen bir olay, kadınların cephedeki eksikliklerinin fiziksel yetersizlikten öte, bu konuda önyargıyla yaratılan eğitim eksikliğinden kaynaklandığı iddiasını doğrulamaktadır:

“Ön tarafta açılan ateşten bize doğru gelenlerden kaçamaya çalışırken, bir yokuştan aşağı yuvarlanırdım buldum kendimi. Burada, Amerikan, İngiliz, Fransız, Alınan tanklarını gördüm. Yaklaşık bir buçuk saat dolaştım. Ve geri barakaya dönmeye karar verdim, bu sırada gözümde, parlak şeritler takıldı ve ateşlerden beni general kurtardı ve sordu, “Senin için iyi bir gezi miydi Scottie? İyi olduğuna sevindim. Tellerde asılı olan bu kırmızı şeritlerin anlamını biliyor musun? şeritler, mayından temizlenmemiş bölge anlamına gelir.”²⁴²

Günümüzde, sağlık problemleri yaratabileceği gerekçesiyle Norveç dışındaki hiçbir ülkede kadınlar deniz altı birliklerine alınmamaktadır.²⁴³ Tabi bu konuda en sık dile getirilen gerekçelerden birisi de özel eğitim masraflarının yüksekliğidir. Bazen de erkek eğitmenler, kadınları bu konuda eğitmek için zaman harcamak istemediklerini, bunun çok vakit alıcı ve sınırlandırıcı bir süreç olduğunu söylüyorlar.²⁴⁴ Erkeklerin ağırlıklı olduğu bir sistemde erkeklerin olumsuzlukları bireysel olarak, kadınların olumsuzlukları gruba mal edilerek farklı bir değerlendirmeye tabi oluyor. Erkeklerin hatası istisna tutulurken, kadın başarısızlıkları cinsiyet özelliklerine bağlanıyor.

²⁴¹ Campbell, D'Ann, a.g.m., s.114.

²⁴² Ibid, s.113.

²⁴³ Moskos Charles, 2000, s.112.

²⁴⁴ Campbell, D'Ann, a.g.m.

"Benim yaptığım bir şey bütün bayanlara mal ediliyor. Bizim hatalarımız daha fazla büyütülüyor."²⁴⁵

Kadınları rahatsız eden farklı uygulamalardan biri de üst kademelerin kendilerine yönelik davranışlarının erkek askerler arasında farklı yorumlanması ve bunun kendilerine olumsuz değerlendirmesi olarak dönmesidir. Böyle bir ilişki biçimi, erkeğin karşısında azalan bir kadın otoritesine işaret eder. Kadına çocuk gibi davranılması, erkeğin hakimiyetini ve kadının buna tabiiyetini güçlendirmektedir.

Kadınlar üzerindeki kontrolü farklılaştıran bir diğer konu da kadınsı görüntü meselesidir. Bir yandan kadınlara asker oldukları için eril değerler yerleştirmeye çalışılırken, diğer taraftan da bir kadın olarak kadınsı özelliklerinin vurgulanması, görünüş ve hareketlerinde kadınsılığın ön plana çıkması sağlanmaya çalışılır. Fiziksel eğitimin kadınlarda kas ve vücut yapılarında değişimi yarattığı vurgulanır. Yüksek ve sert ses tonuyla konuşmak, omuzlar dik ve sert adımlarla yürümek zarif tavırlardan uzaklaşmak, ciddi bakışlara sahip olmak gibi davranışsal değişiklikler de görülmektedir. Birçok kadın bu süreci gruba aidiyet hissi verdiği için olumlu değerlendirirken, kimi kadın subaylar bu durumdan rahatsız olmaktadır. Amerikan Ordusundan bir kadın subay, "sürekli pantolon giymek zorunda olmak[ın], kaslara sahip olmaktan hiç hoşlanmadığını"²⁴⁶ ifade ediyor. Fakat çoğunun, geçirilen uzun dönem sonunda hoşlanmasalar da, erkeksi tavırları benimsemediği görülüyor. Böyle bir durumda, uyum ve farklı kalmayı tercih etme, kadınların sisteme ayak uydurmak amacıyla kullandıkları iki teknik olarak kendini göste-

²⁴⁵ Durgun, Levent, 2004, s.123.

²⁴⁶ Campbell, D'Ann, a.g.m., s.110.

riyor. Howes ve Stevenson ise, sistem içinde farklılığını vurgulamak isteyen kadın sayısının az olduğunu, kadın askerlerin daha çok uyum politikasını tercih ettiklerini belirtiyorlar:

"Kendilerini korumak adına erkek meslektaşların tutumlarını edinmeye çalışırlar. İlave olarak erkek egemen alanlarda yer alan kadınlar üzerinde yapılan araştırmalarda adaptasyonun iki ana yaklaşımı olduğu görülür. Grubun bir parçası haline gelme veya grup içinde farklılaşma. Birinci durum, kadınların erkeklerin tanımalarını ve kültürlerini kabul ederek bu yapı içine girmeyi kabul etmek anlamı taşımaktadır. İkinci durum ise, kadın gruplarının erkek ağırlıklı topluluklar içinde etkin bir biçimde dışlanarak, destek, iş birliği ve arkadaşlık ilişkilerinden mahrum bırakılarak daha kötü iş şartlarına maruz kalmaları anlamını taşır. Her iki yaklaşım da kadınların organizasyon içinde ve kültürde bağımsız bir kimlikle var olmalarını engellemektedir."²⁴⁷

Kanada Ordusu, 1942 yılında kadın askerler için hazırlattığı gösterişli üniformaların sertlik, otorite, güç gibi eril özellikleri çok fazla yansıttığını düşüncesinden rahatsızlık duyar ve 1944 yılındaki bir kararla pantolonu sadece jip kullanıcılarına izin vererek araba kullanan diğer bütün kadın personele etek zorunluluğu getirir.²⁴⁸ Ayrıca kadınların çekiciliğinin tekrar kazandırılması ve eril özellikler olarak tanımlanan sert, ciddi, otoriter bakışları yansıtmaması için kadın personele sınırları çizilerek makyaj serbest kılınır. Canlı renklere olmayan tırnak ojeleri ve abartıya kaçmayan far ve rujlarla hafif makyaj düzenlemesi getirilir. Türk Silahlı Kuvvetlerinin İç Hizmet Yönetmeliği'nin makyaj ile ilgili maddesi de göz için hafif olmak koşulu ile gri, siyah ve beyaz renklerde göz farına, hafif ve uygun tonlarda ruj ve eye linere, evlilik yüzüğü dışında bir veya iki bilezik ve yüzü-

²⁴⁷ Howes, Ruth R, Michael R. Stevenson, a.g.m., s.209.

²⁴⁸ Pierson, Ruth Roach, *They Are Still Women After All: Wartime Jitters over Femininity*, McClelland and Stewart, Toronto, 1986, s.37.

ge”²⁴⁹ izin verilir. Bu şekilde, en ince ayrıntıya kadar kadınlık göstergeleri kontrol altına alınır. Ayrıca, kadınsı görünüş ve tavırlar, militarist sistemin karakteristiğinden biri olarak heteroseksüellikle de son derece uyumludur. Çünkü erkeksi özellikler, kadınları lezbiyenlik suçlamasıyla karşı karşıya bırakabilir. Eğitimden sonra yürüyüşleri, konuşmaları, kısa saçları ve geniş pantolonlarıyla erkeği andıran kadın askerler, erkek askerlerin kendilerine karşı koşullanarak, lezbiyen olduklarına inanmaya başladıklarından şikayet etmektedir. Lezbiyenlik, sistem için kadınların özel hayatlarını denetim altında tutmanın araçlarından biri haline gelir. Hiç evlenmemiş olanlar, çok fazla sigara içenler, içki içenler, kart ve voleybol oynayanlar en çok şüphelenilenler olur.

Erkeğin zevki ve rahatlamasının bir aracı olarak görülen kadının bedeni, bunun tecavüz, askeri fuhuş gibi pratiklerle de desteklendiği bir ortamda kaçınılmaz olarak cinsel taciz ve istismarlara açıktır. Ancak, erkek askerlerin cinsel istekleri çeşitli pratiklerle güçlendirilmeye çalışırken, kadınlardan tam tersi bir şekilde, bu isteği bastırması beklenir; hatta erkek taciz ederken bile tacize neden olmak ya da durduramamak kadının suçu gibi algılanır. Kadın askerden, erkek meslektaşının cinsel taleplerine direnmesi beklenirken, erkeğin kadın meslektaşına yönelik cinsel isteği, tacizi sorgulanmadan kalır. Militarist sistem, kadınları erkeksilikten uzaklaştırmak için bir yandan onları çekici kılacak uygulamalara başvurur, bir yandan da onlardan bu çekiciliklerini kontrol etmelerini bekler ya da doğrudan kontrol eder. Amerikan Deniz Kuvvetlerinden bir kadın subayın, komutanla ofiste yalnız kaldıklarında kapıyı hep aralıklı bırakma-

²⁴⁹ Durgun, Levent, 2004, s.B-2.

ya dikkat ettiğini söylemesi, bir başka deniz subayının ise, komutanın kapıyı kilitlememesi için anahtar deliğine bir şeyler sıkıştırdığını belirtmesi²⁵⁰, sürekli tehdit altında hissedilmenin baskısını ve bu baskıdan ötürü kontrollü davranmak zorunda kaldıklarını örnekler. Resmi davetler, özel kutlama ve törenler ise, kadınların bedenlerini ve cinselliklerini en çok kontrol etmeleri gereken zamanlar olmaktadır. Sivil elbiseler içindeki görüntüleri böyle gecelerde ayrı bir yük getirir. Bir kadın subay böyle zamanlarda üzerlerindeki baskıyı çok iyi özetliyor:

“Erkek subaylara dokunarak konuşmamalısınız. Hep karşıya bakmalı, mesafeli oturmalsınız, samimi yaklaşımlardan ve sıcak mimiklerden uzak durmalısınız. Şarkı söyleyebilir, dans edebilirsiniz ama daima kontrol içinde yapmalısınız”²⁵¹

Erkek askerlerin, kadınları bir seks hedefi olarak görmelerine neden olan askerlik hizmeti ve eğitimi, bu özelliğini hiç şüphesiz ki 1991'de Tailhook skandalı ile göstermiştir. Emekli ve aktif havacıların katıldığı 1991'deki Tailhook Kuruluşu'nun toplantısında 26 kadın hava subayı, birkaç erkek hava subayı tarafından zorla taciz edilmiş, saldırılmış ve aşağılanmışlardır. Olay basına yansımış ve konu ile ilgili rapor Hava Kuvvetleri Komutanı'na sunulduğunda, komutan, olayı görmemezlikten gelmedikleri için şikayet eden kadın subayları suçlamıştır.²⁵² Bu yüzden, Campbell, asker olmak isteyen kadınları askerlikten soğutmak için cinselliğin karalamaya dayalı bir yıldırma politikası olarak da kullanıldığını belirtir. 1943 yılında Amerika Birleşik Devletleri Kadın Birliklerinde de böyle bir karalama kampanyası etkili olmuş, bu personeldeki bütün kadınların aslında

²⁵⁰ Campbell, D'Ann, a.g.m., s.114.

²⁵¹ Hilsdon, Anne Marie, 1995, s.67.

²⁵² Enloe, Cynthia, 1993, s.211-13.

birer fahişe oldukları söylentisi yayılmıştır.²⁵³ Deniz Birliklerindeki kadın subaylar, bu söylentilerin ardından kendilerine birçok erkek denizcinin birlikte olmayı teklif ettiğini belirtmiştir. Böyle bir yorum, çoğu erkek askerin savaşmayı göze alacakları kadının ancak evde olabileceğini düşüncülerinden kaynaklanmaktadır.

Kadınların silahlı birliklere alınmaları, yalnızca ordu içinde ikilem ve karışıklıklara sebep olmamıştır. Ordunun kadınlara olan ihtiyacı, bazı toplum kesimlerinde cinsiyetçi rollerin değişeceği yönünde bir paniğe de yol açmış; bu durum kadınlık ve erkeklik değerlerini yok edecek bir girişim ve tehdit olarak değerlendirilmiştir. Kadınların savaş için seferberliği, toplumun eve bağımlı kadın idealini sarsmaktadır. Toplum desteğinin kendi gücü üzerinde etkisini azaltmak istemeyen ordu, geniş kesimlerin değerlerine karşı hassas davranmıştır. Bu konuda da halkı sakinleştirmenin bir aracı olarak da en çok medya organlarını kullanır. Westinghouse, II. Dünya Savaşı sırasında, “Bunlar, yarınların dünü olacak” başlıklı iki sayfalık bir ilan bastırır.²⁵⁴ Böylece, bunun geçici bir dönem olduğu, savaş biter bitmez kadınların evlerine, geleneksel rollerine döneceğinin mesajı verilir. Reklamlar ve fotoğraflar aracılığıyla kadınlıklarından hiç bir şeyin eksilmediği vurgulanmaya çalışılır; bu aslında kadınlara da kadınlık değerlerinin tekrar tekrar hatırlatılmasıdır. Aslında kadınlığa karşı hissedilen her tehditle kadınlık daha çok vurgulanmakta, aynılar daha da keskinleştirilmektedir. Bir erkeğe eril değerler [güçlü-sert, otoriter, savaşçı-cesaretli vs..] vererek “gerçek bir erkek” yaratmayı hedefleyen askerlik hizmeti,

²⁵³ Ibid, s.112.

²⁵⁴ Pierson, Ruth Roach, 1986, s.33.

söz konusu kadınlar olunca, askeri hayatın kadınlıklarından hiç bir şey götürmemesi için çabalamaktadır. Pierson, bu amaçla, Kanada Ulusal Güvenlik Konseyi'nin kadın birliklerine güzellik dersi koyulmasını önerdiğini, kadınların büyük aynaların karşısına oturup, doğal ve çekici görünmenin yollarını uzmanlardan öğrenirken çekilen fotoğraflarının yayımlanması için gazetelere verildiğini belirtiyor.²⁵⁵ Bağımlı olarak tanımlanan kadınların bağımsız hale gelmesinden, böylece erkek egemen cinsiyetçi iktidarın değişmesinden kaynaklı korkular mizah ve karikatürlerde resmedilebilir ve tepkileri kışkırtmanın bir aracı haline gelebilir. 1945 yılında popüler bir Kanada dergisi de bu korkuyu, evde, bir elinde temizlik bezini tutan, bulaşık önlüğü giymiş bir erkeği, üniforma içinde kapıdan giren ve çamurlu postallarıyla erkeğin temizlediği yerlere basarak geçen karısına öfkeyle bakarken resmetmiştir.²⁵⁶

Bugün ise, kadınların ordu içindeki oranları gittikçe artış göstermektedir. Özellikle Soğuk Savaş'ın ardından devlet gücünün askeri güç yerine ekonomik güce dayandırılması, erkekliğin de fiziksel güç kullanımına bağlı tanımının önemini yitirmesine sebep olmuştur. Bu gelişmelere bağlı olarak dünya çapında ordular yeni bir döneme girmiştir; yeni modeller bu dönem personel de küçültme, kadınların istihdamı, zorunlu askerliğin kaldırılması ve gönüllü, profesyonel askerlik gibi yapısal değişiklikleri içerir.

Bugün ABD Ordusu'nda kadınlar, çatışma rolleri dışında bütün görevlere dahil edilmektedirler. İngiltere ise, 1992 yılında Kraliyet Ordusu Kadın Birliklerini kaldırmış ve tamamen

²⁵⁵ Ibid, s.34.

²⁵⁶ Ibid.

İngiliz Ordusuna dahil etmiştir. Hava kuvvetleri kadınların sayılarının en fazla olduğu birliktir. Almanya'da ise kadınların %75'nin tıp ve müzik birliklerinde dahil edilmesini adil bulmayan mahkeme bu konuyu Federal Anayasa Mahkemesine bildirmiştir. Mahkeme, uygulamayı, vatandaşın eğitime, yeteneğine göre istediği mesleği seçme hakkını veren, bu konuda kadın-erkek ayrımı belirtmeyen Anayasa'ya aykırı bulmuş ve Alman Ordusu'ndan gerekli düzeltmeleri yapması istenmiştir. Bu tartışma Almanya'da bugünde devam etmektedir. Kanada Ordusu'nda ise kadınlar, denizaltılar dışında bütün rollerde görevlendirilmektedirler, 1973 yılından beride barış görevlerinde yer almaktalar.²⁵⁷ Kanada Ordusu'nda bugün cinsel taciz ve istismarları anında iletebilecekleri 24 saat açık şikayet hattı bulunmaktadır. Yeni Zelanda'da ise, 1998'de artan cinsel taciz suçlamaları sonucunda başkanlığını Dr.Clara Burto'nun yaptığı İnsan Hakları Komisyonu ve Yeni Zelanda Savunma Kuvvetlerinden oluşan birleşik bir grup, yaptıkları teftiş sonucunda personelin tavırlarını ve uygulanan politikaları eleştiren ve bu yönde öneriler sunan bir rapor hazırlamıştır. Yeni Zelanda Ordusu bu önerileri göz önüne alarak yasal düzenlemeler yapmak zorunda kalmıştır.

İsrail gibi kadınların da askerliğinin zorunlu olduğu bir ülkeye yönelik güncel bir çalışma²⁵⁸, burada da ayrımcı politikaların uygulandığını gösterir. Son zamanlarda ordu personeline yapılan küçültmelerde ilk hedef kadınlar olmuştur, 1994 yılında zorunlu askerlik erkeklere 3 yıl iken, bu süre, kadınlarda 2 yıl ya da 24 aydır.

²⁵⁷ Moskos, Charles C.,2000,s.22-63.

²⁵⁸ Ibid.

Bunlar dışında Norveç Kraliyet Hava Kuvvetleri'nde bir kadın albaylığa terfi etmiştir. Yine Norveç'te ilk defa bir kadın Savunma Bakanı görev yapmaya başlamıştır. Norveç'te kadınlar, Kore, Orta Doğu, Bosna, Kosova'da barış operasyonlarına katılmışlardır. Belçika'da 1998 yılında ilk kez, dokuz kadın mayın aranma araçlarında görev yapmaya başlamışlardır.²⁵⁹

Gelişen teknoloji ile birlikte, fiziksel farklılıklar bahanesi geçerliliğini yitirdiğinden bu kez de hamilelik olgusu bir engel olarak sunulmaya başlanmıştır. Yukarıda saydığım ülkelerin tümü de kadın personeline doğum öncesi ve sonrası izin vermektedir. Örneğin, Türk Silahlı Kuvvetlerinde bu süre doğum öncesi üç, sonrası altı haftadır. Kadın subayların bu dönemlerde mesleklerinden ayrı olmasının iş gücü kaybına neden olacağı düşünülür. Çalıştığı birimden uzun süre ayrı kalan personelin izin dönüşü birimine yeniden konsantre olması için gereken süre hem zaman hem de maddi açıdan kayıp olarak görülmektedir. Oysa, problemin temelini cinsiyetçi sistemin kadına biçtiği rol oluşturmaktadır. Çocuğa bakmayı, büyütmeyi kadının görevi olarak kodlayan sistem, kadının meslek hayatını da şekillendirmeye devam ederken, bu süreçte babanın rolü sorgulanmaz. Cinsiyetçi bakış açılarının kuralları biçimlendirdiği bir alanda kadınların eşitliğinden söz etmek imkansızdır. Çocuk bakımı ile ilgili gerekli izinler dönüşümlü olarak babaya da verilebilecekken bu gerçek göz ardı edilir. Kaldı ki sağlık nedenlerinden dolayı erkekler de uzun ya da kısa süreli izinler kullanabilirler. Ancak izin kullanma sadece kadınlara özgü bir durum olarak değerlendirilir. Sonuç olarak bu kurala bağlı oluşan önyargı kadınlarda ikilem yaratmakta, birçok kadın çocuğu ile işi

²⁵⁹ Ibid, s.91-111-131-270.

arasında kalmakta, bu psikolojik baskı da verimini düşürücü bir etki yaratmaktadır:

“(...) Yirmi yıl hizmet hayatını düşünecek olursanız maksimum iki çocuğu olan bir bayan subay bir yıl izin kullarınır olur ki bence erkek subaylar için bu oran daha fazla olabilir.”²⁶⁰

Kadınların toplumsal önyargıları aşarak orduya katılmaları, eşitlik açısından önemli bir adım olarak görülse ya da bazıları tarafından cinsiyet normlarını altüst edecek bir tehdit olarak algılansa da, aslında bu gelişme kadınların militarizasyonunu kuvvetlendirici etkide bulunur. Nitekim ordudaki görevlerinin ardından sivil hayata dönen ya da emekliye ayrılan kadınlarda adaptasyon sorunu ve bu kadınların tıpkı erkekler gibi ordu mensubu dışında kimseye güvenmedikleri, şüpheyile hareket ettikleri gözlemlenmiştir. Ayrıca askeri disiplini özümseyen kadınların çocuklarını da bu disiplin çerçevesinde yetiştirmeye çalıştıkları, çocuklarını soru sormayan ve söyleneni sorgulamaksızın yapan bir asker gibi davranmaya yönelttikleri de görülmektedir.²⁶¹ Bunun, eşitsiz güç ilişkilerinin değiştirilmesi, militarizmin itaatkar ve pasif bedenler üretmesine son verilmesi için dikkate alınması gereken önemli bir nokta olduğunu düşünüyorum. Çünkü askeri eğitim, kadınlarda bireysellikten öte bir bütüne ait olına, kendini bir bütüne göre tanımlama, bu uğurda cezalandırmaları haklı bulma gibi militarist kültürün temel özelliklerinin içselleştirmesine yol açmaktadır. Bu durumu kadın askerlerin ifadelerinde net bir şekilde görmek mümkündür:

²⁶⁰ Durgun, Levent, 2004, s.131.

²⁶¹ Campbell, D'Ann, a.g.m, s.110.

“Şimdi farklı hissediyorum kendimi. Öncelinden daha güçlü, daha aktif... Bir silahlı tuttuğunuzda kendinizi bu gruba ait hissediyorsunuz.”²⁶²

“Yaklaşık sekizyüz kadanzımız, Albayın bulunduğu protokolün önünde resmi geçit töreninde yürüyorduk. Tek hizada, başlanımız dik, o kadar enerji doluyduk ki, bir kaçının başlarının önde olduğunu görünce çok şaşırdım. Enerjik yürüten kadınlar, çalan marşlar ve parlayan güneş, hayatımda yaşadığım en muhteşem deneyimdi. Sizden çok daha büyük bir şeyin parçası olduğunuzu hissetmeye eş bir duygu olduğuna inanmıyorum.”²⁶³

Kıyafetleri, duruşları, eğitimleri, görevleriyle savaşçı kimliği ile de olsa, cinsiyetçi normlarla uyumlu bir şekilde, kadınlar ordu da erkeklerden farklı, erkeklere bağımlı, erkeklere yardımcı kalırlar. Böylece kadınların girişi ile ordunun “kadınsılaşması”na ve kadınların da “erkeklere” dönüşmesine yönelik endişe yersiz kılınmaya çalışılır. Zaten orduya katılan kadın askerlerde erkeğin kadın üzerinde otoritesini onaylayan cinsiyetçi sistemi yok etmeye yönelik, bu dengesiz ilişkileri değiştirmeye dair bir çaba ve düşünce görülmemektedir. Onların eleştirileri, dışlayan, ötekileştiren sisteme değil, tam tersi bu sistemle erkekler kadar bütünleşmelerine engel olan bariyerleredir. Savaşçı görevlerden dışlanan Kanada Silahlı Kuvvetler mensubu kadın subaylar, bu duruma itirazlarını kendi sloganlarıyla özetliyorlar:

“Biz erkekler savaşabilir diye hizmet ettik, “Erkeklerin ve silahların arkasındaki kadınlar.””²⁶⁴

4. Militan Kadınlar

Devletin düzenli ordularının içinde savaşçı kimliği ile yer alan kadınlar dışında bizzat devlete başkaldırdıkları veya devlet bas-

²⁶²Campbell, D’Ann, a.g.m, s.110

²⁶³Ibid.

²⁶⁴Ibid, s.118.

kısına, ülkesinin yabancı ordularca işgal edilmesine itiraz ettikleri için militan kadınları, asker kadınlardan ayrı değerlendirmek gerektiğini düşünüyorum.

Farklı zamanlarda ve bölgelerde kadınlar, bağımsızlık hareketlerinin savunucuları ve katılımcıları olmuşlardır. 1950'lerde Gana, Kenya, 1960'da Senegal bağımsızlık savaşlarına, 1970'lerin sonunda Nikaragua'da devrim hareketlerine, yine İran, Afganistan, Komboçya, Filistin'de kadınlar direniş hareketlerine katılmışlardır.²⁶⁵

Devlete başkaldırı, devletlerin ezici, dışlayıcı, otoriter tutumlarına yönelik olduğu için kadınların bu hareketlere katılımı önemlidir. Bu, değersizleştiren, ötekileştiren baskıcı iktidarlara karşı farkındalık ve itiraz demektir ama bu farkındalık direniş hareketlerinde cinsiyet eşitliği anlamına gelmez. Devrimci hareketler veya bağımsızlık hareketleri itiraz ettikleri sistemin özelliklerini, kendi içlerindeki cinsiyet ilişkilerinde paradoksal şekilde korumaya devam edebilirler. Direniş hareketinde kadınlar, düzenli orduların kadın askerlerinden farklı çatışma hatlarında bulunduklarından, devletin koyduğu düzenlemelerden bağımsız hareket ettikleri için kadın askerlerden daha özerk bir imaj çizebilirler. Ama direniş hareketlerindeki kadınların denetlenmesi ve eril amaçlara hizmet edecek şekilde kullanılması da kimi kez benzer kimi kez de farklılaşan yöntemlerle değişmeyen bir gerçektir.

Kadınların başkaldırı ve gerilla hareketine katılmalarındaki nedenler, kadınların orduya katılımını teşvik eden nedenlerle

²⁶⁵ Morris, Patrika T., "Women, Resistance, and the Use of Force in South Africa", *Women and the Use of Military Force* içinde, R. Howes ve M. R. Stevenson [ed.], Lynne Rienner, Boulder, CO, 1993, s. 189.

paralellik gösterir. Kimi araştırmacılar, kadınların savaşa katılımının iki temel amaç eşliğinde geliştiğini belirtiyor: Stratejik ve pratik hedefler.²⁶⁶ Uzun vadeli amaçları kapsayan stratejik hedefler, kadını eve hapseden, erkeğe bağımlı hale getiren erkek egemen rejimlere karşı da bir itirazı içeriyor. Pratik hedefler ise, genellikle kadının gündelik yaşamındaki maddi sıkıntılarla ortaya çıkıyor; sosyal imkânlardan yoksunluk, baba veya kocalarını kaybetme sonucu ailelerini geçindirmek zorunda kalan kadınların katılım nedeni oluyor ve kadınların özgürlüğünü hedefleyen stratejik amaçları içermiyor.

Kadınların, gerilla hareketlerini “kurtuluş” aracı görmeleğinde, yoksulluk, aile fertlerinin ölümünün yarattığı intikam duygusu ya da güvenlik arayışı pratik nedenler arasında yer alıyor. Örneğin, Kuzey Irak'ta Kandil, Hinere'de 14 yıl bulunan 32 yaşındaki Hamidiye Demir'in, PKK'ya katılmasına babasının 1992 yılında memleketi Şırnak İdil'de kendisini zorla evlendirmek istemesi sebep olmuş.²⁶⁷ 8 Mart 2005 tarihinde güvenlik güçlerine teslim olan Demir, “Bu kişi ile evlenmek yerine hiçbir sempati olmayan örgüte katıldım.” diyerek, örgütü kültürel, ailevi baskılardan kaçış, kurtuluş yolu olarak gören kadınlara örnek oluşturuyor. Günlük yaşamda baskıya uğramış, eve kapatılmış, özgürlük alanı daraltılmış çoğu Kürt kadını için “gerilla kadın” imgesi, serbestleşme anlamı taşıyor. Erkeklerle ait bir mekân sayılan “dağ” a çıkarak geleneksel kalıpları sarsan

²⁶⁶ Seitz, Barbara, Linda Lobao, Ellen Treadway, “No Going Back: Womens Participation in the Nicaraguan Revolution and in Postrevolutionary Movements”, *Women and the Use of Military Force* içinde, R.Howes ve M.R. Stevenson[ed.], Lynne Rienner, Boulder, 1993, s.170.

²⁶⁷ [http:// www.milliyet.com.tr/Print/print.asp](http://www.milliyet.com.tr/Print/print.asp) 01-10-2006, Son erişim 11 Kasım 2009.

bu kadınlar, gerilla hareketinin bir kurtuluş, bir özgürlük, kaçış alanı olarak algılanmasına neden oluyorlar.²⁶⁸ Nitekim, Çağlayan'ın görüştüğü Kürt kadınlarının ifadelerinde de bu hayranlığı okumak mümkün:

"Vallahi ne bileyim, onları görünce heyecanlanıyorduk, daha bir rahattılar. Serbesttiler mesela bize göre." [Hikmet]

"(...) Mesela şunu diyordum, aman evlenip onun bunun esiri olmaksızın, bir mücadele de özgürce yaşaması daha güzel."²⁶⁹ [Halise]

Kimisi ise, yoğun çatışma ortamında sadece hayatta kalabilmek için silaha sarılmak durumunda kalabiliyor. Bugün Kolombiya'da hükümet ve sol kanat gerilla güçleri[FARC] arasındaki savaşta kadınlar "korunma" için ve çocuklarını koruyabilmek adına gerilla hareketine katıldıklarını belirtiyorlar. İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün 2004 raporuna göre, FARC'ın yüzde 12'si kadınlardan²⁷⁰ oluşuyor. FARC üyesi Venessa ve Christine'nin sözleri de bu "korunma" ihtiyacına işaret ediyor:

"Savaş başlamışsa ve siz bir kadınsanız, yaşamınızı riske atarsınız; atarsınız çünkü kendinizi korumayı bilmezseniz erkekler size tecavüz edebilir, öldürebilir."

"Bir oğlum var, onun için iş bulmak, para kazanmak zorundaydım. Caddelerde dilenmek istemedim."²⁷¹

Pratik nedenler, aslında koşulları annelik rolüne de işaret etmektedir. Çocuk yetiştirme, evi idare etme gibi kendisine biçilen görevleri, becerilerini tehdit altında hissetmek, kadınların silaha sarılmasında en etkili faktörlerden biri oluyor. Bu du-

²⁶⁸ Çağlayan, Handan, 2007, s.206.

²⁶⁹ Ibid.

²⁷⁰ Human Rights Watch, "Colombia and the War on Terror: Rhetoric and Reality", <http://www.hrw.org/28-06-2004>, Son erişim 11 Kasım 2009.

²⁷¹ Brett, Rachel, Irma Specht, 2004, s.96.

rumda direniş hareketlerine katılım, bireysel bir tercih değil, yıkıcı sonuçlar yaratan çatışmanın ya da kültürlerin şekillendiği bir zorunluluk oluyor. Bu nedenlerle silahlı direniş örgütlerine katılan kadınlar, örgütteki konumlarını, örgütün kendilerine yönelik uygulamalarını, örgüt içinde üzerlerindeki kontrolü sorgulamıyorlar. Savaşan özgür kadın imgesinin aksine bu kadınlar, genellikle tıpkı düzenli ordulardaki gibi erkeklere yardımcı, destek olacak işlerde görevlendiriliyorlar. Morris, ev içindeki rollerini bu kez örgüt içinde sürdüren bu kadınların çok azının savaşçı ve lider pozisyonlarına gelebildiklerini belirtiyor.²⁷² Bu kadınların, yemek yaptıkları, yaralıları tedavi ettikleri, örgüt liderlerinin görüşebileceği, örgüt toplantılarının yapılacağı güvenli evler organize ettikleri, dağlardaki erkek militanlar için yiyecek, ilaç ayarladıkları, çok uzak ve tehlikeli bölgelerde hayatlarını riske atarak örgüt için gerekli bilgi ve mesajları topladıkları görülür. Pek çoğu bu tehlikeli yollarda yakalanıyor, işkenceye maruz kalıyor ve öldürülüyor.²⁷³ Baskıya karşı çıkarak örgüte giren bu kadınlar, örgütün kural ve uygulamalarına paradoksal şekilde itaat ediyorlar. Örneğin, Sri Lanka'daki iç savaşta 1976'da kurulan ve ülkenin kuzey ile doğusunda ayrı bir Tamil devleti kurmak için hükümete karşı silahlı mücadeleye girişen illegal örgüt, Tamil Elam Kurtuluş Kaplanları [LTTE], kadın militanlarda bakire olmaları şartını arıyor. Alwis'in "erkeksi bakir savaşçılar"²⁷⁴ diye tanımladığı bu kadın-

²⁷² Morris, Patrica T., a.g.m., s.191.

²⁷³ Ibid.

²⁷⁴ de Alwis, Malathi, "Gender, Politics and the Respectable Lady", *Unmaking Nation: The Politics of Identity and History in Modern Sri Lanka* içinde, Pradeep Jeganathan ve Qadri İsmail[ed.], Social Scientist's Association, Colombo, 1995, s.9.

ların cinselliklerini, LTTE, “saflık”, “kutsallık” beklentileri ile denetim altında tutar ve kısacık saçlar, erkek botları, geniş pantolonlar ile dış görünüşlerini şekillendirir. Çağlayan’ın çalışmasında altını çizdiği Kürt gerilla hareketine katılan kadınlar için anlatılan “bakire gerilla efsaneleri” de Alwis’in tanımlamasıyla çok büyük bir benzerlik gösteriyor. Çağlayan, özellikle 1992’den önce, kadının erkeğin davaya bağlılığını “düşüren tehdit” olarak görüldüğünü, bu tarihten sonra ise daha katılımcı, özgür kadın kimliğinin vurgulandığını ancak bu “yeni kadın” kimliğinin “cinsiyetsizleştirilmiş”, cinsel cazibe ve tehditten uzaklaştırılmış, kutsal bir kadını imlediğini belirtiyor.²⁷⁵ Düzenli ordulardaki kadın askerlerinin aksine dişilliklerini anımsatacak takı, mücevher ve makyaja izin verilmiyor. Böylece, kadına yönelik baskı ve denetim, değişen fikir ve mücadelelerin değişmeyen ortak yönü olarak kalıyor. Eski bir CIA anti terör uzmanı Stanley Bedligton da bu kadınların çeşitli operasyonların kolaylığı için özellikle kullanıldığı, seçildiğini söylüyor:

“Kadınların seçilmesinin nedeni, utangaçlık yüzünden kadınların aranmayacağı ve hedef bölgeye sızabileceği düşüncesi. Bu yüzden bazı durumlarda, bellerinde patlayıcı madde dolu kemerler bulunan kadınlar güvenlik güçlerini aşabiliyor.”²⁷⁶

Dünyadaki başarılı devrimler ve bağımsızlık hareketlerinden sonra kadınların sosyal durumlarında önemli değişikliklere rastlanmamıştır. Mücadelenin sonunda, kadınlardan aktifliği bırakmaları ve evlerine dönmeleri beklenir. Nikaragua’da devrim sonrası yaşananlar bu duruma örnektir. 1979’da elde edilen büyük zaferdeki katkılarının arkasından kadınların özellikle or-

²⁷⁵ Çağlayan, Handan, 2007, s.196,

²⁷⁶ http://www.voanews.com/turkish/archive/2004-09_cfm?rederforbi, 06-09-2004 Son erişim 11 Kasım 2009.

duya katılımı engellenmiş ve daha çok idari işlerde görevlendirilmişlerdir. 1992'de hükümet çocuk bakım hizmetlerini keserek, kadınları, yerlerinin ev, görevlerinin de çocuk bakmak olduğuna ikna etmeye çalışmıştır. Kadınların başarılı direniş hareketlerinden sonra yok sayılması, Küba, İran devrimlerinde, Mau Mau hareketinden sonrada gözlemlenmiştir.²⁷⁷ PKK'lı Hamidiye Demir de kadınların yok sayılmasından şikayet eder: “Kadınların örgütteki emeği, erkekler tarafından kendi başarıları gibi lanse edildi.” Böylece kadınların emeğine, düşünce ve yeteneklerine erkeklerce el konulur. Ayrıca bu, çoğu kadın için örgütlere katılma nedeni olan tartışmalara eşit katılım, fikirlerini beyan ederek olayları şekillendirmek gibi kendilerini güçlü ve özgür hissetmelerini sağlayan yeteneklerini köreltme tehdidini de taşır.

Kadınların silahlara sarılması, erkeklerle aynı savaşta yer almaları, kökleşmiş geleneksek cinsiyetçi önyargıları devirmeye kafi değildir. Mozambik bağımsızlık mücadelesine katılan bir kadın aktivistin özetlediği gibi, “Kolonyalizmi yok etmek, geleneksel pratik ve fikirleri sökü� atmaktan daha kolaydır”²⁷⁸. Çünkü, kadını görünmez, değersiz kılan eşitsiz güç ilişkilerini değiştirmenin yolu, erkeklerle çarpışmak, ya da bu kadınların pek çoğundaki gibi erkeklerle aynı fikirleri, hedefi paylaşmak değildir; bu ancak hükümeden, ezen, şiddeti onaylayan bakış açılarının beslenmesine yardım edecektir. Silahlı mücadele içeren direniş hareketleri daha fazla otoriteyi davet edebilir, daha güçlü şiddeti, baskıyı meşrulaştırabilir. Devrimci hareketlere temel olan “ haklı savaş” da ezilen, dışlanan grupların haklarını

²⁷⁷ Seitz, Barbara, Linda Lobao, Ellen Treadway, a.g.m., s.171.

²⁷⁸ Morris, Patrica T., a.g.m., s.191.

aramak için, şiddet uygulayanlara yönelik şiddetlerini meşrulaştırmak için başvurdukları bir söylemdir. Haklı olduklarını düşündükleri mücadelelerinde militan kadınlar, örgütün kalıplarına “itaat ederek”, bu mücadele uğruna silahlı şiddetti “destekleyerek”, hem, Yuval- Davis'in modern devlette savaşan erkeğe “destek olmak”la sınırlandırıldığını belirttiği kadın rolünü, yani, militarizmin istediği kadınlığı yansıttıklarını, hem de kendilerine dönecek ezici, tahakkümcü sistemi beslediklerini fark etmemektedirler. Oysa, onaylanan her şiddet, eşitsiz cinsiyetçi ilişkilerin garanti altına alınması anlamına gelir ve kendi desteklerinin bedelini de yine kadınlar ödemektedir.

IV. BÖLÜM

SAVAŞIN VE BARIŞIN CİNSİYETÇİ YÜZÜ

1. Her Savaş Cinsiyetçidir

1780 öncesinde savunmaya yönelik kabileler arası kavgalar, toprak ve mülkleri koruma amaçlı daha çok teke tek görülen mücadeleler, ulus devletin güvenlik kurumu haline dönüşen ordu yapısı ile biçim değiştirerek kurumsallaşır. Kapitalizm ile birlikte, devletin bir kurumu olan ordu, burjuvazinin pazarı koruma ve yeni pazarlar elde etme ihtiyacı nedeniyle, örgütlü bir güç olarak, kültürel, ekonomik, siyasal durumuna göre toplumlarda farklılıklar gösterse de, görece özerk bir konum elde eder. Ve savaş, militarist toplumların kültürlerinin biçimlenmesinde belirleyici bir öneme sahip olur. Savaş, tarafların amaç ve çıkarları için öldürücü silahlarla örgütlendiği ve şiddetin sorgulanmadığı, toplumsal olarak onaylanmış bir çatışma haline gelir. Erkeklik ile ilişkilendirilen, bundan dolayı yetkisi genelde erkeklere verilen savaşın her aşaması cinsiyetçi sistem ile ilişkilidir. Eşitsiz cinsiyetçi toplumsal ilişkiler ve yeni eşitsizlikler üreten savaş daimi bir etkileşim içindedir ve birbirlerini şekillendirir.

1981 yılında, Hull Üniversitesi'nde savaş konulu bir konferansın ardından savaş biçimlerinin üretimine etki eden güçleri araştıran, *Savaş ve Barışın Sosyolojisi* başlıklı bir kitapçık yayımlanır.²⁷⁹ Bu çalışmaya göre ekonomi, politika ve askeri sistemin kendisi, savaşın devamlılığında etkisi olan güçlerdir. Savaşın itici güçleri diyebileceğimiz bu sebeplerin hiç birisi toplumsal cinsiyet ilişkilerinden bağımsız değerlendirilemez. Gerek I. ve II. Dünya Savaşları'ndaki gibi topyekûn savaşlarda, gerekse Soğuk Savaş'daki gibi silahların kullanılmadığı, ölme ve öldürmenin pusuda beklediği savaşlarda ya da gerillalar ile baskıcı iktidar arasındaki güçlerin eşit olmadığı sınıf çatışmalarında veya etnik temizliğin hedeflendiği milliyetçi projelerde cinsiyetçi boyut hep olmuştur. Soğuk Savaş'ın ardından çöken imparatorlukların içinde etnik-ulusal kimliklerini savunan halkların - Miriam Cooke'un "post-modern savaşlar"²⁸⁰ dediği- baskıcı iktidara direnen bağımsızlık mücadeleleri de kadını dışlayan, erkeğe tabi kılan cinsiyetçi sistemden beslenmiş, şiddeti destekleyerek, kadın ve erkek arasındaki ayrımları daha da keskinleştiren sonuçlar yaratmıştır. Çünkü her savaşta erillikle özdeşleştirilen iktidarın tahakküm amacı vardır. Eril tahakküm ise, hiyerarşiyi, tabi kılmayı ve bütün bunlar için zor kullanımını içerir. Erkeğin bu tahakkümü kurduğu ilk "öteki", kadındır. Gerda Lerner, Neolitik dönemde, insan topluluklarının yerleşik düzene geçmesi ile aile sistemi içinde erkeklerin kadınlar üzerinde belirli haklar elde ettiklerini, kadınların erkeklerin iktidarına

²⁷⁹ Bkz. Creighton, Colin ve Martin Shaw, *The Sociology of War and Peace*, Macmillian, Londra, 1987, II.

²⁸⁰ Cooke, Miriam, Angela Woollacott, *Gendering War Talk*, Princeton, UP, 1993, s.181.

tabi kılındığını belirtir.²⁸¹ Ailede egemen olan erkek, ayrıca mal ve üretim araçlarının da sahibidir ve iş gücüne ihtiyaç duyar. Sömürülen biri olarak, kadınlar dışında “emekçiler”, eril iktidarın ve zorun kullanıldığı ikinci “öteki”dir. Erkeğin, servet ve mal üzerinden tanımlanan gücünü ise koruması gerekir. Başka topraklardaki kaynaklar ve orada yaşayan “yabancılar”, sermaye ve emek gücü olarak sömürülen, eril iktidarın uygulandığı “öteki”nin üçüncü kategorisini oluştururlar. Bu zor kullanma, erkekliğin doğal ve sürekli bir özelliğine değil, bir iktidar yapısının ifadesine işaret eder. Eril iktidarın ayakta kalması, her koşula uyarlanarak, yeniden üretilmesine bağlıdır. Savaşlar da bu iktidarı daimi kılma çabalarının sonucunda ortaya çıkar; çünkü sahip olmak, yöneten olmak, üstün olmak gibi yüceltilen eril değerler, “ötekileştirmeyi” besler. Zenginlik, daha çok baskı aracı sağlar, daha çok baskı aracı da emek sömürüsünü artırır ve çoğunlukla savaşın bir nedenini oluşturur. Ya da başka milletlere göre seçilmiş ırk, üstün halk mitosları ile “biz” ululaştırılırken, “onlar” dışlanır, değersizleştirilir ve boyunduruk altına alınan halkların isyanı da savaşın bir nedenini oluşturur.

Toprağa ve diğer zenginliklere sahip olan, bunları denetleyerek ekonomik gücü ve ekonomik iktidarı elinde bulunduranlar çoğunlukla erkekler olur; böyle bir eril iktidarı benimseyip, ondan pay alarak istisna oluşturan kadınlar mevcutsa da bu durum, uygulanan iktidarın niteliğini değiştirmez. Devleti ve bürokratik yapıları, zor araçlarına sahip orduyu denetleyen, politik iktidarı elinde bulunduranlar da genelde erkektir. Bu, savaşların nedeni olabilen eril iktidar sisteminin, toplumsal cinsiyete

²⁸¹ Lerner, Gerda, *The Creation of Patriarchy*, Oxford University Press, Oxford, 1986, s.13-20.

dayalı iktidar ve cinsiyet eşitsizliği ile birlikte gittiğini gösterir. Erkeğin üstünlüğü ve kadının tabiyeti, mülkiyet ve politik temsilin zarar verici kalıpları ile güçlenir. Erkeklerin ellerindeki aile reisliğinden türeyen yetki ve üstünlük, yönetici sınıfın, politik iktidara sahip yönetici grubun ve askeri grubun elinde savaş aracılığıyla yayılarak toplum üzerinde pekişir. Savaş, yeni zengin sınıflar yaratır ya da olanları kuvvetlendirir, halklar arasında farklılıkları derinleştirir, dışlayıcı tutumları körükler ve erkekliği etkili bir şekilde onaylayarak, kadın ve erkek arasındaki dikotomileri keskinleştirir. Şüphesiz ki savaşın ürettiği sonuçlar, erkek için de kadın için de cinsiyet ayırmaksızın tahripkârdır. Ancak savaşa destek veren anneler, askeri hemşireler, ordu fahişelerinin dışında kadınlar, savaşın getirdiği bedelleri, emeklerinin sömürülmesini, yerlerinden sürülmelerini, düşmanı kıskırtmanın ya da cezalandırmanın bir aracı olarak bedenlerinin kullanılmasını erkeklerin yaşadıkları savaş sonuçlarından farklı yaşarlar. Savaş, kadını erkeğe tabi kılacak, bireyselliğini yok edecek, zayıf kılacak ilave şartları yaratır; böylece eşitsiz ilişkiler dayalı cinsiyetçi sistem sürekli kılınır. Savaşın eşit olmayan cinsiyet ilişkileri ile paralelliğini işaret etmek amacıyla ekonomik eşitsizlikleri örneklemek için Kolombiya, dil, din, ırk, kültür gibi toplumsal farklılaştırmaya dayalı etnik savaş örneklemek için İsrail-Filistin savaşı ve eril tahakkümün bir çatışma nedeni olduğu Haiti örneklerine daha yakından bakalım. Tabi bu noktada bu çatışmaların kaynağı tek bir nedene indirgenemeyeceğini, her bir örnekte diğer unsurlarında bulunabileceğini belirtmek gerekir. Burada sınıf, etnisite, ırk gibi etkilerin her birini bir çatışma örneğinde ele aldım.

Cinsiyetçi Sınıf Çatışması ve Kolombiya Örneği

Kolombiya 19. yüzyıldan beri, Liberaller ve Muhafazakârlar adındaki iki partinin, Kolombiya kaynaklarını, işçilerini, köylülerini kullandığı ve yoksullaştırdığı bir iç savaş yaşamaktadır. Özellikle 1948 yılında, Kolombiyalıların kurtuluş için büyük ümit bağladığı Liberallerin lideri Jorge Elcier'in katledilmesi ile Violencia adı verilen, yaklaşık 200.000 kişinin canına mal olan bir iç savaş başlar. Violencia, Kolombiya için bir dönüm noktasıdır; değişik bölgelerde bağımsız köylü grupları ortaya çıkarak baskıcı, adaletsiz hükümete karşı direnişe geçmiş, böylece bugünkü Kolombiya gerillasının ilk nüvelerini oluşturmuşlardır. 1950'lerde Liberaller ve Muhafazakârlar, dönüşümlü olarak iktidara gelmelerini sağlayacak bir anlaşma yaparlar. Ancak birbiri arkasına gelen bu hükümetlerin vaat ettikleri toprak reformlarını yapmaması ile işçi ve köylünün giderek yoksullaşması sonucu, devrimci papaz Camilo Torres önderliğinde gecekondulu halkı, işçi, köylü ve öğrencilerin katıldığı geniş ölçekli bir sol kanat gerilla hareketi Kolombiya Devrimci Silah Güçleri[FARC] adıyla başlar. Kapitalist sistemin sömürüsü ile gittikçe yoksullaşan öfkeli halktan destek bulan bu gerilla hareketi köylü ordusu oluşturur ve bulundukları Caqueta, Bogota, Cali ve Medellini gibi yerlerde büyük bir etkiye sahip olurlar.²⁸² Bu gelişmeler iktidar için ciddi bir tehdit oluşturmaya başlar. Hükümetin ordusunu kullanarak gerilla hareketi ile mücadelesi ve yasal olmayan bu örgütleri yok etmeye yönelik operasyonları

²⁸² <http://www.kurtuluscephesi.com/kurcep1/kc49-6.html>. Son erişim 18 Eylül 2009. Ayrıca bkz. Sanchez, Gonzalo ve Donny Meertens, *Bandits, Peasants, and Politics: The Case of "La Violencia" in Colombia*, Universtiy of Texas Press, Austin, 2001.

ile çatışma daha da şiddetlenir, direniş yaygınlaşır. Bütün bunlara ek olarak gerillaların ilerleyişine karşı, kendi konumlarını, güçlerini ve bölgelerini denetim altında tutmak isteyen zengin toprak sahipleri, işadamları ve uyuşturucu kaçakçıları kendi gizli silahlı güçlerini kurmaya başlarlar. Hepsi, Kolombiya Birleşik Nefsi Müdafaa Güçleri[AUC] adı altında toplanan bu gizli güçler de, sivil halkın güvenliğini yok eden uygulamalarla- sivil toplulukları kovmak, ablukaya almak, katletmek gibi- çatışmaya dahil olmaktadır.²⁸³ Sonuçta, Kolombiya'da sol kanat gerilla güçleri, sağcı milis güçler ve hükümet arasında süren üç boyutlu bir sınıf çatışması yaşanmaktadır. Böyle bir ortamda yasal politik faaliyet olanakları ile haklarını aramak isteyen işçiler, öğrenciler, köylüler, ölüm tehdidi ile yüz yüze geleceklerinden memnuniyetsizliklerini dile getirmenin bir aracı olarak silahlı direnişe katılırlar. Bunlar dışındaki halkın büyük bir bölümü ise, çaresizce taraflardan birinin yanında yer alır. Erkek ya da kadın, silahların hüküm sürdüğü, ölme ve öldürmenin an meselesi olduğu bu topraklarda “korunma” ihtiyacı ve hayatta kalabilmek için silaha sarılır. Silahın çare olarak görülmesi, kullanımının haklılaştırılması beraberinde şiddetin, acımasızlığın haklılaştırılmasını da getirir. Her grup için bir diğeri “ötekidir.” Kadınlar ise, hem karşı tarafta yer aldıkları için ve de karşı taraftaki erkekleri cezalandırmanın bir aracı görüldükleri için hem de kadın oldukları için bu savaşın bedellerini erkeklerden daha farklı ödemektedirler. Esas nedeni toprak üzerindeki egemenliğin sağlanması olan bu çatışmada kadınlar, gerilla güçleri ve sağcı milislere “hizmetçilik etmesi” için ve bu örgütlerdeki erkeklerin “cinsel ihtiyaçlarını karşılaması” için kaçırılıyor. Bunla-

²⁸³ Ibid.

rın büyük bir bölümünü ise kız çocukları oluşturuyor. B.M Genel Sekreteri Ban Ki Moon, 22 Nisan 2008'de, çocukları kaçıarak silah kullanmaya zorlayan, kız çocuklarını da sekse zorlayan 14 ülkenin silahlı kuvvetlerinin arasında Kolombiya'nın da bulunduğunu belirtiyor.²⁸⁴ FARC tarafından kaçırıldıktan uzun bir süre sonra 31 Temmuz 2003 yılında serbest bırakılan ve FARC örgütüne dava açan tek kadın Rino Borano da alıkoyulduğu sürece kendisine tecavüz edildiğini belirtiyor. Kolombiya Mahkemesi bu konuda suçluları araştırmak ve cezalandırmak için ciddi adımlar atsa da, *İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün 2010 Dünya Raporu'*na göre, bu adımlar Hükümet tarafından mahkemeye yönelik saldırılarla engelleniyor.²⁸⁵ Yakalanmalarını, rehin alınmamaları için kadınlar, bu örgütlerin toplandığı kırsal kesimde alıkoyuluyorlar ve tıbbi hizmet yetersizliği yüzünden doğum kontrol araçlarına ulaşamıyorlar; evlerde sağlıklı koşullarda doğum yapmak zorunda kalıyorlar. Beslenme, hijyen maddi imkansızlıklardan ötürü oldukça kötü durumda.²⁸⁶ Bölgede cinsel şiddet ve tecavüz vakası oldukça yüksek oranda. Örneğin 1995 ile 2000 yıllar arasında Medellin kentinde yaklaşık 3500 cinsel şiddet vakası gerçekleşmiş.²⁸⁷ Silahlı eylemcilerin operasyonları, yerli ve köylü kadınların yaşamlarını sürdürmelerini tehlikeli hale getiriyor ve çoğu, çareyi kaçmakta, göç etmekte buluyor. *İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün raporuna* göre, Kolombiya Sudan'dan sonra dünyanın en büyük iç göçünün yaşandığı ikinci ülke. Bunların çoğunluğunu, ailesi-

²⁸⁴ Human Rights Watch, "UN:Punish Abuse of Children in War", 28-05-2009, <http://www.hrw.org>.

²⁸⁵ <http://www.hrw.org>, World- Report -2010, 20-01-2010.

²⁸⁶ Ibid.

²⁸⁷ Cockburn, Cynthia, 2009, s.40.

ni, kocasını çatışmalarda kaybetmiş kadınlar ve kızlar oluşturuyor.²⁸⁸ Yerleştikleri bölgeler ise, kentlerin dışındaki tehlikeli alanlar. Göç etme kadının yaşadığı şiddeti, aşağılanmayı ve denetim koşullarını azaltmıyor; çünkü şehirlerde de silahlı gruplar hakim ve kadınlar bu grupların istismarına maruz kalıyorlar.

Kolombiya'yı üç koldan saran bu şiddete bir de ABD ordusu katılıyor. Bölgede insanların haklarını korumak ve güvenliğini sağlamak amacıyla bulunduğunu iddia eden ABD ordusunun en büyük gerekçesini ise, gerek AUC, gerek FARC üyelerinin karıştığı uyuşturucu ticareti oluşturuyor. "Uyuşturucuya karşı mücadele"ye, ABD'nin FARC'ı terör örgütleri ile ilişkilendirmesi ekleniyor. Bu da, ABD ordusunun bölgedeki varlığını perçinliyor. 14 Ağustos 2009 tarihinde Kolombiya Ordusu Genel Kurmay Başkanı Freddy Padilla, Kolombiya'daki ABD üslerinin sayısının 7'ye çıktığını bildiriyor.²⁸⁹ Malambo, Palanquero, Apiay, Tolemaida, Larandia kara kuvvetleri üssü ve Cartagena, Malaga'da bulunan deniz üsleri ile Kolombiya ABD üsleri ile adeta kuşatılmış durumda. Yerlerinden edilen ya da kaçan kadınlar da ABD üslerinin uyuşturucu kaçakçılığını "önlemek" için kullandığı zehirli gazlara maruz kalıyor, ya sakatlanıyor ya da ölüyorlar. BM Özel Raportörü Philip Alsten de bu "bölgede orduların, sivil halkı öldürdüğünü ve bunları illegal örgütlere mensup direnişçiler olarak kaydettiğini" belirtiyor.²⁹⁰ ABD 2009 yılında bu ülkenin askeri güçlerine destek amaçlı 663 milyon dolar gönderiyor. Şiddetin maddi olarak desteklenmesinin yanında yasal önlemlerinde oldukça gevşek

²⁸⁸<http://www.hrw.org>, World Report-2010, 20-01-2010.

²⁸⁹Ibid.

²⁹⁰Ibid.

olması, çatışmayı kuvvetlendiriyor. 2008 yılında artan sivil ölümleri ve güvenlik problemine karşı hükümet, “*Barış ve Adalet Yasası*”nu kabul ediyor. Bu yasa, teslim olan direniş örgütlerinin üyelerinin cezalarında indirimi öngörüyor, fakat *İnsan Hakları İzleme Örgütü*’nün 2010 yılı raporu, bu yasadan sonra hiçbir yargılama ve mahkumiyetin yaşanmadığını, hükümetin bu konuda yeterli takibi yapmadığını belirtiyor. Silaha ve şiddet verilen maddi ve yasal destek, bunu engellemek için atılan her adımın önünü kesiyor. Nitekim CEDAW’ın 2007 Kolombiya raporu bu bölge de silahlı güçlerin kaçırdığı kadınların sayısında ve bu kadınlara yönelik cinsel şiddette azalma olduğunu, yerlerinden edilen kadınlardan topraklarına geri dönenler de ise artış olduğunu²⁹¹ söylese de 2008 yılında orduya mali destek artışı, şikayetlerin takipsizliklerle sonuçlanması, çözümü şiddette arayan eril mantığı kuvvetlendiriyor. 2009 yılının Eylül ayında FARC’ın attığı söylenen bombalarda, yarısından fazla-

* Birleşmiş Milletler tarafından 1979 yılında kabul edilen Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi [CEDAW], BM bünyesinde yer alan sekiz temel insan hakları sözleşmesinden biridir. İnsan Hakları Sözleşmesi’ne taraf devletlerin kadınların ve erkeklerin tüm ekonomik, sosyal, kültürel, medeni ve siyasi haklardan eşit olarak yararlanmasını temin yükümlülüğü bulunduğunu vurgulayan bir sözleşmedir. Sözleşme gereğince taraf ülkeler, her dört yılda bir “BM CEDAW Komitesi’ne” CEDAW ilkeleri doğrultusunda ülkelerinde yapılan işleri anlattıkları bir rapor vermekle yükümlüdür. Bunlar “Resmi Raporlardır.” Ayrıca, her ülke raporuna paralel bir süreçte, STÖ’ler de, daha objektif bir değerlendirme için hükümete alternatif bir “Gölge Rapor” hazırlayıp, BM CEDAW Komitesi’ne sunarlar. [Türkiye Sözleşmeyi 1985 yılında imzalamış; 2000 yılında imzaya açılan “İhtiyari Protokol”ünü de 2002 yılında imzalamıştır. Bu tarihten beri taraf olan devletlerin sayısı 170’tir.], <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw>.

²⁹¹ <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/37.session.htm> 15 Ocak-2 Şubat 2007. Bu raporda, Kolombiya Hükümeti tarafından 2007 yılında Komite’ye sunulan bir “Resmi Rapordur.”

sını kadınların oluşturduğu 109 sivil yaralanıyor, 32'si ölüyor.²⁹² Şiddetin şiddeti körüklediği, tarafların birbiri üzerinde “güç” gösterisinde bulunduğu, birbirini “yok ederek” iktidarını, çıkarlarını garanti altına almaya çalıştığı, kısacası eril politikaların uygulandığı Kolombiya'da, kadınlar hangi grupta yer alırsa al-sın, erkeklerin amaçları uğruna emekleri, bedenleri sömürülen taraf oluyorlar.

Cinsiyetçi Etnik-Dini Çatışma ve İsrail-Filistin Örneği

On dokuzuncu yüzyılın sonlarında Yahudileri dinlerince kutsal yer sayılan topraklara göç etmeye iten bir Siyonist hareket baş-lar ve eski Sovyetler Birliğinden, Almanya'dan ve Etiyopya gibi çok farklı coğrafyalardan gelmiş Yahudiler, kutsal saydıkları, as-lında, Müslüman ve Hristiyan Arapların yaşadığı Filistin top-raklarına yerleşmeye başlarlar. Çok farklı coğrafyalardan gelen Yahudilerin, Filistin'de tek bir topluluk yaratma, tek bir bölge-ye kök salma girişimleri ise, Filistin halkını dışarıda bırakma, bölgeyi yerli topluluktan temizleme pratiklerine dayanır. Bu pratiklerde, etnisite, birleşme ve bölünmenin ana eksenini teş-kil eder. Etnisite kavramı çeşitli şekilde tanımlanmaktadır. An-cak, bu tanımların çoğu, etnistenin özellikle, “özel bir inanç”, bir varsayım olduğu konusunda birleşir. Örneğin, Anderson, ulusu “hayal edilmiş topluluk” olarak kavramsallaştırmıştır. Anthony Smith ise, etnisiteyi, ortak bir dil, din, örf, geçmişe dayalı bir kültüre sahip olduğuna inanan topluluk olarak tanım-lar.²⁹³ Wallerstein ise, etnisite ve ırkçılığı kapitalizmin tarihsel gelişimi ile açıklamaya çalışmış; her ikisinin de politik amaçlara

²⁹² <http://www.hrw.org>, World Report-2010, 20-01-2010.

²⁹³ Smith, Anthony, *Nationalism*, Politiy, Cambridge, 2001,s.53-54.

hizmet eden bir dayanak sağladığını belirtmiştir.²⁹⁴ Bu yüzden Wallerstein'ın ırkçılık ve etnisite tanımı, kapitalist sistemin devamını hedefleyen sermaye sahiplerinin artık değer yaratmak için insanları uygun işlerde çalıştırmak adına kullandığı kavramlardır. Kapitalizm ırkçılığı kullanarak ucuz işgücünden faydalanır. Bunun yanında evlilik kurumu aracılığıyla da hem etnik gruplar yaratmaya çalışır hem de ev içinde kadının ücret dışı emeğinden yararlanır. Bu açıklamalardan da anlaşılacağı gibi sonuçta Wallerstein da etnisiteyi, “nesilden nesle geçtiği ve devam ettiği varsayılan davranışların oluşturduğu kültürel bir kategori”²⁹⁵ şeklinde açıklayarak, etnisitenin hayali olduğuna ve inşa edildiğine dikkat çekmiştir. Ayrıca cinsellik ile etnisite arasındaki paralelliği güç ilişkileri içinde açıklamaya çalışan Nagel de her ikisinin oluşmasında, sınıflandıran ile sınıflanan arasındaki eşitsiz güç ilişkisinin rolüne dikkat çeker. Nagel'in bu farklılaştırmaya sebep olan politik şartları işaret ederek Wallerstein ile paralellik gösterdiği görülür.²⁹⁶ Bu noktada Nagel de “etnisitenin dil, din, kültür, ten rengi hangi temelde açıklanmaya çalışılırsa çalışılsın, bir başkası ile ilişki sonucunda oluşturulan bir etiketleme, adlandırma işlemi” olduğundan bahsederek etnisitenin özcü bir gerçekliği olmadığını belirtir. Bu öznel inanç, grup içi olumlu duyguları geliştirirken, diğer kültürlerle karşı mesafeyi, küçümsemeyi ve bu kültürleri sömürmeyi, dışlamayı da içermektedir. Hatta, bu kültürlerin, toplulukların

²⁹⁴Wallerstein, Immanuel, “The Construction of Peoplehood: Racism, Nationalism, Ethnicity”, *The Essential Wallerstein* içinde, The New Press, New York, 2000, s.299-307.

²⁹⁵ Ibid, s.300.

²⁹⁶ Nagel, Joane, *Race, Ethnicity, and Sexuality*, Oxford University Press, New York, Oxford, 2003, s.37-57.

ezilmesi, ortaklığa dayalı bir bütünlüğü kurmanın kimi kez tek aracı haline gelir. Yahudi topluluğunun da yeni topraklarda bütünlüğünü kurması, tam da böyle bir araca, Filistinlilerin “ötekileştirilmesi”ne dayanır. Bu durum, Nira Yuval-Davis’in etnisitenin siyasi bir içerik taşıdığına dair tespiti ile örtüşmektedir. Yuval-Davis etnik farklılıklar vurgusunun “siyasi bir proje amacı” taşıdığını belirtir.²⁹⁷ İsrail’in geniş topraklarda tahakkümünü kurma arzusuna dayalı projesi de eşitsiz bir güç ilişkisi üzerinden Filistin halkının boyunduruk altına alınmasına sebep olur ve bu ilişki erkeğin kadın üstündeki belirleyici üstünlüğünü anımsatır. Böylece, Filistinliler de “ötekileştirilir”. Yahudilerin yerleşme projesi de, adım adım dışlamayı, zoru, şiddeti içeren bir sürece işaret etmektedir.

Filistin, I.Dünya Savaşı'ndan sonra Britanya mandası altına girmişti. Yahudi göçlerinin devam etmesi sonucunda, Birleşmiş Milletler Genel Kurul'unun 29 Kasım 1947 yılında aldığı karar ile bölge, Yahudi ve Arap devletleri kurulacak şekilde ikiye bölündü. Fakat Yahudilerin kendilerine tayin edilen sınırdan daha geniş bir alana yerleşmesi ile yaklaşık 750 bin kadar Filistin nüfusu bu sınırların dışına sürüldü ve bunların çoğu Lübnan ile Ürdün'deki sığınma kamplarında yaşamak zorunda kaldılar. O zamandan beri İsrail ve Filistin arasında ara ara devam eden, özellikle 1964 yılında İsrail Hükümetini tanımayan *Filistin Kurtuluş Örgütü'nün*[FKÖ] kurulması ile şiddetlenen bir savaş yaşanmaktadır. 1967 tarihinde, İsrail, Ürdün[Batı Şeria] ve Mısır'dan[Gazze şeridi] topraklar alır, böylece Filistin nüfusunun

²⁹⁷ Akt. Somersan, Semra, *Sosyal Bilimlerde Etnisite ve Irk*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004, s.40.

büyük bir bölümü İsrail işgali altında yaşamaya başlar.²⁹⁸ 1987'de başlayan, Birinci İntifada olarak anılan Filistin direniş hareketlerinin ardından arabulucu Batılı devletlerin sayesinde 1993 yılında Batı Şeria ve Gazze'de bir Filistin devleti kurulmasını öngören Oslo Antlaşması imzalanır. Ancak İsrail Devleti, bu anlaşmaya uymayıp, bu alanlara Yahudileri yerleştirerek, Filistin halkının hareketini iyice kısıtlar. 2000 yılında ise, İsrail muhalefeti lideri Ariel Şaron'un Müslümanların kutsal mekanı olan Kudüs'te bulunmasını Filistinliler, İsraillilerin burada hak iddiası olarak algıladılar ve bu durumu protesto ederler. İkinci İntifada diye anılan bu çatışma kanlı olmuştur; İsrail ordusu bu eylemleri silahla bastırma yoluna gitmiş, sivillere karşı aşırı güç kullanmıştır. Filistinlilerin yoğun olduğu bölgelere hava saldırıları düzenlemiş; evler, alt yapılar tahrip edilmiş, sokağa çıkma yasakları ile Filistinliler evlerine hapsedilmişlerdir.²⁹⁹ Özellikle, 2002 yılında İsrail'in Batı Şeria'ya inşa ettiği ve Filistinli eylemcilerin içeri girmesini engellemek için güvenlik amaçlı olduğunu iddia ettiği 8 metre yüksekliğindeki duvar, ayırım ve dışlamanın adeta cisimleşmesi olmuştur. Bu duvar, Filistinlilerin hareketini sınırladığı ve onları verimli arazilerden ayırdığından Filistin halkının yaşam şartlarını gittikçe zorlaştırdı. Son olarak 27 Aralık 2008'de başlayan ve 18 Ocak 2009'a kadar devam eden İsrail saldırılarında, *İnsan Hakları İzleme Örgütü 2010 Raporu*'na göre, 773 sivil öldürüldü, 14.000 ev, 60 sağlık örgütü, 68 devlet dairesi, 31 sivil toplum örgütü binası yıkıldı.³⁰⁰

²⁹⁸ Davis, Uri, *Israel: An Apartheid State*, Zed Books, Londra, New Jersey, 1987, s.22.

²⁹⁹ <http://www.amnesty.org/public/index/MIDE150532005,06-12-2005>.

³⁰⁰ <http://www.hrw.org, World Report-2010, 20-01-2010>.

Ağır kayıplar her iki tarafın da kullandığı şiddetin sonucudur. Bu çatışma ve dışlayıcı pratikler Filistinli kadınların yaşamlarını çeşitli biçimlerde şekillendirmiştir. 2007 yılından beri İsrail Hükümetinin Gazze'de uyguladığı abluka yüzünden bu bölgeye yardım girememektedir. Üstelik İsrail temel gıda maddeleri -un, nohut, makarna v.s- ile çimento, kırtasiye malzemelerinin girişini yasaklamıştır. Sığınaklarda yaşayanların, elektrik, su, gaz ulaşımları kısıtlıdır. Yaşanılan bu yoksunluk ölümleri artırmaktadır. Sığınaklarda kadınlar sağlıklı koşullarda doğum yapmakta, bu doğumların çoğu ölümle sonuçlanmaktadır. Hastaneler yerle bir edildiği için ve ilaçların girişi yasak olduğundan yaralananların, hastalananların tedavi imkanı yoktur ve bu durum en çok daha dayanaksız olan çocukları, hamile kadınları ve yaşlıları etkilemekte, bu grubun ölüm oranları hep daha yüksek olmaktadır.³⁰¹ Üstelik bu alanlarda yaşayan kadınların becerileri ve emeklerine de el konulmuştur. Çiftçi olan birçok kadının toprakla bağlantısı kesilmiş, su kaynakları ve yetiştirdikleri ürünlerden ayrı bırakılmışlardır. Mary Robinson'nun 3 Temmuz 2009'da Gazze sınırında görüştüğü Filistinli bir kadın, "Nakış işlemeyi biliyoruz ama ipimiz yok, mum yapmayı da biliyoruz ancak parafinimiz yok"³⁰² diyerek, dayatılan yoksunluğun yalnızca temel ihtiyaçlarla kalmadığını; geçim şartlarının da yok edilmeye çalışıldığını göstermektedir. Bu durum bir başka Filistinli kadının, "Bize yapılan bir soykırım" ifadesini doğrular niteliktedir.³⁰³ Filistinli kadınların çektikleri, işgal bölgelerindeki olumsuz koşullar ile sınırlı değildir. İşgal bölgesinde

³⁰¹ Ibid.

³⁰² Robinson, Mary, "A Crisis of Dignity in Gaza", [http://www. Open-democracy.net/article/email/13-07-2009](http://www.Open-democracy.net/article/email/13-07-2009).

³⁰³ Ibid.

yaşayan iki kadının anlattıkları, işgal öncesinde de bu kadınların geleneksel normların baskısında yaşadıklarını gösteriyor.³⁰⁴ Meryem, 18 yaşında babasının seçtiği adamla evlenmiş ve kızların, erkeklerin bulunduğu ortamda yer almasının hatta erkeklerle konuşmasına bile izi verilmediği, bunun tartışılmaz bir tabu olduğu bir ortamda büyüdüğünü belirtmiştir. Hayatı başkalarının onun adına verdiği kararlara teslim olmuştur. Şimdi ise ne yiyeceğine, nerde hareket edeceğine, İsrail Hükümeti karar veriyor. İbtissam ise ilkokuldan sonra çoğu kız gibi okulu bırakmış ve evlilik hayatı, kocasının ailesinin taleplerini yerine getirmekle, değer verilmeyen, aşağılanan biri olarak bütün ailenin işlerini yapmakla geçmiş. İkinci İntifada'da kocasını kaybeden İbtissam'a iki seçenek sunulmuş; ya çocuğunu bırakarak gitmesi ya da kocasının kardeşi ile evlenmesi. Çocuğunu terk etmeyi göze alamadığını belirten İbtissam, zorla kocasının kardeşi ile evlendirilmiş. Şimdi ise bu acılarına, kontrol noktalarında kendilerini su, yiyecek, tuvaletten mahrum bırakan askarlere karşı çocuğunu yaşatmak için verdiği savaş ekleniyor. Bunların dışında, 2005 yılında CEDAW Raporu'na göre, sadece 2001 yılında 16 yaşından küçük evlenen Filistinli kız çocuklarının sayısı 113'tür -bu sayı İsrail'de 24'tür- ve yalnız 2003 yılında 3 Filistinli kız "namus cinayetine" kurban edilmiştir.³⁰⁵

Tüm bunlar, zaten geleneksel rol ve kalıplara uymaya zorlanan, eğitimden ve çalışma yaşamından dışlanan Filistinli kadınların patriyarkal sistemin altında yaşadıkları sessizliklerine bir

³⁰⁴ Abdo, Nahla, Ronit Lentin, *Women and The Politics of Military Confrontation Palestinian and Israel Gendered Narratives of Dislocation*, Berghahn Books, Newyork, 2002,s.164-175.

³⁰⁵ <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/cedaw33/.../Israel/0545042 E.pdf>.

de savaşın zor koşullarının ve savaşa bağlı ayrımcı politikaların eklendiğini gösteririr. Aileleri, evleri ve becerileri Filistinli kadınların bütün yaşamlarını oluşturmaktadır ve şimdi bunlardan da yoksun bırakılmakta, bütün bağlarından koparılmaktadırlar. Ayrıca, savaş, savunmasız olan, korunma gereksinimindeki kadın imgesine bağlı olarak kadınlar üzerindeki erkek kontrolünü daha da arttırmaktadır.

İsrail Devletinde yaşayan Filistinli kadınlar için bir başka mücadele alanı mevcuttur. İsrail vatandaşı kabul edilen bu kadınlar, bu kez içerde ayrımcı politikalara maruz kalırlar. Genelde sığınaklarda yaşayan Filistinlilerin yaşam koşullarına odaklı analizler, bu grubu biraz daha geri plana itmektedir. Oysa İsrail vatandaşı sayılan Filistinlilerin de yaşam koşulları sınır dışıdakilerle paralellik gösterir. Her şeyden önce, “iç düşman” olarak ötekileştirilirler ve her an sınır dışı edilme tehlikesi yaşamaktadırlar. Eşit olmayan bir ilişkiyi işaret eden bu tehdit ve baskı, onları daha da sessizleştirmekte, içerdeki ayrımcı politikalara daha çok boyun eğmelerine neden olmaktadır. “Gücü” elinde bulunduran bir devletin katliam uygulayabileceği, sınır dışı edebileceği, işkence edebileceği korkusu, çoğu Filistinliyi bu güce itaate zorlamakta ve İsrail devleti şiddet ve baskı aracılığıyla gücünü hatırlatarak bu itaati garanti altına almaktadır. İsrail topraklarındaki Filistinlileri dışlamanın aracı ırkçılıktır. Irkçılık genel olarak, kendi ırkının diğer ırklardan üstün olduğuna dair inanç ve bu inanca eşlik eden davranışlar olarak tanımlanabilir.³⁰⁶ Ancak bu daha çok ırklar arasındaki farkı biyolojik

³⁰⁶ Bkz. M. Augoustinose, Katherine J. Reynolds, “Prejudice, Racism and Social Conflict”, *Understanding Prejudice Racism and Social Conflict* içinde, M. Augoustinose, Katherine J. Reynolds [ed.], Sage Publications, Londra, 2001, s.1-4. Konu ile ilgili detaylı bilgi için ayrıca bkz. M. Barker, *The New Racism*, Junction

olarak ele alan bir tanımlamadır. İsrail Devletinin Filistinlilere uyguladığı ırkçılık ise, daha çok 1981 yılında Martin Barker'in kullandığı “yeni ırkçılık” tabiri ile örtüşür.³⁰⁷ Bu biyolojik olarak değil, kültürel olarak aşağılamalara dayalı uygulamaları içerir. Ayrıca, ırkçılığın bugün “kurumsal ırkçılık” olarak tanımlanan, tüm toplumsal yapıya işlemiş haksızlık ve eşitsizlik yaratan politika ve stratejileri içeren tanımı da Filistinlilerin maruz kaldığı uygulamalara denk düşer. İsrail Hükümeti, içerdeki Filistinlileri de belirli bölgelerde toplayarak, birçok koşuldan yoksun bırakmaktadır. Bu insanların el koyulan mülklerini talep etme, toprak veya bina alına izinleri yoktur. Tıpkı sınırların dışındaki Filistinlileri izole eden duvar gibi, burada da, Heritage Park benzeri mekanlar ayrımın cisimleştiği alanlardır.³⁰⁸ Filistinlilerin yaşadığı bölgelerde sınırdaki gibi, susuzluk, elektrik problemi mevcutken, Yahudilerin bölgelerinde zenginlik göze çarpmaktadır. Filistinli bir akademisyen olan Nahlo Abdo da yaşanan bu farkı şöyle özetliyor:

“Onların yerleşim alanları çok farklıydı. Geniş yollar, ağaçlı, yeşil bölgeler, gösterişli binalar... Biz ise, tam tersi su ve elektrik yokluğundan çekiyorduk, bizim caddelerimiz geniş değildi, hiç yeşil alan ve parkımızda yoktu. Sosyal hizmetlerden de yoksunduk. Yeni evlilerin ev tutmasını, yerleşmesini sağlayacak imkanlar, hatta ölen birini gömecek toprağımız bile yoktu.”³⁰⁹

Bu kısıtlamalar ve bazı farklı uygulamalar eğitim, çalışma, iş, sağlık ve sosyal hizmet alanlarını kapsamaktadır. Bu durum ise kadınlar açısından olumsuz sonuçlar yaratır. CEDAW’ın 2005

Boks, Londra, 1981. F. Fanon, *Toward the African Revolution*, Penguin, Hammonds Worth, 1970.

³⁰⁷ Akt., Somersan, Sema, 2004, s.55-76.

³⁰⁸ Abdo, Nahla, Ronit Lentin, 2002, s.148.

³⁰⁹ Ibid, s.149.

İsrail raporu, İsraili kız çocuklarının eğitim oranında artış olduğunu, buna karşılık Filistinli kız çocuklarının eğitim seviyelerinin düştüğünü belirtiyor.³¹⁰ Buna bağlı olarak Filistinli kadınlar beceri ve kapasitelerini geliştirebilecek imkanlardan yoksun bırakıldıklarından iş bulma konusunda da ciddi problemler yaşıyorlar. Nitekim, aynı rapor, İsraili kadınların %70.4'nün çalıştığını belirtirken bu oranın Filistinli kadınlar da sadece %16.3 olduğunu ekliyor. Bu durum, eğitim ve çalışma imkanlarından yoksun bırakılan kızları kendi toplumlarındaki erkeklerin eşlerin, babanın- daha çok denetimine maruz bırakıyor. Abdo, üniversiteye girebilmiş kızların bile çalışma şartlarının kısıtlandığını, kendi istek ve yeteneklerinin İsrail çıkarları uğruna göz ardı edilebildiğini belirtiyor. Örneğin, üniversitede “güvenlik konusuyla” ilgili olduğu gerekçesi ile coğrafya ve tarih bölümleri Yahudi olmayan öğrencilerin tercihinin kapalı durumda. İstedikleri alanı seçme hakkı elinden alınan Filistinli öğrenciler burs, sosyal imkan yardımlarından da dışlanmakta; bu da onlar için okuma koşullarını zorlaştırmaktadır.

Patriarkal sistemin kadınların yaşamları üzerinde kurduğu baskı, İsrail devletinin politikaları ile perçinlenmekte, öznellikleri parçalanmaya devam etmektedir. Bu durum her türlü dışlama ve tahakküm kurma politikasının cinsiyetçi sonuçları da beraberinde taşıdığını gösterir. İsrail'in şiddetini meşrulaştırdığı “düşman imgesi”, Filistin erkeklerinin silahlanmasını hızlandırmakta, her şiddet kullanımı daha çok saldırganlığa sebep olmaktadır. Bu çatışmada her iki taraf, onuru ve güvenliği ko-

³¹⁰General-Secretary Report, “Fourth Periodic Report of States of Parties: Israel”, 2 Temmuz 2005, CEDAW/C/ISR/, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/NOS/373/19/PDF/NOS37319.pdf?>

runması gereken “kadınlar” ve şiddetin haklılaştırıldığı “düşman” imgelerini kullanır ve savaş bu iki “öteki” etrafında yüceltilerek devam etmektedir.

Cinsiyetçi İç Çatışma ve Haiti Örneği

Haiti’de ki durum belirli gruplar arasında, örgütlü silahlarla aralıksız devam eden bir mücadele olmadığı için bu durumu savaş olarak tanımlamak zor. Ancak Haiti’de yaşanan olaylar, nedenleri ve sonuçları ile bir savaştan farksızdır. Haiti, silaha sahip olan herkesin şiddet uygulayabileceği bir noktaya gelmiştir. Sorun, yönetim sorunu olarak tanımlanmakta, ülke sorumsuz, fırsatçı yöneticilerin denetiminde gittikçe büyüyen bir yoksullukla savaşılmaktadır. Politik gruplar arasında süren devlet iktidarına sahip olma gibi eril bir tahakküm hırsı, burada yaşanan şiddet ve vahşetin başlı başına nedeni olduğu için Haiti’nin önemli bir örnek olduğunu düşünüyorum. Üstelik, çatışmalara ordu, polis gibi silahlı güçlerin karışması ve silahın kontrol, zor aracı olarak sıklıkla kadınlara yönlendirilmesi de Haiti’yi ayrıca önemli kılıyor. Haiti’de insanların birbirinden nefret etmesine sebep olacak dini ya da etnik bir mesele yoktur. Buradaki şiddeti tetikleyen etken olarak, mağduriyetten ziyade tahakküm için açgözlülük, hırs göze çarpmaktadır. Çünkü bu ülkenin koşullarında iktidara sahip olmak önemlidir. Burada da “devleti yönetmek demek kaynaklarından da pay almak demektir”³¹¹. Haiti’de iktidara gelme mücadelesini anlamak için, ülkenin ekonomik durumu ve yoksulluğuna yakından bakmak gerekir.

³¹¹ Shiller, Nina Glick, George Fouron, “Killing Me Softly”, *Globalization, the State, Violence* içinde, Jonathan Friedman[ed.], Altamira Press, New York, 2003,s.207.

Haiti halkı, 1971'de yönetimi 17 yaşından babasından devre alan Jean Claude Duvalier'in baskıcı rejimi altında, düşük ücret ve sigortadan yoksul koşullarda çalıştırılmaktaydı. Amerika Birleşik Devletine sadece 707 mil uzaklıkta olan bu bölgedeki yoksul halk, ABD'li şirketler için ucuz işgücü kapasitesi oluştuyordu. Bu bölgede denetimini arttırmak isteyen ABD, ülkede yoksulluğu ve baskıcı rejimi yok etme, Haiti'ye “ekonomik özgürlük” götürme adı altındaki bir politika ile ülkenin tarıma dayalı ekonomisini sarsacak temel besin maddelerinin üretimini durdurdu ve ülkeyi ABD mallarının ithaline açtı.³¹² Özellikle çiftçinin başlıca geçim kaynağı olan un, kahve, şeker ürünlerinin ithal edilmesi ile halk daha da yoksul hale geldi. Bu arada, Dünya Bankası, IMF'in Haiti'ye verdiği ekonomi geliştirme amaçlı borçları karşılamak için, devlet vergileri arttırdı, eğitim, sağlık gibi sosyal hizmetlerden de kısımaya başladı.³¹³ Bu gelişmeler, *İnsani Gelişim İndeksi*'nin 1999 raporuna göre ülkenin %80'ini yoksulluk sınırının altında yaşamaya itti. Ayrıca, ülkede geçimi sağlamanın bir aracı olarak da 1986'dan beri uyuşturucu ticareti yaygınlaşıyor. Özellikle uyuşturucu tüccarları arasındaki rekabete bağlı olarak ülkeye silah satışları artıyor.³¹⁴ Bu yoksulluğun ortasında bir tek uyuşturucu ticaretinden geçinenler ve devlet yönetimindeki politik liderlerin lüks yaşantısı göze çarpıyor ve iktidar, refahın aracı haline geliyor.

Bütün bunlar, 1986'da bu güce sahip olan Duvalier'in baskıcı iktidarına karşı bir kitle hareketinin başlamasına sebep oldu. ABD, bu protestoları bastırması için Haiti ordusunun kanlı ey-

³¹² Ibid,

³¹³ Ibid, s.208.

³¹⁴ Ibid, s.209-211.

lemelerini ve askeri darbeyi destekledi ve sunduğu maddi destekle cunta yönetimince uygulanan şiddetin artmasına yol açtı. 1987'deki seçimlerde hem askerlerin, hem Duvalier yanlısı kişilerin başlattığı ve binlerce sivilin katledildiği kanlı çatışmalar yaşandı. O tarihten itibaren iktidara gelmek isteyen ya da iktidarını korumak isteyen her lider, vaatler vererek halkı kullanmakta ve rakiplerini yıldırmaq için halkı kışkırtıp, şiddeti perçinlemektedir. 1990 seçimlerini kazanan Aristide de iktidara geldikten sonra rakiplerine karşı aşırı güç kullandı; onun kanlı eylemlerini durdurmak içinse, tekrar cunta yönetime el koydu. Fakat, ordunun yönetimi süresince saçtığı vahşet Aristide'yi unutturdu. *Birleşmiş Milletler Af Örgütü*'nün 1994 Raporu'na göre bu sürede çok fazla insan öldürüldü ve birçok köy yok edildi.³¹⁵ Halk birbirini yok etmek isteyen eli silahlı politik taraftarların, uyuşturucu ticaretini elinde tutmak isteyen silahlı tacirlerin, sefalet yüzünden gittikçe saldırgan hale gelen eşkıya, hırsız gençlerin ortasında kalmış durumdadır.

Haiti'de sivillerin güvenliği çok ciddi bir problemdir. Üstelik *İnsan Hakları İzleme Örgütü*'nün 2010 Raporu'na göre, Haiti polisi ve askeri, düşük maaş, yetersiz araç ve yetersiz eğitimleri nedeniyle bu konuya duyarsız kalmakta, dahası birçok şiddet olayı ve suçun içinde bizzat yer almaktadır. Aynı raporun, bu ülkedeki çatışmalarda en çok işlenen suçun tecavüz olduğunu ve bunun çoğunu polis ve silahlı kuvvetler mensubunun yerine getirdiğini belirtmesi çarpıcıdır. Bu durum, kadınların bütün bu çatışmaların çok önemli bir yerinde durduğunu işaret eder. 2009 yılında, 84 tecavüz vakasının yarısından fazlası kız çocuk-

³¹⁵ Ibid.

larına yönelik olmuştur.³¹⁶ Ayrıca, 2004 yılında Aristide hükümetinin devrilmesinden sonra, Aristide yandaşlarının çıkarttığı çatışmada, 8.000 kişi öldürülmüş ve 35.000 üzerinde kadına tecavüz edilmiştir.³¹⁷ Ayrıca, bu çatışmalarda, silahlar, çete grupları tarafından kadınları hizmetçilik etmelerine zorlamak için kullanılmaktadır. Haiti'de kadınlara tecavüz, farklı grupların baskılarını kurmaları için bir araç ya da para kazanmanın bir yolu haline de gelmiştir. 1990 yılında Emanuel Constat'ın lideri olduğu Aristide karşıtı bir silahlı grubun taraftarları 3 kadını kaçırmış ve kadınlardan birinin kocası Aristide'nin destekçisi olduğu için çocuklarının gözleri önünde vahşice tecavüz edilmiştir.³¹⁸ Sonuçta, bir kez daha, karşı grupta yer alan erkekleri cezalandırmanın, intikamın ve güçlerini kanıtlamanın bir aracı haline gelir kadın bedenleri; erkek liderlerin ellerinde toplanan silahlar belli bir erilliği kışkırtmanın aracı olarak kullanılır. "Polis ve silahlı güçlerin burada kadın bedenlerini nasıl keyfi kullandığı"³¹⁹ İnsan Hakları İzleme Örgütü'nce de tespit edilmiştir.

Bütün bunlar, yani silahların zor aracı olarak kadınlara karşı; kadın bedenlerinin de çoğu kez rakiplere karşı güç ve baskı aracı olarak kullanılması, Haiti'deki iktidar mücadelesinin toplumsal cinsiyetçi boyutunu bize çok iyi göstermektedir.

³¹⁶ <http://www.hrw.org/world-report-2010>.

³¹⁷ <http://www.hrw.org/world-report-2004>.

³¹⁸ <http://www.trial-ch.org/trial-watch/profile/db/facts/emmanuel-constant-334.html>. Son erişim 15 Ocak 2010.

³¹⁹ <http://www.hrw.org/world-report-2010>.

2. Savaşın Kadına Yükledikleri

Bir Savaş Stratejisi Olarak Tecavüz

Tecavüz, cinsiyetçi sistemin kadınlığı tanımlayışının ve kadına biçtiği rollerin nasıl bir zulme dönüşebileceğini, özellikle savaş zamanında belirginleştirerek gösteren bir şiddettir. Tecavüzde gücün, zaferin ve düşmanın tanımlanışını ve bütün bu tanımların kadının üzerindeki etkilerini görmek mümkündür. Tecavüzün çok farklı biçimleri olduğu gibi, savaş zamanında farklı amaçları da vardır. Bu, barış zamanında yaşanan tecavüzün farklı ve nispeten şiddetinin daha az olduğu anlamını taşımaz, sadece savaş zamanı aynı şiddet ve zulmün farklı amaçlar taşıyabileceğini işaret eder. Tecavüz, erkek askerlerin morallerini attırmak, halkı korkutmak, bir toplumu yok etmek gibi amaçları taşımanın yanında kadın nefreti, bir galibiyet ödülü, zafer göstergesi anlamına da gelmektedir. Tecavüz, her türlü nefret duygusunu ve ötekileştirme politikalarını içeren bir şiddet pratiğidir.

Tecavüz ilkel savaşlardan beri süregelen bir işkence biçimidir ve bu, tecavüzün, savaşın kaçınılmaz sonucu gibi algılanmasına sebep olmuştur. Oysa bu, tamamen cinsiyetçi sistemin kadını konumlayışı ile bağlantılıdır. Örneğin Eski Yunan ve Roma'da kadın erkeğin malı, erkeğin hizmetçisi olarak değerlendirildiği için, savaş galipleri, "düşmanın"[böyle tanımlanan erkektir] malı, toprakları, ganimetlerine ek olarak kadınlarını da alırlar ve ya eş ya da köle yaparlardı. Truva Savaşı'nı anlatan İlyada'nın bir dizesi de yerli kadınların savaşçı galip erkeler için bir ödül olarak görüldüğünü işaret eder:³²⁰

³²⁰ Niarchos, Catherine N. "Women, War and Rape: Challegenes Facing The International Tribunal for the Former Yugoslavia", *Human Rights Quarterly* için-

“Erkeklerle artık eve doğru yola koyulmak için acele etmemelerini söyleyin. Henüz değil....sadık bir Truvalı kadınla yatmadan değil.”

Savaşta fetih ve ele geçirme önemli anlamlara sahiptir. Askeri eğitimin erkeklerle, dişillikle özdeşleştirilen acizlik, zayıflık işareti olarak bağımlı olmaktan nefret etmeyi aşıl原因 bir süreç olduğuna ikinci bölümde değinilmişti. Militarist sistemde güç, zayıf olanın ele geçirilip üzerinde hakimiyet kurulmasıdır. Bu tanımlanış ve eğitim askerde dişil olan, dişillikle özdeşleştirilen her şey üzerinde hakimiyet kurma hakkının olduğu inancını doğurur. Zayıf, savunmasız olan kadın bedenleri, savaş zamanında askerlerin bu gücü kanıtlayacakları araçlara dönüşürler. Böylece, kadın bedeni hem askerin moral kaynağı, hem de kuvvetinin ve düşman üzerindeki galibiyetinin delilidir. Brownmiller'in "savaş alanına"³²¹ benzettiği kadın bedeni, galip erkeğin üstünlüğünün, mağlup erkeğin ise yenilgisinin canlı ispatıdır. Bu şekilde iki erkek arasında bir mesaj taşıyan tecavüz, kadının tabii konumun hem bir sonucu, hem de nedeni olur. Tecavüz, kadının bireyselliğini, öznelliğini, güvenliğini, fiziksel ve ruhsal bütünlüğünü parçalayan, kendini daha da değersiz hissetmesine neden olan bir şiddettir. Savaş karşıtı Sırlı bir terapistin ifade ettiği gibi bu, "onun kendi bedeninde evsiz hissetmesi"³²² gibidir.

de, B.B.Lockwood [ed.], The John Hopkins University Press, Baltimore, 1995, s.280.

³²¹ Brownmiller, Susan, *Against Our Will: Men, Women and Rape*, Ballantine Publishing Group, United States, 1975, s.309-310.

³²² Copelon, Rhonda, "Surfacing Gender", *The Women and War Reader* içinde, L. A. Lorentzen J.Turpin [ed.], New York University Press, New York, 1998, s.69.

Erkek galibiyeti ve fethi mesajının yanında tecavüz, yerli halkı ürkütmek, sindirmek için de kullanılmaktadır. I. Dünya Savaşı'ndan sonra *Paris Barış Konferansı*'nda müttefik devletlerce savaş sırasında işlenen suçları araştırmak için kurulan Komisyon,³²³ işlenen 32 suçtan en çok rastlanılanlar arasında tecavüz ve cinsel şiddetin yer aldığını ve bu suçun Alman askerlerince Belçika ve Fransa'da halkı korkutup, sindirmek için gerçekleştirildiğini belirtmektedir. Ayrıca Vietnam Savaşı sonrası 1971 yılında Detroit'de kurulan *Halk Meclisinde* cinsel işkence ve tecavüzden yargılanan 100 ABD askerinden biri "standart prosedürü uyguladıklarını" belirterek tecavüzün fetih ve galibiyeti pekiştirmek hem de halkı ürküterek bu galibiyeti daha kolay elde etmek için kendilerine emredildiğini ifade etmiştir.³²⁴ Benzer şekilde, 1980 yılında, Peru'da, kendi görüşleri doğrultusunda yeni bir rejim kurmak için var olan politik, yasal, kültürel sistemi yok etmeyi hedefleyen "Aydınlık Yol" isimli silahlı grubun başlattığı savaşın bölgelerindeki askerler, önce bölgedeki kızların isimlerini kaydetmiş, ardından da isyancı grup Aydınlık Yol ile ilişkisinden şüphelendikleri kadın ve genç kızları sorgulama gerekçesi ile ya kışlalara götürüp ya da evlere baskınlar yaparak bu kızlara tecavüz etmişlerdir. Peru'da da ordu, halkın kendisine karşı direnişini ve Aydınlık Yol gerillalarına katılımını

³²³ Orijinal adı, *Commission on the Responsibility of the Authors of the War and on Enforcement of Penalties* olan Komisyon, 1919 yılında aralarında İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Belçika, Polonya, Romanya, Yunanistan ve Sırbistan'ın da bulunduğu devletler tarafından kurulmuştur.

³²⁴ Niarchos, Catherine N., a.g.m.,s.288.

engelleyip, halkı sindirerek, üzerinde daha rahat kontrol kurmak için tecavüzü bir taktik olarak seçmiştir.³²⁵

Tecavüzün bir amacı da hiç şüphesiz ki belli bir grubu yok etmeye yöneliktir. İlk bölümde belirttiğim gibi, kadınlar, militarist cinsiyetçi sistemde ulusun biyolojik üreticileri olarak görüldükleri ve vatandaşlık görevleri ulus için savaştacak oğullar doğurmak ve bu ulusun kültürel değerlerini çocuklarına aktarmak olarak tanımlandığı için dini, ulusal, etnik kimliği veya gelecek nesli yok edilmek istenen bir grubun da ilk hedefi olmaktadır. Bunun en çarpıcı örnekleri hiç şüphesiz ki soykırım kapsamında Yugoslavya ve Ruanda'da yaşanmıştır. 1944 yılında Raphael Lemkin "soykırım" kelimesinin kökenlerine işaret eder. Yunanca soy anlamına gelen *genos* ve Latince öldürmek anlamına gelen *cide* kelimelerinin birleşmesi ile *genocide*, yani soykırımı açıklamaya çalışmıştır. Lemkin, grubun tamamın he-deflenmesinin gerekmediğini de özellikle belirtir.³²⁶ Nitekim BM'nin 1948 yılında kabul ettiği soykırım tanımı da, "*etnik, dini, ulusal bir grubun tamamı veya bir kısmının yok edilmesi*"³²⁷ şeklindedir. 1948 tarihli *Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Ceza-landırılması Sözleşmesi*'nde ayrıca, soykırım kapsamında değ-erlendirilen suçlar "bir grubun mensuplarının öldürülmesi, yara-

³²⁵ Boesten, Jelke, "Marrying Your Rapist", *Gendered Peace Women Struggles for Post-War Justice and Reconciliation* içinde, Dona Pankhurst[ed.], Routledge, USA,2007,s.217.

³²⁶ Salzman, Todd A. "Rape Camps as a Means of Ethnic Cleansing: Religious, Cultural, and Ethical Responses to Rape Victims in the Former Yugoslavia", *Human Rights Quarterly Reader* içinde, B.B.Lockwood [ed.], The John Hopkins University Press, Baltimore, 1995,s.317.

³²⁷ Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide,9-12-1948, 78 U.N.T.S.277,280.

lanması, fiziksel ve ruhsal işkenceye maruz bırakılması, o grupta doğumların olmasını engelleyici önlemlerin alınması ve karşı grup tarafından çocuk doğumlarının zorlanması” olarak sıralanır. Elbette soykırım çok geniş kapsamlı ve çok farklı koşullarda değerlendirilmesi gereken ayrı bir çalışma konusudur ancak bu tanımlamalar savaş sırasındaki tecavüz için önemlidir. Sözleşmenin soykırım kapsamına dahil ettiği bu suçlara bakıldığında hepsinin birleşimi olarak tecavüz, savaş suçları arasında çok farklı ve çarpıcı bir yerde durmaktadır. Üremedeki güçleri engellenmek istenen taraf olarak kadınlar, etnik temizliği amaçlayan projelerin önemli hedefleridir. Çünkü bir grubu yok etmeye yönelik saldırıda tam “başarı” bir daha o düşmanın üremesi ihtimalini ortadan kaldırmaktır. Her iki savaşta da Yugoslavya’da Müslüman kadınlara³²⁸ ve Ruanda’da iki taraftan kadınlara bu amaçla sistematik olarak tecavüz edilmiştir.

Tecavüzün farklı şekilleri olabilmektedir. Bir bölgede savaş başlamadan, evlere saldırıp, ailenin eşyalarına el koyup, kadınlara tecavüz edip, sonra da ailedeki herkesi öldürmek şeklinde gerçekleşebilmektedir. Bosnalı bir kadın, örneğin, beş yaşındaki kız kardeşi ve beş aylık bebeğinin göz önünde Sırp askerler tarafından tecavüz edilip, öldürülmüştür. Bir diğer biçimi, genelde bir köy veya şehir işgal halinde iken kadın ve kızları sokağa toplayarak halkın göz önünde tecavüz etmektir. Yine Bosna’da yaşlı bir kadın yüz köylünün önünde tecavüz edildikten sonra öldürülmüştür.³²⁹ Bir diğeri, etnik temizliği hedeflenen

³²⁸ Bu savaş sırasında Hırvat ve Sırp kadınların da tecavüze uğradığı belirtilmektedir. Bkz. UN, “United Nations Security Council Final Report of the Commission of Experts Established Pursuant to Security Council Resolution”, *supra*/note/234 UN. Doc./S/1994.

³²⁹ Salzman, Todd A., a.g.m., s. 321.

grubun erkek ve kadınları ayrı kamplara yerleştirilerek, buradaki askerlerin, hatta kampa girmesine izin verilen sivil erkeklerin, istedikleri kadınları kamplardan çıkarıp dayak ve işkence yoluyla tecavüz etmesi ve çoğunlukla öldürmesi şeklindedir. Ayrıca kadınlar, özel olarak hazırlanan kimi çok büyük, kimi bir apartman dairesi şeklindeki “tecavüz kampları”nda defalarca, işkence edilerek tecavüz edilir. Bu kamplardaki kadınlar özellikle, doktor muayenesine tabi tutulmakta, hamile kaldığı tespit edilenler, aynılıp, serbest bırakılmaktadır. Son olarak, askerler için fuhuş sektöründe çalışmaya zorlanmaktadırlar. Bütün bu tecavüzlerin işkenceyi, aşağılamayı içerdiğini özellikle belirtmek gerekir. Ruanda soykırımının ardından kurulan Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne[ICTR] tanık olarak çağrılan BM Barış Güçleri komutanı, Dallaire, sokak ortasındaki kadın cesetlerinde, kadınların vajinalarına çeşitli maddelerin, kesici aletlerin sokulduğunu, çoğunluğunun göğüslerinin kesilmiş ve karınlarının yarılmış olduğunu belirtmiştir. Aynı mahkemede şahitlik eden Dallaire'nin yardımcısının anlattıklarına vahşetin boyutunu örnekliyor:

“İki şey dikkatimi çekti. İlki, öldürücü darbeler cinsel organlarına yönelik olmuştu. İkincisi ise, genç kızlar. Genç derken, altı, yedi yaşındaki kız çocuklarını kastediyorum. Muhtemelen bir grup tarafından tecavüz edilmişlerdi, çünkü vajinaları çatlamış ya da şişmişti, bu şekilde öldürülmüşlerdi. Bunlar hepimizi çok derinden etkileyen sahnelerdi....Biliyorum, çirkin gelecek size ama, insan cesetleri, bana tecavüz edilen bedenler, özellikle de çocuk bedenleri kadar, ürkütücü gelmiyor.”³³⁰

2000 yılının Şubat ayında, Hindista'nın Gujarat eyaletinde yaşayan Hinduların bir kesiminin, burada yaşayan Müslüman

³³⁰ Nowrojee, Binaifer, “Your Justice Is Too Slow”, *Gendered Peace Women Struggles for Post-War Justice and Reconciliation* içinde, Dona Pankhurst[ed.], Routledge, USA, 2007,s.107.

azınlığa karşı Hindu dini ve ulusal kimliğini korumak için başlattıkları savaş sırasında Müslüman kadınlara uygulanan işkenceler de aynı cinsiyetçi nedenlere dayanmaktadır ve Dallaire ve yardımcısının anlattıklarına benzer biçimde cinsellik içerikli olmuştur. Göğüsleri ve vajinaları parçalanmış, diş izleri kalmış, hamile olanların karnları yarıp, fetüsler dışarı çıkarılmış ve pek çok tecavüz edilen kadın canlı canlı yakılıp, ateşe atılmıştır. Yine hiçbir etnik, dinsel nedenin bulunmadığı Sierra Leone'deki iç savaşta örneğin, kadınların cinsel organları şişe, sopa ve silahlarla parçalanmıştır.³³¹ Gerek Ruanda gerek Yugoslavya gerek Hindistan'daki tecavüz örneklerindeki işkencenin boyutu, belli bir gruba yönelik nefretten öte, bizzat kadına duyulan nefreti kanıtlamaktadır. Özellikle darbe ve yaralamaların cinsel organlara yönelik olması, askeri eğitim boyunca, bilinemez, denetlenemez kadın cinselliğine duyulan öfke ve korkunun bir yansımasını oluşturmaktadır. Çünkü kadın, hem düşman bir grubun üyesi, hem düşmanın malı, hem de yalnızca kadındır. Bu yüzden, tecavüz hem düşman olarak “ötekine” hem de kadın olarak “ötekine” duyulan nefretin şiddetini içerir. Kadınların bilhassa sokak ortasında, kalabalık meydanlarda tecavüz edilmesi onun kişisel mahremiyetini ve kadın kimliğini yok sayma amacı taşır.

Tecavüz, kadının kendi bedeni üzerinde denetime sahip olma hakkının bulunmadığını, boyun eğdirilmesi gereken cinsiyet olduğunu ona hatırlatmadır. Bu taktik, ayrıca karşı grubun erkeklerini terörize etme, saldırganlaştırma amacı da taşır. Kadınların bedeni ve cinselliği üzerinde tek egemen olduklarını düşünen karşı tarafın erkeklerinin saldırganlığını harekete ge-

³³¹ Cockburn, Cynthia, 2009, s.58.

çırınk için, tecavüz taktığının uygulanması, şiddetin cinsiyetçiliğini gösterir. Hindu polis ve askerleri, örneğin, erkeklerin yanındaki kadınlara cinsel organlarını göstererek, Müslüman erkekleri tahrik etmeye çalışmışlardır.³³²

Kimi kez de tecavüz, tam tersi bir şekilde, grup içindeki erkeklerin şiddetini karşı tarafa kışkırtmak için kullanılır. Örneğin, Yugoslavya'da "Sırp erkekler arasında dayanışmayı, birlikteliği arttırmak"³³³ için, Sırp askerlerin Müslüman kadınlara yönelik tecavüzleri Sırp televizyonlarında Müslümanların Sırp kadınlara tecavüzü olarak yayınlanmıştır. Bu gerçeğin anlaşılmasında, Pulitzer Ödülünü kazanan gazeteci Roy Gutman'ın payı büyük olmuştur.

Karşıt grubun erkeklerini terörize etmek, askerlerin morali- ni arttırmak, belli bir grubun kimliğini yok etmek için, birbirleri ile savaşan erkeklerin galibiyet ve mağlubiyet mesajlaşması olarak tecavüz, kadının bedensel ve zihinsel köleliğine, bağımlılığına işaret eder; bu bağımlılığını devam ettirerek eşitsiz cinsiyetçi ilişkileri tekrar üretir. Cinsel şiddet ve taciz, kadınların yaralanabilir, ele geçirilmesi kolay cins olduğu inancını pekiştirerek, kadın cinselliği ve bedeni üzerindeki denetimi daha çok arttırmaktadır. Örneğin, Afganistan'ın 1979'da Sovyet işgali ile burada yoğun bir iç savaş başlamıştır ve Rus askerler birliklerin çekildiği 1989 tarihine kadar, çok sayıda kadına tecavüz etmişlerdir. İşgalden sonra yönetime geçen Taliban, dağılan düzenin tekrar sağlanması gerektiği iddiasıyla Afgan halkına katı kurallar dayatmıştır. Özellikle, kadınların, "yüzlerini kapatan burka giyinmelerinin zorunlu tutulması, karşı cinsle denetim dışı iliş-

³³² Ibid, s.58.

³³³ Salzman Todd A., a.g.m., s.316.

kinin ağır cezalara çarptırılmasıyla”³³⁴ kadınlar üzerindeki denetim arttırılmış, bu kadınlar evlerine hapsedilerek hareket özgürlükleri büyük ölçüde kısıtlanmıştır. Peru’da da 1997 yılına kadar tecavüz suçluları, tecavüz ettikleri kadınlarla evlendikleri sürece cezadan muaf tutulmaktaydılar.³³⁵ Bu uygulama o dönem içerisinde birçok kızın tecavüzcüsü ile zorla evlenmesine ve çocuk doğurmasına neden olmuştur. Bu, erkeğin kadın bedeni üzerindeki zor kullanmasına yasal olarak da izin verildiği, onaylandığı, normalleştirildiği bir durum demektir. Tecavüz eden askerlerle evlenen bu kadınlar, birliklerin yeri sık sık değiştirildiğinden, çocuklarını da tek başına büyütmek zorunda kalmaktadırlar. Bu evlilikler, tecavüze uğradığı bilinen kadınların başka erkeklerin de hedefi haline gelmemesi için yapılmaktadır. Ya da Filipinler, Kongo örneklerinde olduğu gibi, tecavüz edilen kadınlar fahişelik yapmaktadırlar. Tecavüzün kadına bıraktığı bu tarz pek çok olumsuz etkinin en önemli nedeni, tecavüze uğrayan kadınların aileleri ve kocaları tarafından reddedilmeleridir. Dayatılan belirli tip “temiz”, “kutsal” bakire kadın imgesi, tecavüz olaylarında kadını kışkırtan taraf olarak sorumlu tutabilmektedir. Bu tarz bir bakış açısı tecavüze uğrayan birçok kadını sessiz kalmaya iten başlıca sebeplerden biridir. Kadınlar toplumsal olarak damgalanmamak, kocaları ve aileleri tarafından reddedilmemek, kimliğini açıklayarak başka erkeklerin saldırı hedefi haline gelmemek için tecavüz olaylarını saklamaktadır. Bu tür bir saygın kadın imgesinin dayatılmasında yasaların etkisi de yadsınamaz. II. Dünya Savaşı’ndan sonra, 1948’-

³³⁴Kandiyoti, Deniz, “The Politics of Gender and Reconstruction in Afghanistan”, *Gendered Peace Women Struggles for Post-War Justice and Reconciliation* içinde, Dona Pankhurst[ed.], Routledge, USA, 2007, s.160.

³³⁵ Boesten, Jelke, a.g.m., s.205.

deki *Cenevre Sözleşmesi* tecavüzü bir savaş suçu olarak değerlendirebilir. Ancak sözleşmenin, savaş suçu sayma gerekçesi, cinsiyetçi bakış açısının yasaya yansımaları şeklindedir. Sözleşmenin 27. maddesi;

“Kadınlar şereflerine yönelik tecavüz, zorunlu fahişelik ve benzer herhangi bir saldırıya karşı özellikle korunmalıdır.”³³⁶ demektedir.

Şeref, bekareti vurgulayan temizlik anlamına gelebileceği gibi, tecavüz, ölüm, işkence, sakat bırakma gibi şiddet içeren suçları belirten madde kapsamına dahil edilmemiştir; tecavüzün fiziksel ve ruhsal tahripkarlığı göz ardı edilmiştir. Hiç şüphesiz ki, tecavüzün kadında bıraktığı hasarlar, toplum içindeki onur kaybından çok daha fazlasını içerir. Üstelik böyle bir “onur” algısı, erkeğin üzerinden tanımlanan namus kavramını yansıtır. Bu da “korunması gerekeni” erkek için önemli olan namus şeklinde göstermeye devam eder. Tecavüz, Nazilerin Yahudilere yönelik katliam suçlarını incelemek ve cezalandırmak için kurulan *Nürnberg Uluslararası Askeri Mahkemesi*’nde onura yönelik suçlar arasında değildir. Ancak mahkemenin kabul ettiği “insanlık suçları” arasında da statüsü net değildir. İnsanlığa karşı işlenen suçlar ise, “her hangi bir sivil halka yönelik, dini, ulusal, politik, etnik gerekçelerle savaş zamanında veya öncesinde, işlenen cinayet, yok etme, yoksun bırakma, köleleştirme ve diğer insanlık dışı suçlar.”³³⁷ şeklinde sıralanmakta; tecavüz, “diğer in-

³³⁶ Geneva Convention Relative to the Protection of Civillian Persons in Time of War, art.27,12-08-1949,6 U.S.T. 3536,75 U.N.T.S 306, Protocol Additional to the Geneva Convention of 12-08-1949, and Relating to the Protection of Victims of Non- International Armed Conflicts[Protocol II],art.4,12-12-1977, Ayrıntılı bilgi için bkz. *Human Rights Quarterly Reader*, B.B. Lockwood(ed.), John Hopkins University Press, Baltimore, 2006.

³³⁷The Nuremberg Charter, art.6[c],08-08-1945.

sanlık dışı suçlar” kategorisine yerleştirilmektedir. Bu durum tecavüzün şiddetini görünür kılmaya engeldir. Üstelik insanlık suçu sayılan diğer bütün suçları tecavüz zaten içerebilmektedir. Nürnberg Askeri Mahkemesinin elinde bu konuda yeterince delil mevcut iken tecavüz suçundan mahkumiyet hiç olmamış; mahkeme eldeki delileri kasti bir amaç taşımada yetersiz görmüştür. Oysa işlenen cinayetler kadar tecavüz edilmiş kadın cesetlerinin de planın parçası olduğu kesindir. Bosna tecavüzlerinin ardından konu tekrar büyük tepki görmüştür ve *BM İnsan Haklar Komisyonu*'nun 1993 tarihli raporunda da tecavüz olayları açıkça kınanmaktadır. Rapor, Eski Yugoslavya topraklarında işlenen korkunç tecavüz pratiklerinin, kadın ve çocuk suistimalinin, savaş suçu olduğunu belirtmiştir. Ancak, rapor soykırımı işaret etmek için “bu koşullar altında”³³⁸ ibaresine yer vererek, etnik temizliğin hedeflendiği sistematik tecavüzü kasdetmiş; sistematik tecavüz ile diğer tecavüz biçimleri arasına fark koymuştur. Oysa yaratılan bu şiddet hiyerarşisi tecavüzün her türlüşünün insanlık dışı bir uygulama olduğunu göstermeye engeldir. Kaldı ki çok yakın geçmişte etnik temizlik amacı taşımayan Sierra Leone gibi ülkelerdeki kadınlar da sistematik tecavüze maruz kalmaktadırlar. Ayrıca, 1994 yılında Güvenlik Konseyi, Yugoslavya da işlenen suçların mağdurlarıyla görüşüleceği bir araştırma yapmak üzere kadın avukatlardan ve sağlık personelinin oluştuğu bir ekibi görevlendirmiştir. Bu ekibin hazırladığı rapor da tecavüzlerin çoğunun silah, kırık cam, kesici aletler kullanılarak işlendiğini, kadınların ya tecavüz kampla-

³³⁸Commision on Human Rights, Rape and Abuse of Women in the Territory of the Former Yugoslavia, Report on the 49th sess.,1 Şubat- 12 Mart, Economic and Social Council, suppl.no.3,E/CN4/1993/122.

rında ya da açık meydanlarda defalarca tecavüze uğradığını, işkenceye maruz kaldığını belirtmektedir.³³⁹

Tecavüzün “savaş suçu” ya da “insanlık suçu” olarak değerlendirilmesi, saldırının “bir gruba” yönelik din, etnik veya ırk bağlamında olmasına bağlanmıştır. Oysa değindiğim bütün örnekler, tecavüz ve cinsel şiddetin bir cins olarak kadına yönelik nefreti de içerdiğini göstermektedir. Tecavüzün sırf cinsiyetinden ötürü kadının ruhsal ve fiziksel bütünlüğünü parçalayan bir şiddet biçimi olduğu unutulmamalıdır. Bu nedenle tecavüz, “cinsiyete yönelik suç” olarak çok ayrı bir değerlendirmeye tabi olmalıdır. Ayrıca, her davada tecavüzün cinsiyetçi nedenlerinin açıklanması, kınanması ve bu nedenler ile belgelenmesi çok önemlidir. Bu, kadını “kurban” gösteren ve onu toplumsal olarak damgalayan bakış açılarını değiştirecek çok önemli bir adım olacaktır. Böyle bir yaklaşım, tecavüz edilen kadının utanç duymasına neden olan, kendisine şüpheyle bakılması durumunun da önüne geçecektir. Ayrıca, kadınların korkusuzca şikayette bulunmalarını sağlayacaktır. Çünkü yasal süreç ve uygulamalar da kadınların mağduriyetini arttırmaktadır. Pek çoğu, tecavüzcüleri ile karşılaşp, aynı korkuyu yaşamamak ya da mahkeme salonunda alay, kahkaha gibi incitici tavırlara maruz kalmamak için konuşmamaktadır. Binaifer Nowrojee, Ruanda'da ki soykırımın ardından 1994 yılında kurulan *Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi*'nde tecavüz davaları devam eden kadınlarla 2005 yılında görüşmüştür. Bu araştırmada en dikkat çeken husus, kadınların davaların ilerleyişindeki hız

³³⁹ United Nations, Security Council, Final Report of the Commission of Experts Established Pursuant to Security Council Resolution 780, 1992, Annex, 241 n.65, U.N., Doc. S/1994/674.

ve prosedürden şikayetleridir. Pek çoğu suçlunun cezalandırılmasından öte, davanın seyri konusunda bilgilendirilmeyi, nelerin delil olarak kabul edildiği, nelerin beklendiği konusunda açıklama yapılmasını istemekte ve davanın yavaş seyrinden şikayet etmektedir. 18 mahkumiyetle sonuçlanan 21 davadan hiçbiri tecavüz ile ilgili değildir. Açılan tecavüz davalarının yarısından fazlasının da beraat ile sonuçlanmış olması ise düşündürücüdür. Geriye kalanın çoğu da Kigali gibi beklemektedir:

“Öleceğiz ve kimse bizim hikayemizi bilmeyecek. Bize yapılanlar, bizimle mezara gömülecek. Adalet görmeden gitmiş olacağız.”³⁴⁰

Kendilerine yapılanı açıkça konuşan, alay etmeden, gülmeden başlarına gelenleri dinleyen ve dinleten yargıçlar istemele-ri, mahkemelerin dahi, tecavüzü ve tecavüze bakış açısını kınayan tavırdan uzak olabildiklerini göstermektedir, bu da kadınların mağduriyetini arttırmaktadır. Çünkü çoğu karşılaştıkları bu tavır yüzünden sessizliği tercih etmektedir:

“Yaşıyorum evet, mahkemenin tuhaf sorularını yanıtlamak için. Heyet gülmeye başladığında, hiç susmayacaklarım gibi gülmeye başladıklarında çok sınırlandım. Eve döndüğümde ise, herkes tecavüze uğradığımı artık öğrendi diye, nişanım beni terk etti. Bir daha davaya gitmeyeceğim, ikinci bir tramvayı kaldıramam. Döndüğümde, evime saldırdılar. Her halükarda ben ölüyüm.”³⁴¹

Tecavüz edilen kadının kendi ailesi ve toplum tarafından reddi, cinsiyetlendirilmiş etnik nefreti tekrar tekrar üreten, besleyen bir yaklaşımdır. Özellikle, zorla hamile bırakılan kadının ve doğurduğu çocuklarının reddedilmesi, etnik temizliğin amacına ulaşması anlamı taşır. Sırlı erkeklerin Bosnalı kadınlara tecavüzünü araştıran ve zorla hamile bırakmanın etnik temiz-

³⁴⁰ Nowrojee, Binaifer, a.g.m., s.111.

³⁴¹ Ibid., s.130.

likle nasıl bir bağlantısı olduğunu sorgulayan kimi araştırmacılar, sonuçta çocuğun anne ve babadan eşit oranda genler taşıdığını, üstelik, çocuğun, baba tarafından büyütülmediği sürece –ki Sırp erkekler çoğunlukla Müslüman kadınlara bırakmışlardır çocukları- annenin kültür ve alışkanlıklarını benimseyeceğini düşünmüşlerdir.³⁴² Bu yerinde bir bağlantıdır; ancak tam bu noktada cinsiyetçi bakış açısının işleyişini görmek gerekir. Bu, her iki kültüründe ortak özelliğidir. Zaten etnik nefret ve bir çok nefretin hakimiyetinin sebebi de bu ortaklıktır. Gerek Sırplar gerek Müslümanlar çocuğu en nihayetinde “yabancı” bir erkeğe ait saymakta, kadının kendisi dahi çocuğu “yabancı-nın pislği”³⁴³ olarak değerlendirmektedir ve kendi kültürüne bağlı erkekler tarafından reddedilerek, o kültürün çocuklarını yetiştirme ihtimali büyük ölçüde azaltılmaktadır. Zorla hamile bırakmanın etnik temizlikle bağlantısını da bu şekilde oluşmaktadır.

Tecavüzün sadece fiziksel değil, psikolojik derin yaralar da bıraktığı unutulmamalı ve dava sürecinde kadınların tekrar yaralanmamaları için hassas davranılmalıdır. Kadının kişiliğine derinden zarar veren cinsiyetçi normların değişimi için tecavüzün takip edilmesinin çok önemli olduğu kanısındayım, bu konuda en etkili mekanizma da hiç şüphesiz ki yasal sistemdir.

Yerlerinden Edilen Mülteci Kadınlar

Savaş, kadınları yaşadıkları topraklardan ayrılmak zorunda bırakarak da kadınların yaşamını şekillendirir. Şiddetli çatışmaların yaşandığı bölgelerde güvenlik problemi yaşayan ailelerin

³⁴² Bknz.,Salzman, Todd A., a.g.m., s.327-329.

³⁴³ Ibid. s.327.

çoğu ülkesini terk etmekte, bir başka ülkenin sınırlarında güvenli bir yaşam aramaktadırlar. Özellikle kadınlar, çocuklarını korumak, cinsel şiddetten, tecavüzden kaçmak için, ülkelerini terk ediyorlar. *Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komisyonu*'nun [UNHCR] özellikle son yıllardaki raporları da kadın sığınmacıların oranının erkeklerin yaklaşık iki katı olduğunu söylüyor.³⁴⁴ Ancak, sığınaklardaki yetersiz yaşam koşulları ve sınır bölgelerindeki son derece cinsiyetçi muameleler, kadınlar için yaşamı savaş bölgesindeki yoksunluk ve zulümden farksız hale getirmektedir.

1951 tarihli *Mülteciler Sözleşmesi*, sözleşmeyi imzalayan ülkelere, sığınmacıları her türlü işkence ve istismardan yasal olarak koruma, şiddetin olduğu ülkelere geri göndermeme, şiddet ve ayrımcılık uygulayan personelini yargılama ve cezalandırma, zorla çalıştırmama gibi yükümlülükler vermesine rağmen bugün bu ülkelerin çoğu, uygulamalarıyla bu antlaşmayı ihlal etmektedir. Özellikle, cinsiyet ayrımı yapmama şartı getiren Sözleşme'ye, cinsiyetçi pratikler ile uyulmamaktadır. Örneğin, Tanzanya'daki mülteci kampına sığınan Burundili kadınlar, buradaki güvenlik görevlilerin şiddet ve tacizine maruz kalmışlardır. *İnsan Hakları İzleme Örgütü 2000 Raporu*'na göre, Tanzanya'daki mülteci kamplarında sadece bir sene içinde 111 tecavüz olayı yaşanmıştır.³⁴⁵ 30 Mart 1998'de iki Tanzanyalı asker tarafından tecavüz edilen 16 yaşındaki Marie-Claire de bu kadınlardan biridir. İki asker, Claire'ye erkek kardeşinin gözleri

³⁴⁴ UNHCR, "Sexual and Gender Based Violence against Refugees, Returnees and Internally Displaced", <http://www.unhcr.org/3f696bcc.4.html>, 1-05-3003.

³⁴⁵ Human Rights Watch, "Tanzania: Violence Against Women Refugee", [http:// www.hrw.org/en 22-10-2000](http://www.hrw.org/en 22-10-2000).

önünde tecavüz etmişler, sonrada ellerindeki her şeyi almışlardır. Marie, yakalanmaları için polise başvurmuş, ancak kendisi ile hiç ilgilenilmediğini belirtmiştir. 2002 yılında, Nepal'deki Bhutanese mülteci kampında ise, aralarında yedi yaşında bir kız çocuğunun da bulunduğu 18 tecavüz olayı yaşanmıştır.³⁴⁶ Bu bölgelerde de cinsel şiddet uygulayanların ağırlıklı güvenlik personeli olduğu belirtilmektedir. Bu da, silah aracılığıyla “güç” elinde bulunduran erkeklerin kadın bedeni üzerinde kanıtlamaya çalıştığı iktidarı bir kez daha gösterir. Benzer şekilde, Gine'deki Kenema, Kabala, Daru kamplarına, ülkelerindeki iç savaştan kaçarak sığınan Sierra Leoneli kadınlar, tecavüze uğramışlardır. Üstelik bu bölgelerde yasal olmayan örgütler, kaçakçılar kamplara yakın olduğundan, [Soardu kampı örneğin] kadınlar çeteler tarafından kaçırılarak eşyalarına el koyulmuş. Sierra Leone iç savaşından kaçan 30 yaşındaki Mani, çetelerin kadınları toplayıp tecavüz ettiklerini, çocuklarını da savaşçı yapmak için kaçırdıklarını belirtiyor. Bir annenin 14 yaşındaki kızına ise Gine'de iki asker tecavüz etmiş, görmek istemediği için gözlerini kapatan anneyi ise askerlerden biri saçlarından tutup, silah zoruyla tecavüzü izlemeye zorlamıştır.³⁴⁷

Tecavüzden kaçan kadınlar, sığındıkları ülkelerde aynı şiddete yakalanıyor. Bu da problemin, savaş koşullarının yanı sıra esas olarak güç ve erkeklik tanımının şekillendiği cinsiyetçi, militarist sistemden kaynaklandığını kanıtlıyor. Kadınlar savaşın yanı sıra “kadın” olmaktan da zarar görüyorlar. Bu kadınların çoğunda kendinden tikslenme, korkudan felç kalma, tecavüz so-

³⁴⁶Human Rights Watch, “Sexual Abuse Highlights Plight Refugees”, <http://www.hrw.org/en/news/22-11-2002>.

³⁴⁷ Human Right Watch, “Refugee Women in Guinea Raped”, <http://www.hrw.org/en/news/13-10-2001>.

nucu hamileliklerde çocuğu düşürmek için tehlikeli yöntemlere başvurma ya da intihar eğilimi görülüyor. Bu da onların yaşamında daha da büyük problemler doğuruyor.

Sığınmacıların yaşadığı en büyük problemlerden biri de kötü bakım, yetersiz beslenme ve sağlıklı barınma koşullardır. Bu durum en çok kadınlar ve çocukları etkilemektedir. Kenya'daki mülteci kamplarından biri olan Dadaab kampında, su, yiyecek ve kalabalık en temel problemdir. *İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün 2010 yılındaki Raporu*'na göre, 90.000 kişilik çadırlarda 250.000 kişi kalıyor, dolayısıyla, yiyecek ve su bulamıyorlar. Ancak rüşvetle su alınabildiğini belirten kadınların çoğu, parası olmadığı için ya dileniyor ya da yiyecek ve su karşılığı fahişelik yapıyorlar. Rüşvet karşılığında sığınmacıları kaydeden güvenlik görevlileri, kadınların gıda yardımı almasını daha da zorlaştırıyor. Kalabalık çadırlar, hastalıkların artmasına ve hızlı yayılmasına sebep oluyor. Özellikle tuvaletlerin çok az olması ve erkeklerle kadınların aynı tuvaleti kullanması, bu bölgelerde çöplerin toplanıp, atıkların burada yakılması, ilaç, tıbbi tedavi yardımlarının yapılmaması kadınlarda kolera, sıtma ve HIV'in yüksek oranda görülmesine neden oluyor.³⁴⁸ Kenya, Somalili sığınmacılara 2007 itibari ile sınırını kapattı. Ancak, bölgeye göç devam etti. Sınırlarda yiyecek, su için yalvaran kadınlara güvenlik güçlerince fiziksel şiddet uygulandı.³⁴⁹ 2008 yılında sınırdan geçebilen Homida, önce tahta sopalarla dövüldüğünü, lastiklerle kollarına ve bacaklarına vurduklarını, ancak bütün parasını vererek kurtulduğunu belirtiyor. Rüşvet vermeyenler

³⁴⁸UNHCR, "Sexual and Gender Based Violence against Refugees, Returnees and Internally Displaced", <http://www.unhcr.org/3f696bcc.4.html>, 1-05-3003

³⁴⁹Ibid.

ise, savaş bölgesine geri sürülüyorlar. Angola'daki Nzage kampına sığınmak isteyen Kongolu kadın ve erkeklere, polisler cinsel ve fiziksel şiddete uygulamış ve ülkelerindeki çok şiddetli çatışmanın içine geri gönderilmişler.³⁵⁰ Bu bölgedeki erkekler ve kadınlar genelde, “HIV’li”, “fahişe”, “hastalıklı”, “pis”, “işsiz” şeklinde kaçınılması gereken insanlar olarak damgalanmaktalar. *İnsan Hakları İzleme Örgütü*, Sağlık Bölümü Başkanı Joseph Aman, Çin, Rusya ve Amerika gibi ülkelerde HIV taşıyıcısı kadınların özellikle sınır dışı edildiğini, tedavileri için yasal bariyerler koyulduğunu belirtiyor.³⁵¹ Böylece, sığınmacı kadınlar, mekansal olarak çizilen sınırların yanında, eşitsiz hizmet ve muamelelerle yasal ve kültürel ayrımlara da tabi oluyorlar. Ayrımcı politikaların ötekileştiren cinsiyetçi yüzü bu kez de sığınma kamplarında beliriyor.

Kadınların kamplardaki yaşamlarını zorlaştıran bir etken de gıda ve su kıtlığı nedeniyle sığınmacılar arasında yaşanan çatışmadır. Erkekler, gıda, su, battaniye kuyruklarında, kadınlara fiziksel zor kullanarak, bunları daha kolay elde ediyor. UNHCR'nin bildirdiğine göre, bu erkeklerin içinde bulunduğu sefalet, ümitsizlik onları uyuşturucu ve alkole bağımlı hale getirmekte, bu da kamplardaki kadınlara yönelik şiddet ve tacizi arttırmaktadır.³⁵² Böylesi yoksunluk koşullarının yarattığı umutsuzluk durumuna ek, polis ve yerli erkeklerin kendilerine karşı otoriter tutumlarının, sığınmacı erkeklerde “acizlik”, “güçsüzlük” hissi doğurduğunu ve bu hissi bastırmanın, telafi

³⁵⁰Ibid.

³⁵¹<http://www.hrw.org/en/news/2009/09/24/deporting-hiv-positive-migrantsthreatenslives-globalgoals.html>, 23-09-2009.

³⁵² UNHCR, “Sexual and Gender Based Violence against Refugees, Returnees and Internally Displaced”, <http://www.unhcr.org/3f696bcc.4.html> 1-05-2003.

etmenin bir aracı olarak sığınmacı erkeklerin sığınmacı kadınlara şiddet uyguladıkları belirtiliyor. Ayrıca kadınlar, yerli erkeklerin de cinsel istismarına ve şiddetine maruz kalıyorlar. Özellikle fakir olan yerli kesimin ilk hedefini yetenekli, belli bir eğitimi olan kadınlar oluşturuyor. Doğal kaynakları ve civardaki iş imkanlarını paylaşmak istemeyen yerli erkekler, kadınları yıldırmanın ve sindirmenin bir aracı olarak cinsel ve fiziksel zora başvuruyorlar. Böylece, kadına yönelik şiddet, erkeğin avantaj elde edeceği imkanları kazanmasına bir kez daha “hizmet ediyor”.

Kadın sığınmacılar için bir diğer problem de işçi kaçakçılığı ve seks ticaretidir. Yasal koruma ve güvencelerden kadınların birçoğu yoksun olduğundan ve yasal kimlikleri bulunmadığından fuhuş sektöründe kullanılıyorlar. BM 2004 Rapor'u, Filipinler, Malezya, Singapur ve Burma'da kadın ticaretinin çok yüksek olduğunu belirtiyor.³⁵³ Malezya'da kadınlar asgari ücret dahi almadan çalışıyorlar bu da çoğunu mecburen fuhuş sektöründe çalışmaya itiyor.

Sınır bölgelerinde mültecilere özellikle de kadın ve kız çocuklarına yönelik şiddetin artmasını hızlandıran çeşitli etkenler var. Bunların başında bu kadınların pek çoğunun sığındıkları ülkelerin yasaları tarafından korunmamalarıdır. Dolayısıyla, kimlik kartları olmayan bu kadınlar korkusuzca kaçınılmakta, ya da tutuklanarak hapse atılmaktadır. Buna ilaveten sivil toplum kuruluşları ve UNHCR gibi uluslararası kurum görevlilerinin mülteci kamplarında daimi bulunmalarına, süreç ve muameleleri takip etmelerine izin verilmemesi veya bunların sınırlandı-

³⁵³United Nation, “Trafficking in Women and Girls”, <http://www.un.org/womenwatch/daw/caw/reports.htm>. 2004.

ılması da ciddi bir sorundur. Ayrıca, işkence gören kadınların yerel dili bilmemesinden kaynaklı iletişim problemi ve yaşadıklarını anlatmada yetersiz kalmaları da önemli bir etkidir. Kadınların çoğunun, işkence yapanın güvenlik personeli olması durumunda daha sessiz kaldığı, şikayet ederse çok daha kötü muameleye maruz kalacağı korkusu ile sustuğu bilinmektedir. Bu konuda Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliğin önderliğinde, Uluslararası Göç Örgütü [IMO], UNIFEM, UNHRC, Dünya Sağlık Örgütü gibi önemli kuruluşlar 2009 yılında diğer kuruluşlar ile işbirliği içinde ciddi adımlar attılar ve BM bünyesindeki ülkelerden sığınmacıları koruma ve personellerinin insan ve kadın hakları konusundaki eğitimi için tam güvence istediler.³⁵⁴ Bu çerçevede Almanya ve İspanya'da devlet kurumları, yerel toplum örgütleri ve UNIFEM işbirliği ile kadınlara kendi haklarını anlatan broşürler dağıtıldı, şiddete karşı yasal hakları konusunda kendi dillerinde seminerler verildi. Meksika ise, ülkedeki göçmen kadın kaçakçılığının yaygınlığını belirttiği *BM Kadına Yönelik Şiddet Özel Raporörü*'nün ayrıntılı raporu üzerine, göçmen politikalarını cinsiyet politikaları ile uyumlu hale getirmeye çalışmaktadır. Tanzanya'da sınır bölgesindeki polisler cinsiyet konusunda bilgilendirme eğitimi verilmiştir. Bunlar çok önemli ve olumlu adımlardır, ancak sonuçları zaman alacağından etkili takip mekanizmaları kurulmalı, adil işleyen bir yasa ve yargı sistemi de olmalıdır.

Bir de silahlı çatışmanın ülke içinde zorunlu göçe neden olduğu örnekler vardır. Mesela Türkiye'de devlet güvenlik güçleri ve PKK militanları arasında yaşanan çatışmalar pek çok can

³⁵⁴ United Nations, "Violence Against Women Migrant Workers", 16 Temmuz 2009, A/64/152, <http://www.un.org/ga/third/64>.

ve mal kaybına neden olduğu için çatışma alanlarında kalan yerleşim bölgeleri “güvenlik” gerekçesiyle boşaltılmıştır.³⁵⁵ Bu bölgelerdeki kişilerin yaşam koşullarını iyileştirmek, ihtiyaçlarını karşılamak için 2006 yılında BM ile ortak bir proje başlatılmıştır.³⁵⁶ *Ülke İçinden Yerinden Olmuş Kişiler (ÜYO)*’nun pilot çalışması *Van Eylem Planı* da bu sorunu gören, bu kişilerin farklı ihtiyaç ve sıkıntıları olduğunu kabul eden çok önemli bir adımdır. Ancak, bu çalışmanın değerlendirildiği Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı’nın [TESEV] son raporu da uygulamanın yerel örgütlerle olan koordinasyonun eksikliğine işaret etmektedir.³⁵⁷ Özellikle, sivil toplum örgütlerinin kadınların farklı sorunlar yaşadığını ve özel bir ayrımcılıkla karşılaştıklarını ve programa toplumsal cinsiyet biriminin eklenmesini aktardıklarının altını çizen rapor, bize yerel kadın örgütleri ile iletişime geçmenin gerekliliğini ve aciliyetini bir kez daha göstermektedir.

Bunların dışında bugün savaşın bittiği ülkesine geri dönen kadınların durumunun da çok önemli olduğu ve unutulmaması gerektiği açıktır. Örneğin, Sierra Leone’de biten iç savaş sonrasında birçok kadın ülkesine geri dönmektedir. Ancak çoğunun evi savaşta yıkıldığından iş, beslenme, kısacası yeni düzen kuracak imkanlardan yoksun kalmışlardır. Üstelik bu kadınların ço-

³⁵⁵ Bkz. TESEV, “Türkiye’de Zorunlu Göç: “Hükümet Politikaları Uluslararası Konferans Tebliğleri, 27 Haziran 2009 Van”, Serkan Yolaçan ve Ebru İlhan (haz.), TESEV Yayınları, İstanbul, 2010.

³⁵⁶ Ibid.

³⁵⁷ Birkeland, Nina M., “Ülke İçinde Yerinden Edilme: Sivil Toplum Kuruluşlarının (STK), ve Ulusal ve Yerel Yetkililerin ÜYE’lerin Korunmasını ve Haklarını İyileştirmesinin Altı Yolu”, “Türkiye’de Zorunlu Göç: “Hükümet Politikaları Uluslararası Konferans Tebliğleri, 27 Haziran 2009 Van” içinde, Serkan Yolaçan ve Ebru İlhan (haz.), TESEV Yayınları, İstanbul, 2010, s.38.

ğu kötü kamp koşulları yüzünden hastalanmıştır. Ülkelerine geri dönüşte kendileri için yeni bir mücadeleye başlamak zorunda kalan bu kadınların içinde bulundukları durumlar göz önünde bulundurularak, yardım kuruluşları, STK'lar işbirliği içerisinde çalışmalı ve yaşamlarını kolaylaştıracak iş sahalarının yaratılması, becerilerinin geliştirilmesi gibi, uzun vadeli programlar uygulanmalıdır. Bu, savaş koşullarının daha da bağımlı, yoksun, zayıf bıraktığı kadınlar için yeni yapılanma döneminin yeni eşitsizliklerin kaynağı, başlangıcı olmasını engelleyecektir.

Orduya ve Savaşa Ayrılan Bütçenin Etkileri

Savaş, kadınları, yerlerinden ederek, cinsel, fiziksel, psikolojik şiddete maruz bırakarak yaşamlarını zorlaştırmanın dışında, ekonomik boyutuyla da olumsuz etkilemektedir. Devletlerin askeri bütçeye ayırdıkları payın yüksek olması için ülkenin savaş halinde olması gerekmemektedir. Barış ve Özgürlük İçin Uluslararası Kadın Birliği[WILPF], 19-24 Kasım 2008 tarihinde Cenevre'deki oturumda, dünyadaki askeri harcamaların 1.339 trilyon Dolar olduğunu belirtmiştir.³⁵⁸ Ekonomist Anderson da, Pentagon verileri üzerinden sürdürdüğü çalışmasında askeri bütçeye ayrılan geniş harcamanın hiçbir dönem azalmadan devam ettiğini belirtir. Savaş ve silahlanma kadınların yaşamına nasıl yansımakta, hayatlarını ne şekilde etkilemektedir? Bu etkileri, iş imkanları ve çalışma alanlarında, devlet hizmetlerinde, çevresel tahripkarlıkta görmek mümkündür.

Orduya verilen öncelik, askeri güçlerle bağlantılı çeşitli iş sektörlerinin kurulmasını sağlamaktadır. Marion Anderson, başta

³⁵⁸WILPF Resolution 2008, "Resolution on Military Spending", <http://www.wilpf.int.ch/resoluton.htm>.

silah sanayi olmak üzere bu alanlara yapılan yatırımların kadınların daha çok olduğu sektörlerde iş kaybına neden olduğunu, tekstil, gıda, beyaz eşya sanayisine bağlı iş alanlarının küçüldüğünü belirtir.³⁵⁹ Askeri fabrikalara yapılan yatırım, diğer alanlara yatırılsa, çok daha fazla kadın için iş alanları açılacaktır. Amerika'da askeri sektörde ve bağlantılı sektörlerde çalışan kadınlar toplam sayının sadece 9.5'ini oluşturmaktadır. WILPF'nin 2008 verilerine göre de, dünyada askeri fabrikalarda çalışan kadın sayısı 215 243 iken bu sayı erkeklerde 1 214 134'e çıkmaktadır. Askeri sanayinin iş gücünü orantısız bir biçimde erkekler oluşturmaktadır. Üstelik ordu personelinin bakımı, çok pahalı silahlar, uzak bölgelerdeki görevler sırasında artan ihtiyaçların karşılanması devlet bütçelerinde açıklar yaratmaktadır. Devlet bütçe açığının telafisini de arttırdığı vergilerle kapatmaya çalışır. Artan vergiler karşısında halkın çoğu temel ihtiyaçları dışındaki masraflardan kaçınırlar ya da kısarlar. Bu durumda kadınların çalıştığı tekstil, beyaz eşya, temizlik malzemeleri gibi fabrikaların çoğu kapanmakta ya da personelinde küçültmeye gitmektedir. Askeri harcamalar, kadınların çalışma alanını sınırladığı gibi, yok olmasına da sebep olmaktadır. Ayrıca, orduya zorunlu ya da gönüllü katılan gençler, eğitimleri süresince çeşitli alanlarda – mekanik, coğrafi, iletişim, politik-bilgi ve beceri kazanırlar ve sonrasında bu becerileri sayesinde sivil işler bularak, bu eğitimlerden yoksun kalan kadınlar karşısında ekonomik olarak avantaj elde etmektedirler. Günümüzde- bir sonraki bölümde vicdani retçiler olarak daha ay-

³⁵⁹Anderson, Marion, "The Impact of Military Budget on Employment for Women", *Women and the Military System* içinde, Eva Isaksson[ed.], St.Martin's Press, New York, 1988,s.135.

nıtlı değineceğim- askerlik hizmetini reddeden erkekler de zorunlu olarak başka bir alanda, örneğin belediyelerde ağaçlandırma çalışmalarına katılmak, müze görevlisi olmak gibi, iki yıl kamu hizmeti yapmaktadırlar. Bu durum özellikle kırsal kesimde eğitimi tamamlamamış gençler için, iki yılın sonunda ücrete dönüştürebilecekleri tecrübeler, beceriler sağlamaktadır. Bu da erkekleri, bu becerilerden yoksun kalan kadınlar karşısında ekonomik açıdan avantajlı kılmaktadır.

Yüksek ordu bütçesinin olumsuz sonuçlarından biri de devletin, okul, hastane, park, sığınma evleri, kütüphaneler, gıda, yakıt yardımları gibi sosyal hizmetlerden savaş bütçesi adına kismasıdır. Bunlar, özellikle, yalnız yaşayan ya da kocasını, ailesini savaşta kaybetmiş kadınlar için çok önemli yaşam destekleridir. Bu hizmetlerin kısıtlanması, hasta olan kadınların veya çocuklarının tedavisini zorlaştırmakta, kadın ve çocuk ölüm oranlarını arttırmakta ya da gıda, yakıt yardımı kesilen birçok kadını da fuhuş sektörüne itmektedir. Yine İran-Irak Savaşı boyunca, askeri harcamalar yüzünden ABD'de kadınların sağlık güvenceleri iptal edilmiş, pek çok hizmet sektörü özelleştirilmiştir. Yoksulluk sınırının altında yaşayan kadınların oranı da bu savaş sırasında %21'lik bir artış olmuştur.³⁶⁰ Oysa, silahlanmaya ayrılan muazzam bütçe ile bu kadınlar için yeni eğitim, beceri geliştirme kursları açılıp, yaşam kaliteleri yükseltilebilir. Ama eğitim, kurtasiye masraflarından kesilen destek, birçok kız çocuğunu eğitimden yoksun bırakmaktadır.

Askeri donanıma verilen bu önem ve mali destek, dünya çapında silah satışlarında artışa neden olmakta, artan silahların da tekrar savaşı tetiklediği bir sistem yaratılmaktadır. İlk olarak

³⁶⁰ Anderson, Marion, a.g.m.,s.135-140.

1944 tarihinde, J.Oakes Walter'ın "savaş ekonomisi"³⁶¹ olarak dile getirdiği bu sistem bugün, silah sanayinin, ordunun ve devletin birlikte çalıştığı askeri-endüstriyel kompleks olarak tanımlanmaktadır. Askeri-endüstriyel kompleks, silahlı güçler aracılığıyla devletlerin kontrol alanlarını genişletmesine, o ölçüde de şiddet biriktirmesine ve bu sistemi destekleyerek zenginliklerini arttıran kapitalist şirketlere işaret eder. Bu sistem için araştırmalar, çalışmalar yaparak, bulguları ile yardım eden akademik alanla birlikte, askeri-endüstriyel-akademik kompleks olarak da adlandırılmaya başlanmıştır. SIPRI'nin [Stokholm Uluslararası Barış Araştırma Enstitüsü] 2009 verilerine göre, dünyanın en büyük silah satıcısı %30'luk oranla ABD'dir. Onu, %23'lük oranla Rusya, %10 ile Almanya, %8 ile Fransa ve %4 ile İngiltere izlemektedir.³⁶² Silah satışlarının yapıldığı ülkeler ağırlıklı olarak Kolombiya, Sri Lanka, Tayland, Filipinler, Şili, Kenya, Guatemala gibi ülkelerdir. Hiç şüphesiz ki silah satışlarından kar sağlayan şirketler, böylece kontrol alanını genişleten devlet ve bu sayede etkisi canlı tutulan ordu için çatışmaların yaşandığı bölgeler ve ülkeler oldukça önem taşımaktadır. Çad da bu ülkelerden biridir. Çad'da 70'lerin sonunda devlet ordusu içindeki komutanlar arasında başlayan ayrılık, iki ayrı silahlı gücün [FAN ve FAP] oluşmasına yol açmıştır. İki güç arasında başlayan iktidar mücadelesinde Libya'nın FAB'ı desteklemesi karşısında bölgede Libya'nın geniş kontrol elde etmesinden

³⁶¹ Ayrıntılı bilgi için bkzn. Oakes J.Walter, "Toward a Permanent War Economy", *The War Economy of the United States: Reading in Military Industry and Economy* içinde, Seymour Melman[ed.], St. Martin's Press, New York, 1971.

³⁶² <http://www.sipri.org/yearbook/2010/05>.

endişelenen Amerika ve Fransa da FAP'ı desteklemiştir.³⁶³ 1986-87 yıllarında, bu ülkeye ABD 30 milyon Dolar, Fransa 100 milyon Dolar askeri yardımda bulunmuştur. Bu destek, FAP komutanı Harbe'nin iktidarı ile sonuçlanmış ve yoğun bir şiddet uygulamasına sebep olmuştur. Yabancı devletlerin silah ve askeri bütçe destekli yardımları iki kuvvet arasındaki gerilimi arttırmış, daha çok silahlara sahip olan taraf, gücünü göstermenin aracı olarak şiddeti yoğunlaştırmıştır. Bu mücadele içinde Müslüman, Hristiyan, Arap olan nüfus arasında da gerginliklere neden olmuş ve etnik çatışmalar yaşanmaya başlamıştır. Bu çatışmalarda çok sayıda sivil kadın ve çocuk ölmüştür. BM Güvenlik Konseyi'nin 4 Kasım 2008 tarihli Çad Raporu da, bu ülkede çatışmalar sonucu geniş bir verimli tarımsal alanın yok olduğunu, geçimi büyük ölçüde toprağa bağlı insanların yiyecek sıkıntısı içinde olduğunu ve buna bağlı olarak kadın ve bebek ölümlerinin arttığını söylemektedir.³⁶⁴ Üstelik bu durum çatışma bölgelerine küçük silah ticaretini arttırmakta, silah tacirlerinin istismar ettiği ve kıskırttığı bir kaosa neden olmakta, silah taşımayı da normalleştirmektedir. Çad ve Haiti bu duruma örnektir; Haiti'de silah zoru ile tecavüz vakaları gerçekleşmiştir. Bu durum çocukların silaha alışacağı, silahları normal ve gerekli göreceği tehlikeli bir militarizasyona işaret eder. Çad gibi, Zambiya, Angola, Mozambik, Tanzanya gibi ekonomik durumu iyi olmayan ülkelerin silahlara ayırdığı bütçe bu ülkelerdeki kadınların durumunu daha da zorlaştırmaktadır. Afrika'nın en büyük problemlerinden biri açlık ve HIV 'in yaygınlığıdır. Oy-

³⁶³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Steve Reyna , "Imagining Monsters, A Structural History of Warfare in Chad [1968-1990]", *Globalization, the State, Violence* içinde, Jonathan Friedman[ed.], Altamira Press, New York, 2003, s.279-291.

³⁶⁴ Steve, Reyna, a.g.m., s.279-291.

sa, Afrika askeri harcamalara ayırdığı bütçeyi sosyal hizmetlere çevirerek bu iki sorunu büyük oranda çözebilir.

Askeri sistem, geniş alanlarda yapılan silah tatbikatları, yeni silahların test edilmesi ve askeri üsler ile dolaylı olarak da kadınların yaşamına zarar vermektedir. Teknolojik gelişmeler silah üretiminde son derece etkili kullanılarak, insan sağlığına ve çevreye ciddi derecede zarar verebilen bombalar, kimyasal silahlar üretilmesine yol açmıştır. Hawaii, Puerto Rico, Küba, Filipinler, Kore, ABD üslerinin bulunduğu bölgeler arasındadır.³⁶⁵ Bu üsler, bu bölgelerde yaşayanların sağlığını ve çevrelerini bozmaktadır. Bu bölgeler, silah ve bomba depolama alanları olarak ya da savaş gemilerinin ve uçaklarının tamiri için kullanılmaktadır. Üslerde, benzin, gaz, uranyum ya da diğer kimyasal maddeler stoklamaktadır. Kore'deki birçok küçük ada bomba testleri için kullanılır. Eğitim tatbikatlarında kullanılmak üzere patlamamış birçok bomba ve silah depolanmıştır. 4 Mayıs 1997 yılında Kore, Japonya, Okinawa ve ABD'den katılan kadın aktivistler, araştırmacılar, akademisyenler her bir ülkedeki askeri üslerin etkilerini tartışmak için Okinawa'da toplanmışlardır. Araştırmaları sırasında bu bölgelerdeki halkın zorla yerlerinden edildiklerini, üslerin toprağı ve suyu kirlettiklerini gözlemlemişlerdir. Örneğin Filipinler'de, Clark Hava Kuvvetleri Üssü'nün civarındaki su kanallarında sarı lekelerin bulunduğunu, üsse yakın yaşayan erkeklerin ve kadınların meme, mide ve beyin kanserlerine yakalandıklarını, zehirlenmelerin yaşandığını belirtmişlerdir. Ayrıca, Kadena Hava Kuvvetleri Üssü'

³⁶⁵ Kirk, Gwyn and Margo Okazawa-Rey, "Making Connections: Building a East Asia-U.S Women's Networks against U.S Militarism", *The Women and War Reader* içinde, Lois Ann Lorentzen Jennifer Turpin, [ed.], New York University Press, New York, Londra, 1998, s.309-320.

nün bulunduğu bölgede doğan çocukların da çok zayıf ve sağlıklı dünyaya geldiği bilgisini de eklemişlerdir. Poerto Rico'da ki Vieques Adasında yaşayanlar da, bir tarafları tehlikeli cephaneliklerle diğer tarafları atış tatbikatlarının yapıldığı üsle çevrilerek, iki tehlike arasında kalmışlardır. Pek çok kişi evini, toprağını terk etmektedir. Zaten silahlar ve atıklar geçimlik mahsulere zarar vererek bu kadınların geçimlerini ve tarıma dayalı becerilerini de öldürmektedir. Raporun ortaya koyduğu önemli bir tespite göre Kore ve Filipinler gibi ülkeler, bu gerçeği inkar etmekte ve üslerin temizlenmesine yanaşmamaktadır. Çünkü bu durum bir çok şirketin ülkeye, bilhassa üslerin bulunduğu bölgeye yatırım yapmasını engelleyecektir. Çevrenin, iklimin dengesinin bozulması pahasına bu sistem kâr için desteklenerek, ileride ortaya çıkacak çok büyük kayıplar göz ardı edilmektedir. Oysa, artık silahlar sadece insanları öldürmekle kalmamakta, yaşam koşullarını da tahrip etmektedir. Bu tehlikeye, *Ulusal Haber Konseyi*, 2008 tarihli Raporu'nda işaret eder:

"Yatırımlar bu şekilde devam ederse, 2028'e kadar, dünyada şimdi-kindenden çok daha fazla çatışma yaşanacaktır. Çünkü, su, gıda kaynaklarının kaybolması, iklim değişikliği yeni çatışma sebepleri olacaktır. Çünkü eşitsizlikler daha da belirginleşecektir."³⁶⁶

Oysa devletlerin silah satışlarını denetleyeceği, silah ticaretini azaltacağı uluslararası bağlayıcı antlaşmalar bulunmaktadır. Bunlardan biri, BM Sözleşmesinin[1945] 26.Maddesidir. Bu madde, "*uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması için silahlanmaya ekonomik ve insani minimum kaynak ayrılması*" gerektiğini öngörmektedir. Ayrıca, 26 Ekim 2006 tarihinde kabul

³⁶⁶ Akt.Ramdas,Kavita, "Resist-Reclaim-Restore:Militarism

edilen ve 139 ülkenin onayladığı *Silah Ticareti Antlaşması*, “düzensiz ve sınırsız şekilde devam eden silah transferlerinin insan hakları gereğince denetlenmesini, silah ithalatı ve ihracatı yapan ülkelerin aynı standartları benimsemesi gerektiği”³⁶⁷ bildirmektedir. 19 Kasım 2008 yılında, BM Genel Sekreterliğinin bu amaçla yaptığı toplantıda, bağlayıcı sözleşmelerin değerlendirilmesi, silahlanmanın azaltılması ve ülkelerin bu konuda gerekli tedbirleri alması gerektiği bildirilmiştir. Ancak, dünyadaki askeri harcamaların %45’ini ve silah ticaretinin %35’ini tek başına oluşturan ABD bu konudaki isteksizliğini 2006 tarihindeki *Silah Ticareti Antlaşması*’nı veto ederek göstermiştir. Oysa ABD’nin bütün ülkelerin askeri bütçelerine denk bütçesi, çevre, sağlık, eğitim geliştirme programlarına harcanabilir, sivil toplum kuruluşları ve kadın örgütlerine fon olarak kullanılabilir. Böylece, silahların neden olduğu hasarlarla uğraşmak zorunda kalan yardım örgütleri ve sivil toplum örgütlerinin kaynak ve kapasiteleri gelişim için kullanılmış olur. Bugün, gelişim fonları yeni altyapılar kurup insanların hayatlarını daha da kolaylaştırabilecekken savaşın yıktıklarının onarımı için harcanmaktadır. Tıbbi kaynaklar, sağlık kontrol hizmetleri ve doğum bakım hizmetleri yerine bugün savaşın neden olduğu travma tedavilerine, cerrahi operasyonlara harcanmaktadır. Örneğin, 1992’de Bosna’daki savaş bağlantılı travma vakaları %22’den %78’e yükselmiştir ve hastanelerde bu hastaların tedavisi yoğunlaşmıştır.³⁶⁸

³⁶⁷ <http://www.armstradetreaty.org/att/globalprinciple.pdf>.

³⁶⁸ Hynes, H.Patricia, “10 Reasons Why Militarism is Bad for Women”, A Publication of the Population and Development Program at Hampshire College, No.25-2003.

Ordular ve savaş, insani, ekonomik, teknolojik kaynakları hızla tüketmektedir. Steve Reyna, insanı, sermayeyi, çeşitli araç ve gereçlerin hepsini, beli bir amaç elde etmek için birleştirip, kullanma bilgisi, “kontrolün” göstergesidir, demektedir.³⁶⁹ Askeri-endüstriyel-kompleks sayesinde her türlü silaha büyük bir bütçe ayıran ve gerekli insan kaynaklarına sahip olan ordu ve miltarist sistem de gittikçe genişleyen bir coğrafyayı ve buradaki iş sektörünün “kontrol”ünü ele geçirmektedir. Savunma sanayi üzerine araştırmalarıyla tanınan Nick Turse, günümüzde hemen hemen bütün sektörlerin savunma sanayi ile ilintili olduğunu söylüyor.³⁷⁰ Bilgisayardan meşrubat ve hamburger firmalarına kadar giden bu ağ kârın devamı için askeri kahramanlığı göklere çıkaran bir kültürün geniş çapta desteklenmesine neden oluyor. Böylece militarizasyonun yaşamın her alanına sindiği tehlike dolu bir süreç devam ediyor.

3. Savaş Sonrası “Barış” Süreci: Yeniden Yapılanma Dönemi

Savaşın büyük hasarlara ve kayıplara yol açtığı açıktır. Savaş arkasından gelen yeniden yapılanma dönemleri ise, bu tahribatı onarmak, kayıpları telafi etmek için toplumların savaş sonrasındaki girişimlerine verilen addır. Yeniden yapılanma dönemi ve barış inşası, silahlı çatışmayı sonlandıran, karşıt grupların rızalarına dayalı ateşkesin imzalanmasını içeren barış görüşmele-

³⁶⁹ Steve Reyna , “Imagining Monsters, A Structural History of Warfare in Chad [1968-1990]”, *Globalization, the State, Violence* içinde, Jonathan Friedman[ed.], Altamira Press, New York, 2003, s.279-291.

³⁷⁰ Turse, Nick, “Pentagon Stars on Afghan Building Boom”, <http://www.atimes.com/atimes/South-Asia/KK11Df05html>. 11-11-2009 . Son erişim 12-02-2010.

rinden farklıdır. Barış inşası, çatışmanın tahripkarlığına son vermek, aynı acı ve bedelleri tekrar yaşamamak için bir girişim ise, çatışmayı körükleyen her nedeni tespiti ve yok etmeye yönelik olmalıdır. Ancak, genellikle, uluslararası oluşum ve organizasyonlar bu dönemlerde, savaşın yıktığı, harap ettiği kurum ve altyapıların onarımı ve inşası ile devlet veya karşıt gruplar arasında ortak yarara dayalı ilişkilerin kurulmasına odaklanır. Örneğin, BM eski sekreteri Boutros Ghali, 1992'de barışı, "savaşın parçaladığı alt yapı ve binaların onarımı, ülkeler arasında ortak yarara dayalı barış bağları inşa etmek"³⁷¹ diye özetlemişti. Ancak, savaşın zararları sadece alt yapı sistemlerine, devletlerarası ilişkilere yönelik değildir; çatışmayı çıkaran, sürdüren taraflar haricinde birçok insana bedeller yükler, birçok yaşamı olumsuz biçimlendirir. Öyleyse barış, asıl amacı olan adalet ve eşitlik için, yapısal değişiklikler kadar bu insanların hasarlarını, yaralarını da telafi etmeye yönelik olmalıdır. "Bu gerçek zamanla fark edilmiştir"³⁷². Barışa yönelik yapısal eğilimler, sosyal adaletin sağlanması için halkın temel ihtiyaçlarının karşılanması ve baskıcı rejimlerin yok edilmesi gibi çabaları da içermeye başlamıştır.

Ancak bu olumlu kabuller, adalet, demokrasi ve eşitlik ilkelerini tam anlamıyla kapsayan bir barışın sağlanmasında yeterli değildir. Barışın temel hedefi çatışmayı sonlandırma ve tekrarını önlemeye yönelik ise, çatışmayı tek bir nedene indirgemeden, onu körükleyen bütün kültürel, siyasal, sosyal, ekonomik nedenleri, toplumsal dinamikleri analiz etmeli ve bunları dö-

³⁷¹ Boutros-Ghali, *An Agenda for Peace*, United Nations Publications, New York, 1992, s.8.

³⁷² McKay, Susan, "Peacebuilding as a Gender Process", *Journal of Social Issues*, Vol.62, No.1, 2006, s.141-153.

nüştürmeye yönelik olmalıdır. Böyle bir girişim boyunca, savaşı körükleyen sebeplerin arasında cinsiyetçi sistem de bulunduğundan, kadınların savaş ve barışa dair değerlendirilmelerinin, bakış açılarının göz önüne alınması gerekir. Barış sürecinin inşasında toplumsal cinsiyet eşitliğini hedefleyen bir perspektifin analiz sürecine dahil edilmesi gereklidir. Ancak bu süreçlere bakarsak, sürecin içerdiği çelişkilerin barışı, eşitliği ve adaleti sağlamaktan uzaklaştırdığını görürüz. 2000 yılında Kanada Dışişleri Bakanlığı ve Ticaret Departmanı, “Olası bir savaş ihtimalini azaltmak için, toplumların anlaşmazlıkları, şiddeti içermeyen çözümler üreterek çözmesi gerektiğini”³⁷³ belirtir. Kanada resmi kurumlarının barış sürecine dair yaptığı bu analiz önemlidir; çünkü bu tanımlama aynı zamanda barış inşa dönemindeki çok temel bir çelişkiye, barışı koruma ve güvenliği sağlama misyonunun ya da şiddetsiz çözüm arayışının, şiddet kullanımı konusunda eğitilmiş bir kurum olan ordunun yetkisine bırakılması gibi bir tezatlığa işaret eder. Oysa bu misyonun şiddet kullanmada eğitilmiş, elleri silahlı askerlere verilmesi, barışa daha başında ket vuran bir uygulamadır.

Barış Askerleri İkilemi ve Barış Askerlerinin İkilemi

Günümüzde hala orduların görevleri arasında barış ve güvenliği korumak ve insani yardım sağlama gibi görevler bulunmaktadır. Barış orduları, ilk defa 1956 yılında Süveyş'te görevlendirilmişlerdir. O zamandan beri de BM barış koruma ve sağlama görevi için ordular kullanılmıştır. Barış ordularının 1956-1978

³⁷³ Akt., Ruecker, K., *Engendering Peacebuilding: Case Studies from Cambodia, Rwanda and Guatemala*, Peace building and Human Security Division, Department of Foreign Affairs and International Trade, Ottawa, Kanada, 2000, s.1.

yılları arasında gerçekleşen 13 operasyondaki görevleri karşıt iki grup arasında uzlaşma sağlamaya yönelik bir arabuluculuk ile sınırlı olmuştur. 1988-1996 yıllarında görev yaptıkları 29 operasyonda ise görevleri, yerli halkın güvenliğini sağlamak, mültecileri yerleştirmek, insan haklarını gözetmek, seçimleri yönetmek ve kontrol etmek, çatışma sonrası toplumların yeniden yapılanan kurumlarını düzenlemek, yönetim becerilerini geliştirmek, demokrasi, yönetim, insan hakları gibi konularda eğitmek gibi çok çeşitli alanları kapsayacak şekilde genişletilmiştir.³⁷⁴ Peki, barış ordularının bu amaçlar için kullanılışı ordunun geleneksel rolüne ve savaşçı mantığa gerçekten bir alternatif oluşturur mu? Ordunun, “güvenlik” sağlama gerekçesine dayanarak savaş açması ile, şimdi, aynı güvenlik söylemi aracılığıyla tam tersi bir şekilde savaşı sonlandırma misyonu hem ordu hem de barış açısından gerilim taşımaz mı? Ayrıca, bu yeni görevin gerektirdiği yeni özellikler doğrultusunda yardımsever, hoşgörülü, şiddet kullanmayan asker imajı savaşçı, saldırgan, atak, gözü pek erkek kimliğini yerinden eder mi?

Deniz Kandiyoti bu noktada, devletlerin halkların güvenliğini ve ihtiyaçlarını karşılama görevinin uluslararası orduların eline geçmesini, çatışan grupların savaş sonrasında da çatışma potansiyelini taşımayı sürdürmesine ve savaştan sonra kurulan devletlerin insan hakları ve demokrasi karşısındaki tutumu nedeniyle hem kendi halkları hem de tüm dünya için güvenlik tehdidi barındırmasına bağlar.³⁷⁵ Barış ve güvenlik misyonu ile tanımlanan ordular, ulusal kimliğin üstünlüğünü kuran bir söyleme de hizmet etmektedir. Dolayısıyla böyle bir barış,

³⁷⁴ Withworth, Sandra, 2004, s.11.

³⁷⁵ Kandiyoti, Deniz, a.g.m., s.156.

militarizasyonun savaş olmadan da işleyen farklı ve tehlikeli cephesine işaret etmekte; kimin güvenliği, ne için güvenlik sorularını doğurmaktadır.³⁷⁶

Demokrasi, insan hakları vb. konularında yerli halkları eğitmek görevi, sömürgecilik döneminin söylemini hatırlatan biçimde devletlerin yeni üstünlük aracıdır. Bu misyonunun meşrulaştırılması, barış ve güvenliğin sağlanacağı ülkelerin cahil, bilgisiz, tecrübesiz hatta ilkel olarak tanımlanmasına neden olur; bu da hiç şüphesiz ki ötekileştiren, dışlayan, hiyerarşi ve iktidar kuran, ezici militarist sistemin devamını kanıtlar. Çatışmaların başlı başına kaynağını oluşturan bir sistemin çatışmaları sonlandırma aracı olması, barışı en başından problemli hale getirir. Bu durumda, demokrasi ve barış götürülen ülkeler adına karar verecek, o topluluk için “en iyi” neyin olduğunu tespit edecek ve uygulatacak “daha deneyimli”, “daha bilgili”, kısacası “daha üstün” ülkelerle, “aciz”, “cahil”, “muhtaç” konumlanan ülkeler arasında hiyerarşilerinin yaratılması ve militarist sistemin özü olan egemen ve boyun eğen ülke ilişkisi kaçınılmazdır.

Peki, militarist sistemi pek de etkilemediği görülen bu yeni misyon, kurumun en temel karakteristiği olan hegemonik erkekliği sarsmış, erkeklik değerlerinde, eril özelliklerde bir kırılma yaratmış mıdır? Askerliğin, başkalarını yok etmeye dayalı pratikleri öğreten, bunun için şiddet kullanmaya ehliyet çıkaran, baskın erkeklik değerlerini aşıl原因an bir eğitim süreci olduğundan bahsetmiştik. Yeni görevin talep ettikleri ise, bütün bir eğitim boyunca aşıl原因an savaşçı özellikleri geçersiz kılar. Bunun şiddeti onaylayan, saldırganlığı yücelten eril değerler üze-

³⁷⁶ Withworth, Sandra, 2004,s.136.

rindeki sarıcı etkisi tartışılmıştır. Ancak, ilk bölümde değindiğim Connell'in hegemonik erkeklik kavramının tek tip bir erkeklığe işaret etmediği unutulmamalıdır. Askeri sistem, fiziksel güce, cesarete, saldırganlığa öncelik veren bir erkeklığı onaylarken, kimi kez rasyonel düşünceye, ticari kazanca öncelik veren bir erkeklik de toplumda ön plana çıkabilir. Ya da teknolojik bilgi ve beceri yeteneğine sahip bir erkeklik tanımı da öne geçebilir. Herhangi bir zamanda ve bağlamda bunlardan biri öne çıkabilir, diğerlerine göre öncelik kazanabilir. Bu erkeklik biçimlerinden biri değer kazandığında diğerleri arka plana geçebilir. Ordunun “barış ve demokrasi götürme” misyonuna bağlı olarak yüceltilen erkeklik biçimi de, demokrasi ve insan hakları konusunda duyarlı, güvenlik ve yardım sağlamada yetenekli, gerektiğinde kontrollü şiddet kullanabilen bir erkekliktir. Barış askerlerinin, hem eski hem yeni görevlerinin birleşiminden yaratılan, yeni, “melez” bir erkeklik içinde tanımlandıkları kanısındayım.

Bu melez erkeklik ve görev tanımlaması, askerler üzerinde gerilim yaratmakta, hem askerler hem de “güvenliklerinden sorumlu oldukları” yerli halk açısından trajik sonuçlara neden olmaktadır. Çünkü askerlik bir askere ne olmayacağını da öğretildiği bir süreçtir. Bir asker cahil, barbar, tembel bir “düşman”, duygusal, bağımlı bir “kadın” ve aynı zamanda güçsüz, hastalıklı bir “homoseksüel” değildir ve bunlara karşı nefret yüklüdür. Şimdi aşağıladığı halkları, kadınları koruma görevinin çelişkilerini yaşamaktadır. Ayrıca, silah kullanımının sadece savunma ile sınırlandırılması; öfke, nefret, saldırganlığın aşılandığı ve bu özelliklerin erkeklığın temel şartı kabul edildiği bir askeri eğitim sürecinden geçen bu erkeklerden şimdi bu duygularını bastırmaları ve frenlemelerinin beklenmesi bir iki-

lem yaratmaktadır. Birçok asker, erkeklik şartını yerine getiremediği, bu ilkeleri gerçekleştirmede başarısız olduğu hissine kapılmakta ve bu süreç çoğunlukla psikolojik rahatsızlıkla sonuçlanmaktadır. Withworth, barış askerleri üzerine yaptığı önemli incelemesinde, bu ikilemin iki ayrı çarpıcı biçimde ortaya çıktığını belirtiyor. Bastırılan saldırganlık ve “aşağı” ırk ve halklara yönelik nefret, “yerli erkeklere” karşı aşırı fiziksel şiddet kullanımına neden olabilmektedir. Ya da, her türlü kadın ve kadınlık üzerine duyulan nefret yerli kadın ve kızlara tecavüz, cinsel istismar şeklinde ortaya çıkabilmektedir.³⁷⁷ Bu, vaat edilen erkeklikten uzaklaştığını hisseden askerlerin erkekliklerini onaylatmak, tekrar kanıtlamak, kendilerini tatmin etmek için başvurdukları bir yöntemdir. Nitekim, *Barış İzleme Örgütü*'nün [Human Rights Watch] 2008 Rapor'u, Filipinlerdeki ABD'li askerlerin çatışmaları körüklediğini, insan haklarını ihlal ettiklerini, bölgede güvensizlik ve korku yarattıklarını bildirmektedir.³⁷⁸ Ayrıca, barış askerlerinin fahişelerle olan temasını onaylayan militarist sistem, erkeklerin morallerini arttırmak adına kadınları erkeğin hizmetine sunmaya, kadınların bedenleri üzerindeki erkek egemenliğine izin vermeye devam etmekte, kadını erkeğe tabi konumlayan eşitsiz ilişki ve bakış açılarını sürdürmeye hizmet etmektedir. Böylece, cinsel şiddet, barışın cinsiyetçi yüzünü oluşturan faktörlerden biri olmaktadır. BM barış birliklerinin 1991-1993 yılları arasında Komboçya, Somali, 2004 yılında Kolombiya, Filipinler, Kongo'da yerli kadınlara cinsel şiddet uyguladıkları saptanmıştır. Mozambik'de ve Fili-

³⁷⁷Withworth, Sandra, 2004, s.152.

³⁷⁸Perpinan, Mary- Soledad L., “Militarism and Gender Insecurity:The Philippine Experience”, Foundary Chair and CEO, 41 Rajah Matenda Project, Quezen City, Philippines, 2008, s.3.

pinler'de de barış askerlerin kendilerinin genelevleri işlettikleri bilinmektedir.³⁷⁹ Özellikle, barış güçlerinin bulunduğu üslerin civarında seks ticareti artmaktadır, yerli kadınlar ve kızlar fahişeliğe zorlanmaktadır. Yine Filipinler'de üslerin civarında bulunan bacakları parçalanmış kadın ve kız çocukları cesetleri, biriktirilen, bastırılan saldırganlığın ve nefretin dışavurumunu örneklemektedir.³⁸⁰ Silahlı çarpışma bitse bile, kadına yönelik şiddetin bitmediğini gösteren bu örnekler, cinsiyetçi ve cinsel içerikli şiddetin savaşa mahsus bir durum değil; erkek ayrıcalıklı bir sistemin mantığı sonucu olduğunu bir kez daha ispatlamaktadır. Barış görevinin askerlerde yarattığı ikilemin diğer biçimi ise aşırı duyarsızlık şekline bürünmektedir. Alevlenen şiddetle beraber artan yaralama, ölüm, tecavüz gibi olaylar karşısında askerler, ilgisiz, tepkisiz kalabilmektedirler. Bu da barış ordularının bölgede bulunma nedenleri olan yerli haklın güvenliğini koruma görevlerine yönelik bir başka çelişki yaratmaktadır. Bununla birlikte barış birlikleri farklı ırk, etnisite ve cinsiyetten bireyleri barındırabilmektedir. Kurumun bu karma yapısı ve barış görevinin doğası hem ordunun şiddet kullanımında yetenekli ve üstünlüğü sorgulanmayan erkek egemen yapısını sarsmakta hem de askerlerin kuruma bağlı, sadakatini aşındırmaktadır. Bu sadakatsizlik tehlikesi karşısında yeni görev ile saldırgan eril karakteri uyumlu hale getirmek için başvuru olan söylem ise, barış askerlerinin şiddet kullanımını arttıran, saldırganlığının tekrar onaylandığı bir militarizasyonu garanti altına almaktadır. Şiddetin, onu kontrollü kullanmayı bilmeyen ve bu yüzden çok daha büyük tehlikelere sebep olacak "terörist

³⁷⁹ Withworth, Sandra, 2004, s.13.

³⁸⁰ Perpignan, Mary- Soledad L., a.g.m., s.4.

grupları”ın, “eli silahlı kaçakçıların ve silah tacirlerinin” eline geçtiği iddiası, şiddet kullanma konusunda tek yetenekli grup olarak bilinen askerlerin eski özelliklerine olan istemi yeniden gündeme getirir. Nitekim 2006 yılında Fransa, Lübnan’a asker gönderme kararı alınırken barış askerlerinin yetkilerinin artırılması, görev tanımlamalarının genişletilmesi şartını koymuş ve gerekçe olarak “tarafsız olmak ve şiddet kullanmamakla sınırlandırılan” barış misyonunun Balkanlardaki görevleri sırasında Fransız askerlerinin alay edilmesine neden olduğunu ve kapasitelerini olumsuz yönde etkilediğini belirtmiştir.³⁸¹ Sonuçta barış, çatışmaların her an, her sebepten çıkabileceği bir hazırlık ve bekleyiş sürecine dönüşür. Bu algı, barış inşa sürecine gerçek bir güvenlik ve çatışmalara nihai bir çözüm arayışı olarak yaklaşılmadığını, barışın, sadece taraflar arasındaki silahlı mücadeleyi durdurmaya yönelik dar bir uzlaşma anlamına indirgendığını gösterir. Oysa barış, silahlı çatışmalara son veren bir ateşkes kararından, bir sonuçtan çok daha fazlasını içerir, çatışmaya sebep olan, olabilecek bütün nedenlerin açığa çıkarıldığı, ilişki ve kavramların tartışıldığı, sorgulandığı, ihtiyaç, talepler ve zararlar çerçevesinde yeniden tanımlandığı bir dönüşüm, bir süreçtir. Bu dönüşüm ise hiç şüphesiz ki savaşı şiddetlendiren dinamikleri açığa çıkarmada en etkili araç olan cinsiyet eşitliğinin savaş ve barışla ilgili her analize dahil edilmesini gerekli kılar. Eğer savaş, çatışan gruplar dışında da insanları etkiliyor ve bedeller yüklüyorsa, barış sürecinin de bu insanları kapsamaması gerekir. Aksi takdirde barış inşası, savaş mağdurlarını dışarıda bıraktığı için adil, demokratik olmaktan çıkar. Her top-

³⁸¹ Daniel, Patrica, “Soldiers Without Guns”, <http://www.opendemocracy.net/democracy-africa-democracy/masculinity>. UN-4058., 3 Kasım 2006.

lumun, her toplum içindeki her kesimin de savaştan etkilenişi aynı olmadığı gibi, barıştan bekledikleri, talepleri, öncelikleri ve ihtiyaçları farklıdır. Örneğin, kadınlar çatışmalardan erkeklerden daha farklı ve çok çeşitli boyutlarda zarar görmektedirler ve kadınların her biri bu etkilenişi kendi kültürleri, yaşadığı bölgelerine göre deneyimlemekte, dolayısıyla farklı talepleri taşımaktadırlar. Barış inşa dönemi, toplumsal cinsiyet eşitliğini dikkate alan bir analizin yardımı ile kadınların yaralarını tanıyarak, telafisine çalışıp, aynı sonuçları tekrar deneyimlememeleri için önlemler alarak, eşitsiz cinsiyetçi güç ilişkilerini sarsmak, alternatifler oluşturmak için çok önemli bir fırsattır. Bu konuda gerek uluslararası resmi karar mekanizmalarınca gerek kadın örgütlerince önemli adımlar atılmıştır. Ancak, toplumsal cinsiyet eşitliğinin barış sürecine yansımada ve uygulanmasında eksiklikler bulunmaktadır. Dahası, bu konudaki olumlu yaklaşım ve adımları kabul etmekle beraber, hala toplumsal cinsiyet eşitliğinin anlaşılması ve yorumlanmasında problemler bulunmaktadır.

Barış Süreci ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği

Çatışma öncesinde savaşa hazırlık döneminin cinsiyetçi içeriği, askeri seferbeliğe bağlı fuhuş sektörlerinin oluşmasını, savaş yüceltten ulusal propagandaların kadınlık ve erkeklik değerlerini ve buna bağlı annelik, savaşçı gibi rollerin vurgulanmasını, erilğin yüceltilmesini, artan askeri bütçelere karşılık sosyal yardım fonlarının kesilmesini kapsar. Çatışmaların cinsiyetçi boyutu ise, insan ve kadın haklarının, cinsel şiddet, tecavüz, sakat bırakma ve yaralama yolu ile ihlallerini kapsar. Ayrıca erkeklerin askere alınması ve çoğunun çatışmada ölmesi ile sosyal ilişkilerde ve yapılarda bozulmalar başlar, bu değişimler de kadın-

ların ailenin geçimini üstlenmelerini gerektirir. Ancak çoğu kadının eğitimsiz olduğu için ucuz işlerde çalıştırılması, emek ve bedenlerinin sömürülmesi gibi cinsiyetçi sonuçlar kaçınılmazdır. İşte çatışma sonrasında kurulmaya çalışan yeniden yapılanma döneminin tüm bu cinsiyetçi sonuçları temel alan bir analiz ve önlem çerçevesi oluşturması, toplumsal cinsiyet eşitliğinin barış sürecine dahil edilmesi demektir. Bunu dikkate alan bir okuma ve değerlendirme, çatışma öncesinde ve sırasında kadınların olumsuz etkilenişlerinin altında kadınlığı tanımlayan cinsiyetçi sistemin rolünü vurgulamayı ve buna alternatifler sunmayı gerektirir. Cinsiyetçi sistemin kendilerini savaşın çok farklı düzeylerinde konumlaması sonucu karşılaştıkları zorluklara göğüs geren kadınların oluşturduğu örgüt ağlarının büyük katkıları ve uluslararası kurumların çabalarıyla bu konuda önemli adımlar atılmıştır. Örneğin, BM'in 2000 yılında kabul edilen, bağlayıcılığı olan ve bir dönüm noktası niteliği taşıyan *1325 Sayılı Kararı*,³⁸² kadınların barış sürecinde yerel, bölgesel, uluslararası her seviyedeki karar mekanizmalarına aktif katılımını öngören ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin barış inşa dönemi analiz ve programlarına dahil edilmesini vurgulayan bir karardır.

Araştırmacıların ve barış görevlilerinin görevlerini yaparken kadınların ve erkeklerin savaştan farklı etkilendikleri dolayısıyla farklı ihtiyaçlara sahip oldukları konusunda eğitilmesi ve bilgilendirilmesi yönünde de programlar başlamıştır.³⁸³ 2008 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun kararı ile *Birleşmiş Millet-*

³⁸² Birleşmiş Milletler tarafından 31 Ekim 2000 yılında kabul edilen ve 18 maddeden oluşan Önerge, beşinci bölümde daha ayrıntılı ele alınacaktır.

³⁸³ Birleşmiş Milletler Genel Sekreterlik Raporu, A/64/151, 17-06-2009.

ler Kadınlar İçin Gelişim Fonu [UNIFEM], Kosova, Uganda, Nijerya'da polis birliklerine, Sudan ve Bruni'de ordu personeline bu konuda eğitim dersleri vermeye başlamış, *Dünya Sağlık Örgütü* [WHO], *BM Mülteciler Yüksek Komisyonu* kendi personelinin toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda eğitimine önem vermiş; örneğin Afrika'da bu konuyla ilgilenecek bir uzman ekip görevlendirmiştir. Yardım kampanyaları barış dönemi hizmet programlarında toplumsal cinsiyet eşitliği ilkesini benimsemeye çalışmıştır. Kongo, Sierra Leone, Liberya gibi ülkelere cinsel şiddet uzmanları ve cinsiyet meselesi özel danışmanları atanmıştır. Kongo ve Liberya'ya atanan cinsel şiddet uzmanları bu program kapsamında ve Barış Operasyonları Bölümü önderliğinde, barış görevlilerinin kadınlara yönelik şiddete karşı nasıl tepki vermeleri, bu konuyu nasıl ele almaları gerektiğini ve görevlilerin eğitimlerini kapsayan bir liste sunmuşlardır.³⁸⁴ Bu ekiplerin görevi, 1325 Sayılı Kararın uygulanması, yeni devletlerin anayasalarına 1325 Sayılı Kararın dahil edilmesi, bu yasaların insan ve kadın hakları ile uyumlu olmasına özen gösterilmesi, yerli kadınların temel sorun ve taleplerinin kabul edilip, duyulur kılınması gibi çok değerli çalışmaları kapsamaktadır. *Birleşmiş Milletler Toplumsal Gelişim ve Araştırma Enstitüsü* [UNRISD] üyelerinden araştırmacı Dal Secco, özellikle insan hakları ve kadın hakları vurgusunun yeniden yapılanma döneminde cinsiyetçi dinamikleri açığa çıkarmayı sağladığını, uluslararası yasaların savaştaki cinsiyet temelli suçları görünür kıldığını ve bu durumun kadınların ikincil statüsüne meydana

³⁸⁴ Birleşmiş Milletler Genel Sekreterlik Raporu, A/64/151.17-06-2009.

okuduğunu belirtir.³⁸⁵ Secco'nun cinsiyet temelli suçların görünürlük alınması fikri haklı olmakla birlikte kadınları tali konumu konusunda bu anlayışın pek de değişmediğini belirten Withworth'un değerlendirmesi daha anlamlı olmaktadır. Çünkü bu önemli adımlar kimi kez ilkenin kendisine zarar verecek uygulamalar eşliğinde yürütüldüğünden çabaların hak ettiği sonuçlara ulaşması zor olabilmekte ya da engellenmektedir.

İlk olarak kadınların bu süreçte uluslararası düzeyde değerlendirilme nedenlerinde iki önemli problem bulunur. Bu sorun, cinsiyet temelli suçların sadece cinsel şiddet gibi algılanmasından kaynaklanmaktadır. Örneğin, 1993 yılında *BM İnsan Hakları Dünya Konferansı*, kadınlar daha “hassas” oldukları için çatışma sırasında cinsel şiddete maruz kaldıklarını kabul etmiştir.³⁸⁶ Bu durumda cinsel şiddet ister şeref ve onura yönelik, isterse insanlığa karşı bir suç kabul edilsin kadını, “incinmeye daha müsait” bu yüzden de “daha çok korunmaya muhtaç” olarak bağımlı statüsünden kurtaramamaktadır. Böyle bir değerlendirme, kadınların erkeklerden daha hassas ve zayıf oldukları için değil, erkeğe kadın üzerinde kontrol yetkisi veren erkek egemen bir kültürün sonucu olarak cinsel şiddete ve diğer şiddet biçimlerine maruz kaldıkları gerçeğini görünmez kılar. Ayrıca böyle bir yaklaşım kadına yönelik diğer suç ve uygulamaların, [politik, dini, ekonomik] cinsiyetçi boyutunu fark edilmez hale getirir. Bu yaklaşım eşitsiz ilişkileri dönüştürerek kadını avantajlı, aktif duruma getirecek bütüncül önlemlerin alınma-

³⁸⁵Secco, Alessandra Dal, “Truth and Reconciliation Commission and Gender Justice”, *Gendered Peace Women Struggles for Post-War Justice and Reconciliation* içinde, Dona Pankhurst[ed.], Routledge, USA, 2007, s.65.

³⁸⁶Withworth, Sandra, 2004, s.125.

sını da engellemektedir ve böylece cinsiyetçi bakış açıları, ezilmenin kaynağı olmaya devam eder.

Bir diğer sorun ise, kadınların barış sürecinde karar mekanizmalarına katılım sebebinde ortaya çıkar. Kadınların barış ve uzlaşmaya daha “yatkın” oldukları için dahil edilmesi gerektiğine dair bir vurgu, geleneksel bakış açılarını beslemeye devam eder. Withworth birçok ülkede yerel, ulusal politik partilerin, hem birbirleri ve devletin bütün kurumları hem de uluslararası birçok organizasyon ve kuruluşla iletişime geçerken, kadın kuruluş ve örgütlerinin bir tek cinsiyet meseleleri bölümü ile iletişimde olduğunun altını çizer. Bu toplumsal cinsiyet eşitliğinin tam da karşı olduğu “kadın meselelerinin marjinalleşmesini” durumunu devam ettirir. Oysa gerçek bir demokrasi ve cinsiyet eşitliği için kadın ve erkekler birlikte çalışmalı; bu çalışmaları birlikte bütün alanlara uygulamalı ve bu adımlardan birlikte yararlanmalıdırlar ki güç ilişkilerinde tam bir dönüşüm olabilsin. Mesela, kadın çalışmalarına kısıtlı bir bütçe ayırmak yerine, bütün ekonomi programlarına kadınların ne kadar ve nasıl dahil olduğu, ne derece yararlandığının incelenmesi gibi bir uygulama tercih edilmelidir.

Barışın inşası ve yeniden yapılanma dönemini cinsiyet meseleleri açısından sorunlu hale getiren bir diğer etken de yukarıda saydığım bütün çalışma ve programların barış askerleri ve barış orduları gerçeğini sorgulamaktan uzak oluşudur. Silah sisteminin barış ve güvenliğin bir aracı olarak meşrulaştırılmasının ve barışı koruma görevinin, şiddet kullanımına eğitilmiş personele verilmesinin sorgulanmaması ve böyle bir “barışın” sonuçlarına katlanmak zorunda olanlar için hangi anlamları taşıdığına sorulmaması dikkat çekicidir. Bu durum, Rob Jenkins’in makalesinde ifade ettiği gibi cinsiyet eşitliği ve demokrasi çaba-

larını “samimiyetten uzaklaştırmaktadır”³⁸⁷. Sonuçta savaşın cinsiyetçi boyutu konusunda sesini duyurabilmek isteyen birçok kadının çabası, örneklerde de görüldüğü gibi, güvenlik güçlerini cinsiyet konusunda duyarlı davrandıkları sürece işlerini daha iyi yapmış olacaklarına dair ikna çabasına dönüşmektedir. Bu nedenle toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik çabalar da militarist sisteme alternatif sunacağı yerde, cinsiyetçi sisteme hizmet etmeye devam eden bir araca dönüşebilir. Barış askerlerinin, kadınlara karşı sadece daha hassas davranmasını sağlayan, eleştiri ve kınamaya neden olabilecek davranışlara karşı daha temkinli olmasına yardım eden bir araç olabilir.

Cinsiyet meselesinin sınırlandırılması, her kadının durumunun ve ihtiyaçlarının, “belirli”, “verili” bir çerçevede yorumlandığı kısır bir analizi başlatabilir. Secco da kadınların hikayelerinin toplanış, seçiliş kriterlerinin ve sonuçların kategorize ediliş biçimlerinin tarafsız olmadığına altını çizer. Nitekim, BM'nin Doğu Timor'da görevlendirdiği cinsiyet uzmanları ve birimleri raporlarını yazarken yerli kadınların aktardıklarını değiştirerek “BM diline ve çerçevesine” daha uyumlu hale getirmişlerdir.³⁸⁸ Timorlu kadınlar için neyin “problem”, neyin “faydalı olduğuna” ve çatışmaların kadınlar üzerinde “ne gibi etkiler” bıraktığına hep BM anlayışı ve değerlendirişi çerçevesinde bu uzmanlarca karar verilmiştir. Bu durum, yerli kadınların ifadelerini önemsiz ve güvenilmez kılıp, BM dilini daha önemli ve anlaşılır kılan bir hiyerarşi yaratmış, bu kadınların ifadelerindeki öznelliği ve değeri yok etmiştir. BM'nin kavram ve araçları sorgu-

³⁸⁷ Jenkins, Rob, “Deepening Building Democracy Gender Equality”, <http://www.opendemocracy.net/sites/all/themes/5050/50.50/css?8>, 18 Ocak 2010.

³⁸⁸ Withworth, Sandra, 2004, s.130.

lanmaz bir şekilde üstün kılınmıştır. Böyle bir değerlendirme, çatışmanın nedenlerinin kökenine inmekten uzak, geçici çözümler üretir. Oysa her çatışmanın ortaya çıktığı kültürün, bölgenin özelliklerinin izlerini taşıdığı unutulmamalıdır. Dolayısıyla, barış inşa döneminden en verimli sonuçların alınabilmesi için yeniden yapılanma döneminde nelerin gözetilmesi, nelerin uygulanmaması, nasıl programların yapılması ve nelerin öncelik taşınması, hangi yönde ve alanda reformun gerekli olduğuna dair en etkili yorumların, çatışmanın zararlarını ve sonuçlarını taşıyan her bölgenin kendi topluluğunun bütün kesimlerinden geleceğinin kabul edilmesi gerekir. Çünkü, yerel, bölgesel, kültürel dinamikleri göz ardı eden bir yaklaşım, hem kadın ve insan haklarının korunmasını hem de kadınların karar alma ve uygulama aşamalarına dahil edilmesini öngören *1325 Sayılı Karar*'ın uygulanmasını engellemektedir.

Bu anlaşmaları imzaladığı halde birçok ülkenin kadın haklarını ve cinsiyet eşitliğini göz ardı ettiği görülür. Lesley Abdela'ya göre, bu durum, savaş sonrası toplumların yeniden yapılanma döneminde geleneksel inançlara karşı saygılı olmanın getirdiği bir paradokstan kaynaklanmaktadır.³⁸⁹ Bu konuya Deniz Kandiyoti'nin Afganistan incelemesi de iyi bir örnek oluşturmaktadır. Afganistan yönetiminin, gerek 1880-1901 dönemleri, gerekse 1933-73 dönemlerindeki merkezileşme ve modernleşme girişimleri hep din görevlilerinin önerileri ve onaylamaları eşliğinde gerçekleşmiştir. Bu durum toplumda dinin belirleyiciliği ve etkisine bir delildir. Kandiyoti, bunun

³⁸⁹ Abdela, Lesley, "When Will They Ever Learn? Women, Men and Peacebuilding", <http://www.opendemocracy.net/article/democracy-power/50-50>, 6 Mart 2002.

özellikle kadın hakları üzerindeki belirleyiciliğine dikkat çeker ve bu denetim, Sovyet işgali sırasında gerçekleşen tecavüz olayları ile daha da artmış; işgalden sonra yönetime gelen Taliban, ülkede dağılan düzeni sağlamak adına katı dini hükümlerin uygulamasını başlatmış; kadınların cinsellikleri üzerinde sıkı bir denetim başlatmıştır. Taliban döneminde *burka* giymenin zorunlu olması, erkeklerle denetim dışı ilişkinin ağır cezalara tabi olması, sokağa çıkmalarının ancak kadınların kocaları veya baba, erkek kardeş ile sınırlandırılması ve kadınların eve hapsedilmeleri gibi baskılar uygulanmıştır. Taliban'dan önce yerel grupların, aşiretlerin kendi geleneksel inançları doğrultusunda denetlenen kadınların yaşamları ve ilişkileri, Taliban'ın görevlendirdiği yerel militanlarca kontrol edilmiştir. Yani kadınlar üzerinde daha da genişleyen bir denetim ağı başlamıştır. Taliban Hükümeti'nin çöküşünün ardından 2001 yılında imzalanan *Bonn Antlaşması* karşı partilerin güç ortaklığına dayalı bir koalisyon hükümetinin kurulmasını sağlamış ancak Afganlı kadınlar üzerindeki denetim devam etmiştir. Nitekim kadın katılımını arttırmak için köy ve kasabalarda kurulan *Toplum Gelişim Komiteleri*, kadın ve erkeklerin hem aday hem seçmen olarak katılımını şart koşmasına rağmen, eşleri ya da babalarının kadınların erkeklerle aynı mekan içinde bulunmasına izin vermemesi nedeniyle bu komiteler de erkek egemen kurumlar haline dönüşmüştür.³⁹⁰ Böylece Afganistan'ın yeniden yapılanma döneminde de erkeklerin egemen olduğu cinsiyetlendirilmiş bir rejim devam etmektedir.

³⁹⁰Kandiyoti, Deniz, "The Politics of Gender and Reconstruction in Afghanistan", *Gendered Peace Women Struggles for Post-War Justice and Reconciliation* içinde, Dona Pankhurst[ed.], Routledge, USA, 2007,s.165.

Dini inançlara saygı gereğince göz ardı edilen bu meseleye ek olarak, ülke ekonomisinin kadın yaşamı üzerindeki etkisi de olumsuzdur. Savaşın Afganistan'ın tarıma dayalı ekonomisini bozması, ülkenin afyon ve silah ticaretinin önemli bir merkezine dönüşmesine, pek çok toprak sahibinin, aşiretlerin itibarını kaybetmesine sebep olmuştur ve artan nakit ihtiyacı, insanları geleneksel ilişki biçimlerinden koparmıştır. 7-8 yaşında kız çocukları, yaşlı erkeklere, uyuşturucu ve silah tacirlerine ya da yerel militanlara, erkeklerin artan borç bedelleri olarak satılmaktadır.³⁹¹ Bozulan ekonomi ve ahlaki çöküş de kadınların uyuşturucu tacirleri ve silah kaçakçıları gibi geniş bir erkek grubunun elinde metalaştığı yeni sömürü biçimleri üretmektedir. Bu gerçek, cinsiyetçi sistemin bütün iktidar ve tahakküm kurma girişimleri ile nasıl ilintili olduğunun açık göstergesidir. Dış güçlerin yerli ekonomiler üzerindeki tahakkümü ve kaynakları kontrol etmesi, ülkelerin kendi kaderleri üzerindeki tayin haklarını elinden almaktadır. Bu gerçek, kadınların denetlenmesine eklenilerek kadınların da kendi kaderlerini tayin etme hakkının elinden alındığı bir süreçle birlikte işlemektedir. Yeniden yapılanma döneminde toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması için sorunsallaştırılması gereken şey, ülke ekonomisine yönelik böyle bir ekonomik şiddet ve tahakkümden ev içindeki kadına yönelik bireysel şiddet ve tahakküme kadar uzanan bu iktidar ağı olmalıdır.

Ülke kaynaklarının işgali ile kadınların bedenlerinin ve yaşamlarının işgali birbirinden bağımsız değildir; her ikisi de boyun eğdirmeye yöneliktir. Her ikisinin bağımsızlığı bu sebepten ötürü birlikte ele alınmalıdır. Bu tarz bir bütüncül analizden

³⁹¹ Ibid.

yoksunluk, cinsiyet eşitliği adına gerçekleştirilen her adımı başarısız kılacaktır. Ekonomik iktidar ve sömürü biçimlerinin cinsiyet eşitsizliği ile ilintili olduğunu ve erkekliğin inşasının, bu durumun bir parçasını oluşturduğunu işaret etmeden yalnızca tecavüzün insanlık suçu sayılması ya da kadınların karar alma süreçlerine katılmasıyla cinsiyet eşitliğinin sağlaması beklenebilir. Nitekim 2005 yılında Filipinler'de barış askerlerinin tecavüzüne uğrayan 22 yaşındaki Nicole'nin davası değişmeyen güç ilişkilerini örnekler niteliktedir. 1 Kasım 2005 tarihinde 6 Amerikan askerinin tecavüzüne uğrayan Nicole, bu altı askere ülkede dava açma cesaretini gösteren ilk kadın olarak dikkat çekmiştir. Filipinler Ulusal Mahkemesi yargılama sonunda tecavüzü kışkırtan Daniel Smith'i tutuklamış; diğer beş askerine beraatine karar vermiştir.³⁹² Filipinler'in barış askerlerini yargılama ve tutuklama yetkisi önemli bir adım olarak değerlendirilirken, kısa bir zaman sonra Smith, Filipinler üzerinde gittikçe artan ABD baskısı sonucunda, ABD Büyükelçiliği'ne teslim edilir. Ekonomide olduğu kadar yargı sürecini de kontrol eden güç ilişkileri, adaletsiz sonuçlar üretmeye devam etmiştir. Örneğin, yine Filipinler'deki Panama Hastanesinden Başhekim Dr. Silak Lakkian, ABD askerlerinin hastaneyi bir aylığına zorla kapattıklarını; buna sadece Filipin ordusuna karşı kendi güç ve otoritelerini göstermek için başvurduklarını; bunun dışında hastaneyi hiçbir şey için kullanmadıklarını Barış İzleme Örgütü'ne belirtmiştir. Bu örneklerden de anlaşılacağı gibi, rekabet, hırs, kontrol, baskı gibi eril kavramlar ve yaklaşımlar barış sürecine hakim olmaya devam etmektedir. Benzer şekilde, 28 Eylül 2008'de Gine'de demokratik bir sistem için seçim isteminin

³⁹² Peripan, Mary-Soledad L., a.g.m., s.5.

cunta yönetimince kanlı bir şekilde bastırılması ve *Uluslararası Araştırma Merkezinin Raporu*'na göre, bu çatışmada 156 ölüm ve 109 tecavüz vakasının yaşanması,³⁹³ Çeçenistan'da dini normlara uymayan kadınların tutuklanması,³⁹⁴ yine Afganistan'da Kabil hapishanesinin zorla evlendirildiği için evden kaçan, geleneksel normlara direnen kadınlarla dolması, hep cinsiyetçi tanımlama ve pratiklerin güçlü bir şekilde devam ettiğini göstermektedir.

Geleneksel normları kuvvetlendiren önemli bir faktör de uluslararası kurum ve kuruluşların toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması için kimi zaman isteksiz tutumları ve çelişkili yaklaşımlarıdır. Örneğin 2001 yılında Afganlı kadınların gördüğü zulüm ve baskı, ABD'nin Afgan saldırısının meşrulaştırma söyleminden birini oluştururken, barış görüşmelerine gerek BM cinsiyet meseleleri danışman ve uzmanlarından gerek Afganlı kadın örgütlerinden hiçbir kadının davet edilmemesi, 1325 Sayılı Karar gibi olumlu bir aracın uygulanmasına gölge düşüren ve kuşku yaratan bir durumdur. Bir diğer çelişkili tutum örneği de Sırp-Bosna savaşının ardından, 1995 yılında imzalanan *Dayton Barış Antlaşması*'nda belirlemektedir. Antlaşma, toprakları ve nüfusu, Hırvatistan, Sırbistan ve Müslüman üç etnik gruba böler.³⁹⁵ Arabulucu rolündeki Batılı devletlerin bu etnik bölünme ve parçalanmayı öngören anlaşmayı onaylaması, etnik, ırk, cinsiyete dayalı ayrım ve dışlamaları keskinleştirir; farklılığın sınırlarını yasalarla denetim altına alır. Anlaşmanın çar-

³⁹³Jenkins, Rob, a.g.m., 18 Ocak 2010.

³⁹⁴Ertürk, Yakın, "The Quest for Gender-Just Peace: From Impunity to Accountability", <http://www.opendemocracy.net/sites/all/themes/5050/5050.css?8>, 10 Aralık 2009.

³⁹⁵Bieber, Florian, *Post-War Bosnia*, Palgrave, London 2005, s.31-43.

pıcı olan bir maddesi de bu üç etnik grup dışındaki azınlık etnik gruplardan “diğerleri” şeklinde bahsetmesidir. Açık bir ifade ile “ötekileştiren” ve diğer etnik gruplarla azınlık gruplar arasında bir hiyerarşi yaratan bir anlaşmanın barış antlaşması olması son derece ironik bir durumdur. Oysa barışın insanlar arasına konan engelleri, sınırları reddetme ve tekrar iletişim kuracak bir zemin bulma girişimi olduğu unutulmaktadır. Bu eşitsiz sonuçlar ise, yeni savaş nedenlerine dönüşebilir.

Kadınlar çoğu kez barış inşa sürecinin dışında tutuldukları için kadınların ve feminist grupların çabaları, bu seferde 1325 Sayılı Karar'ın bağlayıcılığını hatırlatmaya dönüşmektedir. Toplumsal dönüşüm için harcanacak zaman ve enerji, kadın haklarını ve bağlayıcı sözleşmeleri hatırlatmakla geçirilmektedir. Bu durum ise ilerlemenin hızını keser. BM ve üye devletlerin bu konuya ayırdığı sınırlı kaynak ve yetersiz personel de ilerlemeyi yavaşlatan etkenlerden biridir. Örneğin, Doğu Timor, Güney Afrika ve Kongo'da çalışan ekipler, olanak ve kaynak kıtlığından şikayet ediyor.³⁹⁶ Timor'deki ekip, sorunların tespiti için bilgi toplamak ile geçirecekleri ilk ayları, programları için sponsor ve fon bulmakla geçirdiklerini, bunun verimli çalışmalarına odaklanmalarına engel oluşturduğunu belirtiyorlar. Kadınların barış dönemlerine katılımını yavaşlatan bu örnekler, yeniden yapılanma döneminde de karar merci olan devlet kurumlarında oluşan erkek egemenliğine işaret eder. Ayrıca, bu durum, ülkelerin bağımsızlık mücadelelerinde ya da çatışmanın sonlandırılmasında önemli bir paya sahip olan kadınların emek ve katkılarının göz ardı edildiğini gösterir.

³⁹⁶Secco, Alessandra Dal, a.g.m., s.87.

Kadınların bu katkı ve emekleri, yeni oluşan düzende, yeni anlaşmalarda adil bir temsile ve eşit sonuçlara dönüşebilmekte midir? Bağımsızlık mücadelesi sonrasında kurulan yönetimler, mücadele boyunca cinsiyet meseleleri ile ilgilenmediklerinden bu konu barış sürecinde de genellikle öncelikli ve bütüncül olarak ele alınmamaktadır. El-Salvador'daki mücadelede aktif bir savaşçı ve yeni kurulan devlet yönetiminde de milletvekili olan Lorena Pena, devletin bu konudaki ilgisizliğinin ve meclisteki kendisi gibi 9 kadın milletvekilinin kadın haklarını hatırlatma yönündeki mücadelelerinin altını çiziyor:

“Görüşmelerden önce, biz kadınlar, belli bir takım taleplerini belirlemiştik. Fakat bu talepleri bu sürece dahil etmemiz mümkün olmadı. Devrimin liderleri[erkekler] okumaya bile tenezzül etmediler sunduğumuz listeyi.”³⁹⁷

Bu noktada eksik bir değerlendirmeye sebep vermemek için bir gerçeğin altının çizilmesi gerektiğini düşünüyorum. Toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlama yönündeki engeller, her zaman geleneksel bakış açılarına sahip erkekler tarafından gelmemektedir. Karar aşamalarına katılmış, karar pozisyonlarına yükselmiş kadınlar da bu konuda her zaman gayretli, dönüştürücü bir tutum içerisinde olmayabilir. Nikaragua mücadelesinden sonra seçilen kadın milletvekillerinin, kadınların savaş boyunca verdikleri mücadeleleri ve talep ettikleri haklarını desteklememesi, toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadın programları konusundaki duyarsız tavırları, Nikaragua kadınlarının en çok şikayet ettiği konulardan biridir.³⁹⁸ Bu örnek, eşitsiz güç ilişkile-

³⁹⁷Luciak, Ilja A., “Joining Forces for Democratic Governance”, *Gendered Peace Women Struggles for Post-War Justice and Reconciliation* içinde, Dona Pankhurst[ed.], Routledge, USA, 2007, s.236.

³⁹⁸ Ibid, s.247.

rine sadece erkeklerin değil, kadınların da destek olabileceğini ve eril bakış açılarının nasıl içselleştirilmiş olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Oysaki çatışma sırasında kimi kez bir savaşçı, kimi kez de evin geçimini üstlenen bir işçi olarak geleneksel rol ve kalıpları sarsan bu kadınların doğal olarak, kadını bağımlı, zayıf konumlayan ve dezavantajlı konuma getirecek olan pratikleri üreten geleneksel normlara karşı bir mücadeleye destek olmaları beklenir.

BM toplumsal cinsiyet meseleleri özel danışmanları, cinsiyet uzmanları ve raportörlerince, yeniden yapılanma döneminde kadınların gerek yerel ve bölgesel gerekse ulusal her düzeyde erkeklerle eşit olması gereken katılım oranlarına bakılmalı; oranın düşük oluş nedenleri araştırılmalı ve kadın sayısının azlığına sebep olan kültürel dinamikler işaret edilmelidir. Ayrıca, çatışma sırasında ölüm, yaralama, şiddet olaylarında kadın-erkek yüzdesi, kadın-erkek mülteci oranları, bebek ve anne ölümlerinin yüzdeleri de incelenmelidir. Eğitim ve iş sahalarında yer alan kadın ve erkek oranları, işsizlik yüzdelerinde kadın ve erkek oranları kadar ekonomi politikalarına kadınların dahil oluş oranı ve biçimi ile birlikte, kadınların güvenlik ve barış algısı, toplumların değişen kadın rollerine karşı tepkileri, bunların kadınların yaşamları üzerindeki etkileri de göz ardı edilmemelidir. Ayrıca, sağlık, politika, eğitim gibi alanlara dahil olurken kadınların karşılaştıkları engeller ile bu engellerin nerelerde ve hangi şekilde ortaya çıktığı, hangi uygulamaların kadınlar için ne zaman ve nasıl bir mağduriyete neden olduğu ya da nerede, nasıl bir avantaja dönüştüğü gibi veriler, yeniden yapılanma döneminde toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlayacak uygulamaların başlatılması için önemli göstergelerdir.

Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü'nün kurucusu ve çatışmaların şiddetsiz çözümü konusunda birçok çalışması bulunan Prof. Dr. Johann Galtung'un şiddeti yapısal olarak kavramsallaştırması, barış dönemi için son derece etkili bir araçtır. Galtung "yapısal şiddet"³⁹⁹i açlık, ıstırap, bakımsızlık, hastalık, çevrenin tahrip olması, yabancılaşıma, dışlanma, özgürlüğünü yitirmek olarak kavramsallaştırmıştır. Galtung'a göre, bu sonuçları doğuracak kanunların yasal şiddet uyguladığı göz ardı edilmemelidir. Bu yüzden kadına yönelik şiddet "fiziksel ve cinsel" içeriğe indirgenmemelidir. Çatışma sırasında kadına yönelik cinsel veya fiziksel şiddetin de ev içi şiddetten bağımsız ele alınamayacağı kabul edilmeli, savaş sırasında zorla hamile bırakılma ile zorla evlendirme ve kürtaj yasağı gibi pratikler arasındaki bağ görülmelidir. Yeni oluşturulan yasalar, hem bu geleneksel tabuların üstüne gitmeli, hem de cinsiyet eşitliğini gözetken uluslararası kararlarla da uyumlu olmalıdır. Bu noktada BM Şiddet Özel Türkiye Raportörü Yakın Ertürk'ün makalesinde vurguladığı gibi "dokunulmazlık hakkı" cinsiyet ilişkilerinde sağlanacak dönüşüm için çok önemli bir yasal engel olarak durmaktadır. Örneğin, Nikaragua devrim lideri Daniel Ortega'nın üvey kızı, Ortega'nın kendisine 14 yaşından beri tecavüz ettiği gerekçesi ile Ortega'ya dava açmıştır. Ancak liderin dokunulmazlığı sebebi ile dava düşmüştür.⁴⁰⁰ Ortega'nın dokunulmazlık gerekçesi ile yargılanmaması, kadın haklarının ihlali-ne sebep olacak pratiklerin önünü açarak, kadını aşağı konumlayan bakış açılarını değiştirmeye dönük bütün kazanımları bo-

³⁹⁹ Galtung, J., *Peace by Peaceful Means*, Sage Publication, New Delhi, and International Peace Research Institute, Oslo, 1996, s.197.

⁴⁰⁰ Luciak, Ilja A., a.g.m., 2007, s.247.

şa çıkaran eşitlikten uzak bir uygulamadır. Bu örnek, Susan McKay'nin 2006 yılında Güney Afrika'daki barış inşaa sürecinin cinsiyetçi değerlendirmesini yapmak için görüştüğü 16 Afrikalı kadından birinin, yeniden yapılanma ve barış dönemine dair değerlendirmesini haklı çıkarıyor:

“Bu duygusallığı gerektirecek bir dönem. İşlenen suçlardan, şiddetten utanan biz kadınlar. Erkeklerin böyle bir duygu ve rahatsızlığı taşıdığı, gösterdiği pek söylenemez”⁴⁰¹

Yeniden yapılanma dönemi, savaş süresince işlenen bütün suçların ve bu suçların işlenmesine sebep olan bütün dinamiklerin ve bakış açılarının reddine dönüştüğü vicdani bir sorumluluğu da taşımaktadır. Bu sorumluluğu ve rahatsızlığı bir grup olarak duyan savaş karşıtları kadın gruplara ve bireysel olarak taşıyan vicdani retçilere bakabiliriz.

⁴⁰¹ McKay, Susan, Cheryl de la Rey, “Peacebuilding as a Gendered Process”, *Journal of Social Issues*, Vol.62, No.1, 2006, s.141-153.

V.BÖLÜM

SAVAŞ VE MİLİTARİZME KARŞI YÜKSELEN KADIN İTİRAZLARI

Savaşın yıkıcılığına ve adaletsiz sonuçlarına itiraz eden kadın sesleri, şiddet ve zulmün doğrudan etkilediği çatışma bölgelerinin bizzat içinden yükselebileceği gibi, bu zulüm ve vahşet karşısında seyirci kalamayan, çatışmanın sürdüğü alanların çok uzaklarındaki kadınlardan da gelebilmektedir. Bu durum, farklı konum, şartlar ve kimliklerden savaşa bakan, savaşı yorumlayan kadınların mücadele alanlarını, savaş ile mücadele yöntemleri ve stratejilerini de çeşitlendirmektedir. Elshtain, kadınların esas olarak 1980'lerin sonlarında giderek artan savaş karşıtı argümanlarının tek bir teori ile özetlenemeyecek kadar karışık ve çelişkili olduğunu; feministlerin savaştan ziyade, savaşa tepki konusunda adeta "birbiri ile mücadele etmekte olduklarını"⁴⁰² söyler. Aslında durum tam olarak böyle değildir. Kadınların savaşa yönelik tepkilerine dair iki genel yaklaşımdan söz etmek mümkündür. Yaşam deneyimleri içinde üstlendikleri annelik gibi roller gereği, kadınların iletişime daha yatkın olduğunu ve

⁴⁰² Elshtain, Jean B., 1987, s.232-33.

bu yüzden çatışmaları sonlandırmada erkeklerden daha yetenekli olduklarını iddia eden bazı feminist görüşler vardır. Öte yandan böyle bir görüşün toplumsal olarak inşa edilmiş ikilikleri ve kadına dayatılan rolleri üretmeye devam ettiğini ve kadını “doğası gereği barış yanlısı” olarak nitelemenin, erkeği de “doğası gereği şiddet yanlısı” saymak anlamına geleceğini ve bu şekilde “özcü” önermelere hizmet edeceğini öne süren *post-modern feminist* eleştiriler vardır.

İlk grup feministler içinde, örneğin Carol Gilligans, erkeklerin bireysel rekabete önem veren bir tarzda sosyalleştiklerini, kadınların ise “paylaşma daha çok, hiyerarşiye ve maddi kazanımlara daha az önem verdiklerini”⁴⁰³ belirtir. Gilligans, kadınların genetik yapıları gereği barışçıl ve paylaşma açık olduğunu söylemez; sadece bu yönde sosyalleşmelerini tartışır. İlk grup feministler, kadınların yaşam boyu deneyimledikleri bu özelliklerin barışı sağlama ve savaşı durdurmada etkili olacağını ve dişil olarak tanımlanan bu özelliklere barış yolu ile tekrar değer kazandırılabilceğini savunur. Benzer şekilde, Ruddick, “anneliğe özgü düşünce tarzı”nın⁴⁰⁴ barış politikalarının önemli bir aracı olabileceğini vurgular. Buna karşı, post-modern feminizm, dişil-eril kutuplaşmalara toptan itiraz eder. Onlara göre, cinsiyet de akışkan bir kavramdır. Ayrıca, her kadının aynı olayları yorumlayış ve yaşayışının bile farklı olduğunu, tek bir eğilime sebep olan belli bir sosyalleşme biçiminin olamayacağını savunur. Örneğin post-modern bir feminist olan Spike Peterson, “kadınların homojen bir grup olmadığını”⁴⁰⁵ vurgu-

⁴⁰³ Goldstein, Joshua S., 2001, s.46.

⁴⁰⁴ Ruddick, Sara, *Maternal Thinking: Towards a Politics of Peace*, Women's Press, Londra, 1989, s.242.

⁴⁰⁵ Peterson, Spike, a.g.m, s.43.

lar. Nitekim, Kolombiya, İsrail-Filistin ve Haiti örneklerinde de görüldüğü gibi her bölgede çatışmanın farklı gelişmesi, her kadının da o bölge içinde savaştan farklı etkilenmesi Peterson'ı doğrulamaktadır. Buna bağlı olarak da kadınların savaş karşıtı tepkilerinin sınırları ve kullandıkları araçlar değişebilmektedir. Örneğin çatışmanın ortasından yükselen bir kadın hareketi ile çatışmaların dışından yükselen kadın tepkileri farklıdır. Bu durum birini diğerine göre daha önemli ve gerçekçi kılmaz; sadece işaret ettikleri noktaların, mesajlarını iletecekleri kanalların ve mesajlarını ifade ediş biçimlerinin değişebileceğini gösterir. Fark, çoğu kez, tepkinin ve hareketin amacında belirmektedir. Eğer tepki, sürmekte olan bir savaşı ya da algılanan savaş tehdidini durdurma ile sınırlı ise, dışıl özellikler üzerine vurgu işe yarayabilir. Mesela, İngiliz Hükümetinin ABD'ye, Britanya sınırları içinde Pershing ve Cruise füzelerini konuşlandırma izni verdiğinin duyulduğu 12 Aralık 1982 tarihinde İngiliz kadınların, bunu protesto etmek için Berkshire'de Greenham Common Kraliyet Hava Üssü'nde kamp kurmuşlardı. Kadınların güvenlik çitlerini bebek kıyafetleri ile süslemesi ve çocukları için barış istemeleri, “anneliği” hatırlatan ve anneliği kullanan bir hareket olarak etkili olmuştur. Ancak tepki, bir sistem olarak savaş ve militarizmi hedefliyor ise, dışıl çağrışımların kullanılması çelişkiler doğurabilir.

Bu noktada militarizm karşıtlığını biraz açmak faydalı olacaktır. Antimilitarizm, şiddet tekeli elinde bulunduran modern devletin, bu güç ve şiddeti kullanarak tek tip, itaatkar vatandaşlar yarattığını, bireyin irade ve özgürlüğünü gasp ettiğini iddia eder. Antimilitarizm bu yüzden devlet düzenine “bütün-

cül bir karşı çıkıştır”⁴⁰⁶. Bu özelliği ile antimilitarizm otoriteye, baskıya, tahakküme ve itaate karşı bir itiraz olup, bunları üreten ve destekleyen bütün söylem ve pratiklerin reddini içerir. Militarizm karşıtı bir hareket, iktidar aracılığıyla kurulan ve eşitsiz ilişkileri besleyerek militarizmin en önemli bağı olan cinsiyetçi sisteme yönelik bir itirazı da içermelidir.

Cockburn, savaş ve militarizm karşıtı kadın mücadelelerine temel olan üç ortak özellikten bahseder. Kendi toplumlarının militarizasyonuna karşı çıkmak, militarizmin ve savaşın cinsiyetçi doğasını ve bunun sebep olduğu yıkımları göstermek ve üçüncü olarak da savaşın böldüğü kadınlar arasında dayatılan sınırları aşarak iletişim kurmak.⁴⁰⁷

Burada, savaş karşıtı kadın gruplarına örnekleri incelemek amacıyla iki ulusal kadın örgütü niteliğindeki Hindistan'daki Vichomana ve Afganistan'daki Afganistan Devrimci Kadın Örgütünü[RAWA] inceleyelim. Sonra uluslararası bir kadın grubu olarak geniş bir coğrafyada etkili olan Siyahlı Kadınlar'dan ve uluslararası resmi bir kadın örgütü olan Barış ve Özgürlük İçin Kadın Birliği'nden bahsedelim.

Savaş karşıtı bir hareketin gerçekten başarıya ulaşabilmesi için savaşı üreten sisteme yönelik bütüncül bir mücadeleyi içermesi gerekir. Buna bağlı olarak, özellikle Vimochana ve RAWA'yı seçme nedenim, bu iki grubun savaş ve militarizm eleştirisini eril davranış ve kültür eleştirilerinden ayırmamaları, ülkelerin ve kadınların bağımsızlığı arasındaki bağı altını çiz-

⁴⁰⁶ Toker, Nilgün, “Vicdani Red, Sivil İtaatsizlik ve Antimilitarizm: İtaat Et-meme ve Direnme”, *Çarklardaki Kum: Vicdani Red içinde*, Özgür Heval Çınar Coşkun Üsterci[ed.], İletişim Yayınları, İstanbul, 2008,s.91.

⁴⁰⁷ Cockburn, Cynthia, 2009,s.33.

meleri ve gerek ülkeler, gerek topluluklar gerekse de aile bireyleri arasındaki anlaşmazlıkları çözme aracı olarak “şiddeti” toptan reddetmeleridir.

1. Ulusal Kadın Grupları ve Faaliyetleri

Vimochana

Özgürlük anlamına gelen Vimochana, 1979'da Hindistan'da Bangalore şehrinde Hintli kadınlar tarafından kurulmuştur. Esasen kadına yönelik ev içi şiddete, Hindistan'da çok yaygın olan çeyiz, evlilik ve namus cinayetlerine karşı bir tepki olarak çalışmaya başlayan grup, Hindistan'da 1980'lerden 2000'e doğru şiddetlenen Müslüman Hindu çatışmaları karşısında faaliyet ve mücadele alanlarını genişletmiş.⁴⁰⁸ Şiddet karşıtı hareketlerini daha geniş bir alana doğru yaymaları, kadınların özgürlüğünün ancak şiddeti besleyen ideolojilerden ve çatışmanın bütün biçimlerinden annmış bir toplumda elde edilebileceğine dair farkındalıklarının göstergesi olmuştur. Vimochana'yı daha kapsamlı ve bütüncül mücadele yapmaya yönelten olaylar Hindistan'ın toplumsal dokusundan kaynaklanmaktadır. İngiliz yönetiminin sona ermesinin ardından Hindistan etnik özelliklerine göre bölünmüştür. Etnik olarak saf bir Hindu ulusu yaratmak isteyen bir sağ hareket 1980'lerde yayılmaya başlamıştır. Michael Mann, bir grup Hindunun ülkede tapınaklardan çok camii bulunmasından rahatsızlık duyduğunu ve bu yüzden Müslümanlar karşısında “gücsüz” hissettiklerini belirtir. Mann ayrıca, bu grubun, İngiliz yönetimi ile Hindistan yasalarının

⁴⁰⁸<http://www.ciedsindia.org/004-vimochana-campaign/3.htm>. Son erişim

Müslümanlara imtiyazlı yaklaştığını düşünmelerinin ve devlet kontrolünü elde etmenin her türlü ülke kaynaklarından geniş biçimde yararlanmayı mümkün kılacağını bilmelerinin de bu hareketin yayılmasında etkili olduğunu ekler.⁴⁰⁹ Bu hareket, Rashtriya Swayamsevak [RSS], Bharatiya Janata Partisi [BJP] ve Hindu tarikatı Vishwa Hindu Parishad [VHP] eşliğinde Müslümanlara karşı etkili bir propaganda ve eylem ile başlamıştır.

6 Aralık 1992 yılında, Hindular, Müslümanların Ayodhya'daki 464 yıllık kutsal mekanı Babri Masjid Camiini yerle bir ederler. Yıkılan caminin yerine bir grup Hindulu aktivist, Hindu tapınağı yapmaya başlar. 2002 Şubat ayında bu grubun bindiği Sabarmati treni, Godhra şehrinde kaza yapar ve elli dokuz kişinin öldüğü bu kazadan Müslümanlar sorumlu tutularak misilleme planları yapılır. Üç gün sonra Müslümanlara yönelik katliam başlar. 2000'in üstünde insan ölür; 100.000 kadar kişi mülteci kamplarına kaçar. Bu olaylar boyunca birçok kadın, düşmanı kışkırtma amacıyla vahşice tecavüze uğramış, evlerinden edilmiş ve Pakistan mülteci kamplarına yerleşmek zorunda kalmıştır. Bu olaylarda hükümet sessiz kalarak bir yerde katliamı desteklemiş; BJP, polis güçleri üzerinde sıkı bir denetim uygulayarak Müslümanlara yardım edilmesini engellemiştir. Üstelik Keşmir'de Pakistan'ın da silahlı desteğini alan ve Hindistan devlet ordusu ile çarpışacak güçte olamadığı için dağlardan ateş açan, bomba atan ve suikastler düzenleyen bir grup Müslüman terörist de çatışmaları alevlendirmiştir. Bölge, bu Müslümanlara karşı tedbir amaçlı yaklaşık 100.000 kişilik

⁴⁰⁹Mann, Michael, *The Dark Side of Democracy: Explaining Ethnic Cleansing*, Cambridge University Press, New York, 2004, s.477.

Hindistan ordusunun birlikleri ile çevrelenmiş ve Hint ordusunun şiddeti meşrulaştırmasına kolaylık sağlamıştır.⁴¹⁰

Vimochana, bütün bunları gözетerek kurulma nedenlerinden biri olan namus cinayetleri ile savaş tecavüzleri arasındaki ilişkiyi dile getirmiştir. Her ikisinin de altında kadın bedenini ve cinselliğini erkeğe tabi kılan bir anlayışın bulunduğunu belirtirler. Grup üyelerinden Celine Suguna bu konudaki tavırlarını şöyle özetliyor:

“Bizim mücadelemiz, hem kadını erkeğin koruması ve sahipliğine vererek savaşı kışkırtan milliyetçilik ideolojisine, hem de aynı anlayışla kadının yaşam hakkı üzerinde karar verme yetkisini erkeğe veren ataerkil normlara karşıdır ve şiddetsiz bir toplum yaratma girişimi evlerden başlar.”⁴¹¹

Bu amaçla Ayodhya Camii'ndeki katliamın ardından 1993 yılında kadınlar için danışma merkezi olan Angala'yı, 2001 yılında da Kuteera Sığınma Kampı'nı kurdular. Çatışmalar sırasında yasal hakları konusunda kadınları bilgilendiriyor ve yasal süreçlerle ilgili hukuki ve psikolojik yardım sağlıyorlar. Ayrıca, Hindistan'daki kadınların ezilmesinde eğitim ve ekonomik özgürlük eksiliğinin en önemli etkenlerden biri olduğunu gördükleri için eğitim ve beceri dersleri de faaliyetlerinde önemli bir yer tutuyor. Devlet kurumlarındaki personele, özellikle polis birliklerine, toplumsal cinsiyet eşitliği hakkında eğitim seminerleri düzenliyorlar. Vimochana, çatışmanın ardından ev içinde işlenen kadın cinayetlerinde bir artış olduğunu tespit etmesi ile en etkili programlarından birini yürütmeye başlıyor. “Esra-rengiz Kadın Ölümle” adı altında yürüttükleri bu çalışmada Vimochana, polisle beraber çalışıyor. Bu konuda bilgi toplamak

⁴¹⁰ Ibid, s.476-490.

⁴¹¹ [http:// www.ciedsindia.org/001-vimochana.vision/crisis.htm](http://www.ciedsindia.org/001-vimochana.vision/crisis.htm). Son erişim 17 Ocak 2010.

için oluşturulan kadın grupları cinayetlerin gerçekleştiği köylere gönderiliyor. Kadınların topladığı hikayeler değerlendiriliyor; ailelerden bilgi alınıyor; raporlar mahkemelere sunuluyor.

Vimochana, bu konudaki ısrarlı tutumu sayesinde 1997 tarihinde bu davaların hepsi hakkında yeniden inceleme başlatılmasını sağlamış ve davaları takip etmek için devletten tam yetki almış. Bölge komitelerine her davayı izleyecek iki üyelerinin yerleştirilmesini kabul ettirmiş ve 24 saat açık bir kadın şikayet hattının kurulmasını sağlamışlar. Vimochana, bu süreç boyunca gerek polis yetkililerinin gerek vakalar ile ilgili rapor yazan hastanelerin çalışmalarındaki eksiklikleri tespit ettiklerini ve bu konuyla ilgili yasal boşlukları açığa çıkardıklarını belirtiyor.⁴¹² Bu cinayetlere esrarengiz demelerinin nedeni, çoğunun intihar ve “mutfak kazası” şeklinde kayda geçmiş olmasıdır. Oysa Vimochana'nın çalışmaları, bu ölümlerinin çoğunun çatışmaların körüklediği şiddetin bir yansıması olduğunu ve savaş sırasında çoğu tecavüze uğrayan kadınların kocaları ya da babaları tarafından “namus” meselesi uğruna öldürüldüğünü ayrıca bu suçluların kurtulmasını sağlayan yasal boşlukların bulunduğunu gösteriyor. Vimochana, şu anda bu ceza boşluklarının netleşmesi için hukuki bir mücadele veriyor.

Grubun yasal olarak etkili sonuçlar alabilmek için lobi faaliyetlerini bir metot olarak benimsediğini görüyoruz. Ülkelerindeki yasal boşluklar ve uygulamalardaki gevşekliklerden ötürü siyasal kurumlarla işbirliğinin gereğini çok iyi hisseden Vimochana, kimi kadın gruplarının aksine politik lobiciliğe mesafeli durmuyor. Amaçları için politik görüşmeleri bir araç olarak kullanıyorlar. Devlet yetkilileri, hastane personeli ve adli merciler-

⁴¹² <http://www.ciedsindia.org>. Son erişim 17 Ocak 2010.

le görüşmeler yaparak kadın hakları konusunda bütün alanlarla bağlantılı bir çalışma tarzı benimsiyorlar. Hatta geleneksel bakışların ve pratiklerin ülkelerinde benimsenmesinde çok etkili mekanizmalar olarak gördükleri aşiret şefleri, din görevlileri ile yapılan görüşmeler -bu düşüncelerin bölgelerdeki kadınları nasıl etkilediğini daha iyi tahlil edebilmek amacıyla- programlarının önemli bir bölümünü oluşturuyor.

1994 yılında Pakistan ve Hindistan arasında barışı hızlandırmak için Yeni Delhi'de kurulan *Hindistan-Pakistan Barış Demokrasi Forumu* sekreteri ile Vimochana sürekli iletişim içinde bulunuyor. İki ülke arasındaki diyalogun gelişmesi için program ve gösteriler düzenleniyor. Medyayı bu konuda pozitif tutum sergilemesi ve iki ülke arasında çatışmayı arttıracak propagandalardan uzak yayın yapması konusunda uyarıyor. Grubun önemli bir vurgusu da ciddi bir güvenlik tehdidi olarak gördükleri Keşmir'de her geçen gün büyüyen "İslam taraftan silahlı fanatik grup"ların faaliyetleri üzerine. İslamcı fanatiklerin kadınları ve çocukları savaşçı olarak eğitmelerinin, kadınlara şiddet yanlısı fanatik gösterilerde yer vermelerinin hızla yayılan militarizsyona ve eril düzene işaret ettiğini belirtiyorlar. Ancak bu saldırıları durdurma yöntemi olarak şiddet kullanımını haklılaştıran "teröre karşı savaş" söylemine karşı da tavırları çok net. Onlar, anlaşmazlıkları çözme aracı olarak her türlü şiddet kullanımını reddediyorlar. Çünkü meşru görülen her şiddetin kadına da döneceğini, özellikle her çatışmanın ülkelerindeki kadınlar üzerindeki denetim ağını genişleteceğinin farkındalar. Grup üyelerinden Madhu Bhusha bu tehlikenin boyutuna dikkat çekiyor:

"Teröre karşı savaş, sadece Müslümanlara yönelik değil, bunu sorgulayan, ahlaki boyutunu tartışan herkese yönelik. Ülkemi desteklemediğim

için, terörist taraftan olduğum için “vatan haini”, “potansiyel düşman” olacağım. Bu savaş, ırkçılığı, bağnazlığı, kadın düşmanlığını beslemeye devam edecektir.”⁴¹³

İrkçiliğin ve etnik vurgunun, yeni ayrımlar ile yeni düşman hedefler yaratacağını düşündükleri için 17 – 21 Ocak 2008 yılında Bangalore’de başlattıkları “Çatışma Çözümü ve Barış Üzerine Eğitim Programı” seminerlerinin öncelikli teması farklılığa, öznelliğe karşı duyarlılık gibi konular olmuş. Bu seminerlerde sanatsal boyutuyla dikkat çekmesi ve akılda kalıcı olması için, tiyatro, skeç, film gösterileri ve şiir okumaları gibi yöntemleri kullanıyorlar.

Grup, benimsediği ilkeyle son derece örtüşen bir alanda daha faaliyet gösteriyor. 1986 yılında kurulan *Asyalı Kadınların İnsan Hakları Konseyi*’ne bağlı olarak Asya’nın 30 farklı bölgedeki kadınlarla iletişim içerisindeler. Kendileri ile aralarına sınırlar dayatılan Hint, Müslüman, Hristiyan kadınlarla diyalog kurmaya, birbirlerini farklılıklarında anlamaya çalışıyorlar. Ayrıca grup, bölgeler arası koordinasyonu sağlamada Corinne Kumar’ın bölge temsilciliğini yaptığı, *‘The Courts of Women’*⁴¹⁴ aracılığıyla da Asya, Arabistan, Afrika ve Amerika’da çatışma bölgesindeki kadınların hikayelerine ulaşmaya çalışıyor. Hiç şüphesiz bu çalışma, farklı sınırlarda, farklı kültürler ve kimlikteki kadınların savaşa ve militarizme yönelik tepkilerini görmek ve

⁴¹³ <http://www.indiatogether.org/manushi/issue/10/vimochana.htm>. Son erişim 17 Ocak 2010.

⁴¹⁴ ‘Courts of Women’, 1986 yılında Asyalı Kadınlar İnsan Hakları Konseyi’nin [AWHRC] girişimi ile oynanmaya başlayan bir dizi “Kadın Mahkemesi”dir. Arap dünyasında, Afrika’da, Orta Amerika’da kurulan bu mahkemeler, savaş bölgelerinden gelen kadınların hikayelerini anlattıkları bir çeşit tiyatro oyunu niteliğindedir.

de yeni bakış açıları ve analiz konuları geliştirmek için bilgi alış-verişi sağlama açısından muazzam bir kaynak sunuyor.

Grup şu anda, yeni bir tarım programıyla ilgileniyor. Ağır-lıklı olarak kayalıklarla dolu yerli topraklarını tarım için elverişli hale getirme çalışmalarında bulunuyor. Savaşın tahribatına kar-şı, yaşamın, bereketin ve doğanın yeniden üretimini destekli-yorlar. Bu, dişillikle özdeşleştirilen “bakıp, büyütme, destek-lemek” gibi özcü yaklaşımları çağrıştırmamalıdır. Onlar bunu yaşamın önem ve değerini bildikleri için yapıyorlar.

Grubun çok kapsamlı bir faaliyet alanında etkili olması, dü-zenli bir iş bölümünü ve örgütlü bir yapılanmayı kaçınılmaz kı-lıyor. Ancak, kimsenin sözünün son söz olmadığı, herkesin eşit karar yetkisine sahip olduğu dolayısıyla hiyerarşik bir yapılan-madan uzak bir örgüt olduklarını yazılarında da vurguluyorlar. Hedefledikleri toplum tipini yansıtan bir çizgileri var. Tartışa-rak aynılıkları görünür kılıp, buna göre ortaklıklar belirlemek is-teyen, tek bir doğrunun olmadığı, farklı doğruların olabileceği-ni vurgulayan, bu farklılıklardan yararlanmaya çalışan bir yara-tıcı aynılıklar metodu diyebileceğimiz yaklaşımları var. Grup, gerek Hindistan'ın şiddet yanlısı tavırlarına açıkça karşı çıkarak gerek savaşlar boyunca Müslüman kadınlara da sığınma kamp-larında yerler vererek, kendilerine dayatılan belli bir ulusal kim-liğin dar, dışlayıcı sınırlarını aştıklarını göstermeye çalışıyorlar. Web portallarına koydukları şiir de bu felsefelerini yansıtıyor:

“Duvarsız bir bahçe

Bekçisi olmayan asma yaprakları

Ve geçen her yolcuya açık olan hazine dolu bir ev olabilmek...”

Afganistan Devrimci Kadınlar Örgütü[RAWA]

1977 yılında Kabil'de kurulan RAWA da ilk yıllarında tıpkı Vimochana gibi Afgan kadınlarının haklarının ülkelerinde kabulüne odaklanır. 1979 Sovyet işgali ile beraber savaş karşıtı bir vurgu, eylem ve yazılarında belirginlik kazanmaya başlar. Yine Vimochana ile ortak noktaları ırk, din, ulusal kimlik ayırmaksızın her kesimin kullandığı ve neden ayırmaksızın meşrulaştırdığı şiddeti reddetmeleridir. Hem kendi ülkelerindeki “İslamcı grupların” şiddet içeren eylemlerini hem de ABD'nin “teröre karşı haklı savaş”ını kabul etmiyorlar.⁴¹⁵ Bu tutum, eşitsiz güç ilişkilerine şekil veren ırk, etni, din kökenli bölünmeleri reddettiklerini göstermesi bakımından önemlidir. Bu elbette ki kolay bir mücadele değil çünkü RAWA'lı kadınlar, İslamcı grupları desteklemeyip, karşı tavır aldıkları için Müslüman kesimden tehdit aldıklarını ve bu kesimin saldırılarına uğradıklarını belirtiyorlar.⁴¹⁶

Afganlı kadınlar, Taliban yönetimi boyunca burka giymek, sınırlı ve ancak zorunlu şartlarda sokağa çıkmak, erkeklerle denetim dışı ilişki halinde ölümle cezalandırılmaları gibi çok ağır kurallarla yönetildiler. Taliban yönetiminin çöküşü sonrasında da devam eden sıkı din denetimi nedeniyle Müslüman kadınların maruz kaldıkları hak ihlallerine karşı, Afganlı kadınların özgürlük ve hakları için mücadelelerini sürdürüyorlar. Afganlı kadınlara erkeklerin zulmettiğini öne sürerken, Taliban yönetimine savaş açan ABD'ye karşı da eleştirel bir tutum sergiliyorlar. ABD'nin ülkede savaşı körüklediğini ve İslamcı grupların silahlanmasını hızlandığını belirtiyorlar. ABD'nin bu ülkede

⁴¹⁵[http:// www.rawa.org/payam.html](http://www.rawa.org/payam.html). Son erişim 02 Şubat 2010.

⁴¹⁶Ibid.

yeniden güç kazanan aşiret ağalarının ve İslamcı liderlerin, kadınlar üzerinde Taliban dönemini aratmayan baskılar uygulamasına göz yumduğunu ve ABD'nin baskıcı rejimi bir diğeri ile değiştirmekten başka hiçbir şey getirmediğini⁴¹⁷ belirtiyorlar. Ülkede demokrasinin ve kadın-erkek eşitliğinin bir alameti gibi gösterilen 68 kadın milletvekili üzerinde de terör örgütlerinin baskısının bulunduğunu; bu yüzden temsilin gerçek bir temsil olmadığını iddia ediyorlar.⁴¹⁸ Dolayısıyla özgür bir Afganistan ile kendi kaderi üzerinde söz hakkına sahip kadınlar arasında çok sıkı bir bağ bulunduğunu ve kadınların üzerlerindeki denetimin kalkması ile Afganistan'ın gerçekten bağımsız bir ülke olabileceğini düşünüyorlar. Afganistan ve Afgan kadınlar arasında kurdukları bu bağ, örgütün amblemine Afganistan haritası içine yerleştirilmiş kadın figürleri olarak yansıyor ve her ikisinin özgürlüğü RAWA'nın mücadelesinin ana eksenini oluşturuyor.

Örgüt, bu amaçla 28 Nisan 2006 tarihinde İslamabad'da BM yönetim merkezi binasının önünde büyük bir kalabalık halinde toplanarak yankı uyandıran bir protesto eyleminde bulundu. Bu protestoda ABD işgalinden sonra Afganistan'ı barışın sürdüğü bir ülke gibi gösteren Batı medyasını eleştirdiler ve devam eden çatışmalarla harap olan Afgan şehirlerinden kocaları tarafından dövülmüş, üzerlerine kezzaplar dökülmüş ya da kulak ve burunları kesilen kadın fotoğraflarını göstererek ülkede hiçbir şeyin değişmediğini ileri sürdüler.⁴¹⁹ Bu eylemden de

⁴¹⁷ Collett, Pamela, "Afghan Women in the Peace Process", *The Women and War Reader* içinde, L.A Lorentzen J.Turpin[ed.], The New York University Press, New York, Londra, 1998, s.323-327.

⁴¹⁸ <http://www.rawa.org/media.htm>, Son erişim 02 Şubat 2010.

⁴¹⁹ <http://www.rawa.org/s.html>.

anlaşılabileceği gibi gerçek olanı görünür kılmak, farkındalık yaratmak ve bunlar için acil önlem almak grubun benimsediği ilkeleri oluşturuyor.

Grubun bu özelliği, mülteci kamplarında yaptıkları çalışmalar da dikkat çekiyor. Pakistan'daki mülteci kampında İslamcı grupların taşlama, bombalama, işkenceye dayalı baskılarını medyaya bildiriyor, insan hakları ile ilgili komitelere ihbar ediyor ve yardım talep ediyorlar. Bu yöntem sayesinde 5 Mayıs 2009'da Bala Baluk köyünde ABD hava kuvvetlerinin açtığı ateşte çoğunu kadın ve çocukların oluşturduğu 150'nin üstünde insanın öldüğünün duyulmasını sağladılar. Oysa Pentagon ölü sayısını 12 ilan etmişti. Bu yalanın tüm dünyaya duyurulmasını sağladılar ve bu konuda özellikle *Birleşmiş Milletler Af Örgütü* ile ilişki kurdular. Yaralanan, tecavüze uğrayan kadınlar için tıbbi ve psikolojik tedavi talep ettiler.⁴²⁰

Mülteci kampları, RAWA'nın çalışmalarında geniş bir yer tutuyor. Seliz ayrı bölgede çalışan mobil sağlık ekipleri, kamplarda yaralı kadın ve çocukları tedavi ediyor, ilk yardım dersleri veriyor, çocuklar için aşı kampanyaları yapıyorlar. Kamplarda bugüne kadar kız ve erkek öğrenciler için on beş okul açtılar. Öğrenci yurtları kurdular. Meslek ve el işi dersleri verdiler. Ayrıca kampta okuma yazma bilmeyen kadınlara da kurslar veriyorlar. Eğitim ve beceri RAWA'nın önemseydiği konulardandır.

Aslında topladıkları fonları ağırlıklı olarak bu programlara harcıyorlar. Çünkü Afganlı kadınların ezilmesi ardındaki en önemli nedenin, okuma ve çalışma hakkının uzun yıllardan beri kadınların ellerinden alınması olduğunu düşünüyorlar. Bu yüzden bu kadınlara kendi değerlerini fark ettirmenin önemli olduğuna inanıyorlar. Kampların faaliyet alanı olması bilinçli ve

⁴²⁰ <http://www.rawa.org/s.html>.

yerinde bir seçimi de işaret ediyor. Çünkü bu kamplarda çoğu hayatında ilk defa dışarı çıkmış ya da koca veya aile baskısından kaçmış kadınlar da var. Kamp bu kadınlara daha önce elde edemedikleri sosyalleşme imkanı sunuyor.

Bu çerçevede örgütün bir diğer önemli faaliyet alanını Kabil'deki BadanBagh gibi kadın hapishaneleri oluşturuyor. Kamp ve hapishaneler gibi alanlarda çalışmalarını, resmi birimlerle iletişim kurmalarını gerektiriyor. Örneğin, hapishanelerdeki kadınların çoğu, Taliban döneminde dini gerekçelerle hapse atılmış kadınlar ve yasal haklarını bilmiyorlar. RAWA, bu kadınları yasal hakları konusunda bilgilendiriyor; polis ve avukatlarla iletişime geçmelerini sağlıyor. Bir yandan da uluslararası resmi makamlara bu kadınları orada tutan yasaların adaletsizliğini aktarıyorlar. Bu doğrultuda çalışan *Uluslararası Af Örgütü* üyesi Sonya Merkova, tecavüz ile ilgili, yasal alanda çok ciddi bir muğlaklık bulunduğunu; Afgan Ceza Yasasının 427. maddesi tecavüzü, evlilik dışı ilişki olarak nitelediğinden zina kapsamında değerlendirildiğini belirtiyor.⁴²¹ RAWA, şu anda Afganlı binlerce kadının kocası tarafından da tecavüze uğradığını belgeliyor ve tecavüzün sadece savaşa özgü bir suç olmadığını kanıtlayacak hukuksal bir mücadele veriyor.

Bu çalışmalarının arasında yayın faaliyetinde de bulunuyorlar ve 1981 tarihinden bu yana yayınlanmakta olan "*Kadının Mesajı*"⁴²² adlı bir dergileri var. Özellikle 2000'li yıllardan beri dergide kadınların "İslamcı gruplar"a katılmalarını engellemek

⁴²¹[http:// www.rawa.org/temp/newsrun.news/2010/02/27/the plight of-afghan-women in prison.html](http://www.rawa.org/temp/newsrun.news/2010/02/27/the_plight_of_afghan_women_in_prison.html). Son erişim 03 Mart 2010.

⁴²² Orijinal adıyla "Women's Message", RAWA tarafından 1981 yılından beri, genellikle Urduca ve İngilizce olarak yayınlanmaktadır. Bknz. [http:// www.rawa.org/s.html](http://www.rawa.org/s.html) .

amacıyla, her şiddetin eninde sonunda kendilerine de döneceğine dikkat çeken yazıları yayınlıyorlar. Dergi ve broşürlerinin çeşitli etnik grupların dillerinde basılmasına özellikle dikkat ediyorlar. Bu, her kesim ile diyaloga açık bir tavır benimsediklerini gösteriyor. RAWA'nın bu çalışmaları uluslararası tanınıyor. Afgan kadınlarının sağlık ve eğitim programlarını destekledikleri için 2000 yılında "Fransız Cumhuriyeti Özgürlük, Eşitlik Kardeşlik ve İnsan Hakları Ödülü"ünü, zor koşullar ve engellemelere rağmen Taliban yönetimi altındaki kadın hakları ihlallerini duyurdukları için 31 Kasım 2001'de "Glamour Ödülü"ünü, 2001'de de "6.Asya İnsan Hakları Ödülü"nü kazanmışlar.

2002'den beri de savaşın harap ettiği illerde tarım faaliyetlerine destek veriyorlar. Çatışmaların tahrip ettiği ve bölgelerde kuraklığa sebep olan su kanallarını tamir ettiriyorlar. Toprakları verimli hale getirmenin, tarım ürünleri yetiştirmenin ülke ekonomisinin özgürleşmesi açısından son derece önemli bir basamak olduğuna inanıyorlar.

Gelecek için kapsamlı amaçları bulunan RAWA'nın en çok şikayet ettiği konulardan biri, gerek ulusal gerekse uluslararası sivil toplum örgütlerinin kendi faaliyetlerine olan ilgisizliği. Çünkü bu durum gelecek faaliyet planları için yeterli fon toplamalarını zorlaştırıyor.

2. Örgütlü Yapılanmadan Uzak Uluslararası Bir Kadın Grubu: Siyahlı Kadınlar

Çeşitli ülkelerde üyeleri olan Siyahlı Kadınlar, çok geniş bir coğrafyada aktiftir. Avusturalya, Avusturya, Azerbaycan, Belçika, Kanada, Danimarka, İngiltere, Almanya, Fransa, İtalya, Hindistan, İspanya, Japonya, Maldiv Adaları, Meksika, Kuzey

İrlanda, İsveçre, İsveç, ABD ve Türkiye'de Siyahlı kadınlar veya onlarla iletişimde olan kadın grupları bulunmaktadır. Çok geniş bir coğrafyada faaliyet gösterdiklerinden aralarındaki iletişimi uluslararası web siteleri sağlıyor.⁴²³ Kadınların kıtalararası iletişimi ise dünya çapındaki e-liste yöneticisi Lieve Snellings tarafından Belçika'dan sağlanıyor.

Siyahlı Kadınlar, savaş karşıtı sessiz nöbet eylemleri ile tanınıyor. Siyah elbiseler giyiyorlar ve genelde siyah zemin üzerine beyazla yazılmış “İşgale Son” yazılı pankartlar taşıyorlar ve gelen geçen herkese nöbetin teması ile ilgili bir broşür dağıtıyorlar.⁴²⁴

Siyahlı Kadınlar, ilk olarak iki erkek ve beş kadın İsrailli tarafından 1987 yılındaki ilk *intifada*nın arkasından Kudüs'te başladı ve daha sonra Filistinli kadınları da içine aldı. Onları desteklemek için Filistin'e gelen İtalyan kadınlar da Siyahlı Kadınlar nöbetini Roma'ya taşıdılar ve İtalya'daki Siyahlı Kadınlar, 1990'lı yıllarda Yugoslavya'da etnik çatışmanın alevlenmesinin ardından bu eylemliliğin Belgrad'da yayılmasını sağladılar.⁴²⁵ Sırp katliamını kınamak ve yerli kadınlarla iletişime geçmek için 1993 Ağustos'unda gerek eski Yugoslavya'nın farklı yörelerinden gerekse dünyanın çeşitli ülkelerinden gelen kadınların katıldığı uluslararası bir buluşma düzenlendi. Dünyanın birçok yerinden kadının katıldığı ilk büyük eylem, 1995 tarihinde Pe-

⁴²³ Bu kadın grubu ile ilgili daha fazla bilgi, <http://www.womeninblack.org> sitesinden elde edilebilir. Son erişim 17 Aralık 2009.

⁴²⁴ <http://www.womeninblack.org>. Son erişim 17 Aralık 2009.

⁴²⁵ Svirsky, Gila, “The Impact of Women in Black in Israel”, *The Women and War Reader* içinde, L.A Lorentzen J.Turpin[ed.], The New York University Press, New York, Londra, 1998,s.329-331.

kin'de düzenlenen *BM Dördüncü Dünya Kadın Konferansı*'nda gerçekleşti.

Grup, “bir örgüt olmadıklarını, savaşa ve adaletsizliğe karşı bir itiraz biçimi”⁴²⁶ olduklarını ısrarla vurguluyor. Örgütlenmenin hiyerarşiyi yaratabileceğini ve sürekli belirlenmiş bir plan ve program çerçevesinde hareket etmenin kendi eylem ve ifadelerine sınırlılıklar getireceğini düşünüyorlar. Ancak, bu konuda bölgesel ihtiyaçlara ve acil durumlara göre farklı bir yapılanmayı tercih eden Siyahlı Kadınlar da var. Aslında ABD, İngiltere, Almanya, İspanya, İtalya gibi çatışma ve savaş olmayan bölgelerde protesto eylemleri daha düzensiz gerçekleşiyor. Bu metottan da anlaşılabilceği gibi eylemlerinin amacı, kapsamlı bir savaş analizini teorik çerçevede tartışmak değil; sadece nöbet tuttukları yerden geçen herkeste bir farkındalık yaratabilmektir. Savaş karşıtlığının öncelikle bireylerde başlayacağını düşünüyorlar ve bu amaçla tek tek dağıttıkları broşürleri ile direk bireylerle iletişime geçiyorlar. Sürmekte olan “haklı savaşlara” karşı duran bir kitle oluşturmaya çalışıyorlar. Bu “sıradan” ve basit gibi duran eylem, 11 Eylül 2001'deki İkiz Kulelerin yıkımı gibi gergin zamanlarda New-York Manhattan'da yaptıkları “intikama ve haklı savaşa hayır” nöbetlerine bakılınca aslında zor ve cesaret istiyor. 11 Eylül saldırısı gibi gerginliklerin kışkırtılabileceği kişisel kin, öfke, intikam potansiyelinin farkında olduklarından bireyleri hedef alıyorlar. ABD'nin haklı savaşına insanların destek vermesini en kısa ve basit yoldan engellemenin o koşullarda ve ülke atmosferinde en etkili yöntem olabileceğini düşünüyorlar. Bir yandan “terör yandaşı” olarak anılıp saldırı ve tacize maruz kalırlarken diğer yandan tıpkı İsraili ka-

⁴²⁶ <http://www.womeninblack.org.uk>. Son erişim 17 Aralık 2009.

dınlar gibi “kendi” devletleri ile aynı şeyi düşünmediklerini göstermeye ve ülkelerindeki “terörist gruba” ait sayılan azınlıklarla iletişime geçmeye çalışıyorlar. Kadınlar, bu eylemler boyunca maruz kaldıkları saldırıların ağırlıklı olarak “erkeklerden geldiğini ve genellikle kendilerini “fahişeler”, “lezbiyenler” ifadeleriyle taciz ettiklerini” söylüyorlar.⁴²⁷ Tacizde erkeklerin kullandıkları ifadeler saldırının cinsiyetçi doğasını kanıtlıyor.

Nöbet sıklığı ve yeri gündeme göre değişiyor. New York veya Londra'daki gibi genellikle kalabalık caddelerde nöbet tutmak çoğu zaman tercih ediliyor. Kimi kez de eylem, Gulf Coast Siyahlı Kadınların yaptığı gibi, Ortadoğu'daki askeri operasyonların yönetildiği ABD Merkez Komutanlığı'nın MacDill Hava Kuvvetleri Üssü'nde gerçekleşebiliyor. Ya da eylem, *Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması'nı*⁴²⁸ uygulamaya hükümetleri çağrmak için 15 Şubat 2010'da Londra'daki Aldermasten Nükleer Silah Tesis'i'nin girişlerini bloke etme şeklinde de gerçekleşebiliyor.⁴²⁹

Mekan olarak çok farklı yerlerde bulundukları için Siyahlı Kadınların eylemleri ve tartışma konuları bölgesel olarak farklılık gösterebiliyor. Bu yüzden sabit bir eylem günü ve konusu olduğunu söylemek zor. Ancak genel olarak Siyahlı Kadınlar'ın

⁴²⁷ <http://www.womeninblack.org/en/about>. Son erişim 18 Aralık 2009.

⁴²⁸ Soğuk Savaş yıllarında Birleşmiş Milletler çerçevesinde nükleer silahların yayılmasını önlemek için ABD ve Sovyetler Birliği girişimi ile 10 Ocak 1968 yılında “ Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması” [Nuclear Non-Proliferation Treaty] imzalandı. Antlaşma, nükleer güçleri başka devletlere nakletme ve başka devletlere nükleer program gelişiminde yardım sağlamama şartını getirir. Antlaşma, 5 Mayıs 1970 yılında yürürlüğe girmiştir. Ayrıntılı bilgi için bakınız. <http://www.un.org/Depts/dda/WMD/treaty>.

⁴²⁹ <http://www.womeninblack.org/Actions.htm>. Son erişim 17 Aralık 2009.

eylemlerinin sürmekte olan bir savaşa veya gerginliği hissedilen bir savaş tehdidine yönelik oluşu dikkat çekiyor. Örneğin, Londra'daki Siyahlı Kadınlar üyesi Angie Zelter, 2003 yılında, İsrail-Filistin arasında yeni bir çatışmaya neden olabilecek gerginlik konusunda uluslararası resmi birim ve kuruluşları tedbir almaya çağırıyor:

“İsrail Hükümeti verimli Filistin topraklarını elde etmek için Salfit ve Qalqilya Valiliklerinde, bölgedeki İsrail halkını Filistinlilere karşı soykırım girişimine zorlayabilir. İsrail Hükümetinin bunu daha önce de uygulayıp, sorumluluğu almadığını hatırlatırız. Acilen uluslararası kurumları bölgede konu ile ilgili önlem almaya çağırıyoruz.”⁴³⁰

Siyahlı Kadınların çoğu kez sadece savaş başladığında bir araya gelmeleri onların kapsamlı ve düzenli bir program geliştirmelerini engelliyor ve kimi meselelerden uzak kalmalarına neden oluyor. Örneğin, erkekliğin ve kadınlığın militarizm ve şiddet ile olan ilişkisini toplumsal cinsiyet bağlamında ele alan bir analiz ya da etnik, ırkçı, dinsel her türlü ayrımcılığı çok açıkça reddettiklerini belirten bir tavırları olduğu program ve yazılarında net değil. Zaman zaman İngiltere ve İtalya'daki Siyahlı Kadınlar gibi, “teröre karşı savaş” ile “kadına yönelik ev içi şiddet” arasında bir bağ kuranlar da var:

“Teröre karşı savaş, bu bir güç savaşı, Ortadoğu'daki kontrolü ele geçirme savaşı. Bu aynı zamanda, hırs, tahakküm, rekabet, baskı kurma, ezme gibi baskın eril değerlerin savaşı... Evlerinde kendilerine aşık olduğunu söyleyen kocalarından aynı zamanda dayak yiyen kadınlar, “kendi iyilikleri” için bombalar yiyen Iraklılardan kendilerini farklı hissetmiyorlar ve durumları farklı değil.”⁴³¹

⁴³⁰ <http://www.womeninblack.org.uk/Urgent/%20Alert%20IWPS.htm>. Son erişim 17 Aralık 2009.

⁴³¹ <http://wibitaly.blogspot.com>. Son erişim 18 Aralık 2009.

Siyahlı Kadınlar arasında Belgrad'daki Savaşa Karşı Siyahlı Kadınlar Grubu, militarizmin ve her türlü ayrımcılığın cinsiyetçi doğasını diğer Siyahlı Kadınlar gruplarından daha açık vurguluyorlar ve daha düzenli programlara sahipler. Eylemleri çok çeşitli konuları kapsıyor. Zaten mücadele alanlarını ve etkinliklerini, savaşa yaklaşımlarını özetledikleri “Her zaman Asi” başlıklı raporlarında “etnik, ırkçı, köktenci, kadın ve eşcinsel düşmanı her türlü ayrımcılığa ve bir cinse diğeri üzerinde tahakküm kurmaya izin veren ve her türlü tahakküme yetki çıkaran patriyarkiyeye karşıyız”⁴³² şeklinde ifade ediyorlar. Patriyarkiyeyi ve “dayatılan” kimlikleri açıkça reddeden bu kadınlar, kadınları anne ya da eş olarak üreme aracına indiren ve erkekleri şiddet kullanmaya eğitip, bu şiddeti meşrulaştıran ya da erkeği kıskartmanın bir aracı olarak tecavüzü onaylayan militarist sisteme itiraz ediyorlar. Benimsenen bu yaklaşıma paralel 28 Mayıs 2005 yılında “Kadının Öznelliği ve Özgür Seçimi, Doğum ve Cinsel Hakları” üzerine bir eylem gerçekleştirdiler. Bu eylemde devlet için çocuk doğurmayacaklarını vurguladılar. Yine 8 Mart 2005'te “Askeri Bütçe” üzerine, 4 Temmuz 2001'de “Bunlar Oyuncak Değil” ismi ile savaş oyuncaklarını eleştiren bir eylem yaptılar. Eylemlerin amacı hakkında halkı bilinçlendirecek küçük kitapçıklar veya broşürler dağıtıyorlar. Yaptıkları eylemlerden de anlaşılacağı gibi militarizmin her alandaki varlığını ve içselleştirilişini kavrayan bu kadınlar için sadece nöbet tutmak yeterli olmuyor. Eğitim seminerleri, seyahatler ve konferanslar da düzenliyorlar.⁴³³

⁴³² <http://www.zeneucnom.org/pdf/alwaysdisobedient.pdf>. Son erişim 18 Aralık 2009.

⁴³³ <http://www.zeneucnom.org/index.php?option=com-content&task=view&id=188&Itemid=77>. Son erişim 18 Aralık 2009.

Grubun diğer Siyahlı Kadın gruplarına göre farklı iki faaliyet alanı var. İlki, “Geçmişle Yüzleşme” eylemleri. Adil ve eşit bir yaşamın gerekliliğinin altını çizen bu kadınlar, “toplumsal, politik, hukuksal bir dönüşüm” için öncelikle sorumluluk alınması, o sorumluluğu taşımak için de geçmişteki suçlarla yüzleşmek gerektiğini belirttiler. Bu amaçla sık sık suçların işlendiği bölgeleri ziyaret etmiş ve belgeler toplamışlar; 2003 yılında kurulan Özel Mahkeme’ye katılıp davaları takip etmişler. Bu süreci mağdurlarla diyalog kurmak açısından çok önemsiyorlar. Katliamda ölen ve öldürülenleri unutmadıklarını göstermek için hatta siyah giyindiklerini belirtmişler. Ayrıca çok tartışılan bir konu olarak siyahlı kadınların eylem nöbetlerinin “sessiz” oluşuna ise şöyle yanıt veriyorlar:

“Savaşın yarattığı trajediyi açıklayacak sözümüz yok. Ayrıca sessizlik yıllarca susturulmuş “ötekileri” dinlemeye bir davet.”⁴³⁴

İkinci önemli faaliyetleri ise askerlik yapmak istemeyen vicdani retçi erkekleri desteklemeleridir. Bu konuda Aralık 2000 ve Mayıs 2001 arasında askerliğin süresinin kısaltılması ve vicdani reddin bir hak olması için on bölgede imza kampanyası başlattılar ve 2003 yılında her ikisinin de kabul edilmesini sağladılar. 2005 yılında ise “zorunlu askerlik hizmetinin” kaldırılması için yeni bir kampanya başlattılar.

“Geçmişle Yüzleşme” projeleri ve davalarına katılmaları, mültecilere yardım kampanyaları düzenlemeleri, herkesin kendi dilinde eğitim hakkını savunmaları, bize kendileriyle aralarına “etnik, dini ayrımlar” dayatılan kadınlar ile iletişime geçme ve diyalog için bir zemin kurma çabalarını kanıtlıyor. Ancak bu

⁴³⁴ <http://www.zeneucmom.org/pdf/alwaysdisobedient.pdf>. Son erişim 18 Aralık 2009.

her zaman kolay bir süreç midir? Diyaloğa geçilmeye çalışılan kadınlar da onlar gibi etnik, ulusal, dini kimlikleri bir yana bırakarak sadece kendi adlarına konuşabilirler mi? Saldırgan bir “grubun” adı ile anılan kadınlar ile mağdur bir “grubun” ismi ile anılan kadınların savaşa ortak bir bakışı var mıdır ya da ortak bir mücadelede yer alabilirler mi? Ortak bir mücadele içinde olsalar bile bu, hangi çerçevelerde ve hangi konuları dışarıda bırakarak sağlanır? Bütün bu sorular, elbette ki her çatışma bölgesindeki kadınların farklı durumları göz önünde tutularak yapılacak detaylı bir çalışmayı gerekli kılmaktadır. Ancak hem Siyahlı Kadınların hem de RAWA'daki gibi Afganlı antimilitarist kadınların eylemleri sırasında kimi kez “kendi” gruplarındaki kadınlarca bile “vatan haini” diye suçlanmaları sürecin kolay olmayacağını ve sancılı olduğunu göstermektedir.

Nira Yuval Davis ve Cynthia Cockburn ise konuya dair önemli bir çözüm önerisi sunuyorlar: *Çaprazlama Politika [Transversal Politics]*.⁴³⁵ Fikir esas olarak Eylül 1992 yılında İtalyan kadınlarının Bologna'da düzenlediği, “Çok Kadın Tek Gezegen” isimli konferansta İtalyan kadınları tarafından “kökenleri ortaya koyma ve değişme” ifadeleriyle ortaya atıldı; daha sonra 1997 ve 1999 yıllarında geliştirilerek Davis ve Cockburn tarafından *çaprazlama politika* olarak kavramsallaştırıldı.

Her kadının savaşı ve şiddeti kendi kültürel, bölgesel gerçekliği içinde yaşayacağı ve buna göre savaşa ve şiddete bir bakış geliştirebileceğini kabul eden bu yaklaşım, ortak bir kadın

⁴³⁵ Ayrıntılı bilgi için bkznz. Nira Yuval-David; Werber-Pnina, *Women, Citizenship and Difference*, Zed Books, Londra, New York, 1999; Cynthia Cockburn, “What is Transversal Politics?”, *Soundings: Journal of Politics and Culture*, Cynthia Cockburn ve Lynette Hunter [ed], 12, 1999.

kimliği ile savaşa bakmayı bu anlayıştan dolayı başından reddeder. Bu bakış açısı, her kadının o güne kadar ırk, ulus, din gibi belli kimlik sembolleri ile belli bir bireysel ilişkisinin bulunduğunu, savaşı da bu ilişki içerisinde kavrayacağı gerçeğini kabul eder. Ancak bu, kişilere atfedilen ismin onlar hakkında bilgi vereceği anlamına gelmez; hatta bunu reddeder. Kişilerin o kimlikleri dışında düşünebileceği, savunabileceği, talep edebileceği noktalar olduğuna da inanır. Bu kabul ile birlikte çaprazlama politika, birbirini kendi yaşam koşulları içinde anlamaya çalışma yani *empatiyi* talep eder; kendi kökenlerini de ortaya koyup, ötekini de anlamaya çalışarak sorunların tartışılması gerektiğini savunur. Tartışıldıkça yeni soruların ortaya çıkacağını ve tartışmanın düşünülmeyenleri, daha önce fark edilmeyenleri açığa çıkaracağını ileri sürer. Bu yeni fikir ve soruların da kadınların düşünüş ve değerlendiriş biçimlerini dönüştürebileceğini söyler. Politika, kimliğin değişken sayılması üzerine temellendirilmektedir. Her tartışmada kadınların kendi dünyalarından çıkan doğrular vardır, bunlar arasında diyalog ve saygı çerçevesinde bağlantılar kurulabilir, bu bakış açıları birbirine yaklaştırılabilir ve ortak zemin ve ortak değerler yakalanabilir. Bu yaklaşım, savaş karşıtı kadınların ortak kadın kimliğinde değil; ama ortak değerler zemininde buluşabileceğini iddia eder. Bu elbette ki sancılı bir süreçtir. Her tartışma bu kadar yaratıcı sonuçlanmayabilir ya da her kadın gerçek çözüm arayışlarında net tavırlar sergilemeyebilir. Örneğin, Cockburn, İsrailli kadınlar ile Filistinli kadınlar arasında gergin bir iletişim olduğunu ve İsrailli kadınların, İsrail Devleti'nin Filistin topraklarındaki işgalini onaylamadıkları halde, Filistinli kadınlardan gelen "geri dönüş

hakla ve aynı bir devlet taleplerini konuşmaya yanaşmadıklarını”⁴³⁶ belirtiyor. Filistinli kadınlar, İsraili kadınların tartışma gündemini ve tartışılacak konuyu belirleyerek aslında bir hiyerarşi yarattıklarından şikayet ediyor ve gerçek çözüm arayışından öte “vicdani bir rahatlama” için kendileri ile konuştuklarını iddia ediyorlar. Bu konuda geçmiş ile yüzleşerek o geçmişin sorumluluğunu alan ve telafisini arayan Belgrad’daki Siyahlı Kadınların samimi bir çözüm arayışında oldukları ve çaprazlama politika ile uyumlu bir metot benimsedikleri görülüyor.

3. Uluslararası Resmi Bir Kadın Örgütü: Barış ve Özgürlük İçin Uluslararası Kadın Birliği[WILPF]

Merkez bürosu Cenevre’de bulunan WILPF, 1948’den beri Birleşmiş Milletlerde danışmanlık statüsüne sahiptir ve şu anda otuz yedi ülkede şubesi bulunmaktadır. WILPF, yukarıda bahsettiğim ulusal iki kadın örgütünden ve bilhassa uluslararası bir kadın grubu olan Siyahlı Kadınlar’dan farklı olarak oldukça geniş ve resmi bir yapılanmaya sahiptir. Her ülke ve yerel bölgelerdeki şubelerden katılan delegelerle üç senede bir karar alma toplantıları düzenlenir ve alınan kararlar her ülkeden seçilen üyelerin katıldığı Uluslararası İcra Kurulu tarafından yönetilir. Ulusal şubeler arasındaki bilgi alışverişi ise Cenevre bürosunca sağlanır; Birliğin BM ilişkileri yine Cenevre bürosunca sürdürülür.⁴³⁷ Bu yapıya sahip olan kuruluşun geçmişi de oldukça eskiye dayanır.

⁴³⁶ Cockburn, Cynthia, 2009, s.152.

⁴³⁷ <http://www.wilpf.org/U.S.WILPF> . Son erişim 04 Ocak 2010.

Birinci Dünya Savaşı'nın sürdüğü sıralarda, Almanya, Belçika, İngiltere ile tarafsız olan Hollanda'da yaşayan bir grup kadın, savaşı sonlandırmak ve protesto etmek için 1915 yılında uluslararası bir kadın kongresi çağrısı yaptı. 28 Nisan tarihinde başlayan ve on iki ülkeden 1136 delegenin katıldığı kongre, tarafsız olan Hollanda'da gerçekleşti. Dört gün süren Kongre, devletlerin dış politikalarının demokratik bir biçimde denetlenmesi ve barışı sağlayacak antlaşmaların imzalanması gibi konulara odaklanırken kadın haklarını da gündemine aldı.⁴³⁸ Bu kadın grubu, savaş sonrasında 1919'da imzalanan Versailles Antlaşması'nın mağlup ülkeleri daha da kötü koşullara iteceğini ve bunun yeni savaşların başlangıç nedeni olacağını iddia ederek Antlaşma'nın adaletsiz olduğunu belirten kararları yayınladı ve kalıcı barış için sürekli bir örgüt kurmaları gerekliliğini hissettiler. Böylece, örgütün adına da Barış ve Özgürlük İçin Uluslararası Kadın Birliği dediler.

Örgüt, bugüne kadar geçen uzun süreç içerisinde çeşitli konulardaki anlaşmazlıklardan ötürü parçalanmalar da yaşamıştır. Kimi kez, 1960'lardaki gibi örgütü fazla hiyerarşik bulan kadınlar ayrılıp benzer başka örgütler kurmuşlardır. Kimi kez de WILPF, İkinci Dünya Savaşı'nda "Örgüt'ün tarafsız tavrının güçlü ve saldırgan ülkelere destek sağladığını" belirterek ayrılan Almanya'daki Bronx Şubesi gibi kopmalar yaşamıştır.⁴³⁹ Bölünme ve kopmalara rağmen WILPF, politik lobicilik gibi araçları kullanarak barışı, silahsızlanmayı ve uluslararası insan hak-

⁴³⁸ Alonso, Harriet Hyman, "Dissension in the Ranks The New York Branch of WILPF vs. the National Board, 1914-1955", *The Women and War Reader* içinde, L.A Lorentzen J.Turpin[ed.], The New York University Press, New York, Londra, 1998, s.297.

⁴³⁹ Ibid.

larını destekleyen çizgisini korumuştur ve bugün de değiştiği konular kuruluş yılları ile paralellik göstermektedir. Örneğin, kuruluşundan beri “silahsızlanma” ana gündemlerinden biri olmaya devam etmiştir. Soğuk Savaş döneminde nükleer silah karşıtı kampanyalar” başlatmıştır. WILPF'nin yakın dönem kararlarına baktığımızda argümanlarında “silahsızlanma”, “savaş tecavüzleri”, “askeri bütçenin azaltılması”, “çevresel sürdürülebilirlik ve gelişim”, “iklim değişiklikleri” gibi konuların ağırlıklı olduğu görülür. Silahların güvenlik sağlamaktan çok, güvenlik problemi yarattıkları için sorunsallaştırılması gerektiğini söyleyerek silahlara karşı bütüncül bir yaklaşım benimsenmesi gerektiğini savunur. Bütüncül bir yaklaşımdan kastı, sağlık, ekonomi, eğitim ve çevre politika ve programlarını içeren bir silahsızlanma programıdır:

“Silahlar, korku, şiddete neden olmaktadır. Ülkeler, ordular için insani, mali, teknik açıdan muazzam kaynak harcamaktadır. Ya da, yeni okul, yol yapımı, sağlık programları için harcanabilecek bütçeler, çatışmaların yıkıldığı alt yapılara ve ilk yardım programlarına harcanmaktadır. Suların yükseldiği bir çağdayız ve birçok ada devleti bu iklim değişikliğinin tehdidi altındadır. Kürenin bu riskli durumu acil ilgilenilmesi gereken bir konudur. Bütün BM devletlerini, askeri bütçeye ayrılan paraları bu konuya ayırmaya çağırıyoruz.”⁴⁴⁰

WILPF'nin etkisini gösteren esas olay, 2000 yılında Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından kabul edilen 1325 Sayılı Karardır. Bu sadece, WILPF'ye atfedilemeyecek bir başarıdır; çünkü kararın alınmasını sağlayan çabaların arkasında muazzam bir ağ vardır. Karar, önceki bölümde bahsedildiği gibi, kadınların silahlı çatışmalarda erkeklerden farklı etkilendi-

⁴⁴⁰ <http://www.wilpf.int.ch/statements/2009/27FebCD.html>. Son erişim

ğini, barış sürecinde kadınların katılımının önemini vurgular. Yeniden yapılanma döneminde ve çatışmaları önlemek için yürütülen görüşme süreçlerinde kadınların katılımının gerekliliğinin ilk kez resmi olarak onaylanması ve kabul edilmesi bakımından bir dönüm noktası niteliği taşımaktadır.

1995 yılında Pekin'de yapılan *Dördüncü Dünya Kadın Konferansı*'nda "kadınlar ve silahlı çatışmalar" konusuna temel sorun alanlarından biri olarak yer verilmesinin ardından BM Kadın Statüsü Komisyonu [CSW], 1998 yılında yapılan konferansta aynı konuyu tartışmaya açtı. Buralardaki önerileri hayata geçirmek için WILPF'nin koordine ettiği, uluslararası bir sivil örgüt olan *Kadınlar ve Silahlı Çatışma Komitesi*, bu öneriler doğrultusunda sonuç bildirisi taslağı hazırladı. İki hafta süren toplantılara dünyanın birçok yerinden yerel ve uluslararası sivil örgüt, çatışma bölgelerinden kadın grupları ve akademisyenler katıldı. Bu arada BM yapısı içindeki Kadınların Gelişimi Departmanı[DAW], Genel Sekreterlik Toplumsal Cinsiyet Meseleleri Özel Danışmanlığı ve BM Kadınlar İçin Gelişim Fonu[UNIFEM] ile bağlantıya geçtiler. Kadınlar ve silahlı çatışmalar ile ilgili sorunları Güvenlik Konseyi oturumunda açması için, Ekim ayında Güvenlik Konseyi Başkanlığı'na gelecek Namibya büyükelçisi Martin Andjaba ile görüştüler ve bu temayı görüşmek için söz aldılar. İlk defa Güvenlik Konseyi'nin bir oturumu sadece kadınlara yönelik oldu ve 31 Ekim 2000 tarihinde 1325 sayılı BMGK Önergesi kabul edildi.⁴⁴¹

⁴⁴¹ <http://wilpf.org/2009NovAdvancingWomenAsPeacemakers> . Son erişim 04 Ocak 2010.

Bir Dönüm Noktası: 1325 Sayılı BM Kararı

Karar, çatışmaların kadınların yaşamında özgün sorunlar yarattığını kabul ederek çatışmaları önleme ve çözmede kadınların katılımının önemli bir rol oynayacağını ilan ediyor. Karar, 18 maddeden oluşuyor⁴⁴² ve temel olarak kadınların karar süreçleri ve mekanizmalarındaki rol ve katılımlarını arttırmaya, çatışmalarda kadın ve kızların özellikle tecavüz ve cinsel şiddetten ve diğer şiddet biçimlerinden de korunmasına odaklanıyor:

Üye devletlerin çatışma önleme ve çözme süreçlerinde bölgesel ve ulusal kurumlarda alınacak kararların her aşamasına kadınların dahil edilmesi,

Kadın katılımının Genel Sekreterlikçe desteklenmesi,

Genel Sekreterliğin kendi bünyesindeki kadın temsilci ve elçi sayısını arttırması ve üye devletlerden bu durumu gözeterek aday listesi göndermesini talep etmesi,

Sivil polis, ordu müfettişi, insani yardım operasyonları gibi BM yönetimindeki operasyonlarda görevli kadın personelin artırılması,

İlk dört madde, kadınların gerek BM bünyesinde gerekse de üye devletlerdeki karar mekanizmalarına *katılımına* odaklanmaktadır. Kadınları devlet bünyesindeki ve BM içindeki önemli mevkilere, karar mekanizmaları ve barış görüşmelerine dahil etme gerekliliği üzerine bu vurgu, kadınların etkin rolünü kabul eden bir anlayışı yansıtır ve kadınların aktif roller üstlenmesini sağlar. Kararın diğer maddeleri:

⁴⁴²UN Security Council Resolution 1325, S/RES/1325[2000], <http://daccess-ddsny.un.org/doc/UNDOC/GEN/NOO/720/18/PDF/NOO72018.pdf>. Son erişim 12 Ocak 2009.

Kadın haklarının ve ihtiyaçlarının korunması ile ilgili gerekli araç ve yöntemlerin sağlanmasına; silahlı çatışma sırasında kadın ve kızların bilhassa tecavüz ve cinsel şiddetten diğer biçimleri gibi cinsiyet temelli şiddetten korunmasına ve bu suçların cezasız kalmaması için sorumluluk alınmasına vurgu yapıyor. Bunun yanı sıra savaş zamanında kadın ve kızların savaştan etkilendiğini kabul ederek savaş zamanında kadınların ve kadın haklarının *korunmasına* odaklanıyor.

İlaveten Kararın 8. Maddesi:

Barış görüşme ve uygulama sürecine toplumsal cinsiyet eşitliğinin dahil edilmesi; kadın ve kızların yeniden yapılanma zamanında farklı gereksinimleri olduğunu kabul ederek yerel kadın grupları ve insiyatiflerinin barış görüşmelerine dahil edilmesinin desteklenmesi, BM barış gücü operasyonlarına ve seferberliği kaldırma önlemlerine toplumsal cinsiyet perspektifinin dahil edilmesi konularını vurguluyor.

Böylelikle üçüncü ana tema olarak da *toplumsal cinsiyet perspektifinin* yeniden yapılanma, seferberlik, barış görüşmeleri gibi süreçlere eklenmesi öngörülmektedir.

Karar, savaş sonrası yapılanma döneminde kadınlara haklarını aramaları, önceliklerini ve isteklerini dile getirmeleri için çok önemli bir fırsat sunmaktadır. Nitekim Kararın hemen sonrasında Kararın 2.Maddesinden yararlanarak Sierra Leone, Libya, Kosova, Haiti, Sudan, Burma, Brundi'de cinsiyet birimleri oluşturulmuş ve cinsiyet danışmanları atanmış. Bu Karar sayesinde Güvenlik Konseyi ve yerel kadın gruplarını buluşturan ve "Arria Formülü" diye bilinen görüşmeler düzenlenmiş ve kadınlar bu görüşmelerde taleplerini dile getirmişlerdir. Örneğin, Kongolu kadınlar, bölgelerinde toplumsal cinsiyet danışmanı talep etmişler ve 2002 tarihinde ülkelerinde *Cinsiyet*

Ünitesi kurulmuş. Uganda ve Solomon Adalarındaki kadınlar silahsızlanma için uzmanlar atanmasını istemişler ve talepleri kabul edilmiş. Yine, *Makedon Kadınlar Lobisi*, Kosova ve Makedonyalı mülteci kadınlarla iletişime geçmiş ve mülteci kadınların gereksinimlerinin ve haklarının devlet mekanizmalarına iletilmesinde ve uluslararası kurumlardan yardım talep edilmesinde aracı olmuştur⁴⁴³. Birleşmiş Milletler Kadın Gelişimi ve Cinsiyet Sorunları Özel Danışmanı Rachel N. Mayanja da kadınların bu konudaki aktifliğine dikkat çeker ve Kararın “savaş kurbanı mağdur kadın imgesini, barış sürecinin aktif katılımcılarına çevirdiğini” belirtir.⁴⁴⁴

Ancak Karara yönelik değerlendirmeler bunlarla sınırlı değildir. Karar başka bir cepheden de değerlendirilmiş ve eksikliklerine dikkat çeken eleştiriler de getirilmiştir. İlk eleştiri, kararın “koruma” tabirini kullanmasına yöneliktir. Bunun kadınları “mağdur olmaya daha müsait” olarak algılayan geleneksel cinsiyetçi normları çağrıştırdığını iddia eden akademisyenler olmuştur. Örneğin, Withworth, böyle bir yaklaşımın, yeniden yapılanma ve silahsızlanma gibi dönemlerde de kadınların “koruması” gerektiğine yönelik geleneksel yorumların sürdürülmesine yol açacağını söyler ve dahası ABD'nin Afganistan müdahalesinde olduğu gibi kadınlar adına yeni çatışma nedenleri yaratabileceği⁴⁴⁵ tehlikesine dikkat çeker.

İkinci önemli eleştiri, belgede erkeklik ve savaşı üreten sistemlerle ilgili bir eleştirinin olmamasıdır. WILPF, bu hususta

⁴⁴³ Report from Expert Seminar Women in Conflict Prevention and Crisis Management, Folke Bernadotte Academy, Vienna, 20 Haziran 2005, s.22-28.

⁴⁴⁴ Ibid., s.23.

⁴⁴⁵ Withworth, Sandra, 2004, s.124-135.

“militarist sistem ile ilgili tek bir eleştirinin bulunmadığı ve savaşın nasıl sona erdirilebileceğinin tartışılmadığı” yönündeki gerçeğe dikkat çeker. Carol Cohn’a göre de bu eksiklik, savaşı “kadınlar için biraz daha güvenilir hale getirmek ve sistemi olduğu yerde bırakmaktan başka hiçbir şey değildir”⁴⁴⁶. Bu eleştirilere karşın, Yakın Ertürk, 1325 Sayılı Kararın “sadece, nüfusun yarısını yok sayan bir dışlamaya değil, aynı zamanda önemli bir kaynak olan kadın bilgi ve becerisinden yararlanmaya engel olan dışlamaya da yönelik bir tepki olduğunu”⁴⁴⁷ belirterek Kararın önemini altını çizmiştir. Benzer şekilde Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Operasyonu Daimi Konsey Başkanı Janez Lenarcic de “cinsiyet eşitliğini, dünyanın güvenlik ve barışı ile ilişkilendirdiği için belgenin çok önemli bir değere sahip olduğunu”⁴⁴⁸ ekler. Kararın kabulünden sonra hem eksikliklerini vurgulayanların hem de bütün bunlara karşı sağladığı imkanları savunanların birleştiği önemli bir yorum da toplumsal cinsiyet eşitliğinin tanımlanış biçimine yöneliktir. Savaşın nasıl sona erdirileceğine ve çatışmanın “neden” kadınlar için farklı tehlikeleri barındırdığına işaret edilmemiş olması meselenin yanlış anlaşılmasına sebep olmuştur. Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması için çoğu kez sadece kadın temsilcilerin arttırılması, meseleyi, “kadın konuları” alanına indirgemıştır. Oysa toplumsal cinsiyet eşitliği, birbirine karşıt ve ikili biçimde tanımlanan geleneksel rol ve davranış kalıplarını değiştirmeye, eşitsiz güç ilişkilerine neden olan rejimleri dönüştürmeye yöneliktir. Bu

⁴⁴⁶ Akt.,Cochburn,Cynthia, 2009,s.188.

⁴⁴⁷Report from Expert Seminar Women in Conflict Prevention and Crisis Management, 2005,s.69.

⁴⁴⁸Ibid., s.15.

yüzden hedefi erilik ve dişillik anlamlarına göre şekillenen sistemler ve bu düzenlemelerin dengesiz sonuçları olmalıdır. BM Ekonomi ve Sosyal Konseyi'nin 1997 yılında toplumsal cinsiyet eşitliğine dair tanımı şöyledir:

"Kadın ve erkeklerin ilgi ve deneyimlerini, politik, ekonomik, toplumsal alanlardaki politika ve programların hazırlanmasına, uygulanmasına, takip edilmesine dahil etme stratejisidir, bu şekilde erkekler ve kadınlar, hepsinden eşit şekilde ve oranda yararlanır."⁴⁴⁹

Yakın Ertürk de bu yanlış anlaşılamaya dikkat çekmiş; cinsiyet eşitliğinin "sömürü, baskı, kin kaynaklı olan hiyerarşik değer ve davranışları değiştirmeyi gerektirdiğini" belirterek meselelerin kadın meselesi veya kadın-erkek arasındaki farklar olmadığı gerçeğinin altını çizmiştir. Bu tanımlamalardan da anlaşılacağı gibi karar aşamalarında kimin bulunduğundan ziyade, karar süreç ve mekanizmalarının arkasındaki eşitsiz güç ilişkilerinin sorgulanması hedeflenmelidir. Bu bağlamda, geri plana itilmiş, sesleri kısılmış bir grup olarak kadınların görüş ve deneyimlerini görünür ve duyulur kılmak, güç ilişkilerini dönüştürmenin başlangıcı olması bakımından son derece önemlidir. Bu eksikliklere dair eleştiriler yerinde ve haklı olmakla birlikte, Kararın kadınların seslerini ve becerilerini karar süreçlerine dahil ederek, toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlayacak dönüşüme çok büyük bir kapı araladığının da unutulmaması gerekir.

Belgenin içeriğinden ayrı olarak, uygulamadan kaynaklanan ve kararların pratiğe aktarılmaması yönünde de eksiklikler bulunmaktadır. Örneğin, İsveç Dışişleri Bakanı Laila Freivalds, en başta BM'nin bu karara paralel uygulamalarda bulunmadığını ve Aralık 2004 seçimlerinde Genel Sekreterlikteki kadın

⁴⁴⁹Ibid, s.101.

temsilcilerin %7 'den %5 'e düştüğünü belirterek, Sekreterliğin ülkelerin aday listelerinde kadın aday bulundurmaları konusunda baskı yapması gerektiğini dile getiriyor. Rachel N. Mayajana da, cinsellik ve cinsiyet temelli şiddetin arttığını vurgulayarak mesela Kongo'da 18 barış görevlisinin cinsel şiddetten suçlu bulunduğu gerçeğine dikkat çekiyor.

Bu örnekler, toplumsal cinsiyet eşitliğine aykırı, dışlayıcı davranışların değişmediğini göstermeye yetiyor.⁴⁵⁰ Cinsellik ve cinsiyet temelli şiddetin artmasının yanı sıra kadın katılımındaki hedeflenen kotaya pek çok ülkede ulaşamaması, Güvenlik Konseyi'nin yeni kararlar [1820, 1889 Sayılı Kararlar gibi] almasını gerektirmiştir. WILPF'nin ısrarla vurguladığı gibi silahsızlanmanın, silah satışlarının yasaklanmasının ve savaş kışkırtıcı erkeklik tanımlarının tartışılmaması, askeri bütçenin kısılması yönünde acil önlemlerin alınmaması ya da bu konudaki anlaşmaların ciddi olarak uygulanmaması devam ettiği sürece, kadın ve güvenlik konusunda alınacak yeni kararların, sonuçları pek değiştirmeyeceği görünmektedir. Nitekim, 1325'in Sayılı Karara rağmen, Kongo, Darfur, Sri Lanka, Kolombiya'da tecavüz vakalarının artması, 1820 ve 1889 Sayılı Kararların alınmasına neden olmuştur.

1820 ve 1889 Sayılı Kararlar

Kongo, Kolombiya, Darfur'da bilhassa güvenlik güçleri ve barış operasyonlarında görevli personelin işlediği tecavüz ve diğer cinsel şiddet suçlarının artması sonucunda 19 Haziran 2008 tarihinde Güvenlik Konseyi Başkanlığınca 1820 Sayılı Karar kabul

⁴⁵⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Report from Expert Seminar Women in Conflict Prevention and Crisis Management, 2005.

edilmiştir. On altı maddelik Karar, konseyin toplanış nedeninden de anlaşılacağı gibi çatışma sırasında kadına yönelik cinsel şiddeti ve diğer tür şiddet türlerini engellemeye yönelik olup devletlerin bu konuda sorumluluk almasına odaklıdır. 1325 Sayılı Kararı tekrarlayan maddelere yine yer verilmiştir. Örneğin, kadınların yeniden yapılanma dönemlerinde karar alma aşamalarına ve mekanizmalarına katılımının gerekliliğini 12.Madde ve çatışan tarafların sivillere yönelik uyguladığı her türlü şiddete acilen son vermesi ve insan haklarına saygılı olmasını da 2.Madde tekrarlamıştır. Kararın giriş bölümünde *“suçların işlenmeye devam ettiğinin ve hatta bazı durumlarda vahşete varacak şekilde sistematik ve yaygın olduğu”* gerçeğinin altı çizilmiştir. 1325 Sayılı Karara göre daha kapsamlı ve ayrıntılı bir cinsel şiddet tanımı yapılmıştır. Buna göre cinsel ve cinsiyet temelli şiddetin: *“aşağılamayı, baskı kurmayı, korku salmayı ve belli bir topluluğu veya azınlığı bölgeden çıkarma amaçlı bir savaş taktiği olarak tecavüz ve cinsel şiddeti kapsadığı ve savaş sonrası da aynı nedenlerle işlenmeye devam edebileceği”* ⁴⁵¹ belirtilmektedir.

İlk madde, cinsel şiddetin çatışmaları daha da kötü bir aşamaya getirebileceğini ve bunun dünya barışı ve güvenliği için bir tehlike olabileceğini belirtir. Buna bağlı olarak 6. 7. 8. ve 9. Maddeler, BM bünyesindeki uluslararası kurum ve kuruluşları, üye devletleri, Güvenlik Konseyi'ni, Barış Operasyonları Komitesi ve BM çalışma gruplarını işbirliği içerisinde hareket etmeye çağırır ve ayrıca barış güçleri ve yardım personelleri için eğitim programlarının geliştirilmesi gereğine vurgu yapar. Ayrıca, ba-

⁴⁵¹ UN Security Council Resolution 1820, S/RES/1820[2008], <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/NO8/391/44/PDF/NO839144.pdf?; Son erişim 07 Aralık 2009>.

nış güçleri, güvenlik kuvvetleri ve polisler için cinsel şiddeti engellemede yardımcı olacak etkili yöntem ve araçların geliştirilmesi de istenmektedir. Karar, çatışma sırasında işlenen tecavüz ve diğer şiddet suçlarını, kadınların karar süreçlerine katılmasına ve dünya barışının sağlanmasına bir engel olarak değerlendirmektedir. Ancak, Karar, sadece çatışma sırasındaki cinsel şiddete odaklandığından her gün birçok kadının yaşadığı tecavüz ve cinsel şiddetin eşit derecedeki önemini göz ardı etmiştir. Bu da tecavüz konusunda adeta şiddet hiyerarşisi yaratıldığı izlenimi verir.⁴⁵²

Bunların dışında önergenin önemli ve işlevsel olan iki maddesi vardır. Ordu içinde konu ile ilgili gerekli tedbirlerin alınmasını ve bu konuda personelinin eğitimini öngören 3.Maddede, *“askeri eğitimde, cinsel şiddeti körükleyen anlatıların ve mitosların yanlışlığının belirtilmesi”* ibaresi yer almaktadır. Bu ibare, hegemonik erkekliğin aşılmasında askeri eğitim sürecinin etkisini ve saldırgan bir erkekliğin tecavüz suçları ile ilişkisini ima etmesi bakımından oldukça önemlidir.

Kararın işlevsel olan diğer maddesi ise 15. Maddedir. Bu madde, cinsel şiddetin görüldüğü çatışma bölgelerinde bölge ve durumları analiz etmesi için Genel Sekreterliğin görevlendirdiği araştırma gruplarının, BM bünyesindeki örgütlerin, sivil toplum kuruluşlarının, üye devletler ve yerel kadın gruplarıyla iletişim içerisinde sürdürdüğü bir analiz programının sonuçlarını ve önerilerini kapsayan bir raporu 30 Haziran 2009 tarihine kadar Güvenlik Konseyine iletilmesini öngörmektedir. Bu mad-

⁴⁵² Ibid.

de ile önemli adımlar atılmıştır.⁴⁵³ UNIFEM'in katkılarıyla her ülkenin kanunlarının tam metnini, politikalarını, alınan önlemleri açıklayan, böylece sürekli güncellenerek takip edilme imkanı tanıyan yeni bir veri tabanı oluşturulmaktadır. Kenya, Afganistan, Komboçya, Uganda, Nijerya veri tabanı sisteminin geliştirildiği ülkeler arasında yer alıyor. Ayrıca, *İnsan Hakları Yüksek Komiserliği* [UNHCR] ve Barış Operasyonları Bölümü, Ruanda Hükümeti'nin "*Cinsiyet Temelli Şiddeti Engelleme ve Cezalandırma Yasası*"nın, Meksika Hükümeti'nin de "*Kadınlar İçin Şiddetsiz Yaşam Yasası*"nın uygulanmasına bu çalışma kapsamında destek verdiler.⁴⁵⁴ Bütün bu çalışmaların sonuçlarını, eksikliklerini ve kazançlarını şüphesiz ki zaman gösterecektir. Ancak kadına yönelik şiddetin farklı biçimlerini ve nedenlerini yakalayabilmek ve bu doğrultuda önlemler almak için çalışmalar çok önemli fırsatlar sunmaktadır.

⁴⁵³ 2008 yılında Genel Sekreterlik, BM Toplumsal Cinsiyet Meseleleri Özel Danışmanlığı'nın iletişim stratejisini belirlediği ve sekreterliğini yaptığı, kadına karşı her türlü şiddeti sonlandırmaya yönelik bir kampanya başlatmıştır. 2008-2015 yıllarını kapsayan bu çalışma programı kapsamında çalışmanın yürütüldüğü bölgelerde, devlet, sivil toplum örgütü ve BM bünyesindeki destek birimlerinden oluşan *Birleşik Ulusal Komiteler* kurulmuştur. Bu programdan öğrenilenler çerçevesinde kadına yönelik şiddet üzerine bir kılavuz hazırlanmıştır. Bu, her bölgenin kendi özelinde ve farklılığında kadın ve şiddeti inceleme ve öneriler sunma fırsatı sağlar. Bu karar sonucunda BM Mülteciler Yüksek Komisyonu bu konuya 1.5 milyon dolar ayırarak kapsamlı bir analiz başlatmıştır. *Intensification of Efforts to Eliminate All Forms of Violence Against Women, Report of the Secretary-General*, 17 Temmuz 2009, [http:// www.un.org/ga /third/64/ documentslist.shtml](http://www.un.org/ga/third/64/documentslist.shtml). Son erişim 28 Aralık 2009.

⁴⁵⁴ *Intensification of Efforts to Eliminate All Forms of Violence Against Women, Report of the Secretary-General*, 17 Temmuz 2009, [http:// www.un.org/ga/third/64 /documentslist.shtml](http://www.un.org/ga/third/64/documentslist.shtml), Son erişim 28 Aralık 2009.

Bu çalışmalar devam ederken, ülkelerde toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak ve 1325 ile 1820'nin uygulanmasını hızlandırmak için ülkelere verilecek teknik yardım ve danışmanlığının önemine değinen 1889 Sayılı Karar da 30 Ekim 2009 tarihinde kabul edildi. 20 maddeden oluşan Karar, “1325’in uygulamasında eksiklikler olduğunu ve bunun kalıcı bir barışın önünde engel olduğunu”⁴⁵⁵belirtir. Söz konusu karara göre bu durum, “kadınların marjinalleşmesine” neden olan ekonomik dezavantajlardan, eğitim imkanlarından yoksunluktan ve kültürel ayrımcılıktan kaynaklanmaktadır. Karar, kadınlara karşı kültürel bir ayrımcılık olduğunu vurgulaması ve kadın haklarından –sağlık, doğum, çalışma, mal, miras, eğitim hakları- daha geniş bir biçimde bahsetmesi bakımından önemlidir. Ayrıca, giriş bölümünde, çatışma sırasında ve sonrasında “kadınların sadece “mağdur” statüsünde tanındığını, aktif çaba ve rollerinin hala tanınmadığı”nın da altını çizer. 5. ve 19. Maddeler ise, Genel Sekreterliğin 12 ay içerisinde çatışma sırasında ve sonrasındaki kadınların maruz kaldığı şiddet ve kadın hakları ihlallerini kapsayan ve bu konuda gerekli tavsiyelerini içeren ayrıntılı bir rapor hazırlayarak Güvenlik Konseyi'ne sunmasını talep eder. Karar, bu kez kadın haklarını çok geniş bir alan içerisinde ele alması ve Sekreterliğin sunacağı raporda da bütün kurum ve alanları içermesini belirtmesi bakımından önemlidir. 1325 Sayılı Kararın birtakım eksikliklerinin 1889 Sayılı Karar ile düzeltilmeye çalışıldığı görülmektedir.

⁴⁵⁵ UN Security Council Resolution 1889, S/RES/1889[2009], <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/NO9/S42/55/PDF/NO954225.pdf?> Son erişim 02 Şubat 2010.

4. Öldürmeye, Asker Olmaya ve Bir Sisteme İtiraz Edenler: Vicdani Redçiler

Vicdani red, askerlik hizmetini yapmayı reddetmek anlamına gelir. Askeri eğitimin erkeklere itaati öğretmeye dayalı bir süreç olduğunu ve bunun kaçınılmaz olarak direnişle karşılaşabileceğini dikkate alarak askerlik yapmak istemeyenler için aşağılanmadan vatandaşlıktan çıkarılmaya kadar birçok imkandan yoksun bırakılması gibi tedbirler geliştirildiğinden bahsetmiştik. Askerlik yapmaya direniş biçimleri cepheden firar etmek, kendini hasta etmek ve sakatlamak, düşman tarafa geçmek, intihar etmek şeklinde gerçekleşebilmektedir. Ya da erkekler, belirli nedenlerden ötürü silah taşımayı ve cepheye gitmeyi daha başından reddederler.

Askerlik hizmetinin bir parçası olmayı reddetmenin uzun bir geçmişi vardır. Vicdani reddin beyanı zorunlu askerliğe dayalı modern orduların örgütlenmesi ile ortaya çıkmış ve bir o kadar da problemli bir konu haline gelmiştir. Konuyu problemli hale getiren önemli etmen de vicdani reddi temellendiren ilkenin ahlaki ya da politik olmasıdır. Yani, reddin bireyin öznel tanımına dayalı bir değer in ifadesi mi yoksa zorunluluğun meşruluğuna dayalı bir itirazın ifadesi mi olduğuy la ilişkilidir. Bu iki nedeni biraz açmak, militarizme yönelik bir itirazı kapsayacak vicdani red edimlerini antimilitarist eylemlerle bağlama açısından önemli ve gereklidir.

Bir ahlaksal tutum olarak vicdani reddin köklerine 16.yy'da Protestan Kilisesi içerisindeki Menonitler, Baptisler, Quakerlar'-dan örnek verilebilir.⁴⁵⁶ Bu gruplar dini gerekçeler-

⁴⁵⁶ Zürcher, Enk Jan, "Hizmet Etmeyi Başka Biçimlerde Reddetmek: Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Dönemlerinde Asker Kaçakçılığı", *Çarklardaki Kum:*

den dolayı silah taşımayı reddetmişler; dinin yasakladığı öldürme ya da şiddet kullanmaya ilahi bir yasaya itaat adına itiraz etmişlerdi. Bu durumda ahlaksal bir tutum olarak vicdani red, bireyin kendi “iyisini”, ahlaksal bütünlüğünü ve değerini korumak adına, bireyin bütünlüğü ile çelişen bir kural karşısında aldığı tavır, bu kural karşısında kendi bütünlüğünü ve değerini koruma çabasıdır. Vicdani kuralların kaynağı, dini emirler olabileceği gibi başka ahlaki, etik, insani güdülerden kaynaklanan kanaatler de olabilir. Bireyin kendi “iyi”sini koruması, bireyin kendi benlik duygusunda “kötü” olarak tanımladığı bir edimi gerçekleştirmeyeceği bilincini yansıtmaları anlamında ahlaki bir tutum olarak vicdani red, öznel bir tavidir ve bu tavrı, toplumun genel “iyi”si anlamına gelen yasaya yönelik itiraz taşımadığı sadece kendi değerlerine öncelik verdiği için her türlü toplumsallıktan uzaktır.⁴⁵⁷ Bu yüzden de devlet ve yasa ile bir çatışma yaratmadığı için bireylerin haklarını korumak ilkesini temel alan genel yasa ile bir uyum yakalanabileceğini ve bireyin düşünce, inançlarını koruma hakkı altında vicdani reddin bir “hak” olarak tesis edilebileceğine dair yaygın görüşler mevcuttur. Bireyin kendi öznel kanaatleri doğrultusunda belli savaşlarda ya da belli şartlar altında silah kullanmayı reddetmesi de bu bağlamda değerlendirilebilir çünkü burada da söz konusu olan savaş engelleme değildir. Bu yüzden de toplumun genel iyisini savunan yasa ile bir çatışma yaratmamaktadır.

Yasal bir hak olarak kişi kendi değerlerini koruyabilmektedir ve askerlik hizmetini alternatifi olarak nitelendirilen başka bir

Vicdani Red içinde, Özgür Heval Çınar Coşkun Üsterci[ed.], İletişim Yayınları, İstanbul, 2008,s.59.

⁴⁵⁷ Toker, Nilgün, a.g.m, s.81.

hizmet yaparak ya da silah taşıma ve şiddet kullanmadan ordu içinde ama cephe gerisinde bir hizmet yaparak vicdani redçi olabilmektedir. Zorunlu askerliğin örgütlenmesi ile birlikte, vicdani red meselesini de göz önüne almak zorunda kalan kimi devletler yasal düzenlemelerinde zamanla bireyin inanç ve düşüncelerini koruma hakkını temel alan hukuksal çözümü benimsemiştir. Birinci Dünya Savaşında örneğin redçilerin bir kısmı orduda sedye taşıyıcısı gibi geri hizmette görev alırken, Rusya gibi devletlerde de hastane işletme, devlet için odun kesme gibi işlere alınmışlardır. Buna karşın, Bröckling, zorunlu askerliğe katılmak istemeyenlere, her zaman alternatif bir hizmet tanınmadığını, “kimi ülkelerce uygulanan yaptırımların idam cezasından zorla psikolojik tedaviye kadar değişebildiğini”⁴⁵⁸ belirtiyor. Kurtuluş Savaşı sırasında, çok fazla sayıdaki asker kaçaklarını önlemek için ağır cezaların ve idamların uygulandığı “İstiklal Mahkemeleri” bu yaptırımlara bir örnektir. Soğuk Savaş yıllarında ise, birçok Batılı devlet zorunlu askerlik uygulamasına devam ederken, bu hizmetin sivil bir yedek hizmet yaparak da yerine getirilebileceğini, bireyin inanç ve düşünce özgürlüğünü koruma hakkına bağlı olarak kabul etmiştir. Bugün, uluslararası hukukun yaklaşımı da bu çerçevede biçimlenmiştir. BM İnsan Hakları Komisyonu, askerlik hizmetinin vicdani reddine İnsan Hakları Evrensel Beyanname’si ile Medeni Haklar Sözleşmesi’nin 18. Maddesi’nde kutsal kabul edilen “düşünce, vicdan ve din özgürlüğünün” bir parçası kapsamında yaklaşmaktadır.

⁴⁵⁸ Bröckling, Ulrich, “Çarklardaki Kum? 21.Yüzyılın Başında Vicdani Red”, *Çarklardaki Kum: Vicdani Red* içinde, Özgür Heval Çınar Coşkun Üsterci[ed.], İletişim Yayınları, İstanbul, 2008,s.70.

Vicdani red, bir yasanın meşruluğunu sorgulama ya da sistemin adaletsizliğine tepki gösterme amaçlı kullanıldığında, ahlaki bir tepki olmanın ötesinde, politik bir nitelik kazanır. Vicdani red ile antimilitarizm arasındaki ilişki de bu bağlamda ortaya çıkar. 19. yüzyıl, vicdani reddin dini gerekçeler dışında farklı bir ilke ile temellendirildiği de bir dönemdir. Modern devletin en temel özelliği olan yurttaşlarının yaşamları hakkında karar verme yetkisinin en somut biçimi olan zorunlu askerliğe itiraz, devletin bireyler üzerindeki güç ve zor kullanmasının meşrutiyetine yönelik olduğu için, politik bir ilkeye dayanır. Kişinin vicdani kurallarına uymayan bir yasanın adil olup olmadığına sorgulanmaya başlaması, toplumun genelini kapsayan bir “iyi”liğin sorgulanmasını içerdiğinden bireysel değildir ve bu yasayı kapsayan her kesim için tartışma ve bu itiraza katılma zemini açtığından politik bir edimdir. Nilgün Toker, vicdani red eylemleri bireysel olsa ve yasaya karşı bir müdahale içermese dahi, “militarizmin çıplak şiddet ve zorunu teşhir eden eylemler” olarak da okunabileceğini belirtir. Militarizm karşıtı eylemler, bir itaat düzeni yaratan militarist sistemin yapısına yöneliktir. Devletin toplumda tehdit ve korkuyu devamlı canlı tutarak bireylerin iradesi üzerinde baskı kurmasına ve kişilerin özgürlüğünü ve öznelliğini yok eden otoritesine topyekun bir itirazdır. Vicdani red ile militarizm karşıtı hareketin ortak paydası, her ikisinin de bir “kötü”lüğü işaret etmesidir. Bir örgütlü tepki olarak vicdani red hareketi, ilk defa Birinci Dünya Savaşından sonra 1921 yılında *Uluslararası Savaş Karşıtları* [WRI] adıyla kurulmuştur. Speck ve Freidrich, “bu hareketin esas arzuladığı şeyin toplumun militarizmden arınması oldu-

ğını”⁴⁵⁹ belirtiyorlar. Bu anlamda vicdani red, toplumsal bir dönüşüm için tartışma zemini yaratması ve zora, baskıya, şiddete karşı tepki gösterme sürecini başlatması bakımından antimilitarizm içinde bir referans noktası işlevi görebilir.

Antimilitarist hareket, bireylerin kurumlar için değil, her türlü siyasi ve idari organizasyonun birey için var olduğunu; ölme ve öldürmeye dayalı askerlik pratiğinin “yüce” olamaya-çağını, tam tersine, insan yaşamının yüce olduğunu savunur ve her türlü baskı ve iktidar aracına karşı özgürlüğü talep eder. Dolayısıyla politik ilkelerle ortaya çıkan vicdani red hareketinin iki önemli karakteristiği, bu sistemi üreten her kurum ve yapıya karşı bütüncül bir yaklaşımla toptan bir reddi benimsemesi ve mücadele aracı olarak şiddetsizliği vurgulamasıdır. Vicdani redçiler, tam da bu özelliklerinden ötürü, yani devlet gücünün meşruluğunu sorguladıkları ve dönüştürücü müdahaleyi benimsedikleri için çoğu devlet tarafından problem olarak görülürler. Bugün, Belçika, Fransa, Hollanda, İrlanda, İspanya, İtalya, Lüksemburg, Slovenya Polonya, Birleşik Krallık, Çek Cumhuriyeti gibi çoğu ülke profesyonel ordu modeline geçmiştir. İsveç, İsviçre, Almanya, Bosna ve Hersek, Bulgaristan, Danimarka, Yunanistan, Norveç, Finlandiya, Ermenistan, Letonya, Litvanya'nın da aralarında bulunduğu pek çoğu da zorunlu hizmete devam etse bile vicdani reddi bir hak olarak kabul etmiştir. Gelişen teknoloji de silahlı kuvvetler için asgari personeli yeterli kılmaktadır. Bütün bu koşullar altında, vicdani redçilerin orduda personel eksiliği yaratarak, kurumun kaynak

⁴⁵⁹ Speck, Andreas-Rudi Friedrich, “Dünyada Vicdani Red Hareketi Deneyimleri”, *Çarklardaki Kum: Vicdani Red* içinde, Özgür Heval Çınar Coşkun Üsterci [ed.], İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s.154.

ve kapasitesini düşürmeyeceği açıkken, İsrail gibi devletlerin vicdani redde muğlak yaklaşımları, Türkiye'nin ve Azerbaycan'ın ısrarlı yasağı, redçilerin, devletin yaşam hakkı üzerindeki yetkisine itirazlarından kaynaklanmaktadır. Bütüncül reddi ve şiddetsiz eylemi içeren antimilitarizm temelinde ortaya koyulan vicdani red hareketinin olumlu sonuçları, örneğin, Paraguay gibi ülkelerde görülürken, bu hareket Türkiye'de oldukça zor işlemektedir.

Türkiye'de, Vedat Zincir ve Tayfun Gönül ilk vicdani redçiler olarak 1990 yılında askerlik hizmetini reddettiklerini açıklamışlardır. Daha sonra onlara Osman Murat Ülke, Mehmet Tarhan, Mehmet Bal gibi vicdani retçiler de katılmıştır.⁴⁶⁰ Ancak, uygulanan cezalar -ki Türkiye bu konuda gerek Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nden gerekse BM Keyfi Tutuklamalar Çalışma Grubu tarafından, Türkiye'nin 1954 yılından beri taraftarı olduğu Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesini ihlal ettiği gerekçesi ile uyarılar da almış olmasına rağmen- ve kimi kez de genişleyen destek ağını durdurmak için kullanılan redçileri “görmezden gelme yöntemi” süreci redçilerin aleyhinde işletmiştir.

Peki, Türkiye'de vicdani redçi olmak ne demektir? Bu red, asker olmayı, zoru, itaat etmeyi reddetmenin dışında başka nelerin reddini beraberinde getirir?

“Ordu-millet” mitinin Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu söylemlerinden biri olduğuna daha önce değinildi.⁴⁶¹ Ayrıca bir

⁴⁶⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Üsterci, Coşkun ve Uğur Yılmaz, “Türkiye'de Vicdani Red”, *Çarklardaki Kum: Vicdani Red* içinde, Özgür Heval Çınar Coşkun Üsterci [ed.], İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s.217.

⁴⁶¹ Bkz. Birinci Bölüm, s.55.

erkek için bu görevi yerine getirmek, gerek çalışma yaşamında gerek toplum içinde bir statü edinmek ve sosyalleşebilmek için önemlidir. Özellikle askerliğin erkeklikle ilişkilendirildiği bir toplumda bu görevin parçası olmanın reddi, erkek olmanın reddi anlamına gelir. Dolayısıyla redçi, sadece baskıya itiraz etmekle kalmaz; etnik ve cinsel kimliği de reddeder. Bugüne kadar kendisi adına tanımlanan cinsiyet kimliğini taşıma zorunluluğunun/yükümlülüğünün baskısını hissedip, gerçekte reddini kendi cinsiyet özelliklerini kodlayan, buna göre kendisine davranış biçimleri dayatan sisteme yönelten ve egemen erkeklik değerlerini, vicdani redlerinin gerekçesi yapan erkeklere de pek rastlanmamaktadır. Egemen erkek değerlerinin tam anlamı ile kazanılacağı yer olarak görülen askerliğe itiraz, aslında bu tanımlamaları da reddetmektir. Cesur, çevik, disiplinli, koruyucu ve heteroseksüel olmayı reddetmektir. Dolayısıyla bu değerleri “kazanmasını” sağlayacak kuruma katılmayı reddetmek demek, bu değerlere “yüce”lik atfedilen ve geçerliliği bulunan bir toplumda, her koşulda statü kaybı demektir. Belki de birçok erkeği istemediği halde askerlik yapmaya iten de, reddin sonra kaybetmeyi göze alamayacağı imkanlar ve yaşamak istemediği dışlanmadır. İki askerin sözleri de bu reddin Türkiye’de ne anlama geleceğini ve neler getireceğini iyi özetliyor:

“Şiddete karşı bir yapıdayım; ama vicdani ret olayına girecek biri de değilim. Çünkü gerçekten gitmezsem hayatım boyunca sorun olacak ...Benim bir hayatım var, eşim ve inandığım bir işim var, bunları riske atmak aklımdan bile geçmedi.”

“Askerlik hakkında eleştirel konuşmak benim doğup büyüdüğüm yerde ciddi anlamda eşcinsellik suçlaması olabilirdi....O erkekliği tamamlayan bir şey.Demek ki getirisi var.Benim hissettiğim o;askere gidip, askerliğini er yada uzun dönem yedek subay olarak yapanlardan çıkardığım bir dizi

memnuniyet. Bunun temelinde de başarı var: Gittim, başardım, geldim.⁴⁶²

Bu noktada kimi vicdani red biçimindeki antimilitarist hareketlerde cinsiyetçi sistemin kadına ve erkeğe dayattığı norm ve rollerin sorgulanmaması, hareketin bir eksiğini oluşturur. Antimilitarist bir hareket baskıyı, iktidarı ve dışlamayı üreten her kurum ve yapıyı sorguluyorsa, bu kaçınılmaz olarak baskı ve dışlama sistemi olan eşitsiz cinsiyetçi sistemi de içermeli ve cinsiyet ilişkilerinin de üzerine gitmelidir. Militarizme dair bir analiz, cinsiyetçi sistemin rolüne ve bunda kadınların yerine değinmeyerek nasıl ki eksik kalacaksa, antimilitarist bir hareket olarak vicdani red eylemlerinin de başarıya ulaşması için bu süreçte kadınların yerini unutmaması gerekir. Bu noktada Enloe, “vicdani red hareketi içinde kadınların yerinin ne olduğuna” dair son derece anlamlı sorusunu sorar. Enlo'ya göre oğlunun evlenmesi için askerden dönmesini bekleyen anneler, kocasının sadece “ordu şoförü” olmasına ya da ordunun kantininde çalışmasına şiddet kullanmadığı için içten içe sevinen eşler ve askere gitmek istemediğini söyleyen bir erkekten, eril davranış standartlarına uymadığı için -başka nedenler bahane etse de- ayrılan kız arkadaşlar olarak kadınlar, vicdani ret hareketinin seyrine etki etmektedirler.⁴⁶³ Annenin bekleyişinde, eşin sessizliğinde ve kız arkadaşın terk edişinde militarizme katkı ve vicdani redde engel saklıdır. Oysa antimilitarist bir hareket, kadın ve erkekleri kapsamalıdır. Bu bilinci fark etmiş kadınlara bir örnek Türkiye'deki kadınlardan gelmektedir.

⁴⁶² Sancar, Serpil, 2009, s.167-69.

⁴⁶³ Enloe, Cynthia, “Kadınlar Askeri Vicdani Reddin Neresinde? Bazı Feminist İpuçları” *Çarklardaki Kum: Vicdani Red* içinde, Özgür Heval Çınar Coşkun Üsterci[ed.], İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s.105-106.

2000'li yıllarda antimilitarist kadınlar, militarizmin kendilerine biçtikleri tüm rolleri reddettiklerini bildiren vicdani red açıklamalarını yaptılar. Ordu dolayımında ilişkilenebilirler bile, sokakta, evde, işte, ilişkilerinde ezme-ezilenin, dışlamanın her türünü yaşayarak, tanık olarak, toplum ve erkekler tarafından yönlendirilerek, adlarına kararlar verilerek, yok sayılarak, aşağılanarak, militarizm ile hayatlarının her alanında karşılaştıklarını belirten bu kadınlar, militarizmin ekonomik, kültürel, sosyal, siyasi her yönüne itiraz ettiler ve militarizmin kendilerine dayattığı “destekleyici eş”, asker doğuran “kutsal anne”, yaraları saran “hemşireler” gibi rollerin tamamını reddettiklerini belirttiler. Bu 12 kadından biri olan Ferda Ülker bir açıklamada bu redlerinin gerekçesini şöyle açıklıyor:

“[...] Ordu beni potansiyel olarak, gereksindiği askerlerin annesi, eşi, savaşların cephe gerisi gücü, hemşiresi, fahişesi olarak konumlandırmış durumda... Benimle ilgili bu kadar tasarımı olan bir kurumun karşısında vicdani reddi yalnızca askere gitmemek, eline silah almamak şeklinde düşünmeye çalıştığım her defasında kendimi, “bu işte bir eksiklik var” duygusunda buldum.”⁴⁶⁴

Militarizme karşı tepkilerini vicdani red ile ortaya koyan bu kadınlar, hareketin, vicdani red eylemlerinin “destekçileri” olarak erkeklerin önderliğinde seyretmesine izin vermemişler. Bunun aksi, yine erkeklerin avantajlı olacağı ve lider ilan edileceği, kadınların savaş pratiği içinde tanımlanan rollerini sürdürdüğü bir sistemin devamı olacağı için, kadınlar, erkek egemen rejimle olan mücadelelerini militarizm karşıtı bir mücadeleyle eklemleyerek, bütüncül yaklaşımı çok iyi vurgulamışlardır.

⁴⁶⁴ Altınay, Ayşegül, “Künye Bellemeyen Kezbanlar: Kadın Redçiler Neyi Reddediyorlar?”, *Çarklardaki Kum: Vicdani Red* içinde, Özgür Heval Çınar, Coşkun Üsterci[ed.], İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s.126.

SONUÇ

Cinsiyetçi sistemin kadınlığı ve erkekliği kültürel olarak birbirine karşıt ve dışlayıcı şekilde tanımlayışı ve bu tanımlamalarla kadın ve erkeğe yüklediği roller, sadece kadın ve erkek arasında eşit olmayan bir güç ilişkisi doğurmakla kalmaz. Erkeğin kadına göre “üstün” konumlandığı bu hiyerarşik ilişkinin, toplumun diğer alanları ve ilişki biçimlerini etkilenmesine de neden olur. Söz konusu alanlardan biri durumundaki modern devletin savunma alanı da bu bağlamda cinsiyetlendirilmiştir.

Bu çerçevede ilk olarak modern orduların tarihsel gelişimini, özellikle 1814 yılında Prusya'daki etkinliğinin görülmesinin ardından doğu-batı ülkelerinde de yayınlaşmasını özetlediğim birinci bölümde, etkinliğine rağmen, sistemin temel probleminin militarizmin yayılmasında esas olduğunu vurguladım. Çünkü sistemin temel sıkıntısı hiçbir maddi getiri vaat etmeksizin ulusun erkeklerini ölme ve öldürmeye ikna etmek ve bunu destekleyen, dahası yücelten vatandaşlar yaratmak olmuştur. Militarizm de bu noktada etkin olmaya başlar. Çünkü militarizm, bunu sağlamak için bireyler ve toplum üzerinde birtakım stratejilerin geliştirilmesini ve uygulanmasını içerir. Buna bağlı olarak, modern devletin coğrafi sınırları içinde ortaklık yaratma girişimi ve savaşçı kültürün içselleştirilmesinin ideolojik aracı milliyetçiliğin cinsiyetçi içeriği ise, kadını ve erkeği birbirine

karşıt konumlayan cinsiyetçi sistemin tanımlamalarını kullanmasıyla oluşur.

Milliyetçi söylem, savaşmak için gerekli görülen eril değerleri cazip hale getiren bir asker tanımını ve yine cinsiyetçi içeriğe sahip vatanseverliği erkeklere çağrı aracı olarak, tüm topluma ise ikna aracı olarak dayatır. Böylece ulusun erkekleri, “koruyan erkek” mitosu sayesinde ulus devlette aktif hale gelir. Böylece erkekler modern devletle yine birinci bölümde ittifak diye tanımladığım kadınlara göre daha imtiyazlı bir ilişkiyi deneyimlerler. Bu sayede erkekler önemli karar mevkilerine gelmiş, iktidar konumları elde etmiş ve çoğunlukla kadın hakları, cinselliği, emeği üzerinde kararlar alan taraf olmuşlardır. Kadınlar ise milliyetçi projede, her ne kadar tümüyle pasif katılımcılar olmakla sınırlı kalmasalar da, sessizliği ve itaati belirginleştirecek şekilde ulusun biyolojik üreticileri, dilin, geleneklerin çocuklara sosyal aktarıcıları olarak yer almışlardır. Bu durum, modern devlette kadının ve erkeğin vatandaşlık görevlerinin nasıl birbirine karşıt ve tamamlayıcı şekilde inşa edildiğini gösterir. Kadını itaate ve destekçi rolüne, erkeği de şiddet kullanmaya ikna etmek, yani sistemin sürekliliğini sağlamak, savaşçı eril bir kültürün tüm topluma nüfuz etmesini gerekli kılar. Bu yayılmanın en önemli araçlarından birisi de hiç şüphesiz ki savaşacak erkeklerde aranan, Connel'in “hegemonik”, Mosse'nin ise “normatif” olarak adlandırdığı, saldırganlığın öne çıktığı erkeklik değerleridir. Bu değerlerin aşılandığı askeri eğitim süreci son derece önemlidir; çünkü bu değerler, hizmet sonrası savaşçı yurttaşlar arcılığıyla tüm topluma yayılır ve kabulü kolaylaşır.

Bu süreci daha yakından analiz ettiğim ikinci bölümde ise, askeri eğitimin savunma için gerekli olan teknik eğitimi nasıl

aşarak erkeklerin erkekliklerini ispatlayacağı bir sınava dönüştüğü belirginleşir ve sürecin daha başından temel bir paradoks-la başladığı görülür. Hizmet öncesi erkekliğin sunuluş biçimi ile erkeklerin bu gruba zorla alınması birbiri ile örtüşmemektedir. Zorla alınma, itaat, boyun eğme demektir. Vaadedilen erkeklikle tezatlık taşıyan “itaat”e erkeklerin isyan edebileceğini göz önüne alan askeri eğitimin, bunu önlemek için geliştirilen stratejilerle biçimlendiği görülür. Sorgusuz itaatin amaçlandığını, itaatin temel aracı olan aşağılamanın ise dışıl değerlere dayandığını belirttiğim bu bölümde esas olarak, aşağılanan kadınlık üzerinden erkeklere ne ve nasıl olmamaları gerektiğinin hatırlatıldığına, kaçınılması gereken kadınlığın sınırlarının keskince çizildiğine ve kadınlıktan, kadınlardan nefret etmelerinin sağlandığına dikkat çektim. Fakat bu süreçte erkeklerde hegemonik erkeklik değerlerine ulaşma arzusunu doğurmanın yeterli olmadığı görülür; çünkü çetin savaş koşullarında ortaya çıkabilecek dişillikle özdeşleştirilen korku, heyecan, panik gibi duyguların da bastırılması gerekir. Bu yüzden askeri eğitim, her erkeğin kendi içindeki “öteki” olan kadınla giriştiği bir mücadeleye de işaret eder. Ancak doğal duygularla girilen bu mücadele her zaman “başarıyla” sonuçlanmaz. Kimi savaşlardan sonra birçok askerde yüksek oranda görülen psikolojik rahatsızlıklar da sürecin kırılğanlığını yansıtmaktadır.

Sistemin kurum ve hizmet aracılığıyla erkeklerle kurduğu ilişkiye baktıktan sonra, bu kez yine kurum aracılığıyla kadınlarla kurulan ilişkiyi ele aldığım üçüncü bölümde ise, esas olarak bu ilişki içerisinde cinsiyetçi politikaların nasıl tekrar tekrar üretildiği ve kadının tekrar tekrar dezavantajlı bir konuma itildiği görülür. Militarist sistem kadınlardan, anneler ve asker eşlerinde gördüğümüz gibi kimi kez kutsal destekçiler, kimi kez

kurumun kapasitesini, askerlerin moral ve sağlığını arttıran hizmetçiler, hemşireler ve fahişeler ya da özellikle vasıflı erkek gücü azalınca savaşı kimliği ile sisteme dahil olan savaşı kadınlar olarak yararlanmaktadır. Bu kadınlar üzerinden sistemin işleyişini aksatmayacak, etkinliğini sarsmayacak biçimde stratejiler geliştirilmiştir. Devletin düzenli birliklerine dahil olan savaşı kadınlar dışında baskıcı rejimlere, işgallere direndikleri için ayrıca değerlendirdiğim gerilla kadınlarla ilgili olarak esas dikkat çekmek istediğim konu, bu kadınlar, baskıya, tahakküme itiraz ederek sistemin onayladığı uysal, itaatkar kadın imgesinden uzaklaşsalar da örgütün kalıplarına itaat ederek ve şiddeti destekleyerek aslında modern devlette destekçi rolü ile sınırlandırılan kadınlara çok benzediklerini ve onayladıkları her şiddetin kendilerine de dönebileceğini fark etmeleri gerektiğidir.

Onaylanan her şiddetin, destek verilen her savaşın cinsiyet ilişkileri ile nasıl sarmalandığı ise dördüncü bölümde açığa çıkmaktadır. Şiddetin “korunmaya muhtaç” tanımlanan kadınlar ve kadın bedeni ile betimlenen vatan sınırları adına meşrulaştırıldığı ve onaylandığı savaş, “ötekileştirmenin” en şiddetli biçimini yansıtır. Birini indirgeyerek, ezerek, tabi kılarak çıkarlarını savunmak ve korumak, kadınların erkekler ve eril politikalar aracılığıyla sıkça deneyimledikleri bir şeydir. Savaşın eşitsiz cinsiyet ilişkileri ile ilişkisi de burada ortaya çıkar. Savaş, eşit olmayan ilişkileri daha da derinleştiren bir eylemdir. Kolombiya, İsrail-Filistin ve Haiti örneklerinde gördüğümüz gibi, savaşın tecavüzle, kadının “zayıf” olarak konumlanışını ve kadın bedeninin erkeğin sahipliğinde ve korumasında olduğu anlayışını güçlendirdiği ya da kimi kez yerlerinden edilen binlerce kadını çok düşük yaşam standartlarında yaşamaya zorladığı; bedenle-

rine ve ruhlarına zarar verecek muameleye, kontrole, aşağılama ve şiddette maruz bıraktığı açıktır.

Toplumların savaşın tahribatını onarma girişimlerinin ve yeniden yapılanma dönemlerinin ise, çatışan grupların rızalarına dayalı ateşkes imzalanmasını içeren barış görüşmelerinden farklı olduğunu belirttiğim barış inşa süreci ile ilgili kısımdaysa, bu süreçteki çözüm arayışlarının şiddet kullanmada eğitilmiş personele bırakılmasının daha başından barışı aksatan bir uygulama olduğu görülür. Bu yüzden süreç, barış askerleri ile bir çelişki taşımakta ve barış sağlama görevi askerlerde ikilem yaratmaktadır. Günümüzde ordulara “barış, demokrasi götürme, çatışan gruplara karşı yerlilerin güvenliğini sağlama” gibi görevler atfedilmektedir. Bu da aslında devletlere bir üstünlük aracı sağlar ve dengesiz güç ilişkileri, militarizmin barış inşa dönemlerinin de devam eden bir özelliği haline gelir. Üstelik yeni görevler doğrultusunda yardımsever, insan hakları, demokrasi konusunda duyarlı, sınırlı şiddet kullanabilen bir erkeklik talebi öne çıkmış; bu durum da saldırganlığın vurgulandığı bir eğitimden geçen askerlerde gerginlik yaratmıştır. Böylece barış askerleri, yeniden yapılanma dönemlerinde güvenliğinden sorumlu olduğu toplumlarda paradoksal bir şekilde güvenlik problemi haline gelebilmektedir.

Bunlara ilaveten toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlama çabalarının olumlu sonuçları yadsınmamakla birlikte bir takım eksiklikler eşliğinde yürütüldüğü görülür. Problem, kadın sorunları ve haklarına duyarlı olmaya çalışırken bile kadını “korunması” gereken, zayıf yapılı değerlendiren geleneksel bakış açılarının silinmesinin hiç de kolay olmayışından kaynaklanmaktadır. Çözüm, çatışma ve arkasından gelen barış dönemlerinde kadınların korunmasına, haklarına ve önceliklerine önem ve-

rılınesi kadar bu hakların ihlaline ve kadının korunmasını gerekli kılan durumların analizine gitmek ve çatışmalara sebep olan her türlü dinamiğin özündeki cinsiyetçi yapı ve bakışları açığa çıkarmak olacaktır. Bu bağlamda savaşa ve savaşı alkışlayan bir kültüre ayrılan bütçelerin yeniden gözden geçirilmesi ve bu harcamaların toplumsal gelişim, ekoloji, sağlık gibi sosyal hizmetlere aktarılması gerektiğini ısrarla vurgulayan ve BM bünyesindeki bütün devletleri bu konuda özellikle her sene rapor verecekleri bir silahsızlanma programına çağırان WILPF'nin sesinin duyulması ve talebinin gerçekleşmesi, toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlama yönündeki atılacak ciddi bir adımdır.

Toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlama açısından son derece önemli olan ama bu çalışmada konu dışı tutulmuş ancak bir o kadar ayrı bir çalışma ve analizi hak eden konu, kadınlar arasındaki diyalog sorunu ve dayanışmadır. Farklı kimliklerden, farklı sosyal yapı ve kültürlerden kadınların savaş ve militarizme bakışları ve birbirine “düşman” tanımlanan gruplara “ait” kadınların aynı savaş ve mekanizmaya geliştirebilecekleri ortak noktaların var olup olmadığı önemlidir. Böyle bir diyalogda anlaşmazlıkların en çok hangi noktalarda başlayacağı, savaş karşıtı her kadının etnik, dini, milliyetçi kimliğe de karşı olup olmadığı ya da bütün bunların aşılması gerekmeden yeni ortaklıkların, tartışmaların seyrinde yakalanıp yakalanamayacağı araştırmayı hak eden konulardır. Bütün bunlar, kadınların hedefledikleri topluma ulaşmak için tutarlı, güçlü bir mücadele alanı geliştirmeleri gerektiğini düşünmemeden ötürüdür. Ancak o zaman, Enloe'nun erkeklerin oynadığı sahnede sesi çıkmayan bir koro ya benzettiği kadınlar, sesleri çok güçlü çıkarak oyunun seyrini değiştirmeyi başaracaklardır.

KAYNAKÇA

- Abdela, Lesley (2002), "When will They ever Learn? Women, Men and Peacebuilding", <http://www.opendemocracy.net//article/democracy.power/5050>.
- Ablo, Nahla; Ronit Lentin (2002), *Women and The Politics of Military Confrontation Palestinian and Israel Gendered Narratives of Dislocation*, New York: Berghahn Books.
- Adisi, Elisabetta (1994), *Women Soldiers: Images and Realities*, New York: St. Martin's Press.
- Alonso, Harriet (1998), "Dissension in the Ranks The New York Branch of WILPF vs. the National Board, 1914-1955", *The Women and War Reader* içinde, der. Lois Ann Lorentzen, Jennifer Turpin, New York, Londra: New York University Press.
- Altınay, Ayşegül (2000), *Vatan, Millet, Kadınlar*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Altınay, Ayşegül (2004), *The Myth of the Military -Nation: Military, Gender and Education in Turkey*, New York: Palgrave Macmillan.
- Altınay, Ayşegül (2008), "Künye Bellemeyen Kezbanlar: Kadın Redçiler Neyi Reddediyorlar?", *Çarklardaki Kum: Vicdani Red* içinde, der. Özgür Heval Çınar, Coşkun Üsterci, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Anderson, Benedict (1990), *Imagined Communities*, Londra: Verso.
- Anderson, Marian (1988), "The Impact of Military Budget on Employment For Women", *Women and The Military System* içinde, der. Eva Isaksson, New York: St. Martin's Press.
- Anthias, Floya, Nira, Yuval-Davis (1992), *Racial Boundaries: Race, Nation, Gender, Colour and Class and the Anti-Racist Struggle*, Londra: Routledge.
- Appy, Christine G.(1993), *Working Class War: American Combat Soldiers and Vietnam, USA*: Harvard University.

- Arat, Zehra F. (1998), "Kernalizm ve Türk Kadını", 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler içinde, der. Ayşe Berktaş Hacımırzaoglu, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Aydın, Suavi (2008), "Toplumsal Militarizasyonu: Zorunlu Askerlik Sisteminin ve Ulusal Orduların Yurttaş Yaratma Sürecindeki Rolü, *Çarklardaki Kum: Vıcdanı Red* içinde, der. Özgür Heval Çınar, Coşkun Üsterci, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Berghahn, Volker R. (1981), *Militarism: The History of a International Debate 1861-1979*, Leamington Spa: Berg.
- Berktaş, Fatmagül (2003), *Tarihin Cinsiyeti*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Bieber, Florian (2005), *Post-War Bosnia: Ethnicity, Inequality and Public Sector Governance*, London: Palgrave.
- Birkeland, Nina M. (2010), "Ülke İçinde Yerinden Edilme: Sivil Toplum Kuruluşlarının (STK), ve Ulusal ve Yerel Yetkililerin ÜYE'lerin Korunmasını ve Haklarını İyileştirmesinin Altı Yolu", "Türkiye'de Zorunlu Göç: "Hükümet Politikaları Uluslar arası Konferans Tebliğleri, 27 Haziran 2009 Van" içinde, haz. Serkan Yolaçan ve Ebru İlhan, İstanbul: Tesev Yayınları.
- Bhasin, Kamla (2003), *Toplumsal Cinsiyet-Bize Yüklenen Roller*, İstanbul: Kadınlarla Dayanışma Vakfı Yayınları (Çev: Kader Ay).
- Boesten, Jelke (2008), "Marrying Your Rapist", *Gendered Peace Women Struggles for Post-War Justice and Reconciliation* içinde, der. Dona Pankhurst, New York: Routledge.
- Boutros-Ghali B. (1992), *An Agenda for Peace*, New York: United Nations Publication.
- Brett, Rachel; Irma Specht (2004), *Young Soldiers Why They Choose to Fight*, USA, UK, Switzerland: Lynne Rienner Publishers.
- Brown Wenedy (1988), *Manhood and Politics: A Feminist Reading in Political Theory*, Totowa NJ: Rowman & Littlefield.
- Brownmiller, Susan (1975), *Against Our Will: Men, Women and Rape*, United States: Ballantine Publishing.
- Bröckling, Ulrich (2001), *Disiplin-Askeri İtaat Üretiminin Sosyolojisi ve Tarihi*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları (Çev: Veysel Atayman).
- Bröckling, Ulrich (2008), "Çarklardaki Kum? 21.Yüzyılın Başında Vıcdanı Red", *Çarklardaki Kum: Vıcdanı Red* içinde, der. Özgür Heval Çınar, Coşkun Üsterci, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Campbell, D'Ann (1990), "The Regimented Women of World War II", *Women, Militarism and War: Essays in History, Politics and Social Theory* içinde, der. J. Betke Elshtain, S. Tobias, Lanham, MD: Rowman & Littlefield.

Chatterjee, Partha (2002), *Ulus ve Parçaları*, İstanbul: İletişim Yayınları (Çev. İsmail Çekem).

Cockburn, Cynthia (2009), *Buradan Baktığımızda Kadınların Militarizme Karşı Mücadelesi*, İstanbul: Metis Yayınları (Çev: Füsun Özlen).

Cohn, Carol (1990), "Clean Bombs and Clean Our Language", *Women, Militarism and War: Essays in History, Politics and Social Theory* içinde, der. J.B.Elshtain, S.Tobias, Lanham MD: Rowman&Littlefield.

Collett, Pamela (1998), "Afghan Women in the Peace Process", *The Women and War Reader* içinde, der. Lois Ann Lorentzen, Jennifer Turpin, New York, Londra: New York University Press.

Connell, R.William (1987), *Gender and Power: Society, the Person and the Sexual Politics*, CA: Standford.

Connell, R.William (1995), *Masculinities*, Cambridge: Polity Press.

Cook, David (2007), *Martyrdom in Islam*, New York: Cambridge University Press.

Cooke, Miriam; A.Woollcott (1993), *Gendering War Talk*, Princeton UP.

Copelon, Rhonda (1998), "Surfacing Gender", *The Women and War Reader* içinde, der. Lois Ann Lorentzen; Jennifer Turpin, New York, Londra: New York University Press.

Çağlayan, Handan (2007), *Analar, Yoldaşlar, Tanrıçalar*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Çınar, Özgül H.; Coşkun Üsterci (2008), *Çarklardaki Kum: Vicdani Red.Düşünsel Kaynaklar ve Deneyimler*, İstanbul:İletişim Yayınları.

Daniel, Patrica (2006), "Soldiers Without Guns",
<http://www.opendemocracy.net/democracy-africa-democracy/masculinity.UN-4058>.

Davis, Uri (1987), *Israel: An Apartheid State*, Londra, New Jersey: Zed Books.

de-Alwis, Malathi (1995), "Gender, Politics and The Respectable Lady", *Unmaking Nation: The Politics of Identity and History in Modern Sri Lanka* içinde, der. Pradeep Jeganathan, Qadri İsmail, Colombo: Social Scientist's Association.

Donovan, Josephine (1997), *Feminist Teori*, İstanbul: İletişim Yayınları (Çev: Aksu Bora, Meltem Ağduk Gevrek, Fevziye Sayılan).

Driscoll, Pastor Mark (2008), "U.S Military and Prostitution"
<http://www.relit.org/pac/again/php>.

Durakbaşı, Ayşe (1998), "Cumhuriyet Döneminde Modern Kadın ve Erkek Kimliklerinin Oluşumu: Kemalist Kadın Kimliği ve "Münevver Erkekler", *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler* içinde, der. Ayşe Berkay Hacımırzaoglu, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

- Durgun, Levent (2004), "Türk Silahlı Kuvvetlerinde Kadın Subaylar", Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü, Savunma Yönetimi ABD yüksek lisans tezi, Ankara.
- Elshtain, Jean Bekte (1987), *Women and War*, New York: Littlefield.
- Elshtain, Jean Bekte; S. Tobias (1990), *Women, Militarism and War: Essays in History, Politics and Social Theory*, Lanham, MD: Rowman&Littlefield.
- Enloe, Cynthia (1989), *Muzlar, Plajlar ve Askeri Üsler*, İstanbul: Çitilembik (Çev: Berna Kurt, Ece Aydın).
- Enloe, Cynthia (1993), *The Morning After*, London: University of California Press.
- Enloe, Cynthia (1998), "All The Men Are in the Militia, All The Women Are Victims?" *The Women and War Reader* içinde, der. Lois Ann Lorentzen, Jennifer Turpin, New York, Londra: New York University Press.
- Enloe, Cynthia (2000), *Maneuvers: The International Politics of Militarizing Women's Lives*, Berkeley: University of California.
- Enloe, Cynthia (2007), *Globalization and Militarism*, UK: Rowman & Littlefield Publishers.
- Enloe, Cynthia (2008), "Kadınlar Askeri Vicdani Reddin Neresinde? Bazı Feminist İpuçları", *Çarklardaki Kum: Vicdani Red* içinde, der. Özgür Heval Çınar, Coşkun Üsterci, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Enriquez, Jean (2009), "Filipinas in Prostitution Around U.S Military Base in Korea", <http://www.action.web.ca/home/catw/readingroom.shtml?x=16941>.
- Ertürk, Yakın (2005), "Measures to be Taken for the Implementation of SC Resolution 1325", *Report from Expert Seminar Women Conflict Prevention and Crisis Management* içinde, Vienna, Austria: Folke Bernadotte Academy.
- Ertürk, Yakın (2009), "The Quest Gendered-Just Peace: From Impunity to Accountability", <http://www.opendemocracy.net/sites/all/themes/5050/5050.css?.8>.
- Ferguson, Kathy E. (1984), *The Feminist Case Against Bureaucrasy*, Philadelphia: Temple University Press.
- Fidel, Kenneth (1975), *Militarism in Developing Countries*, New Jersey: Transaction Books.
- Friedman, Jonathan (2002), *Globalization, the State, Violence*, New York: Altamira Press.
- Fukuyama, Francis (1998), "Women and the Evolution of World Politics", *Foreign Affairs* içinde, Vol.77, No.5, s.24-40.

Galtung, Johann (1996), *Peace by Peaceful Means*, Oslo: International Peace Research Institue, CA, New Delhi: Sage Publication.

Gedik, Esra (2008), "Şehit Anneleri ve Çözüm Algıları"

<http://www.savaskarsitlari.org/arsiv.asp?ArsivTip=ID=18&ArsivAnaID=45338>.

Gill, Lesley (1997), "Creating Citizens, Making Men: The Military and Masculinity in Bolivia", *Cultural Antropolgy* içinde, Vol.12, No.4, s.527-550.

Goldstein, Joshua S. (2001), *War and Gender: How Gender Shapes the War System and Vice Versa*, Cambridge: Cambridge University Press.

Göregenli, Melek (2008), "Militarizmin İnşasının Aracı Olarak Eşitsizliğin Meşrulaştırılması ve Vatanseverlik", *Çarklardaki Kum: Vicdani Red* içinde, der. Özgür Heval Çınar, Coşkun Üsterci, İstanbul: İletişim Yayınları.

Gutmann, Matthew (2008), "Kast Orduları: Kuzey ve Güney Amerika da Zorunlu Askerlik, Vicdani Red ve Demokratik Yurttaşlık", *Çarklardaki Kum: Vicdani Red* içinde, der. Özgür Heval Çınar, Coşkun Üsterci, İstanbul: İletişim Yayınları.

Hacımirzaoğlu, Ayşe Berktaş (1998), *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Hilsdon, Anne Marie (1995), *Madonnas and Martyrs*, Australia: Allen& Unwin.

Hooks, Bell (1981), *Ain't I a Women?*, Boston:South End Press.

Horeman, Bart; M. Stolwijk (1998), *Refusing to Bear Arms: A World Survey of Conscription and Conscientious to Military Service*, London: War Resisters' International.

Howes, Ruth H.; Michael R.Stevenson (1993), "The Impact of Women's Use of Military Force", *Women and the Use of Military Force* içinde, der. Ruth H.Howes, Michael R.Stevenson, Boulder, CO: Lynne Rienner.

Hughes, Nancy Scheper (1998), "Maternal Thinking and The Politics of War", *The Women and War Reader* içinde, der. Lois Ann Lorentzen, Jennifer Turpin, New York, Londra: New York University Press.

Hynes, H.Patrica (2003), "10 Reasons Why Militarism is Bad for Women?", A Publication and Development Program at Hampshire College, No.25.

Human Rights Watch (2001), "Refugee Women in Guinea Raped", <http://www.hrw.org>, 13 Ekim 2001.

Human Rights Watch (2002), "Sexual Abuse Highlights Plight Refugees", <http://www.hrw.org>, 22 Kasım 2002.

Human Rights Watch (2004), "Colombia and The War on Teror Rhetoric and Reality", <http://www.hrw.org>, 28 Haziran 2004.

- Human Rights Watch (2010), *World Report 2010*, <http://www.hrw.org>, 1 Ocak 2010.
- Human Rights Watch (2010), "Tanzania: Violence Against Women Refugees", <http://www.hrw.org>, 22 Ekim, 2010.
- Isaksson, Eva (1998), *Women and The Military System*, New York, Londra, Toronto, Sydney, Tokyo: Harvester.
- Jayawardena, Kumari (1986), *Feminism and Nationalism in the Third World*, Londra, Yeni Delhi: Zed Books.
- Jenkins, Gareth (2005), *Context and Circumstance: The Turkish Military and Politics*, United States: Routledge.
- Jenkins, Rob (2010), "Deepening Building Democracy Gender Equality", <http://www.opendemocracy.net/sites/all/themes/5050/5050css?8>.
- Jacobs, Susie. Et. all, (2000), *States of Conflict: Gender, Violence and Resistance*, Londra, New York: Zed Books.
- Kadioğlu, Ayşe (1998), "Cinselliğin İnkarı: Büyük Toplumsal Projelerin Nesnesi Olarak Türk Kadınları", 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler içinde, der. Ayşe Berktaş Hacımiraçoğlu, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Kandiyoti, Deniz (1997), *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar-Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler*, İstanbul: Metis Yayınları. (Çev: Aksu Bora).
- Kandiyoti, Deniz (2008), "The Politics of Gender and Reconstruction in Afghanistan", *Gendered Peace Women Struggles for Post-War Justice and Reconciliation* içinde, der. Dona Pankhurst, New York: Routledge.
- Keegan, John; Richard Holmes (1985), *Soldiers: A History of Men in Battle*, London: Hamilton.
- Kerber, Linda (1990), "May Our All Citizens Be Soldiers and All Our Soldiers Citizens?", *Women, Militarism and War: Essays in History, Politics and Social Theory* içinde, der. J.B.Elshtain, S.Tobias, Lanham MD: Rowman&Littlefield.
- Kirk, Gwyn; Margo Okozawa-Rey (1998), "Making Connections: Building a East-Asia-U.S Women's Networks against U.A Militarism", *The Women and War Reader* içinde, der. Lois Ann Lorentzen, Jennifer Turpin, New York, Londra: New York University Press.
- Koedt, Anne (1973), "Women and The Radical Movement", *Radical Feminism* içinde, der. Koedt, Ellen Levine ve Anita Rapone, New York: Quadrangle.
- Koedt, Anne; Ellen Levine ve Anita Rapone (1973), *Radical Feminism*, New York: Quadrangle.
- Koonz, Claudia (1987), *Mothers in The Fatherland*, New York: Martin's Press.

- Kronsell, Annica; Erica Suedberg (2001), "The Duty to Protect: Gender in the Swedish Practice of Conscription", *Cooperation and Conflict* içinde, Vol.36, No.2, s.153-176.
- Kwon, Insook (2001), A Feminist Exploration of Military Conscription: The Gendering of the Connections between Nationalism, Militarism and Citizenship in South Korea, *International Journal of Feminist Politics* içinde, Vol.2, No.1, s.26-54.
- Lerner, Gerda (1986), *The Creation of Patriarchy*, Oxford: Oxford University Press.
- Lorentzen, Lois Ann; Jennifer Turpin (1998), *The Women and War Reader*, New York, Londra: New York University Press.
- Lucassen, Jan; Jan Zürcher Eric (2003), "Zorunlu Askerlik ve Direniş: Tarihi Çerçeve", *Devletin Silahlanması: Ortadoğu'da ve Orta Asya'da Zorunlu Askerlik 1775-1925* içinde, der. E.Jan Zürcher, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Luciak, İlja A. (2008), "Joining Forces for Democratic Governance", *Gendered Peace Women Struggles for Post-War Justice and Reconciliation* içinde, der. Dona Pankhurst, New York: Routledge.
- Lutz, Catherine (2001), *Homefront: A Military City and The American Twentieth Century*, Boston: Beacon Press.
- MacKinnon, Catherine A (1989), *Towards a Feminist Theory of the State*, Cambridge: Harvard University Press.
- Maldonado-Torres, Nelson (2008), *Against War Views From The Underside Of Modernity*, Durham&London: Duke University Press.
- Mann, Michael (1988), *States, War and Capitalism*, UK: Basil Blackwell.
- Mann, Michael (2004), *The Dark Side of Democracy: Explaining Ethnic Cleansing*, New York: Cambridge University Press.
- Marshall, Lucinda (2004), "Militarizm ve Kadına Yönelik Şiddet Arasındaki İlişki", <http://www.zmag.org/Turkey/html>.
- Mater, Nadire (1999), *Mehmedin Kitabı*, İstanbul: Metis Yayınları.
- May, Larry (2008), *Aggression and Crimes against Peace*, New York: Cambridge University Press.
- Mazurana, Dyan. Et. al, (2005), *Gender, Conflict and Peacekeeping*, Lanham, MD: Rowman&Littlefield.
- McClintock, Anne (1991), "No Longer in a Future Heaven": Women and Nationalism in South Africa", *Transition* içinde, Cilt.51,s.104.
- McKay, Susan (1998), "The Psychology of Societal Reconstruction and Peace", *The Women and War Reader* içinde, der. Lois Ann Lorentzen, Jennifer Turpin, New York, Londra: New York University Press.

- McKay, Susan (2006), "Peacebuilding as a Gendered Process", *Journal of Social Issues* içinde, Vol.62, No.1, s.141-153.
- Micaela di Leonardo (1985), "Morals, Mothers and Militarism: Anti-Militarism and Feminist theory" *Feminist Studies* içinde, Vol.11, No3
- Millet, Kate (1970), *Cinsel Politika*, İstanbul: Payel Yayıncılık, 1987 (Çev: Seçkin Selvi).
- Morris, Patrica T. (1993), "Women, Resistance and the Use Force in South Africa", *Women and the Use of Military Force* içinde, der. Ruth H.Howes, Michael R.Stevenson, Boulder, CO: Lynne Rienner.
- Moser, Caroline; F. C. Clarck (2001), *Victims, Perperators or Actors? Gender, Armed Conflict and Political Violence*, Londra, New York: Zed Books.
- Moskos, Charles (2000), *The Postmodern Military*, New York: Oxford University Press.
- Mosse, George L.(1985), *Nationalism and Sexuality: Respectability and Abnormal Sexuality in Modern Europe*, New York: Horward Fertig.
- Mosse, George L.(1988), *Nationalism and Sexuality: Middle Class Morality and Sexual Norms in Modern Europe*, WI: University Wisconsin Press.
- Mosse, George L.(1996), *The Image of Man: The Creation of Modern Masculinity*, New York: Oxford University Press.
- Muir, Kate (1992), *Arms and The Women*, London: Sinclair-Stevenson.
- Nagel, Joane (1996), *American Indian Ethnic Renewal: Red Power and the Resurgence of Identity and Culture*, New York: Oxford University Press.
- Nagel, Joane (2003), *Race, Ethnicity, and Sexuality*, New York, Oxford: Oxford University Press.
- Najmabadi, Afsaneh (2000), "Sevgili ve Ana Olarak Erotik Vatan: Sevmek, Sahiplenmek, Korumak", *Vatan, Millet, Kadınlar*, içinde, der. Ayşegül Altınay, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Nantais Cynthia; Martha F. Lee (1999), "Women in the United States Military: Protectors or Protected? The Case of Prisoner of War Melissa Rathbun Nealy", Taylor and Francis Ltd.
- Niarchos, Catherine N. (2006), "Women, War, and Rape: Challenges Facing the International Tribunal for the Former Yugoslavia.", *Women's Rights: A Human Rights Quarterly Reader* içinde, der. B.B.Lockwood, Baltimore: The John Hopkins University Press.
- Nowrojee, Binaifer (2008), "Your Justice is Too Slow", *Gendered Peace Women Struggles for Post-War Justice and Reconciliation* içinde, der. Dona Pankhurst, New York: Routledge.
- OSCE (2005), *Report from Expert Seminar Women's in Conflict Prevention and Crisis Management*, Vienna, Austria: Folke Bernadotte Academy.

- 300 | Militarizmin Cinsiyetçi Suretleri/Devlet, Ordu ve Toplumsal Cinsiyet**
- Pankhurst, Dona (2008), *Gendered Peace Women Struggles for Post-War Justice and Reconciliation*, New York: Routledge.
- Pateman, Carole (1988), *The Sexual Contract*, Polity Press.
- Perpinon, Mary-Soledad (2008), "Militarism and Gender Insecurity: The Philippine Experience", Foundary Chair and CEO, *41 Rajah Matenda Project*, Philippines: Quezen City.
- Peterson, Spike (1998), "Gendered Nationalism", *The Women and War Reader* içinde, der. Lois Ann Lorentzen, Jennifer Turpin, New York, Londra: New York University Press.
- Pierson, Ruth Roach (1986), *"They Are Still Women Afterall": The Second World War and Canadian Womanhood*, Toronto: McClelland & Stewart.
- Pollack, W.S (1998), *Real Boys: Rescuing Our Boys From the Myths of Boyhood*, New York: Random House.
- Ramdas, Kavita (2009), "Resist- Reclaim- Restore: Militarism No More", <http://www.opendemocracy.net/globalfundforwomen.pdf>.
- Raporne, Christopher R., Anderson Ruth A., Reuben R. McDaniel (2008), "Where Military Proffession Meets Complexity Science", *Armed Forces & Society* içinde, Vol.34, No.3, Sage Publications.
- Regan, Patrick M. (1994), *Organising Societies for War: The Process and Consequences of Societal Militarisation*, Westport, CT, Londra: Praeger.
- Reordon, Betty (1996), *Sexism and the War System*, New York: Syracuse University Press.
- Reordon, Betty A. (1999), "Women or Weapon: The Militarist Sexist Syombiosis", *Towards A Womens Agenda for a Culture of Peace* içinde, der. Inqeburg Breiners, Doroto Gierycz, Betty A.Reardon, Paris: UNESCO.
- Reyna, Steve (2002), "Imagining Monsters, A Structural History of Warfare in Chad 1968-1990", *Globalization, the State, and Violence* içinde, der. Jonathan Friedman, New York: Altamira Press.
- Robinson, Mary (2009), "A Crisis of Dignity in Gaza", <http://www.opendemocracy.net/article/e-mail>.
- Rotundo, Anthony E. (1993), *American Manhood Transformations in Masculinity from Revolution to the Present*, New York: Basic Book.
- Ruddick, Sara (1989), *Maternal Thinking: Towards a Politics of Peace*, Baston: Beacon Press.
- Ruddick, Sara (1997), "Maternal Thinking", *Feminist Social Thought: A Reader* içinde, der. Diana Tietjens Meyers, New York: Routledge.
- Ruecker, Kirsten. (2001), *Engendering Peacebuilding: Case Studies from Combodia, Rwanda and Guetamala*, Ottawa, Canada: Peacebuilding and

Human Security Division Department of Foreign Affairs and International Trade.

- Salzman, Todd A. (1995), " Rape Camps as a Means of Ethnic Cleanising: Religious Cultural and Ethical Responses to Rape Victims in the Former Yugoslavia", *Women's Rights: A Human Rights Quarterly Reader* içinde, der. B.B.Lockwood, Baltimore: The John Hopkins University Press.
- Sancar, Serpil (2001), "Savaşta Çocuklarını Kaybetmiş Türk ve Kürt Anneler Üzerine Bir Yorum", *Toplum ve Bilim* içinde, S.90, s.22-41.
- Sancar, Serpil (2009), *Erkeklik: İmkansız İktidar. Ailede, Piyasada ve Sokakta Erkekler*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Sanchaz, Gonzalo, Donny Meertens (2001), *Bandits, Peasants and Politics: The Case of "La Violence" in Colombia*, Austin: Universtiy of Texas Press.
- Secco, Alessandra Dal (2008), "Truth and Reconciliation Commission and Gender Justice", *Gendered Peace Women Struggles for Post-War Justice and Reconciliation* içinde, der. Dona Pankhurst, New York: Routledge.
- Secretary-General Report (2009), " Intensification of Efforts to Eliminate All Forms of Violence Against Women", A/64/151, <http://www.un.org/ga/third/64/documentslists.shtml>.
- Secretary- General Report (2009), "Violence Against Women Migrant Workers", 2 Temmuz 2009, A/64/152, <http://www.un.org/ga/third/64> .
- Segal, Lynne (1990), *Slow Motion: Changing Masculinities, Changing Men*, New Brunswick NJ: Rutgers University Press.
- Selek, Pınar (2008), *Sürüne Sürüne Erkek Olmak*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Seitz, Barbara. Et. al (1993), "No Going Back: Women's Participation in the Nicaraguan Revolution and in Post-revolution Movements", *Women and the Use of Military Force* içinde, der. Ruth H.Howes, Michael R.Stevenson, Boulder, CO: Lynne Rienner.
- Shiller, Nina Glick; George Fouron (2002), "Killing Me Softly", *Globalization, the State, and Violence* içinde, der. Jonathan Friedman, New York: Altamira Press.
- Showalter, Dennis (2003), "1815-64 Avrupalının Savaş Tarzı", *Dretnot, Tank ve Uçak, Modern Çağda Savaş Sanatı, 1815-2000* içinde, İstanbul: Kitap Yayınevi (Çev: Yavuz Alogan).
- Smith, Anthony (2001), *Nationalism*, Cambridge: Politiy.
- Somersan, Semra (2004), *Soysal Bilimlerde Etnisite ve Irk* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Speck, Andreas; Rudi Friedrich (2008), "Dünyada Vicdani Red Hareket Deneyimleri", *Çarklardaki Kum: Vicdani Red* içinde, der. Özgür Heval Çınar, Coşkun Üsterci, İstanbul: İletişim Yayınları.

Steans, Jill G. (1998), *Gender and International Relations*, New Jersey: Rutgers University Press.

Suirsky, Gila (1998), "The Impact of Women in Black in Israel", *The Women and War Reader* içinde, der. Lois Ann Lorentzen, Jennifer Turpin, New York, Londra: New York University Press.

Sunera, Thobani (2003), "War and Politics Of Truth Making in Canada", *Qualitative Studies in Education* içinde, Vol.16, No.3.

Şentürk, Burcu (2009), *Waiting for the Peace: A Comparative Study of People Who Lost Their Family Members in Conflict in Souteast and East of Turkey*, MA Thesis, METU.

Tekeli, İlhan (1998), "Tarih Yazıcılığı ve Öteki Kavramı Üzerine Düşünceler", *Tarih Eğitimi ve Tarihte "Öteki" Sorunu-2.Uluslararası Tarih Kongresi Tebliğler* içinde, Tarih Vakfı Yayınları.

TESEV (2010), "Türkiye'de Zorunlu Göç: "Hükümet Politikaları Uluslar arası Konferans Tebliğleri, 27 Haziran 2009 Van", haz. Serkan Yolaçan ve Ebru İlhan, İstanbul: TESEV Yayınları.

Tickner, Ann J. (1992), *Gender in International Relations*, New York: Columbia University Press.

Toker, Nilgün (2008), "Vidani Red, Sivil İtaatçılık ve Antimilitarizm: İtaat Et-meme ve Direnme", *Çarklardaki Kum: Vidani Red* içinde, der. Özgür Heval Çınar, Coşkun Üsterci, İstanbul: İletişim Yayınları.

Turse, Nick (2009), "Pentagon Stars on Afghan Building Boom", <http://www.atimes.com/atimes/South-Asia/KK11Df0Shtlm>.

UNHCR (2003), "Sexual and Gender Based Violence against Refugees, Returnees and Internally Displaced", <http://www.unhcr.org/3f696bac.4.html>.

United Nations (1945), Agreement for the Prosecution and Punishment of the Major War Criminals of the European Axis; Charter of the International Military Tribunal, 8 Ağustos 1945, 82 UNTS 280, <http://untreaty.un.org/unts/1-60000/2/35/00003709.pdf>. United Nations (1948), Convention on the Suppression and Punishment of the Crime of Genocide, 9 Aralık 1948, 78 UNTS, 277., <http://www.un.org/documents/instruments/docs-en.asp?year=1969>.

United Nations Economic and Security Council (1993), Commission on Human Rights, Rape and Abuse of Women in the Territory of the Former Yugoslavia 1 Şubat- 12 Mart, Suppl.No.3, E/CN4/1993/122., <http://www.un.org/Docs/sc/unsc-resolutions.htm>.

- United Nations Security Council (1994), *Final Report of the Commission of Experts Established Pursuant to Security Council Resolution 780, Annex*, 241 n.65, U.N., Doc. S/1994/674.
- United Nations (2000), UN Security Council Resolution 1325, S/RES/1325, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/NOO/720/18/PDF/NO072018.pdf>.
- United Nations (2003), "Concluding Comments: Israel", 22 Temmuz, CEDAW/C/ISR/CO/3, <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/cedaw33/.../Israel/0545042E.pdf>
- United Nations (2004), "Trafficking in Women and Girls", <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/reportshtml.2004>.
- United Nations (2005), "Fourth Periodic Report of States Parties: Israel", 2 Temmuz, CEDAW/C/ISR/4, <http://www.un.org/daccess-dds-ny.un.org/doc/DO C/GEN/NO5/373/19/PDF/NO537319.pdf>.
- United Nations (2007), "Fifth and Sixth Periodic Reports of Colombia", 15 Ocak-2 Şubat, CEDAW /C/COL/5-6, <http://www.un.org/daw/cedaw/37.sessionhtml>.
- United Nations (2008), UN Security Council Resolution 1820, S/RES/1820, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/NO8/391/44/PDF/NO839144.pdf?>,
- United Nations (2009), UN Security Council Resolution 1889, S/RES/1889, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/NO9/542/55/PDF/NO954225.pdf>.
- Üsterci, Coşkun; Uğur Yorulmaz (2008), "Türkiye'de Vicdani Red", *Çarklardaki Kum: Vicdani Red* içinde, der. Özgür Heval Çınar, Coşkun Üsterci, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Vetten, Lisa (2002), "War and The Making of Men and Women", <http://www.cvsr.org.za/articles>.
- Vickers, Jill (2006), "Some Methodological and Conceptual Issues in Connecting Feminism with Nationhood and Nationalism", *International Journal of Politics* içinde 8/1.
- Vickers, Jill (2006), *When Women Are Allies: Can We Make "Women Friendly" Democracies out of Patriarchal Nation State?*, IPSA.
- Wallerstein, Immanuel (2000), *The Essential Wallerstein*, New York: The New Press.

- Walter, Oakes J. (1971), "Toward a Permanent War Economy", *The War Economy of the United Nation States: Reading in Military Industry and Economy* içinde, der. Seymour Melman, New York: Martin's Press.
- WILPF Resolution (2008), "Resolution on Military Spending", <http://www.wilpf.int.ch/resolution/2008.html>.
- Withworth, Sandra (2004), *Men, Militarism and Peacekeeping: A Gendered Analysis*, Boulder, CO, Londra: Lynne Rienner.
- Wollstonecraft, Mary (1987) "Kadın Haklarının Savunusu", *Feminizm -19 Yüyl Klasiklerinden Seçmeler* içinde, İstanbul: Afa (Çev. E.Engin).
- Wright, Frances (1972), *Life, Letters and Lectures, 1834/1844* New York: Arno,
- York, Jodi (1998), "The Truth About Women and Peace", *The Women and War Reader* içinde, der. Lois Ann Lorentzen, Jennifer Turpin, New York, Londra: New York University Press.
- Yuval-Davis, Nira (1997), *Cinsiyet ve Millet*, İstanbul: İletişim Yayınları (Çev: Ayşin Bektaş).
- Zürcher, Eric Jan (2008), "Hizmet Etmeyi Başka Biçimlerde Reddetmek: Osmanlı İmparatorluğunun Son Dönemlerinde Asker Kaçakçılığı", *Çarklardaki Kum: Vicdani Red* içinde, der. Özgür Heval Çınar, Coşkun Üsterci, İstanbul: İletişim Yayınları.
- <http://www.amnesty.org/publical/index/MIDE> .
- <http://www.armstradetrade.org/att/globalprinciple.pdf> .
- <http://www.ciedsindia.org> .
- <http://indiatogther.org> .
- <http://www.kurtuluscephesi.com> .
- <http://www.rawa.org> .
- <http://www.savaskarsitlari.org> .
- <http://www.sipri.org/databases> .
- <http://www.unsd/demographic/product/indawn/tab6a.htm> .
- <http://www.vimochana.org> .
- <http://www.voanves.com> .
- <http://www.wilpf.org> .
- <http://www.vibitaly.blogspot.com> .
- <http://www.womeninblack.org> .
- <http://en.wikipedia.org> .
- <http://www.zeneucnom.org> .
- <http://www.milliyet.com.tr> .
- <http://www.fas.org> .
- <http://www.radikal.com.tr> .
- <http://taihsaati.blogspot.com> .

“Modern erkek-vatandaş ordularının genç yaşta her erkeği ‘askere alıp’ asker yapma-erkek yapma- vatandaş yapma ideolojisine baktığımızda modern militarizmin egemen erkeklik değerlerini üretme konusundaki hayati rolünü daha iyi anlıyoruz. Elinizdeki bu kitap modern militarist sistemlerin hem askere alma boyutuyla erkekleri nasıl şekillendirdiği hem de bu eril iktidarın inşasına kadınların nasıl dahil edildiğini anlatıyor. Kadınlar asker eşi, oğlunu askere gönderen ana, kışla alanlarında fahişelik yapan kadınlar, orduda çalışan subay, hemşire, vb. kadın görevliler olarak farklı konumlarda bu militarist sistemin bir parçası oluyorlar; o sistemi destekliyorlar, yeniden üretiyorlar; ya da onun tarafından dışlanıp marjinalleştiriliyorlar; mağdur edilip sakatlanıyorlar; ama bazıları da başkaldırıp muhalefet ediyor.

Kitap bu anlamda militarizm ile erkeklerin ve kadınların farklı farklı ilişkilene biçimlerini göstermeyi amaçlıyor. Nasıl bütün erkekler militarizm karşısında aynı avantajlı konumda olmuyorsa bütün kadınlar da aynı çaresiz mağdur konumda değiller; militarizmi destekleyen ve karşı çıkan erkekler olduğu gibi bundan yararlanan ve doğrudan mağduru olan kadınlar da aynı konumlarda değiller.

Erkekler ve kadınlar arasında eşitlikçi paylaşımlara dayalı ve şiddetsiz bir yaşam istiyorsak bu kitapta ele alınan birçok konu hakkında yeniden düşünmek ve birlikte tartışmak durumundayız. Elinizdeki kitap kendi alanında Türkçede henüz çok tartışılmaya başlanmamış konuları, dünyada tartışıldığı farklı bağlamlardan alıp Türkçe okurunun gündemine sunuyor. Kitabın içerdiği konular ve bakış açısı itibarıyla yeni bir tartışma alanı açacağını umuyorum”

Serpil Sancar

dipnot yayınlari

Selânik Caddesi 82/32 Kızılay - Ankara

Tel: (0 312) 419 29 32 Faks: (0 312) 419 25 32

dipnotkitabevi@yahoo.com

ISBN: 978-605-4412-15-0

9 786054 412150